

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ 4' (90) - ΤΕΥΧΟΣ 2 - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2013
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Ἑπιχειρήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ κ. Κύριλλος

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΞΙΑ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ: Κωνσταντῖνος Χολέβας

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΔΟΚΙΜΙΩΝ: Κωνσταντῖνος Χολέβας, Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Βασίλειος Τζέροπος, Δρ Θ.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Χρ. Κωβαῖος, Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα. Τηλ.: 210-8160127 – Fax 210-8160128.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ. Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251
<http://www.ecclesia.gr> e-mail: periodika@ecclesia.gr

Γιά τήν ἀποστολή ἀνακοινώσεων καί εἰδήσεων ἀπευθύνεσθε:

- γιά τό περιοδικό ΕΚΚΛΗΣΙΑ: periodika@ecclesia.gr
- γιά τό περιοδικό ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ: efimerios@ecclesia.gr
- γιά τό περιοδικό ΘΕΟΛΟΓΙΑ: theologia@ecclesia.gr

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ	68
ΣΥΝΟΔΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ	
<i>Τοῦ Γ. Ν. Φίλια,</i>	
Ἡ Γένεση τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας (Α' αἰ.)	69
ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ	
<i>Τοῦ Παναγιώτου Ἱ. Μπούμη,</i>	
Τό Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς (καί τοῦ Υἱοῦ)	
(Ἐνοστάσεις ἐπί τῶν προτάσεων καί ἀνασκευῆ τους)	118
ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ - ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	130
ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΚΛΗΤΗΡΙΑ ΕΠΙΚΡΙΜΑΤΑ	147
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ	154
ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ	159

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ Φεβρουαρίου τοῦ περιοδικοῦ ΕΚΚΛΗΣΙΑ καί στή στήλη τῶν Συνοδικῶν Ἀναλέκτων δημοσιεύουμε τήν εἰσήγησιν τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεωργίου Φίλια, ἡ ὁποία παρουσιάσθηκε στό IB΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο πού διοργανώθηκε ἀπό τήν Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως (Βόλος, 27-29 Σεπτεμβρίου 2010).

Στή στήλη τῶν Γνωμοδοτήσεων μπορεῖτε νά διαβάσετε τό Στ΄ Μέρος τῆς μελέτης τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Παναγιώτου Μπούμη, μέ τίτλο: «Τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός (καί τοῦ Υἱοῦ) - Ἐνστάσεις ἐπί τῶν προτάσεων καί ἀνασκευή τους».

Ἡ ὕλη τοῦ τεύχους συμπληρώνεται μέ τά συνήθη ὑπηρεσιακά κείμενα τῶν Κανονισμῶν καί τῶν Προκηρύξεων, καθῶς καί μέ τίς εἰδησεογραφικές στήλες τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Χρονικῶν καί τῶν Διορθοδόξων-Διαχριστιανικῶν.

Ἡ Γένεση τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας (Α΄ αἰ.)

Τοῦ Γ. Ν. Φίλια,
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(Εἰσήγησις στό IB΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο
τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως,
Βόλος, 27-29 Σεπτεμβρίου 2010)

Εἰσαγωγικά

Ὅπως τά μεγάλα δένδρα ἔχουν βαθύτατες ρίζες, ἔτσι καί τό ὑπέροχο καί ποικιλόμορφο «δένδρο» τῆς χριστιανικῆς Λατρείας ἀπλώνει τίς ρίζες του στή λατρεία τοῦ ἐθνικοῦ του λίκνου, τοῦ ἐβραϊκοῦ ἔθνους¹. Τήν ἀλήθεια αὐτή ἀνακεφαλαιώνει μέ σαφήνεια ὁ ἀείμνηστος καθ. Ἰ. Φουντούλης, ὅταν γράφει, ὅτι «πολλά στοιχεῖα τῆς Θείας Λατρείας ἔχουν τίς ρίζες τους στήν ἰουδαϊκή παράδοση, στή λατρεία τοῦ ἰσραηλιτικοῦ ναοῦ καί στήν προσευχή τῆς συναγωγῆς. Ὁ Κύριος, οἱ ἀπόστολοι καί οἱ πρῶτοι μαθητές ἦσαν Ἑβραῖοι καί οἱ συναγωγές τῶν Ἑβραίων ἦσαν τά πρῶτα κέντρα πρός τήν ἐκπόρθησι τῶν ὁποίων ἐστράφη ἡ χριστιανική ἱεραποστολή»².

Συναφῆς εἶναι καί ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀείμνηστου καθηγητῆ Π. Τρεμπέλα, ὁ ὁποῖος ἔγραφε:

«Ἐν τῇ ἐξετάσει καί τῷ καθορισμῷ τῶν πρώτων μορφῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας προβάλλεται εἰς ἄμεσον ἔρευναν τό ζήτημα τοῦ ποιοῦ ὑπῆρξαν οἱ πρωταρχικοὶ παράγοντες, οἵτινες θά ἠδύναντο νά θεωρηθῶσιν ὡς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιδράσαντες εἰς τήν γένεσιν καί διαμόρφωσιν τῆς λατρείας ταύτης. Ἀναμφιβόλως δέ μεταξύ αὐτῶν κύριος καί θεμελιώδης ὑπῆρξεν ἡ λατρεία τοῦ Ἰσραήλ, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ὡς ἐν λίκνῳ τινὶ ἐγεννήθη, ἐθεμελιώθη καί ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανική Ἐκκλησία... Παρουσιάζεται δέ ὅλως φυσικόν τοῦτον, ἀφοῦ καί αὐτός ὁ Κύριος τόν ναόν τῶν Ἱεροσολύμων ἀνεγνόριζε καί ἐθεώρει εὐλαβείας ἄξιον ὡς οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ... Ἐπὶ πλέον ὁ Κύριος ἀγαπᾷ τόν ναόν ὡς κέντρον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ του μετεῖχε τῆς ἐν αὐτῷ λατρείας, ἐπεσκέπτετο δ' αὐτόν καί κατά τὰς μεγάλας τοῦ Ἰσραήλ

ἐορτάς, ὁπότε καί ἐδίδασκεν ἐν αὐτῷ... Ἀλλά καί τῆς ἐν ταῖς συναγωγαῖς λατρείας συχνάκις παρουσιάζεται συμμετέχων ὁ Κύριος, ἀναγινώσκων καί ἀναπτύσσων τοῦ νόμου καί τῶν προφητῶν τά διδάγματα καί γενικῶς κηρύττων καί θαυματουργῶν ἐν αὐταῖς...»³.

1. Ἐπιδράσεις τῆς Ἑβραϊκῆς Λατρείας ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς

Α. Τόποι λατρείας καί ἐορτές

(α) Ὁ Ναός καί ἡ Συναγωγή

Οἱ καινοδιαθηκικῆς ἀναφορές στά δύο κέντρα τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας (τόν Ναό καί τή Συναγωγή) εἶναι ἀρκετές καί ἀξιοσημειώτες.

1. Ὁ Ναός τῶν Ἱεροσολύμων προβάλλεται ὡς ὁ τόπος, ὅπου ὁ Κύριος βρισκόταν καθημερινά⁴ (κυρίως γιά νά διδάξῃ⁵), πρός τόν ὁποῖο ἔτρεφε μεγάλο σεβασμό, ἀποκαλώντας τον «οἶκον προσευχῆς»⁶ καί ὁ ὁποῖος συνδέεται μέ σημαντικά γεγονότα στήν Κ.Δ.⁷.

Τό παράδειγμα τῆς προσευχῆς τοῦ Κυρίου ἀκολούθησε ἡ πρώτη Ἐκκλησία, τά μέλη τῆς ὁποίας ἦσαν καθ' ἡμέραν προσκατεροῦντες ὁμοθυμαδόν ἐν τῷ ἱερῷ⁸. Ἡ ἴδια πληροφορία τῆς συνεχοῦς παρουσίας τῶν Χριστιανῶν στό Ναό καταχωρίζεται στό τέλος τοῦ κατά Λουκᾶν (24,53)⁹ καί ἐπιβεβαιώνεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὅπου ἕως καί τό πέμπτο κεφάλαιο ὁ Ναός μαρτυρεῖται ὡς ἓνα ἀπό τά κέντρα ζωῆς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας.

Αὐτή ἡ «καθολική συγκέντρωσις» (ὁμοθυμαδόν) τῶν μελῶν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καθημερινά στό Ναό¹⁰ εἶχε βεβαίως, ὡς μοναδικό της σκοπὸ τήν προσευχή, ἡ ὁποία περιελάμβανε «αἶνον» (δη-

λαδή δοξολογία) και «εὐλογία» τοῦ Θεοῦ (δηλαδή εὐχαριστία γιὰ τίς εὐεργεσίες του)¹¹. Εἶναι προφανές ὅτι τὰ μέλη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας συνάζονταν σέ ἰδιαιτέρο τόπο τοῦ Ναοῦ, τῆ «στοῶ τοῦ Σολομῶντος»¹², ἔχοντας μία σχετική αὐτονομία ἐντός τοῦ τεράστιου οἰκοδομήματος ὥστε νά κηρύσσουν καί νά ἀποφεύγουν τίς ἄμεσες προστριβές μέ τούς Ἰουδαίους¹³.

Ἡ μόνη ἴσως τελετουργική πληροφορία περί τῆς προσευχῆς στό Ναό, ἡ ὁποία παρέμεινε ὡς εὐκαιρία προσευχῆς καί γιὰ τήν πρώτη Ἐκκλησία, μαρτυρεῖται στό Πράξ. 3, 1: ὁ Πέτρος καί ὁ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τό ἱερόν ἐπί τήν ὥραν τῆς προσευχῆς τήν ἐνάτην. Πρόκειται περί τῆς πρώτης μαρτυρίας εἰδικῆς ἐβραϊκῆς προσευχῆς κατά τήν ἐνάτη ὥρα, ἡ συγκεκριμένη δέ μαρτυρία τῶν Πράξεων ὑποδηλώνει ὅτι οἱ πρῶτοι Χριστιανοί τῶν Ἱεροσολύμων εἶχαν υἰοθετήσει τίς προσευχές στό Ναό κατά τὰ τακτά διαστήματα τῆς ἡμέρας¹⁴. Ἀλλά καί ὁ ἀπ. Παῦλος δέχθηκε ὄραμα ἀπό τό Θεό κατά τή διάρκεια προσευχῆς του στόν Ναό¹⁵.

2. Ἀξιοσημείωτες εἶναι καί οἱ καινοδιαθηκικές μαρτυρίες περί τῆς Συναγωγῆς καί κυρίως περί τῆς συχνῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, μέ κύριο ἔργο τῆ διδασκαλία κατά τή διάρκεια τῆς προσευχτικῆς συνάξεως¹⁶, γεγονός τό ὁποῖο ἐξένισε τούς ἐβραίους στή Συναγωγή τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του¹⁷. Τήν ἴδια τακτική συνέχισε ὁ ἀπ. Παῦλος, τόσο ὁ μόνος του στίς Συναγωγές τῆς Δαμασκοῦ¹⁸, τῆς Ἀθήνας¹⁹, τῆς Κορίνθου²⁰ καί τῆς Ἐφέσου²¹, ὅσο καί μαζί μέ τό Βαρνάβα στή Σαλαμίνα τῆς Κύπρου²² καί στό Ἰκόνιο²³.

Ἡ Καθολική ἐπιστολή τοῦ Ἰακώβου μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Χριστιανοί εἶχαν δημιουργήσει δικές τους Συναγωγές²⁴ (ὁ ὅρος μᾶλλον δηλώνει τήν σύναξη τῶν χριστιανῶν γιὰ προσευχή, ἄν καί ἡ συνήθεια μιᾶς «χριστιανικῆς συναγωγῆς» δέν ἐδραιώθηκε, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπό μαρτυρίες τοῦ κατά Ματθαῖον Εὐαγγελίου (γραμμένου σέ μεταγενέστερη ἐποχή ἀπό τήν καθολική ἐπιστολή τοῦ Ἰακώβου)²⁵. Ἡ ἀνάγνωση ἐκ τῶν προφητῶν πάντως, καθώς καί τό κήρυγμα περί τοῦ ἀναγνώσματος παρέμεινε στή χριστιανική λατρεία ὡς στοιχεῖο τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας²⁶. Ἀπό τή λατρεία τῆς Συναγωγῆς, ἐπίσης, παρέμειναν στή χριστιανική λατρεία οἱ Ψαλμοί καί οἱ ὕμνοι²⁷.

(β) Ἀπό τό ἐβραϊκό Σάββατο στή χριστιανική Κυριακή

1. Τό Σάββατο ὑπῆρξε ἡ κατ' ἐξοχήν ἑορταστική ἡμέρα τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας²⁸, ὡς ἡ μετά τήν ἕκτη ἡμέρα τῆς δημιουργίας, κατά τήν ὁποία ὁ Θεός «κατέπαυσε» ἀπό τό δημιουργικό Του ἔργο²⁹. Δέν ὑπάρχουν καινοδιαθηκικές μαρτυρίες περί τοῦ τελετουργικοῦ τοῦ Σαββάτου. Ἀντιθέτως, ἡ ὑποκατάσταση τοῦ Σαββάτου ἀπό τήν Κυριακή ὑποφώσκει ἤδη στήν ἀποψη τοῦ ἀπ. Παύλου, ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνει ὅτι θά ἦταν ἀδύνατη ἡ υἰοθέτηση ἀπό τούς Χριστιανούς τοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρας λατρείας³⁰. Εἶναι πιθανόν ἡ ἀποδέσμευση ἀπό τό Σάββατο νά ἔχει τήν ἀρχή της στό ἑλληνιστικό περιβάλλον, στό ὁποῖο ἀπευθύνεται καί ὁ Παῦλος· αὐτό ὑποδηλώνεται στή ψευδομαρτυρία ἐναντίον τοῦ ἑλληνιστῆ καί Πρωτομάρτυρα Στεφάνου³¹.

2. Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου λίαν προῖ τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων³² ὑπῆρξε τό ἔναυσμα διακρίσεως τῆς Κυριακῆς ἀπό τό ἐβραϊκό Σάββατο³³. Κατά τήν ἴδια ἡμέρα, τῆ «μία τῶν Σαββάτων», ὁ Ἄναστάς πορεύεται μέ τούς δύο μαθητές πρός τήν Ἐμμαοῦς³⁴. Μία ἐβδομάδα ἀργότερα καί κατά τήν ἴδια ἡμέρα, ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται στούς Μαθητές καί τούς εὐλογεῖ³⁵, ἐνῶ ἐμφανίζεται μετά ἀπό ὀκτώ ἡμέρες (πάντοτε τῆ μιᾶ τῶν σαββάτων) καί στό Θωμᾶ³⁶. Γιὰ τήν πρώτη Ἐκκλησία «ἀνέτειλε» ἡ ἡμέρα ἐκείνη (ἡ μία μετά ἀπό τό Σάββατο) ὡς ἡ «ἡμέρα τοῦ Κυρίου», ἡ Κυριακή³⁷.

Ἡ συνήθεια τῶν χριστιανῶν νά προσεύχονται μαζί μέ τούς πρῶην θρησκευτικούς ἀδελφούς τους, τούς Ἑβραίους, πρέπει νά διατήρησε τό Σάββατο ὡς ὄρο ἀναφορᾶς στή συγκεκριμένη ἡμέρα καί ὡς ἡμέρα προσευχῆς καί λατρείας τοῦ Θεοῦ (αὐτό ἴσχυε περισσότερο γιὰ τούς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς)³⁸. Ἡ μαρτυρία, ὁμως, τοῦ Α΄ Κορ., 16, 2 περί τῆς «λογείας» κατά τή «μία τῶν Σαββάτων» σηματοδοτεῖ τή χρονική στιγμή ἀποσπάσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν ἐβραϊκή λατρευτική παράδοση τῆς Συναγωγῆς κατά τήν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου.

(γ) Τό Πάσχα καί ἡ Πεντηκοστή

Οἱ ἑορτές ἀποτελοῦν τμήμα τῆς κοινῆς κληρονομίας τῆς ἐβραϊκῆς καί τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ὁμως, ἀντιμετώπισε τήν ἀνάγκη ἑνός χριστιανικοῦ ἐπαναπροσδιορισμοῦ τοῦ ἑορτολογικοῦ περιεχομένου, σέ ὅ,τι ἀφορᾶ –του-

λάχιστον- στίς δύο μεγάλες έορτές: τοῦ Πάσχα καί τῆς Πεντηκοστῆς.

1. Οἱ περί Πάσχα μαρτυρίες τῆς Κ.Δ. εἶναι ἀρκετές, πλὴν ὁμως συνιστοῦν ἀπλές ἀναφορές στόν έορτασμό, χωρίς στοιχεῖα περί τοῦ τελεουργικοῦ τοῦ έορτασμοῦ αὐτοῦ³⁹. Παρά τήν πτωχεία τῶν μαρτυριῶν, ὁμως, ἡ πασχάλια έορτή προβάλλεται ὡς ἡ σημαντικότερη μεταξὺ τῶν έορτῶν τοῦ έβραϊκοῦ λειτουργικοῦ έτους⁴⁰.

Τά καινοδιαθηκικά κείμενα ἀσχολοῦνται περισσότερο μέ τή μεταφορική έννοια τοῦ έβραϊκοῦ Πάσχα γιά τή χριστιανική Έκκλησία. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ πασχάλιος ἀμνός, ἐνῶ οἱ Χριστιανοί ἀποτελοῦν τά ἀληθινά «ἄζυμα» καί καλοῦνται νά έορτάσουν ἕνα καινούργιο Πάσχα μέ μία καινούργια ζύμη⁴¹. Στούς λόγους τοῦ ἀπ. Παύλου καί γάρ τό πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός τό χριστιανικό Πάσχα διακρίνεται ἀπό τό έβραϊκό διά τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Κυρίου ὡς πασχάλιου θύματος. Ἔτσι, τό παλαιδιαθηκικό Πάσχα ἀποβαίνει προτύπωση τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου⁴² καθῶς καί τοῦ χριστιανικοῦ πασχάλιου δείπνου, τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

2. Ἡ πρώτη μαρτυρία τῆς έορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς προέρχεται ἀπό τό Ἐξ. 23,16, ὅπου μνημονεύεται ὡς «έορτή θερισμοῦ πρωτογεννημάτων»⁴³. Ἡ ὀνομασία της, ἀκολούθως, ποικίλλει: «έορτή τῶν έβδομάδων στήν ἀρχή τοῦ θερισμοῦ»⁴⁴, «έορτή τῶν νέων (γεννημάτων)»⁴⁵.

Ἡ «συμπλήρωση τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς» (2,1) παραπέμπει στήν έβραϊκή θεώρηση τῆς έορτῆς, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὡς Πεντηκοστή θεωρεῖται ἡ συγκεκριμένη ἡμέρα καί ὄχι ἡ περίοδος τῶν πενήντα ἡμερῶν, ὅπως έπεκράτησε στή χριστιανική παράδοση περί τῆς έορτῆς⁴⁶. Φαίνεται, έπομένως, ὅτι μέ τή συγκεκριμένη μαρτυρία τῶν Πράξεων μνημονεύεται ἡ έβραϊκή έννοια τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ ὁποία ἐνισχύεται καί ἀπό τή μνεία περί «τρίτης ὥρας» τῆς ἡμέρας (2,15), καθ' ὅτι σύμφωνα μέ τήν παλαιδιαθηκική παράδοση ἡ θεοφάνεια τοῦ Σινᾶ ἔλαβε χώρα στήν ἀρχή τῆς ἡμέρας⁴⁷.

Ὡς πρός τά φαινόμενα πού συνοδεῦουν τήν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ «ἦχος», ἡ «βιαία πνοή» καί ἡ «φωνή» (Πρ. 2, 2 καί 6) ἀποτελοῦν φαινόμενα πού συνοδεῦουν τίς θεοφάνειες στήν Παλαιά Διαθήκη, τόσο στό Σινᾶ⁴⁸ ὅσο καί σέ ἄλλες περιπτώσεις⁴⁹. Στήν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου

Πνεύματος ὡς θεοφάνεια, ἄλλωστε, ἀναφέρεται ὁ ἀπ. Πέτρος κατά τήν ὁμιλία του τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς (Πρ. 2, 17-21), χρησιμοποιώντας τό Ἰωήλ 3, 1-5.

Ἄς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι ἡ ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συνδέεται μέ τό Πάθος, τήν Ἀνάσταση καί τήν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου, δηλαδή μέ τό χριστιανικό Πάσχα⁵⁰. Ἡ μαρτυρία αὐτή τοῦ 2^{ου} κεφαλαίου τῶν Πράξεων ὅτι τό Πάσχα τοῦ Κυρίου ἀπετέλεσε τήν προϋπόθεση τῆς χριστιανικῆς Πεντηκοστῆς προσεγγίζει τήν ἀνίστοιχη τῆς Ἐξόδου, ὅτι τό έβραϊκό πάσχα (ὡς ἀπελευθέρωση ἀπό τήν Αἴγυπτο καί διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης) ἀποτελεῖ τήν προϋπόθεση τῆς παραδόσεως τοῦ νόμου ἀπό τό Θεό στόν Μωυσή (έβραϊκή πεντηκοστή).

Β. Λοιπές λειτουργικές ἐπιδράσεις

(α) Ἡ λειτουργική χρησιμοποίηση τοῦ Ψαλτηρίου

Εἶναι γνωστό, ὅτι στήν έβραϊκή λατρεία εἶχε ἐνταχθεῖ ἡ σπουδαία θρησκευτική ποίηση τοῦ Ἰσραήλ, σημαντικότερο τμήμα τῆς ὁποίας εἶναι οἱ Ψαλμοί⁵¹.

Ἡ βάση γιά τήν ἐνταξη τῶν Ψαλμῶν στή χριστιανική Λατρεία ὑπῆρξε ἡ χρησιμοποίηση ψαλμικῶν στίχων ἀπό τόν Κύριο καί τούς Ἀποστόλους⁵². Κατά τήν ἔξωση τῶν κολλυβιστῶν ἀπό τό Ναό οἱ Μαθητές ἐνθυμοῦνται τόν Ψαλμ. 68, 10⁵³: ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος θεωρεῖ ὅτι ὁ παραβολικός λόγος τοῦ Κυρίου ἐκπληρώνει τόν Ψαλμ. 77, 2⁵⁴ καί παραθέτει στή διήγηση περί τῆς Σταυρώσεως τά ψαλμικά χωρία ἔδωκαν οἶνον μετά χολῆς (Ψαλμ. 68,22) καί διεμερίσαντο τά ἱμάτιά μου (Ψαλμ. 21, 19)⁵⁵. ὁ Κύριος ἀποστομῶνει τούς Φαρισαίους μέ τόν Ψαλμ. 109, 1⁵⁶ καί ὑπενθυμίζει στούς ἀρχιερεῖς καί γραμματεῖς τόν Ψαλμ. 8,3⁵⁷: ὁ Ἰδιος ἀναπέμπει τό ἀλληλουάριο κατά τό μυστικό δεῖπνο⁵⁸, κάποιους ψαλμικούς στίχους κατά τήν προσευχή στή Γεθσημανή⁵⁹, ἀλλά καί κατά τήν ὥρα τῆς Σταυρώσεως⁶⁰.

Ψαλμικοί στίχοι ὑπάρχουν στήν δοξολογική ἀπάντηση τῆς Θεοτόκου πρός τήν Ἐλισάβητ (Λκ. 1, 46-55), στόν ὕμνο τοῦ Ζαχαρίου (Λκ. 1, 68-79) καί στήν ἀναφήνηση τοῦ Συμεῶν (Λκ. 2, 29-32). Ὁ ἀπ. Παῦλος χρησιμοποιεῖ ψαλμικούς στίχους σέ Ἐπιστολές του⁶¹, ὅπως καί ὁ ἀδελφός Θεός Ἰάκωβος⁶², ἐνῶ ὁ ἀπ. Πέτρος ἀναφέρεται μέ ψαλμι-

κούς στίχους (κατά τή διάρκεια τής όμιλία του –άμέσως μετά τήν Άνάληψη– στά πρώτα μέλη τής Έκκλησίας) στήν προδοσία τοῦ Ἰούδα καί στήν ανάγκη ἀναπληρώσεώς του μέσα στόν κύκλο τῶν δώδεκα μαθητῶν⁶³. Ὅταν, ἀργότερα, ὁ Πέτρος ἀπολογεῖται ἐξ ὀνόματος ὄλων τῶν ἀποστόλων ἐνώπιον τῶν ἀρχιερέων καί γραμματέων, χρησιμοποιεῖ τόν Ψαλμό 117, 22 γιά νά δηλώσει τή δόξα τοῦ Ἀναστάσιου Κυρίου⁶⁴.

Ἡ χρησιμοποίηση τῶν Ψαλμῶν στήν πρωτοχριστιανική Λατρεία πιστοποιεῖται ἀπό μαρτυρίες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀπ. Παύλου. Τήν ἐποχή ἐκείνη οὔτε ἐκκλησιαστικοί ὕμνοι ὑπῆρχαν (μέ τή μεταγενέστερη ἔννοια τοῦ ὄρου), ἀλλά οὔτε καί μουσικό σύστημα ψαλμωδῆσεως τῶν ὕμνων. Ἐπομένως, ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ρήματος «ψάλλω» μόνο στή λειτουργική χρήση τῶν Ψαλμῶν μπορεῖ νά ἀναφέρεται. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τήν ἀποστολή τῶν λόγων τοῦ ἀπ. Παύλου *ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δέ καί τῷ νοῖ*⁶⁵, ἡ ὁποία ἐντάσσεται σέ ἀναφορά του στήν προσευχή τής Έκκλησίας τής Κορίνθου. Στήν ἴδια ἐπιστολή σαφῶς ἀναφέρεται, ὅτι κατά τή διάρκεια τής λειτουργικῆς συνάξεως προβλεπόταν ἡ χρήση τῶν Ψαλμῶν ἀπό εἰδική κατηγορία τεταγμένων πρὸς τό σκοπό αὐτό⁶⁶, εἶναι δέ προφανές, ὅτι μετά τήν ψαλμῶδηση τῶν συγκεκριμένων ὕμνων ἀρχίζε τό Κυριακό Δεῖπνο (ἡ Θεία Λειτουργία)⁶⁷.

Τά παραπάνω πιστοποιοῦνται ἀπό τή μαρτυρία τῶν *Πράξεων*, ὅπου παρατίθεται κείμενο προσευχῆς τῆς πρώτης Έκκλησίας μετά ἀπό τήν ἀπόλυση τῶν Πέτρου καί Ἰωάννου ἀπό τό συμβούλιο τῶν ἀρχιερέων καί πρεσβυτέρων (Πρ. 4, 24-26). Τονίζοντας τό κείμενο τοῦ Ψαλμοῦ 2 ἐξ. φρονοῦμε ὅτι καταδεικνύεται μέ τόν καλύτερο τρόπο ἡ ἐνσωμάτωση τῶν Ψαλμῶν στήν προσευχή τῆς πρώτης χριστιανικῆς Έκκλησίας, ὅπως ἐπίσης καί ἡ χριστολογική ἐρμηνεία τους, ἡ ὁποία κορυφώνεται στό κήρυγμα τοῦ ἀπ. Πέτρου πρὸς τά πλήθη κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅταν ἀναφέρεται στό Πάθος καί στήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μέ τόν Ψαλμό 15, 8-11, καθώς καί στήν διά τῆς Ἀναλήψεως δόξα Του μέ τόν ψαλμικό στίχο 109,1⁶⁸. Μέ ψαλμικούς στίχους ἀναφέρεται στήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου καί ὁ ἀπ. Παῦλος κατά τήν ὀμιλία του στήν ἐβραϊκή συναγωγή τῆς Ἀντιόχειας τῆς Πισιδίας⁶⁹. Οἱ μαρτυρίες αὐτές καταδεικνύουν τήν ἐρμηνευτική τάση τῆς πρώτης Έκκλησίας νά προ-

βάλλει τοὺς Ψαλμούς ὡς κείμενα μιᾶς χριστολογικῆς προαναγγελίας.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ χριστολογική ἐρμηνεία τῶν Ψαλμῶν στήν πρὸς Ἑβραίους: ὁ Χριστός προβάλλεται ὡς «υἱός» τοῦ Θεοῦ, ὡς «πρωτότοκος τῆς οἰκουμένης»⁷¹, ὡς ὁ «προσκυνούμενος ὑπό τῶν ἀγγέλων»⁷² ἀλλά καί ὁ ὑπεράνω τῶν ἀγγέλων⁷³, ὡς ὁ μαρτυρούμενος ὑπό τοῦ ἁγίου Πνεύματος⁷⁴, ὡς *ιερεὺς εἰς τόν αἰῶνα κατά τήν τάξιν Μελισεδέξ*⁷⁵. Τά δεδομένα αὐτά ὀδήγησαν ἀπό τοὺς σύγχρονους ἐρευνητές τόν B. fischer νά ἀναφερθεῖ στοὺς Ψαλμούς ὡς «un livre prophétique accompli dans le Christ»⁷⁶.

(β) Τά βιβλικά ἀναγνώσματα

1. Ἡ ἀνάγνωση τῆς Βίβλου ὑπῆρξε βασικό στοιχεῖο τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Συναγωγῆς, στίς ὁποῖες προβλέπονταν βιβλικά ἀναγνώσματα ὀρισμένες ἡμέρες τῆς ἐβδομάδας⁷⁸. Ἡ διαδικασία τῆς ἀναγνώσεως ἐλάμβανε λαμπρό τελετουργικό χαρακτήρα: τά εἰλητάρια πού περιεῖχαν τά βιβλικά κείμενα (κυρίως ἐκ τῆς Πεντατεύχου καί ἐκ τῶν Προφητῶν) μεταφέρονταν κατά τρόπο λιτανευτικό ἀπό τό ἐξμάριο (ὅπου φυλάσσονταν) στό ἀναλόγιο τοῦ ἀναγνώστου⁷⁹, ὑπῆρχε δέ ἡ εὐσεβῆς συνήθεια τοῦ ἀσπασμοῦ τῶν εἰλιταρίων ἀπό τοὺς παριστάμενους⁸⁰.

Στή Λατρεία τῆς Συναγωγῆς τά βιβλικά ἀναγνώσματα ἦσαν καθορισμένα καί ἀναγινώσκονταν ὅλα κατά τή διάρκεια ἑνός τριετοῦς κύκλου⁸¹. Πρῶτο ἀναγινωσκόταν τό κείμενο τῆς Πεντατεύχου, τό ὁποῖο ἀπετελεῖτο, κατ' ἀρχάς, ἀπό μεμονωμένους στίχους καί ἀναγινωσκόταν ἀπό ἕνα πρόσωπο, πιθανόν δέ ὑπῆρχε ἐρμηνευτής πού ἀπέδιδε τό νόημα, δεδομένου ὅτι ἡ παλαιά ἐβραϊκή γλῶσσα δέν ἦταν κατανοητή ἀπό ὄλους⁸². Ἀκολουθοῦσε τό ἀνάγνωσμα ἐκ τῶν Προφητῶν, τό ὁποῖο ἀπεκαλεῖτο Haftora καί ἐθεωρεῖτο ὁ ἐπίλογος τῆς ὅλης ἀκολουθίας.

2. Ἡ ἀνάγνωση τμήματος προφητείας τοῦ Ἡσαΐα ἀπό τόν Κύριο στή Συναγωγή τῆς Ναζαρέτ ἀποτελεῖ τό προοίμιο γιά τή χρήση βιβλικῶν ἀναγνωμάτων στή Λατρεία τῆς πρώτης χριστιανικῆς Έκκλησίας⁸³. Ἡ ὑπαρξη ἀναγνωμάτων στή χριστιανική Λατρεία ὑποδηλώνεται ἀπό τήν προτροπή τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς τόν Τιμόθεο⁸⁴.

Στήν υἱοθέτηση τῶν βιβλικῶν (κυρίως παλαιοδιαθηκικῶν) ἀναγνωμάτων ἀπό τήν πρώτη χρι-

στιανική Ἐκκλησία σημαντικό ρόλο διεδραμάτισε ἡ ἀποδοχή (ἀπό πλευρᾶς Χριστιανῶν) τοῦ κειμένου τῶν Ο' ⁸⁵ χωρὶς προβληματισμούς περὶ τῆς κανονικότητας τῶν βιβλίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονταν τὰ ἀναγνώσματα⁸⁶. Τό γεγονός αὐτό φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσε μία διαφορὰ μεταξύ τῆς ἀναγνώσεως βιβλικῶν κειμένων στή λατρεία τῆς Συναγωγῆς καί τῆς ἀντίστοιχης ἀναγνώσεως στήν πρώτη χριστιανική Ἐκκλησία. Ἡ ἀποδοχή τοῦ κειμένου τῶν Ο' πιστοποιεῖται ἤδη στό τέλος τοῦ 1ου αἰ., ὅταν ὁ Κλήμης Ρώμης παραθέτει τό Γεν. 4, 3-8⁸⁷, καθώς καί τήν προφητεία τοῦ Ἡσαΐα (53, 1-12) περὶ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου⁸⁸.

Τά βιβλικά ἀναγνώσματα ὄχι μόνο υἰοθετήθηκαν στή χριστιανική Λατρεία ἀπό τήν πρώτη Ἐκκλησία, ἀλλά ἀπέκτησαν τόσο μεγάλη σημασία ὥστε νά ἀναφερόμαστε «σέ «βιβλικό χαρακτήρα» καί «βιβλικό προσανατολισμό» τῆς Λατρείας⁸⁹.

(γ) Ὁ τρόπος ἀπαγγελίας τῶν λειτουργικῶν προσευχῶν

1. Τά δεδομένα τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας

Οἱ Ἑβραῖοι προσεύχονταν (ὅπως καί ὄλοι οἱ Σημίτες) κατὰ τρόπο «ἔκφωνο»⁹⁰, δηλαδή ὄλοι ἄκουγαν τήν εὐχή πού ἀνεγίνωσκε ὁ τελεουργός⁹¹. Οἱ περισσότερες ἀπό τίς λειτουργικές προσευχές ἀνεγίνωσκονταν ὄχι μόνο εἰς ἐπήκοον τῶν παρισταμένων, ἀλλά καί μέ μελωδία (ἐμμελῶς)⁹².

Μοναδική ἐξαιρέση ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία περὶ μιᾶς προσευχῆς προσφορᾶς θυμιάματος, τήν ὁποία ὁ λαός ἀνέπεμπε κατὰ τρόπο μυστικό⁹³, σέ μία ἰδιαιτέρως ἱερή στιγμή⁹⁴. Πρέπει, βεβαίως, νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ συγκεκριμένη προσευχή κατὰ τήν ἀφή τοῦ θυμιάματος δέν εἶναι μία «λειτουργική προσευχή», μέ τήν ἔννοια ἑνός προσευχητικοῦ κειμένου πρὸς χρήση τῶν λειτουργῶν, ἀλλά πρόκειται γιά μία ἀτομική προσευχή τῶν πιστῶν⁹⁵.

Τά συμπεράσματα ἀπό τίς παραπάνω μαρτυρίες συγκλίνουν στή διαπίστωση τῆς μεγαλόφωνης ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν στήν ἐβραϊκή λατρεία, ἐκτός ἀπό κάποιες φράσεις πού ἀναφέρονται στό φόβο τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖες ἀναπέμπονται κατὰ τρόπο μυστικό.

2. Οἱ ἐπιδράσεις στήν πρώτη χριστιανική Λατρεία

Ἐάν παρατηρήσουμε μέ προσοχή τά ἀρχαιότερα λειτουργικά κείμενα τῆς Κ.Δ., συμπεραίνουμε

ὅτι ὁ τρόπος ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας ἐπέδρασε στόν ἀντίστοιχο τῆς λατρείας στήν πρώτη Ἐκκλησία.

Στίς μαρτυρίες τῶν Εὐαγγελίων περὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου σημειώνεται ὅτι ὁ Κύριος, λαβὼν ποτήριον καί εὐχαριστήσας ἔδωκε στοὺς Μαθητές⁹⁶. Παρόμοια «εὐχαριστία» (ἀλλά ἐπὶ τοῦ ἄρτου) μαρτυρεῖται καί ἀπό τόν ἀπ. Παῦλο⁹⁷, ἀλλά καί ἀπό τόν εὐαγγελιστή Ἰωάννη στήν περί χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων διήγηση⁹⁸. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ «εὐχαριστία» τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ ἄρτου καί τοῦ οἴνου ἀναπέμφθηκε κατὰ τόν ἴδιο τρόπο μέ τίς ἐβραϊκές εὐχές τοῦ δείπνου. Τό περιεχόμενο τῆς εὐχῆς, μάλιστα, δέν μνημονεύεται ἀπό τοὺς ἱερούς συγγραφεῖς λόγω τῆς εὐρείας γνώσεώς του, ἐφ' ὅσον ἦταν γνωστό ὡς ἀκουόμενο ἀπό ὄλους⁹⁹.

Ἀλλά καί ἡ εὐχαριστιακή προσευχή τῶν πρώτων χριστιανικῶν λειτουργικῶν συνάξεων ἀναπέμπεται σύμφωνα μέ τήν ἀντίστοιχη ἐβραϊκή παράδοση. Οἱ πιστοὶ τῆς νεοσύστατης Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων ἦσαν προσκατεροῦντες (δηλαδή ἄκουγαν) τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καί τῇ κοινῶν καί τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καί ταῖς προσευχαῖς¹⁰⁰. Ἐκτός, ὁμως, ἀπό τίς εὐχαριστιακές συνάξεις, ἡ συλλογική προσευχή τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἀνεπέμπετο κατὰ τόν ἐβραϊκό μεγαλόφωνο τρόπο, ὅπως στό Πρ. 4,24, ὅπου οἱ πιστοὶ ἀκούσαντες ὁμοθυμαδόν ἤραν φωνήν πρὸς τόν Θεόν καί εἶπον (ἀκολουθεῖ τό κείμενο τῆς εὐχῆς).

Ἀξιοσημείωτη εἶναι, ἐπίσης, ἡ θέση τοῦ ἀπ. Παύλου στό Α' Κορ. 14, 16-17: *Ἐπεὶ ἐάν εὐλογῆσης τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τόν τόπον τοῦ ἰδιώτου πῶς ἐρεῖ τό ἀμήν ἐπὶ τῇ σῇ Εὐχαριστία; Ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε· σύ μὲν γάρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται.* Ἡ μαρτυρία, βεβαίως, αὐτῆ τοῦ ἀπ. Παύλου δέν ἀφορᾶ στό μυστικό τρόπο ἀναγνώσεως κάποιας εὐχῆς, ἀλλά στήν ἀδυναμία κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου τῆς εὐχῆς (οὐκ οἶδε), ὅταν αὐτὴ λέγεται σέ κάποιο ἄγνωστο γλωσσικό ἰδίωμα. Ἡ σκέψη, ὁμως, τοῦ ἀπ. Παύλου εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ γεγονότος ὅτι, τό Ἄμήν (ἡ ἐπισφράγιση τῆς προσευχῆς τοῦ «προεστῶτος») λέγεται ἀπό τοὺς παριστάμενους πιστοὺς μέ δεδομένη τήν κατανόηση τῆς εὐχῆς. Ἡ ἴδια, ἐπομένως, ἔνσταση θά μπορούσε νά διατυπωθεῖ καί στήν περίπτωση μιᾶς πιθανῆς ἀναγνώσεως τῆς εὐχῆς κατὰ τρόπο μυστικό.

Τό συμπέρασμα είναι προφανές: ἡ χριστιανική Λατρεία υἰοθέτησε τόν τρόπο ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν ἀπό τήν ἑβραϊκή λειτουργική παράδοση. Ἡ ἐπίδραση αὐτή βοήθησε, ἀργότερα, τή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας νά ἀποφύγει κινδύνους ἐπιρροῶν ἀπό τόν εἰδωλολατρικό μυστικιστικό κόσμο, ἐφ' ὅσον ὁ ἐκφωνητικός ἑβραϊκός τρόπος ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν διεφύλασσε τή χριστιανική λατρεία ἀπό τήν ὅποια μορφή μυστικισμοῦ.

(δ) *Οἱ ὥρες τῆς προσευχῆς*

1. *Στήν ἑβραϊκή λατρεία τήν ἐποχή τοῦ Χριστοῦ*

Τό θέμα τῶν ὥρῶν τῆς προσευχῆς στήν ἑβραϊκή λειτουργική παράδοση ἐπηρέασε σέ μεγάλο βαθμό τίς ἀντίστοιχες ὥρες προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας. Στήν ἑβραϊκή λατρεία τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ ἴσχυαν δύο κατηγορίες ὡς πρός τίς ὥρες τῆς προσευχῆς: ἡ πρώτη προέβλεπε καθημερινά δύο προσευχές (πρῶν καί μετὰ ἀπό τόν ὕπνο)¹⁰¹, ἐνῶ ἡ ἄλλη τρεῖς¹⁰² [προσπιθεμένης τῆς προσευχῆς *Σεμά Γισραέλ*¹⁰³, ὅπως μαρτυρεῖται στό βιβλίο τοῦ Δανιήλ (5ος αἰ. π.Χ.)¹⁰⁴, στό ὁποῖο μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Προφήτης συνελήφθη καθώς προσευχόταν *τρῖς τῆς ἡμέρας καθ' ἑκάστην ἡμέραν*¹⁰⁵] Οἱ δύο αὐτές κατηγορίες ἀντιστοιχοῦσαν πρός τά δύο χρονικά ὀρόσημα τοῦ εἰκοσιτετραώρου (τή δύση καί τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου)¹⁰⁶.

Ἡ λειτουργική παράδοση περί δύο προσευχῶν κατά τή διάρκεια τῆς ἡμέρας φαίνεται ὅτι σχετιζόταν στενά μέ τήν παράδοση περί δύο θυσιῶν: τό πρῶν καί «τό δειλινόν»¹⁰⁷. Ἡ θυσία τοῦ δειλινοῦ¹⁰⁸ μετατοπίστηκε περί τήν 9η ὥρα (περίπου 3μ.μ. σύμφωνα μέ τά σύγχρονα δεδομένα τοῦ εἰκοσιτετραώρου)¹⁰⁹ καί προέβλεπε προσφορά θυμιάματος¹¹⁰, ὅπως μέ ἄριστη λογοτεχνική λαμπρότητα διακηρύσσει ὁ Ψαλμός 140,2 (*Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμιάμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή*).

Τίς ἴδιες ὥρες προβλεπόταν καθημερινά προσευχή στή Συναγωγή γιά ἐκείνους πού δέν ζοῦσαν στά Ἱεροσόλυμα καί, ἐπομένως, δέν εἶχαν τή δυνατότητα νά προσέλθουν στό Ναό. Αὐτοί προσεύχονταν κατά τήν ἴδια χρονική περίοδο εἴτε στίς Συναγωγές εἴτε στά σπίτια τους¹¹¹. Ἀλλά καί στήν Ἱερουσαλήμ προβλεπόταν ἀναγγελία τῆς ἐπίσημης αὐτῆς ἑσπερινῆς τελετουργίας μέ κρούση σαλπύγγων¹¹².

2. *Ἡ υἰοθέτηση (ἀπό τήν πρώτη χριστιανική Ἐκκλησία) τῶν ὥρῶν προσευχῆς τῆς ἑβραϊκῆς λατρείας.*

Ὡς συνεπῆς στά λειτουργικά του καθήκοντα Ἐβραῖος, ὁ Κύριος μαρτυρεῖται ὅτι σεβόταν τίς ὥρες τῆς προσευχῆς. Εὐρισκόμενος στήν Καπερναοῦμ καί ἔχοντας ἐπιτελέσει πολλά θαύματα, ὁ Κύριος ἐγείρεται πρῶν καί φεύγει ἀπό τό σπίτι τοῦ Πέτρου (ὅπου εἶχε καταλύσει) γιά νά ἐκπληρώσει τήν ὑποχρέωση τῆς πρωινῆς προσευχῆς «σέ κάποιο ἔρημο τόπο»¹¹³. Παρόμοια προσευχητική τακτική τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖται μετὰ καί ἀπό ἄλλες περιπτώσεις θαυμάτων¹¹⁴. Ἄλλες μαρτυρίες πιστοποιοῦν τή συνέπεια τοῦ Κυρίου στήν ἑσπερινή προσευχή¹¹⁵. Ἄλλωστε, λίγο πρῶν ἀπό τήν ἐκλογή τῶν δώδεκα μαθητῶν, *ἐγένετο ἐξελεθῆν αὐτόν εἰς τό ὄρος προσεύξασθαι, καί ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ*¹¹⁶.

Οἱ Ἀπόστολοι παρέμειναν συνεπεῖς ἀπέναντι στίς ὥρες τῆς προσευχῆς. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ μαρτυρία προσευχῆς κατά τήν τρίτη ὥρα τῆς ἡμέρας¹¹⁷, ἀλλά καί τό παράδειγμα τοῦ Πέτρου καί τοῦ Ἰωάννη, οἱ ὁποῖοι *ἀνέβαινον εἰς τό ἱερόν ἐπί τήν ὥραν τῆς προσευχῆς τήν ἐνάτην*¹¹⁸. Ἀλλά καί ἡ προτροπή τοῦ ἀπ. Παύλου ὥστε οἱ Χριστιανοί νά δέονται *νυκτός καί ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ*¹¹⁹ μαρτυρεῖ ἐμμέσως γιά τήν ἰσχύ τῆς διπλῆς (πρῶν καί ἑσπέρας) προσευχῆς.

Ὁ σεβασμός πρός τίς ἑβραϊκές ὥρες προσευχῆς δέν ἀπέκλειε καί κάποιες παρεκκλίσεις ἀπό τό αὐστηρό προσευχητικό ὥραριο: αὐτό παρατηροῦμε καί στήν περίπτωση τῆς προσευχῆς τοῦ Πέτρου στήν Ἰόππη *περί ὥραν ἔκτην*¹²⁰, ἀλλά καί ἀπό τίς μαρτυρίες περί προσευχῆς τῶν πρώτων Χριστιανῶν κατά τή διάρκεια τῆς νύκτας¹²¹.

(ε) *Λοιπά στοιχεῖα (Ἀμῆν, Ἀλληλοῦια)*

1. Τό «Ἀμῆν» ὑπῆρξε τό ἐπιστέγασμα τῶν προσευχῶν στίς ἀκολουθίες τῆς Συναγωγῆς¹²². Πλήν τῆς λατρείας τῆς Συναγωγῆς, τό «Ἀμῆν» τοποθετεῖται στό τέλος τοῦ εὐχαριστήριου ψαλμοῦ τοῦ Δαβίδ¹²³, ἡ δέ χρήση του στό τέλος τῶν προσευχῶν ἐσήμαινε τήν ἐπιβεβαίωση τῶν λεγομένων καί τή βεβαιότητα ὅτι ὁ Θεός θά εἰσακούσει τήν προσευχή¹²⁴.

Ἦταν ἀναμενόμενη ἡ υἰοθέτηση τῆς λέξεως αὐτῆς ἀπό τήν πρώτη χριστιανική Ἐκκλησία¹²⁵, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπό τή χρησιμοποίησή του στήν Κ.Δ.: ἀποτελεῖ εἰσαγωγή τῶν διακηρύξεων

τοῦ Κυρίου¹²⁶, ἀκολουθεῖ μετά ἀπό δοξολογικές φράσεις πού ἀπευθύνονται πρὸς τὸ Θεὸ Πατέρα ἢ τὸ Χριστό¹²⁷, ἐνισχύει τὴ μεσιτεία τοῦ Κυρίου στὴν προσευχή πρὸς τὸ Θεό¹²⁸, ὀλοκληρώνει τὴν εὐχαριστία πρὸς τὸ Θεό¹²⁹, συνυφαίνεται μὲ ἄλλες προσευχές ἢ ὕμνους¹³⁰. Ὡς ἐπευφημία, τὸ «Ἀμήν» ὀλοκληρώνει τίς ᾠδές τῶν ἐκλεκτῶν στὴν οὐράνια λειτουργία τῆς Ἀποκαλύψεως¹³¹, ἡ δὲ ἀπαγγελία του ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὑποδηλώνει τὴν ἐνότητά της μὲ τοὺς «ἐκλεκτούς» στὸν οὐρανό¹³². Ἀλλά καὶ στὴν χριστιανική Ἐκκλησία τοῦ 1ου αἰῶνα, τὸ «Ἀμήν» ὀλοκληρώνει τίς προσευχές, ὅπως στὴν ἀρχαιότετη προσευχή τῆς Α΄ Ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος Ρώμης πρὸς Κορινθίους¹³³.

2. Τὸ «Ἀλληλούια» (= Αἰνεῖτε τὸν Κύριον) ἀποτελεῖ, ἐπίσης, δάνειο ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας, ἂν καὶ στὴν Κ.Δ. ἐμφανίζεται μόνον στὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως¹³⁴. Ἡ θέση του στὴν ἐβραϊκὴ λατρεία εἶναι ἡ τοῦ δοξολογικοῦ ἐπιφωνήματος¹³⁵ (στὴ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας ὀνομάστηκε, μεταγενέστερα, «δοξολογικὸ ἐψῆμνιον»), αὐτὴ δὲ ἐξακολούθησε νὰ εἶναι ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς Λατρείας. Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν ἐβραϊκὴ λατρεία τὸ Ἀλληλούια ἐψάλλετο, εἴτε ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ πλῆθος, εἴτε ἀπὸ κάποιον πού εἶχα ἀναλάβει εἰδικὰ τὴ λειτουργικὴ αὐτὴ ἀποστολή¹³⁶. Ἐπομένως, ἡ ψαλμώδης τοῦ «Ἀλληλούια» στὴν πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξε ἀπόλυτα φυσιολογική.

2. Ἡ Λατρεία «Ἐν Πνεύματι καὶ Ἀληθείᾳ» ὡς ἄξονας διαφοροποιήσεως τῆς Χριστιανικῆς ἀπὸ τὴν Ἐβραϊκὴ Λατρεία.

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς μορφές, ἡ βασικὴ διαφοροποίηση τῆς χριστιανικῆς ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ Λατρεία ἐστιάζεται κυρίως στὸ νέο πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς Λατρείας. Σ' αὐτὸ τὸ νέο πνεῦμα (στὴ λατρεία «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ») εἶχε ἀναφερθεῖ ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ διάλογό του μὲ τὴ Σαμαρεῖτιδα (Ἰω. Δ΄, 7 ἔξ.): οἱ «ἀληθινοὶ προσκυνηταί» τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκεῖνοι πού λατρεύουν τὸ Θεὸ ὄχι μὲ τοὺς τύπους, ἀλλὰ μὲ καθαρὴ καὶ ἀφοσιωμένη καρδιά καὶ νοῦ. Ὁ Χριστὸς, ἐπομένως, διαγράφει μὲ ἐξαιρετικὴ σαφήνεια τὸ καινούριο πνεῦμα τῆς Λατρείας τῶν Χριστιανῶν, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο «δεῖ προσκυνεῖν» τὸ Θεό, ἀντιδιαστέλλοντας συγχρόνως τὴ χριστιανικὴ ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ λατρεία.

Στὴν ἐβραϊκὴ λατρεία, τὸ στοιχεῖο τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείας ἦταν παντελῶς ἄγνωστο, ἐνῶ ἡ ἀληθινὴ προσκύνηση τοῦ Θεοῦ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴ λεπτομερῆ τήρηση δεκάδων κανόνων καὶ ἑκατοντάδων διατάξεων. Ἐφ' ὅσον ὁ Ἐβραῖος τηροῦσε πιστὰ ὅλο αὐτὸ τὸ πολὺπλοκο νομικὸ πλαίσιο περὶ λατρείας, ἐθεωρεῖτο ἀληθινὸς προσκυνητὴς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός (κατὰ τὴν ἐβραϊκὴ θρησκευτικὴ παράδοση) κατοικοῦσε σὲ συγκεκριμένο τόπο, στὰ ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων (ὁ διάλογος τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴ Σαμαρεῖτιδα ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ τόπου κατοικίας τοῦ Θεοῦ).

Ἡ διακήρυξη, ὅμως, τοῦ Χριστοῦ ὅτι ὁ Θεός εἶναι Πνεῦμα (καί, ἐπομένως, δὲν κατοικεῖ σὲ συγκεκριμένο τόπο, σὲ «χειροποιήτους ναοὺς» κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο «Πρ. 17, 24»), ἀποδεσμεύει τὴ χριστιανικὴ Λατρεία ἀπὸ τὸν παράγοντα τοῦ τόπου ἢ τοῦ καθορισμένου περιβάλλοντος. Διαπιστώνουμε, ἐπομένως, ὅτι ὁ Χριστὸς μετατοπίζει ὅλο τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας. Αὐτὴ ἡ ἀποδέσμευση, ἄλλωστε, τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερο χῶρο τοῦ Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων ἦταν μίᾳ ἀπὸ τίς «βλασφημίες» πού τοῦ κατελόγισαν οἱ Φαρισαῖοι.

Ὅλα τὰ παραπάνω δεδομένα διαμορφώνουν τὸν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ, ἕκτοτε, μίᾳ ἀπὸ τίς βασικότερες πτυχές της: ὁ «τύπος» πού ὑπάρχει στίς χριστιανικὲς ἀκολουθίες καὶ τελετές δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσία, ἀλλὰ ἐνεργεῖ βοηθητικὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχει ὁ πιστὸς τὴν οὐσία: νὰ ἐπικοινωνῆσει ἀληθινὰ μὲ τὸ Θεό.

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Π. Τρεμπέλας τονίζει τὴν ἀπεικόνιση τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας διὰ τῆς λατρείας «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ», γράφοντας τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία μαρτυρεῖ ἐμφανῶς τὴν παρουσίαν καὶ ἐνεργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ Χριστὸς εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Του. Δὲν μεταβάλλει τοῦτο μόνον τὰ προτιθέμενα ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ θυσιαστηρίου δῶρα εἰς Σῶμα καὶ εἰς Αἷμα τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ μεταμορφοῖ τὰς καρδίας καὶ τὰς διανοίας τῶν ἐν πνεύματι λατρευόντων καὶ ἀποτελούντων τὸν νέον Ἰσραὴλ εἰς τρόπον ὥστε ἀφομοιούμενοι καὶ οὗτοι πρὸς τὸν Χριστὸν οὐ μόνον νὰ προσεύχωνται ὡς Ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ συνενούμενοι μετ' αὐτοῦ νὰ

συμπροσφέρωσι και ἑαυτούς ἐν τῷ μυστηρίῳ συσταυρούμενοι αὐτῷ και συνανιστάμενοι και ἐν καινότητι ζωῆς περιπατοῦτες»¹³⁷.

2. Ἡ νέα λατρεία στηριζόταν στήν παλαιά, εἶχε ὁμως ἕνα ἐντελῶς καινούργιο περιεχόμενο. Ὅπως σημειώνει ὁ π. Ἀ. Σμέμαν, «ἡ λατρεία τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας συνδεόταν ἀποκλειστικά μέ τό γεγονός τῆς ἔλευσης τοῦ Μεσσία και τά περιστατικά τῆς μεσσιανικῆς του ἀποστολῆς: τό κήρυγμα, τόν θάνατο και τήν Ἀνάσταση. Κάτω ἀπό τό φῶς τῆς πίστεώς τους στήν πραγματοποιημένη ἔλευση τοῦ Μεσσία, οἱ Χριστιανοί ἐβίωναν τήν παλαιά λατρεία μ' ἕνα νέο τρόπο, ἐβλεπαν σ' αὐτήν ἕνα νόημα πού οἱ ἄλλοι Ἑβραῖοι δέν μποροῦσαν νά δοῦν»¹³⁸. Καί ὁ G. Dix θά προσθέσει: «Ὁ χριστιανισμός δέν ἐμφανίστηκε στόν κόσμο σάν ἱερατεῖο γιά τήν τέλεση ἑνός τελετουργικοῦ χωρίς διδασκαλία και πρὸς ὄφελος αὐτῶν πού θά ἐλκύσει... ἀλλά ὡς ὁ Ἰσραήλ τοῦ Θεοῦ, ἀνακαινισμένος διά τοῦ Ἰησοῦ»¹³⁹.

Ἡ διαφοροποίηση τῆς χριστιανικῆς ἀπό τήν ἐβραϊκή λατρεία εἶναι και σαφῆς και φυσιολογική. Ὁ Χριστός, ὅπως ἀνεκαίνισε τά πάντα, ἔτσι ἀνεκαίνισε και τήν παλαιά λατρεία. Αὐτή τήν ἀλήθεια, πού μέ τόσο δυναμισμό διατυπώνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅταν γράφει στούς Κορινθίους ὅτι «τά ἀρχαῖα παρήλθεν, ἰδοῦ γέγονε καινά τά πάντα»¹⁴⁰, πρέπει νά βιώνει ἡ χριστιανική Ἐκκλησία, γιατί μόνο ἔτσι θά συνειδητοποιήσει και τίς ρίζες ἀλλά και τήν ἰδιαιτερότητά της.

3. Ἡ γένεση τοῦ πυρῆνα τῆς χριστιανικῆς λατρείας: Θ. Εὐχαριστία, Βάπτισμα, Χρίσμα

A. Ἡ Θεία Εὐχαριστία

(α) Εἰσαγωγικά περὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου κατά τίς εὐαγγελικές διηγήσεις

Ὅπως συνάγεται ἀπό τίς τέσσερις καινοδιαθηκικές διηγήσεις περὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου¹⁴¹, ὁ Κύριος πραγματοποίησε ἕνα τελετουργικό ἐπτά πράξεων: ἔλαβε τόν ἄρτο (1), ἀνέπεμψε εὐχαριστία ἐπὶ τοῦ ἄρτου (2), ἔκοψε (3) και διένειμε τόν ἄρτο στούς μαθητές Του (4). Ἀκολούθως ἔλαβε τό ποτήριο (5), ἀνέπεμψε εὐχαριστία ἐπὶ τοῦ ποτηρίου (6) και τό ἔδωσε στούς μαθητές (7). Εἶναι ἐμφανές ὅτι στίς τέσσερις αὐτές διηγήσεις διακρίνονται δύο διαφορετικές παραδόσεις. Ἡ πρώτη παράδοση εἶναι αὐτή πού μαρτυρεῖται ἀπό τοῦς Παῦλο και Λουκά, θεωρεῖται

δέ ὡς ἡ ἀρχαιότερη. Ἡ διήγηση τῶν Ματθαίου και Μάρκου¹⁴² πιθανόν ὑποδηλώνει μία ἐξέλιξη τῆς λειτουργικῆς παραδόσεως περὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Θά συνδέαμε τίς δύο παραδόσεις μέσα ἀπό ἕνα κοινό σχῆμα-πλαῖσιο τεσσάρων πράξεων τοῦ Κυρίου: λαμβάνει τόν ἄρτο και τό ποτήριο 1) ἀναπέμπει εὐλογία ἐπ' αὐτῶν 2) κόβει τόν ἄρτο 3) δίδει και τά δύο στούς μαθητές 4) Οἱ πράξεις, ὁμως, αὐτές λαμβάνουν χώρα στά πλαίσια ὄχι ἑνός ἀπλοῦ δείπνου, ἀλλά ἑνός τελετουργικοῦ δείπνου τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας.

(β) Οἱ εὐλογίες τοῦ Δείπνου

Ὁ Μυστικός Δείπνος ὑπῆρξε ἕνα ἐβραϊκό ἑορταστικό δείπνο (δηλαδή μία ἐβραϊκή τελετή). Περὶ τοῦ τελετουργικοῦ τυπικοῦ τῶν ἑορταστικῶν αὐτῶν δείπνων (τά ὅποια, ἄλλωστε, δέν ἀποτελοῦσαν πρωτοτυπία τῶν Ἑβραίων¹⁴⁴) λαμβάνουμε πληροφορίες ἀπό τή «Μίσνα», ἕνα συμπλήρωμα ἐβραϊκῶν κανόνων τοῦ ὁποῖου ἡ σύνταξη χρονολογεῖται περὶ τά τέλη τοῦ 2ου αἰῶνα, ἀλλά τό ὕλικό του εἶναι παλαιότατο.

Εἶναι σίγουρο ὅτι κατά τή διάρκεια τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ὁ Κύριος διατήρησε στό θέμα τῶν εὐλογιῶν τήν παράδοση πού ἀφοροῦσε στόν προϊστάμενο τοῦ δείπνου¹⁴⁵. Εἶναι, ἐπίσης, σίγουρο ὅτι θά χρησιμοποιήσε τίς μορφές εὐλογίας, διατηρώντας τόν πυρῆνα και προσθέτοντας κάποια στοιχεῖα κατ' ἔμπνευση.

(γ) Ὁ χαρακτήρας τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ὡς ἐβραϊκῆς τελετῆς

Ἐπρόκειτο, ἄραγε, περὶ τοῦ πασχαλίου ἐβραϊκοῦ δείπνου; Γνωρίζουμε τίς τελετουργικές λεπτομέρειες ἑνός παρόμοιου δείπνου. Μέ βάση τίς λεπτομέρειες αὐτές, ἐπισημαίνουμε τά ἀκόλουθα σέ σχέση μέ τό Μυστικό Δείπνο: α) Κατά τή διάρκεια τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου δέν μνημονεύεται βρώση ἀμνοῦ, στοιχείο βασικό του πασχαλίου ἐβραϊκοῦ δείπνου. β) Στόν Μυστικό Δείπνο ἐλλείπει ἡ διήγηση περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἐβραίων ἀπό τό ζυγό τῆς δουλείας. γ) Ὁ ἄρτος τοῦ ἐβραϊκοῦ πασχαλίου δείπνου ἦταν ἄζυμος. Οἱ τέσσερις διηγήσεις περὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου δέν ἀναφέρουν τό εἶδος τοῦ ἄρτου. Ὅμως, στό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο και συγκεκριμένα στό θαῦμα τοῦ χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων (Ἰω. 6, 1-15), γίνεται μνεία «κρίθινου ἄρτου», στοιχείου τό ὁποῖο ἀντανακλᾷ τή χρήση ἐνζύμου ἄρτου. δ) Κατά τό πασχαλίο ἐβραϊκό δείπνο ὑπῆρχαν τέσσερα ποτήρια ἐνῶ κατά τό μυστικό δείπνο μαρτυρεῖται ἕνα (Ματθαῖος-Μάρκος) ἢ δύο (Παῦλος-Λουκάς).

Είναι σαφές, επομένως, ότι από τόν Μυστικό Δείπνο έλλείπουν βασικά στοιχεία του έβραϊκού πασχάλιου δείπνου. Άλλά και ή έσπέρα πριν από τή Σταύρωση δεν μπορούσε νά συμπίπτει μέ τήν αρχή του πασχάλιου έορτασμού, διότι ούτε τό Συνέδριο μπορούσε νά συνέλθει κατά τή διάρκεια τής πασχάλιας νύκτας¹⁴⁸, ούτε ή Σταύρωση νά πραγματοποιηθεί κατά τήν ήμέρα του Πάσχα, ένω και περί του Σίμωνος του Κυρηναίου μαρτυρείται ότι κατά τή χρονική περίοδο πριν από τή Σταύρωση «έπέστρεφε από τούς άγρους», γεγονός πού σημαίνει ότι ή ήμέρα εκείνη ήταν έργασιμη (έπομένως δεν ήταν πασχάλια). Άλλά και ή όπλοφορία του όχλου και των Μαθητών¹⁴⁹ καθώς και ή άγορά τής σινδόνας από τόν Ίωσήφ¹⁵⁰ υποδηλώνουν ότι ή συγκεκριμένη ήμέρα δεν ήταν ή πασχάλια. Έπισημαίνεται, τέλος, ότι και ή αίφνιδια άποχώρηση του Ίούδα κατά τή διάρκεια του Μυστικού Δείπνου δεν προβλημάτισε τούς ύπόλοιπους μαθητές, έπειδή ό Ίούδας ήταν υπεύθυνος για τίς άναγκαίες προμήθειες τής ομάδας των δώδεκα: άναφερόμενοι, όμως, σέ προμήθειες, συμπεραίνουμε ότι επέκειτο μία περίσταση πού άπαιτούσε προετοιμασία, δηλαδή τό Πάσχα¹⁵¹.

Τό ένδιαφέρον στρέφεται πλέον στό «δείπνο των φίλων» (Σαμπουράχ)¹⁵², περί του όποιου λαμβάνουμε πληροφορίες από τή Μίσνα¹⁵³. Κατά τή διάρκεια του δείπνου αυτού κάθε είδος τροφής εύλογείτο μία φορά (τό ίδιο ίσχυε και για τόν οίνο), προβλεπόμενος πλύσιμο χειρών, κλάση του άρτου και εύλογία, εύχαριστία επί του ποτηρίου προς τό τέλος του δείπνου¹⁵⁴. Η βρώση του «κεκλασμένου» άρτου από τό κάθε μέλος των συνδαιτημόνων έσήμαινε τόν βαθύτερο σύνδεσμό τους¹⁵⁵. Έσήμαινε, όμως, και τό γεγονός ότι όλοι άνήκουν στην ίδια ζωή, έφ' όσον συντηρούνται στή ζωή μέ τήν ίδια τροφή¹⁵⁶.

Μία προσεκτική άντιπαραβολή των έπιμέρους στοιχείων του έβραϊκού «Σαμπουράχ» μέ τόν Μυστικό Δείπνο μάς πείθει ότι υπάρχουν σαφή κοινά σημεία. Έάν ληφθούν ύπ' όψη τά έκτός του δείπνου δεδομένα ότι τό έσπέρας εκείνο δεν μπορούσε νά είναι ή παραμονή του Πάσχα (όταν και έτελείτο τό πασχάλιο δείπνο), όπως και εάν ληφθεί ύπ' όψη ότι, τό δείπνο «Σαμπουράχ» αποτέλεσε μία προεόρτιο τελετουργία, είναι φυσικό νά θεωρήσουμε ως άπολύτως βάσιμη τήν ύπόθεση ότι ό Μυστικός Δείπνος ήταν ένα έβραϊκό δείπνο «Σαμπουράχ».

(δ) «Δείπνο του Κυρίου» και έβραϊκά δείπνα στην πρώτη χριστιανική Έκκλησία των Ίεροσολύμων

Γνωρίζουμε ότι, ή πρώτη χριστιανική κοινότητα στα Ίεροσόλυμα συναζόταν καθημερινά γύρω από τό ίδιο τραπέζι: ...όμοθυμαδόν ...κλώντες τε άρτον μετελάμβανον τροφής έν άγαλλιάσει και άφελότητι καρδιάς (Πρ. 2,46. Πρβλ. και Πρ. 20,7, όπου γίνεται άναφορά στην «κλάση του άρτου» κατά τήν ήμέρα τής Κυριακής). Η έννοια του συνδέσμου κατά τήν εύχαριστιακή σύναξη τονίζεται διά του όρου «κοινωνία» (οί πρώτοι Χριστιανοί ήσαν προσκατερούντες τή διδαχή των άποστόλων και τή κοινωνία και τή κλάσει του άρτου και ταίς προσευχαίς, Πρ. 2, 42).

Οί μαρτυρίες αυτές παραπέμπουν στην τέλεση τής Θείας Εύχαριστίας από τούς πρώτους Χριστιανούς, σύμφωνα μέ τόν «Δείπνο του Κυρίου», από τόν όποιο προέρχεται ή εύχαριστιακή όρολογία τής «κλάσεως του άρτου». Παράλληλα, όμως, οί πρώτες αυτές εύχαριστιακές μαρτυρίες άποκαλύπτουν και τόν κοινωνικό χαρακτήρα τής «κλάσεως του άρτου», δηλαδή τήν προσφορά τροφής προς τούς πολλούς πτωχούς-μέλη τής πρώτης χριστιανικής Έκκλησίας. Στα προβλήματα, μάλιστα, πού είχαν δημιουργηθεί κατά τίς συγκεκριμένες συνάξεις, άναφέρεται τό Πρ. 6,1 (ό «γογγυσμός των Έλληνιστών») ότι, κατά τή διάρκεια των καθημερινών εύχαριστιακών συνάξεων, οί έβραϊόφωνοι Χριστιανοί δεν φρόντιζαν όσο έπρεπε τίς χήρες των Έλληνιστών κατά τή διανομή των τροφίμων).

Η εύχαριστιακή αυτή πρακτική του συνδυασμού «κλάσεως του άρτου» και κοινωνικής διακονίας υπέρ των πτωχών ήταν άντίστοιχη μέ τήν έβραϊκή του «πιάτου του πτωχού», τό όποιο μοιραζόταν κάθε ήμέρα, και του «καλαθίου του πτωχού», τό όποιο μοιραζόταν κάθε εβδομάδα τήν Παρασκευή, δηλαδή πριν από τόν έορτασμό του Σαββάτου¹⁵⁷. Παρατηρούμε, επομένως, ότι στην πρώτη χριστιανική Έκκλησία των Ίεροσολύμων, ή Εύχαριστία συμβαδίζει μέ τήν κοινωνική πρόνοια, γεγονός τό όποιο συνδέεται μέ άντίστοιχες πρακτικές του Ίουδαϊσμού. Η διαφοροποίηση έγκριεται στή μεταβολή τής ήμέρας: για τή χριστιανική Έκκλησία, ό σύνδεσμος τής Θ. Εύχαριστίας μέ τό «δείπνο τής χάριτος» (τό δείπνο για τούς πτωχούς) δεν πραγματοποιείται τήν προηγούμενη από τό Σάββατο ήμέρα, αλλά τήν Κυριακή, κατά τήν όποία άλλωστε πραγματοποιείτο και ή «λογία» (ό έρανός) τής Έκκλησίας (Α' Κορ. 16, 2).

(ε) *Η ριζική διαφοροποίηση της Θ.Εὐχαριστίας από τὴν πασχάλια ἑβραϊκὴ τελετὴ*

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ἡ Θεία Εὐχαριστία γεννήθηκε μέσα σὲ μία ἑβραϊκὴ λειτουργικὴ τελετὴ, ἡ ὁποία προηγεῖτο δύο ἡμέρες τοῦ ἑβραϊκοῦ πασχάλιου ἑορτασμοῦ¹⁵⁸, ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κύριος προσευχήθηκε κατὰ τὴ διάρκειά της τελετῆς αὐτῆς ὡς συνεπῆς Ἑβραῖος. Τὰ τελετουργικὰ στοιχεῖα, ὁμως, αὐτῆς τῆς «Σαμπουράχ» δὲν σχετίζονται μὲ τὴν οὐσία τῆς λειτουργικῆς πράξεως, τὴν ὁποία συνέστησε ὁ Κύριος¹⁵⁹. Ἡ οὐσία τῆς πρώτης ἐκείνης Θείας Εὐχαριστίας εὐρίσκεται στὸ «Λάβετε φάγετε» καὶ στὸ «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες». Εὐρίσκεται στὴ μεγάλη ἀλήθεια, τὴν ὁποία ἐκφράζει ὁ ἀπ. Παῦλος, σχολιάζοντας τὴν ἴδρυσή τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας: *ὡσάντις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ*¹⁶⁰. Αὐτὴ ἡ ἑσχατολογικὴ προοπτικὴ (ἡ ἀναμονὴ τοῦ Ἐρχόμενου Κυρίου) καθιστᾶ τὴ Θεία Εὐχαριστία μία ριζικὰ διαφορετικὴ μορφή λατρείας καὶ ὄχι μία παραλλαγὴ τῆς ἑβραϊκῆς «Σαμπουράχ».

Κεντρικὴ ἰδέα τῆς βιβλικῆς ἑσχατολογίας εἶναι ἡ «ἀποκατάσταση» τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο (ἡ ἰδέα τῆς διακυβερνήσεως τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ Θεό, ὅπως ἐκφράζεται στοὺς Ψαλμούς). Ἡ «ἀποκατάσταση» αὐτὴ συμπίπτει –σύμφωνα μὲ τὴν Π.Δ.– μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰσραήλ: ἡ «ἡμέρα Κυρίου» εἶναι ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς θὰ παρέμβῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του. Πρόκειται περὶ τῆς «ἡμέρας ἐκείνης»¹⁶¹, ἡ ὁποία ἐστιάζεται στὰ ἑσχατα¹⁶². Εἶναι, ὁμως, καὶ μία ἡμέρα σωτηρίας ὄχι μόνο τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν Ἐθνῶν. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὐτὴ, ὁ Κύριος θὰ ταπεινώσει τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ του καὶ, ἀκολούθως, θὰ ἐγκαταστήσει τὴν εἰρήνη καὶ τὴ δικαιοσύνη πού εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βασιλείας του¹⁶³.

Ἀπὸ τὴ διήγησι, ὁμως, περὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ἡ ἔννοια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐσχάτων λαμβάνει παντελῶς διαφορετικὴ διάσταση. Τὰ λόγια τοῦ Κυρίου λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν εὐλογία τοῦ ποτηρίου¹⁶⁴ καθὼς καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν εὐλογία τοῦ ἄρτου¹⁶⁵ πιστοποιοῦν ὅτι τὸ Μυστήριον τὸ ὁποῖο συνέστησε ὁ Κύριος κατὰ τὴ διάρκειά ἑνὸς ἑβραϊκοῦ ἑορταστικοῦ δείπνου, εἰσάγει μία ἑσχατολογία μελλοντικὴ καὶ παροῦσα ταυτοχρόνως. Τὸ ἑσχατον καθίσταται σύγχρονον μὲσα στὴν Εὐχαριστία. Ἔτσι, ὁ Κύριος διαφοροποιεῖται ριζικὰ ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ λα-

τρεία ὄχι μόνο διὰ ριζικῆς ἀνα-νοηματοδοτήσεως μιᾶς ἑβραϊκῆς τελετῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς μιᾶς ἑσχατολογίας, μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ταυτίζει ἔκτοτε τὴν ὑπαρξὴ της ὡσάντις τελεῖ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἐτέλεσε ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸ Δείπνον. Μέσα ἀπὸ κάθε Εὐχαριστία, ἡ Ἐκκλησία ἀναμένει τὸν Ἐρχόμενο, διακηρύσσοντας ὅτι ἡ θυσία Του ἀπετέλεσε τὴν προϋπόθεσι γιὰ τὴν ἔλευσι τῆς βασιλείας Του¹⁶⁶.

Β. Τὸ Βάπτισμα

Τὸ Βάπτισμα χαρακτηρίζει τὸ Χριστιανισμὸ ἀπὸ τὸ ξεκίνημά του. Οἱ πρῶτες, ὁμως, μαρτυρίες θέτουν σὲ συνάφεια τὸ Βάπτισμα πού διενεργοῦσε ὁ Χριστὸς μὲ τὸ Βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου: ὁ Χριστὸς βαπτίζει μὲ τοὺς Μαθητῆς Του στὴν περιοχὴ τῆς Ἰουδαίας, ἐνῶ παράλληλα ὁ Ἰωάννης βαπτίζει στὴν Αἰνὼν (Ἰω. 3,22)· ἀλλὰ καὶ οἱ Φαρισαῖοι πληροφοροῦνται ὅτι «ὁ Ἰησοῦς ἀποκτᾶ περισσότερους ὀπαδοὺς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη καὶ τοὺς βαπτίζει», ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν βάπτισε ἀλλὰ οἱ μαθητῆς Του (Ἰω. 4, 1-2). Τὸ Βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη συνιστᾶ τὴν πράξι, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε στὸν Κύριον καὶ τοὺς μαθητῆς Του νὰ υἱοθετήσουν τὴν ἴδια πράξι ὡς εἰσαγωγικὴ στὴν καινούρια πραγματικότητά τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅμως, τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη ἐντάσσεται στὴ βαπτισματικὴ παράδοσι τῶν Ἑβραίων, τὴν ὁποία ὁ ἀπ. Παῦλος ἀποκαλεῖ ὡς «βαπτισμῶν διδασχί»¹⁶⁷. Ἡ γνώσι τῆς παραδόσεως αὐτῆς καὶ ἡ μελέτη τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννη μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κατανοήσουμε καλλίτερα τὴν ἔννοια καὶ τὴν ἀπήχησι πού εἶχε στὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς τὸ βάπτισμα πού διενεργοῦσε ὁ Χριστὸς καὶ, κυρίως, οἱ μαθητῆς Του. Μᾶς ἐπιτρέπει, ἐπίσης, νὰ γνωρίσουμε καλλίτερα τίς πρῶτες ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητες τῆς Παλαιστίνης, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὴ «μῆτρα» ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ τόσο στὸν ἑλληνιστικὸν κόσμον ὅσο καὶ στὴν ἰουδαϊκὴ διασπορά.

Ἄς μὴ λησμονοῦμε, ἐπίσης, ὅτι οἱ ἐξ Ἑβραίων Χριστιανοὶ προέρχονταν ἀπὸ διαφορετικῆς ἰουδαϊκῆς πνευματικῆς παραδόσεως: ὁ Ἀπολλῶς ἦταν «ἰωαννίτης», δηλαδὴ προερχόταν ἀπὸ τὴ βαπτισματικὴ παράδοσι τοῦ Προδρόμου (Πρ. 18,25), ἐνῶ στὴν Ἐκκλησία εἶχε προσέλθει μεγάλος ἀριθμὸς ἐκ τῶν ἑβραίων ἱερέων (Πρ. 6,7). Ἔτσι διαμορφώνεται ὁ λεγόμενος «ἰουδαιοχριστιανισμὸς», ὁ ὁποῖος διακρίνεται ἀπὸ τὸν ἑλληνιστικὸν Χριστιανισμὸ. Εἶναι χα-

ρακτηριστικό, ότι ο άπ. Παῦλος –θεμελιωτής και βασικός εκπρόσωπος του ἑλληνιστοῦ Χριστιανισμοῦ– ἀποφεύγει ἐπιμελῶς νά ἀναφερθεῖ στή βαπτισματική παράδοση τοῦ Προδρόμου, μέ μοναδική ἐξαίρεση τήν ἀποστροφή του κατά τήν ὁμιλία στήν Πισιδία (Πρ. 13,24), ὅπου ὁμως οἱ ἐρευνητές διαβλέπουν περισσότερα μία λουκάνεια παράδοση¹⁶⁸.

(α) *Τό βάπτισμα στόν ἐξω-βιβλικό χῶρο καί στήν Παλαιά Διαθήκη*

1. Οἱ διάφορες τελετουργίες πού σχετίζονται μέ τό νερό καί τίς καθαριτικές καταδύσεις ἦσαν πολύ διαδεδομένες στήν Ἀνατολή. Τό νερό καθαρίζει, ἐξαγνίζει καί ζωογονεῖ· εἶναι τό σύμβολο τῆς ζωῆς καί τῆς καρποφορίας. Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές μαρτυροῦνται σέ τελετουργικά γύρω ἀπό σημαντικούς ποταμούς (Γάγγης, Εὐφράτης καί Νεῖλος). Μαρτυροῦνται, ἐπίσης, στίς μυστηριακές τελετές τῆς Ἰσιδος, τοῦ Μίθρα καί τῶν Ἑλευσινείων. Μέσα ἀπό παρόμοιες βαπτισματικές τελετουργίες, ὁ μύστης ἐθεωρεῖτο ὅτι ὑπερέβαινε τά ὄριά του καί ἀναγόταν σέ μία κατάσταση ὑπερφυσική. Οἱ τελετουργίες αὐτές, πάντως, διετήρησαν ἕνα χαρακτήρα μνητικό ἀλλά καί ἐξαγνιστικό.

Δέν μπορούμε νά καθορίσουμε τό βαθμό, στόν ὁποῖο οἱ ἐξω-βιβλικές βαπτισματικές ἀπόψεις ἐπηρέασαν τήν Π.Δ., ὅπου τά τελετουργικά τά σχετιζόμενα μέ τό νερό (τό «ζωντανό», δηλαδή τό ρέον¹⁶⁹ ἢ τό εὐρισκόμενο μέσα σέ εἰδικό χῶρο¹⁷⁰) παραπέμπουν στό πέρασμα ἀπό μία κατάσταση σαρκικῆς ἀκαθαρσίας στόν κόσμο τοῦ ἱεροῦ. Θά πρέπει, πάντως, νά ἐπισημανθεῖ ὅτι, ἡ μετάφραση τῶν Ο΄ δέν χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «βάπτισμα»¹⁷¹.

2. Στήν Π.Δ., τό τελετουργικό τῆς καθάρσεως δέν στοχεύει στόν ἐξοβελισμό ἢ στήν ἀπομόνωση τοῦ καθαιρομένου, ἀλλά κυρίως στή δυνατότητα νά προσεγγίσει περισσότερο τόν Θεό¹⁷². Στήν περίπτωση αὐτή δέν γίνεται λόγος γιά κάποιο ἠθικό παράπτωμα τοῦ μετέχοντος στό βάπτισμα, ἐφ' ὅσον γιά τίς περιπτώσεις αὐτές ἡ Π.Δ. προβλέπει τίς θυσίες γιά τή συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν. Τά διάφορα βαπτισματικά τελετουργικά δέν ὀδηγοῦν, λοιπόν, στήν κάθαρση ἀλλά στήν ἀναγνώριση τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας γιά τήν προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό Θεῖο. Τό στοιχεῖο αὐτό ἀφαιροῦσε κάθε περίπτωση μαγείας ἀπό τίς συγκεκριμένες τελετές.

Στούς Προφήτες μαρτυρεῖται πλέον μία πνευματική διάσταση τῶν βαπτισματικῶν τελετουργιῶν. Οἱ Προφῆτες ἀναφέρονται στούς καθαρούς διά τοῦ

νεροῦ ὡς εἰκόνα καί σημάδι τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως. Αὐτή εἶναι ἡ ἔννοια στόν Ἡσαΐα¹⁷³, ὅπου ἐπίσης συνδυάζεται τό νερό μέ τή λήψη τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ¹⁷⁴. Ἀλλά καί στόν Ἰωήλ χρησιμοποιεῖται ῥῆμα μέ ἔννοια συγγενῆ πρὸς τούς βαπτισματικούς καθαρούς («ἐκχέω»), γιά νά δηλωθεῖ ἡ παροχή τοῦ πνεύματος ἀπό τό Θεό πρὸς τόν ἄνθρωπο¹⁷⁵. Ἡ κορύφωση τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν καταγράφεται στόν Ἰεζεκιήλ, ὅπου ὁ Θεός ὑπόσχεται τά ἀκόλουθα: *Καί ρανῶ ἐφ' ἡμᾶς ὕδωρ καθαρόν, καί καθαρισθήσεσθε ἀπό πάντων τῶν εἰδώλων ἡμῶν, καί καθαριῶ ὑμᾶς. Καί δώσω ὑμῖν καρδίαν καινήν καί πνεῦμα καινόν δώσω ἐν ὑμῖν καί ἀφελῶ τήν καρδίαν τήν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκός ὑμῶν καί δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην* (Ἰεζ. 36, 25-26).

(β) *Τό βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου*

Ὁ ὄρος «βάπτισμα» ἀποτελεῖ λεκτική πρωτοτυπία τῆς Κ.Δ.¹⁷⁶, ἀπό τήν ὁποία κληροδοτεῖται στήν μεταγενέστερη ἐκκλησιαστική γραμματεία. Τό ἴδιο ἰσχύει καί περὶ τοῦ ὄρου «βαπτιστής», ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται ἀπό τούς τρεῖς Συνοπτικούς γιά τόν χαρακτηρισμό τοῦ Ἰωάννου¹⁷⁷.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής ἔζησε ὡς ἀσκητής καί ἀναχωρητής στήν ἔρημο, δηλαδή τόν τόπο τῆς μονώσεως καί τῆς συναντήσεως μέ τό Θεό. Ὅπως εἶχε ἀναγγελεῖ ἀπό τόν Ἡσαΐα, ὑπῆρξε ἡ «φωνή πού κραύγαζε στήν ἔρημο»¹⁷⁸, ἐκεῖ ὅπου ἐγένετο *βαπτίζων καί κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν*¹⁷⁹. Τό βάπτισμά του ἀπευθύνεται σέ ὅλες τίς τάξεις τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ¹⁸⁰, ἀκόμα καί στίς θεωρούμενες ὡς ἁμαρτωλές: τούς τελῶνες¹⁸¹, τίς πόρνες¹⁸² ἀλλά καί στούς στρατιῶτες¹⁸³. Τό γεγονός αὐτό συνιστᾷ τή ριζική διαφορά τοῦ βαπτίσματος του ἀπό τό βάπτισμα τῶν «δικαίων» καί τῶν «καθαρῶν» (Φαρισαῖοι καί Ἑσσαῖοι). Τό βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη ὑπῆρξε τό ἐπιστέγασμα τῆς ἠθικῆς καί μεσσιανικῆς διδασκαλίας του.

1. Τό βασικό τελετουργικό χαρακτηριστικό τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννη ἦταν ἡ χρησιμοποίηση ζωντανοῦ ὕδατος καί ὄχι ὕδατος ἐξαγιασμένου πού φυλασσόταν σέ δεξαμενές. Ἀλλά καί τό γεγονός, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης τελοῦσε τό βάπτισμα, διαφοροποιεῖ τήν ὄλη πράξη ἀπό τούς ἀντίστοιχους βαπτισματικούς καθαρούς τῶν Φαρισαίων καί τῶν Ἑσσαίων¹⁸⁴, ἀκόμα καί ἀπό τό βάπτισμα τῶν προσηλύτων¹⁸⁵. Τό βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη «παρέχεται» ἀπό τόν ἴδιο, ἐξ οὗ καί ἡ ἐπωνυμία του ὡς «βαπτιστοῦ».

Τό βάπτισμα αποκτᾶ πλέον ἕνα προσωπικό σύνδεσμο μεταξύ βαπτίζοντος καί βαπτιζομένου, γεγονός τό ὁποῖο θά ὀδηγήσει ἀργότερα στή χριστιανική ἀντίληψη βαπτίσεως «στό ὄνομα τοῦ Κυρίου»¹⁸⁶. Ὁ Ἰωάννης ἐτόνιζε ὅτι αὐτός βαπτίζει «ἐν ὕδατι», ἐνῶ ὁ ἐρχόμενος μετά ἀπό αὐτόν θά βαπτίσει «ἐν Πνεύματι» (Μκ. 1,8)¹⁸⁷. Τό βάπτισμά του, ἐπομένως, εἶχε χαρακτηριστικά προπαρασκευαστικό τοῦ βαπτίσματος «τοῦ ἐρχόμενου».

Ἡ ἐπιτέλεση τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννη ἦταν δημόσια, μέ τήν παρουσία τοῦ πλήθους στό ὁποῖο ἦταν γνωστός ὁ καθαρισμός διά τοῦ ὕδατος¹⁸⁸, σέ ἀντίθεση μέ τό βάπτισμα τῶν Φαρισαίων καί τῶν Ἑσασαίων (ἀκόμα καί τό βάπτισμα τῶν Προσηλύτων ἐτελείτο μέ τήν παρουσία μόνο δύο ἢ τριῶν μαρτύρων). Ἡ ἴδια ἀντίθεση παρατηρεῖται καί στό γεγονός ὅτι τό βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη δέν ἦταν ἐπαναλαμβανόμενο, ὅπως οἱ διάφοροι βαπτισματικοί καθαρισμοί στίς προμνημονευθεῖσες ομάδες. Ἡ μόνη προϋπόθεση συμμετοχῆς ἦταν ἡ μεταστροφή τῆς καρδιᾶς ἀπό τήν ἁμαρτία. Ἄλλωστε τό ἐν λόγω βάπτισμα ἦταν «βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»¹⁸⁹, ἐπομένως βάπτισμα σωτηρίας καί μάλιστα ὄχι μέ συμβολική ἔννοια (ὅπως στούς Προφήτες¹⁹⁰).

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννη εἶχε εὐρύτατη ἀπήχηση στό λαό ἐξ αἰτίας τοῦ συνδέσμου τοῦ βαπτίσματος του μέ τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Οἱ συνεχεῖς βαπτισματικοί καθαρισμοί τῶν διαφόρων ομάδων εἶχαν δημιουργήσει στόν λαό τήν αἴσθησι τῆς ἀδυναμίας νά τύχουν ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ἐφ' ὅσον θεωροῦνταν συνεχῶς ἀκάθαρτοι. Μέ τό βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη παρέχεται ἡ δυνατότητα ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν σέ ὅλους τοὺς προσερχόμενους, οἱ ὁποῖοι *ἐβαπτίζοντο ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν*¹⁹¹. Ἡ «ἐξομολόγησι» αὕτη πρέπει νά πραγματοποιεῖτο κατά τή διάρκεια τῆς βαπτισματικῆς καταδύσεως· ἔτσι, ἄλλωστε ἐρμηνεύεται τό γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὡς ἀναμάρτητος δέν παρέμεινε στό νερό, ἀλλά «ἀνήλθε εὐθέως».

Τό βάπτισμά του, ὁμως, συνδέεται καί μέ τήν ἐσχολογία τῆς ἐποχῆς του, μέ τήν «μέλλουσα ὀργή» καί τή κρίσι πού πλησιάζει, καί μέ τήν ὁποία ἀπειλεῖ Φαρισαίους καί Σαδδουκαίους πού εἶχαν ἔλθει στόν Ἰορδάνη γιά νά παρατηρήσουν τά τελούμενα¹⁹².

(γ) *Υπάρχουν ἐβραϊκές ρίζες στό χριστιανικό Βάπτισμα;*

Πρέπει κατ' ὀρχήν νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ βαπτισματική ὀρολογία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἀποκαλύπτει

κάποια σχέση μεταξύ τοῦ ἐβραϊκοῦ καί τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος. Αὐτό ἰσχύει περί τοῦ ῥήματος «βαπτίζειν» καί τῶν παραγῶγων του, τά ὁποῖα στόν μῆ-ιουδαϊκό ἑλληνισμό οὐδέποτε εἶχαν κάποια μυστηριακή ἔννοια¹⁹³, ἀλλά προέρχονται ἀπό ἰουδαϊο-χριστιανικό λεξιλόγιο¹⁹⁴. Ἀπό παρόμοιο λεξιλόγιο προέρχονται οἱ βαπτισματικοί χριστιανικοί ὄροι «ἀνακαινίσι», «ἀνάπλασι» καί «ἀναζωοποίησι»¹⁹⁵. Ἡ χριστιανική χρήση, ἐπίσης, τῶν ὄρων σέ παθητική φωνή «βαπτίζεσθαι»¹⁹⁶ καί «ἀπολούεσθαι»¹⁹⁷ ἔχει πολύ λίγο ἑλληνική προέλευσι καί περισσότερο ἰουδαϊο-χριστιανική¹⁹⁸. Ἀλλά καί ἡ ἔκφρασι «εἰς τό ὄνομα» ἔχει ἐβραϊκές ρίζες καί σημαίνει τόν τελικό στόχο μᾶς τελετουργικῆς πράξεως¹⁹⁹.

Βασικό στοιχεῖο, ὁμως, τοῦ χριστιανικοῦ Βαπτίσματος, τό ὁποῖο ἀπουσιάζει ἀπό τά ἐβραϊκά βαπτισματικά κινήματα (ἐκτός ἀπό τό βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη) εἶναι ἡ ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν. Ἐκτός ἀπό τοὺς βαπτισματικούς καθαρισμούς τῶν Ἑσασαίων καί τῶν Φαρισαίων, τά ὑπόλοιπα βαπτισματικά κινήματα εἶχαν ὡς τελετουργοὺς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι δέν ἐνδιαφέρονταν γιά τή βαθύτερη θεολογική ἔννοια τοῦ βαπτίσματος πού ἐνεργοῦσαν καί οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν τοὺς βαπτισματικούς καθαρισμούς ὡς μία θρησκευτική πρακτική πού ἔπρεπε νά ὑφίσταται, ὥστε νά ὑπάρχει διάκρισι ἀπό τοὺς λαοὺς ἐκτός τοῦ Ἰσραήλ πού τελοῦσαν παρόμοια καθαρτήρια λουτρά.

Μέ ἀφορμή τή μοναδική περίπτωση ἑνός ἱαματικοῦ βαπτίσματος στήν Π.Δ. (τῆς θεραπείας τοῦ Ναϊμάν μετά τό βάπτισμα ἐπτάκις στόν Ἰορδάνη, βλ. Δ' Βασ. 5,14), θά μπορούσε νά γίνει παραλληλισμός μέ τή θεραπεία τοῦ τυφλοῦ πού περιγράφεται στό Ἰω. 9, 6-7 (ὁ Χριστός καλύπτει τά μάτια τοῦ τυφλοῦ μέ πηλό καί τόν προτρέπει νά τά πλύνει στήν κολυμβήθρα τοῦ Σιλῳάμ, ὁπότε καί θεραπεύεται). Παρόμοιο θεραπευτικό βάπτισμα σημειώνεται στό Ἰω, 5, 1-18²⁰⁰.

Γ. Τό Χρῖσμα

(α) *Οἱ μαρτυρίες τῆς Καινῆς Διαθήκης*

1. Ἡ ἀρχαιότερη μαρτυρία περί μᾶς μεταβαπτισματικῆς μεταδόσεως τῶν «δωρεῶν» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος²⁰¹ εὐρίσκεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καί, συγκεκριμένα, στόν ἐπίλογο τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀπ. Πέτρου κατά τήν Πεντηκοστή, ὅταν προτρέπει τοὺς συγκεντρωμένους μέ τά ἀκόλουθα λόγια: *Μετανοήσατε καί βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπί τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καί λή-*

ψεσθε τήν δωρεάν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος²⁰². Ἡ πρώτη αὐτή μαρτυρία ἀναφέρεται σαφῶς στήν τέλεση τοῦ Βαπτίσματος «εἰς τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ», τό ὁποῖο παρέχει «τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν». Παράλληλα, ὁμως, διαφαίνεται ἡ μαρτυρία περὶ μιᾶς ἄλλης λειτουργικῆς πράξεως, ἡ ὁποία συνδέεται παρατακτικά («καί») μέ τή βαπτισματική τελετουργία. Ἡ πράξη αὐτή δέν περιγράφεται ἀπό πλευρᾶς τελετουργικῆς (ὅπως συμβαίνει μέ τό Βάπτισμα), ἀλλά ἀναφέρεται μόνο τό ἀποτέλεσμά της: ἡ «λήψη τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ἀπό τόν βαπτιζόμενο.

Θά μπορούσε νά διατυπωθεῖ ἡ ἔνσταση ὅτι ἡ παραπάνω «δωρεά» συνιστᾶ ἀποτέλεσμα τοῦ Βαπτίσματος καί ὄχι μιᾶς ἄλλης λειτουργικῆς πράξεως. Ἡ ὑπόθεση αὐτή, ὁμως, δέν μπορεῖ νά εὐσταθήσει, διότι ἀνατρέπεται ἀπό μία σύγχρονή της μαρτυρία: μετά τό κήρυγμα τοῦ Φιλίππου στή Σαμάρεια καί τό Βάπτισμα πολλῶν ἀνδρῶν καί γυναικῶν, οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καί Ἰωάννης μεταβαίνουν ἐκεῖ γιά νά προσευχηθοῦν, ὥστε νά λάβουν τό Ἅγιο Πνεῦμα ἐκεῖνοι πού εἶχαν βαπτιστεῖ. Τό κείμενο διευκρινίζει ὅτι «τό Ἅγιο Πνεῦμα δέν εἶχε κατεβεῖ σέ κανέναν ἀπό αὐτούς, καί ἀπλῶς ἦσαν βαπτισμένοι στό ὄνομα τοῦ Κυρίου». Τότε, «καθώς οἱ Ἀπόστολοι ἔθεταν τά χέρια ἐπάνω τους, ἐκεῖνοι ἐλάμβαναν τό Ἅγιον Πνεῦμα»²⁰³.

Ἡ παραπάνω μαρτυρία ἀπέχει μικρό χρονικό διάστημα ἀπό τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς καί ἀπό τή βαπτισματική προτροπή τοῦ ἁπ. Πέτρου²⁰⁴. Στό κείμενο αὐτό ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἰσχὺς: α) Μιᾶς μεταβαπτισματικῆς λειτουργικῆς πράξεως, ἡ ὁποία συνδέεται μέ τό Βάπτισμα, ἀλλά καί διακρίνεται ἀπό αὐτό τελετουργικά. β) Τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πράξεως αὐτῆς, δηλαδή τῆς λήψεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τούς βαπτισμένους. γ) Τοῦ τρόπου ἐπιτελέσεως τῆς πράξεως αὐτῆς: ἐπίθεση τῶν χειρῶν στίς κεφαλές τῶν βαπτισμένων. Ἡ ἀποστροφή τοῦ στίχου 17 (τότε ἐπετίθεσαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτούς...) πιθανόν νά δηλώνει ὅτι παλαιότερα ὑφίστατο καί ἄλλος τρόπος μεταδόσεως τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἄγνωστος αὐτός τρόπος θά μπορούσε νά ἐρμηνεύσει τήν ἀπουσία (στήν ὁμιλία τοῦ Πέτρου κατά τήν Πεντηκοστή) μνείας λειτουργικῆς πράξεως γιά τή μεταβαπτισματική παροχή τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος.

2 Εὐρισκόμενοι στίς πηγές τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρισματος διερωτώμαστε περὶ τῆς προελεύσεως τῆς συγκεκριμένης λειτουργικῆς πράξεως. Διότι περὶ τοῦ Βαπτίσματος εἶναι σαφές ὅτι ὑπάρχει ἡ προτροπή τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία ἀναφέρεται σέ τελετουργικό

γνωστό γιά τούς Ἑβραίους, ἐφ' ὅσον στήν ἐβραϊκή θρησκευτική ζωὴ ὑφίσταντο βαπτισματικές τελετουργίες²⁰⁵. Ἡ λειτουργικὴ πρακτικὴ, ὁμως, τοῦ Χρισματος δέν ἔχει ἀντιστοιχία μέ προηγούμενες πρακτικὲς τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας, οὔτε μέ τίς διάφορες τελετουργικὲς χρίσεις τῆς Π.Δ.²⁰⁶. Οἱ παλαιοδιαθηκικὲς προφητεῖες, ὁμως, τόσο περὶ τῆς ἐπιφοίτησεως τοῦ Πνεύματος (τήν ὁποία ἐπικαλεῖται καί ὁ ἁπ. Πέτρος στό κήρυγμά του κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς)²⁰⁷, ὅσο καί περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσία²⁰⁸, ἀποτελοῦν προφανῶς τή βιβλικὴ βάση θεμελιώσεως τοῦ Χρισματος, ὡς παροχῆς τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἐπὶ τῆς βιβλικῆς αὐτῆς βάσεως ἐδράζεται καί ἡ πίστη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὅτι ὁ Κύριος ὄχι μόνο βαπτίστηκε, ἀλλά δέχθηκε τό Χρῖσμα. Ἡ πίστη αὐτή διαδηλώνεται στήν ὁμιλία τοῦ ἁπ. Πέτρου πρὸς τό Ρωμαῖο ἐκατόνταρχο Κορνήλιο καί τούς οἰκείους του, στήν ὁποία τονίζεται ὅτι ὁ Θεός «ἔχρισε» τόν Κύριο Πνεύματι ἁγίῳ καί δυνάμει²⁰⁹. Τό γεγονός αὐτό, ἄλλωστε, ὑποδηλώνεται ἀπό τή μαρτυρία τοῦ Κατὰ Ἰωάννην, ὅτι κατά τή Βάπτισμα τοῦ Κυρίου τό Πνεῦμα κατέβη ὡς περιστέρα ἐξ οὐρανοῦ καί ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν²¹⁰.

Στό προμημονευθέν γεγονός τοῦ εὐαγγελισμοῦ τοῦ Κορνήλιου, ἡ ἔλευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπισυμβαίνει πρὶν ἀπό τό Βάπτισμα²¹¹ καί διαδηλώνεται ἀπό τούς λόγους τοῦ ἀποστόλου: *Μήτι τό ὕδωρ δύναται κωλύσαι τίς του μή βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἔλαβον ὡς καί ἡμεῖς*²¹²; Ἡ φράση αὐτή τοῦ Πέτρου εἶναι ἐνδεικτικὴ τῶν δύο πτυχῶν τῆς εἰσόδου στή χριστιανικὴ Ἐκκλησία: Βάπτισμα μέ νερό καί λήψη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Πρόκειται περὶ τῆς ἐφαρμογῆς στή Λατρεία τῶν λόγων τοῦ Κυρίου πρὸς τόν Νικόδημο περὶ «γεννήσεως» ἐξ ὕδατος καί Πνεύματος²¹³.

Ἡ μετάδοση τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀμέσως μετά τό Βάπτισμα διά τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ τό θεολογικό καί τελετουργικό πλαίσιο τοῦ Χρισματος στήν πρώτη Ἐκκλησία. Τό γεγονός ὅτι ἡ λειτουργικὴ αὐτὴ πράξη ἴσχυε σέ ὅλες τίς νεοσύστατες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες (δηλαδή ἀκόμα καί ἐκτός Παλαιστίνης) μαρτυρεῖται καί στό ὑπό τῶν Πράξεων περιγραφόμενο γεγονός τῆς Βαπτίσεως στήν Ἔφεσο μαθητῶν τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ ἀπό τόν ἁπ. Παῦλο. Τό κείμενο ἀναφέρει ὅτι *ἐβαπτίσθησαν εἰς τό ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καί ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας ἦλθε τό*

*Πνεῦμα τό Ἅγιον καί προεφήτευον*²¹⁴. Ἡ λειτουργική πράξη πού μαρτυρεῖται στό κείμενο αὐτό εἶναι σαφής καί ἐπιβεβαιώνει τήν ἀντίστοιχη τῆς Σαμάρειας²¹⁵.

4. Προσευχητικά λειτουργικά κείμενα τοῦ Α΄ Αἰ.

A. Ἡ προσευχή τοῦ Ἰησοῦ - Προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας

Ὅταν ὁ Heiler ἔγραφε ὅτι «διά τοῦ Ἰησοῦ ἀρχίζει μία καινούρια ἐποχή στήν προσευχή»²¹⁶, ἐξέφραζε μέ τόν καλύτερο τρόπο τήν ἔναρξη τῆς νέας λατρείας. Εὐρισκόμαστε σέ μία πολύ εὐαίσθητη χρονική συγκυρία: ἡ προσευχή τοῦ Ἰησοῦ ἀρχίζει νά λειτουργεῖ ὡς ὁδοδείκτης γιά τήν προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ἡ παρούσα ἐνότητα θά προσεγγίσει τό γεγονός αὐτό, χωρίς νά διεκδικεῖ τίς ἐρευνητικές προδιαγραφές μιᾶς αὐστηρῆς βιβλικῆς μελέτης τοῦ θέματος τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ στήν Καινή Διαθήκη. Ἡ Ἱστορία, ὅμως, τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας ὀφείλει νά ἐμβαθύνει στό συγκεκριμένο θέμα ἀπό τή δική της πλευρά, αὐτήν τῆς διερευνήσεως τῆς λειτουργικῆς πράξεως στήν πρώτη Ἐκκλησία.

(α) Προσευχητικά κείμενα τοῦ Ἰησοῦ

1. Παραθέτουμε ἓνα πρῶτο κείμενο προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ, ἐφ' ὅσον (βέβαια) δέν ὑπάρχει δυνατότητα χρονολογικῆς ταξινομήσεως τῶν προσευχῶν αὐτῶν.

Τό περιεχόμενο τῆς προσευχῆς εἶναι τό ἴδιο, ἀλλά οἱ δύο εὐαγγελιστές τοποθετοῦν τήν προσευχή σέ διαφορετική συγκυρία. Ὁ μέν Ματθαῖος τήν ἐντάσσει σέ κήρυγμα τοῦ Κυρίου «πρός τούς ὄχλους» (ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν), ὁ δέ Λουκᾶς τήν παραθέτει ὡς προσευχή εὐχαριστίας τοῦ Κυρίου, ὅταν οἱ ἑβδομήκοντα μαθητές ἐπέστρεψαν ἀπό κάποια ἀποστολή καί Τοῦ ἀνεκοίνωσαν ὅτι «τά δαιμόνια ὑποτάσσονταν στό ὄνομά Του» (ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καί εἶπεν):

*Ἐξομολογοῦμαι σοι, πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρουσας ταῦτα ἀπό σοφῶν καί συνετῶν καί ἀπεκάλυψας αὐτά νηπίοις· ναί ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου*²¹⁷.

Ἡ βαθύτερη ἐρμηνεία κάποιων λέξεων τῆς προσευχῆς εἶναι προφανής: τό «ἐξομολογοῦμαι σοι» εἶναι ἔκφραση παλαιοδιαθηκική, στήν ὁποία ἐκφράζεται ἡ δοξολογία πρὸς τό Θεό²¹⁸ («τόν Κύριο τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς») γιά τίς εὐεργεσίες Του²¹⁹, ἐνῶ ἡ ἀναφορά στους «σοφούς» ὑποδηλώνει προφανῶς τούς ἐρμηνευτές τοῦ Νόμου. Ἀλλά καί ἡ ἔκφραση «ἐγένε-

το εὐδοκία ἔμπροσθέν σου» παραπέμπει σέ ἑβραϊκά πρότυπα²²⁰.

Τά θέματα, τά ὁποῖα προβάλλονται στή μικρή αὐτή προσευχή τοῦ Κυρίου, εἶναι ὁ σύνδεσμος Του μέ τόν Πατέρα, ἡ ἔμμεση ἀναφορά στή θεία καί ἀνθρώπινη φύση Του καθὼς καί ἡ μεσσιανική ἀποστολή Του «διά τῆς εὐδοκίας» τοῦ Πατρός Του, ἐνῶ μέ παρόμοιο τρόπο προσευχήθηκε ὁ Ἰησοῦς καί σέ ἄλλες περιστάσεις²²¹. Πρόκειται περὶ θεμάτων, τά ὁποῖα χαρακτηρίζουν ἔκτοτε τή χριστιανική προσευχή²²². Διαπιστώνουμε, δηλαδή, τήν ἔναρξη διαμορφώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς προσευχῆς· ἂν καί ἡ συγκεκριμένη προσευχή τοῦ Κυρίου δέν ἐντάχθηκε αὐτούσια στίς προσευχές τῆς ἀποστολικῆς περιόδου, πρέπει ὅμως νά θεωρηθεῖ ὡς μία ἀπό τίς «μητρες», ἐντός τῶν ὁποίων κυοφορήθηκε ἡ λειτουργική προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας.

2. Τό βασικότερο καί γνωστότερο προσευχητικό κείμενο τοῦ Κυρίου εἶναι αὐτό πού διασώθηκε ὑπό τό ὄνομά Του (Κυριακή προσευχή)²²³. Καί στίς δύο παραδόσεις τοῦ κειμένου²²⁴, εἶναι σαφές ὅτι ὑπάρχουν δύο εὐλογίες: μία εἰσαγωγική καί μία ἐπιλογική²²⁵ (ἐάν, βεβαίως, δεχθοῦμε τήν μαρτυρία κάποιων ἀπό τά χειρόγραφα τοῦ κατὰ Ματθαῖον, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα ἡ προσευχή ὁλοκληρώνεται μέ τήν εὐλογία «ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία, ἡ δύναμις καί ἡ δόξα εἰς τούς αἰῶνας. Ἀμήν»).

Ὑπάρχουν σημεῖα στήν Κυριακή προσευχή, τά ὁποῖα πρέπει νά ἀξιολογηθοῦν σέ σχέση μέ τή μεταγενέστερη προσευχητική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

I. Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ὡς «Πατέρα» μαρτυρεῖται τόσο στή βιβλική²²⁶ ὅσο καί στήν προσευχητική ἑβραϊκή παράδοση²²⁷. Ἡ ἀντωνυμία, ὅμως, «ἡμῶν» τονίζει περισσότερο τόν σύνδεσμο τῆς προσευχόμενης κοινότητας, στοιχεῖο πολύ σημαντικό γιά τήν πρώτη χριστιανική Ἐκκλησία. Τονίζει, ὅμως, καί ἓνα σύνδεσμο τῆς κοινότητος μέ τό Θεό, πολύ μεγαλύτερο ἀπό αὐτόν πού διαδήλωνε ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ὄρου «Πατέρας» σά προσευχητικά κείμενα τοῦ Ἰσραήλ²²⁸.

II. Παρομοίως μαρτυροῦνται στήν ἑβραϊκή λατρεία οἱ ἔννοιες τοῦ Θεοῦ «πού εἶναι στόν οὐρανόν»²²⁹, τοῦ «ἁγιασμοῦ τοῦ ὀνόματός Του» καί τοῦ «ἐρχομοῦ τῆς Βασιλείας Του»²³⁰. Ἡ νέα, ὅμως, διάσταση (ἡ ὁποία καταχωρίζεται στήν προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας) εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ἁγιασμοῦ.

Στήν «ἀρχιερατική προσευχή» Του ὁ Κύριος παρακαλεῖ τὸ Θεὸ Πατέρα νά «ἀγιάσει τούς μαθητές μέσα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τοῦ λόγου» Του καὶ προσθέτει ὅτι *ἐγὼ ἀγιάζω ἐμαντόν, ἵνα ὧσιν καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ*²³¹.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ «ἀγιασμός τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ» θά λάβει πλέον στή χριστιανική προσευχή μία νέα διάσταση: τὴν ἐκπλήρωση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου. Ἔτσι, δημιουργεῖται μία νέα προσευχητικὴ παράδοση περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ «ἀγιασμοῦ τοῦ Θεοῦ», βασική γιὰ νά κατανοήσουμε τὴν ἀντίστοιχη ὀρολογία σέ προσευχές τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

III. Τὸ «θέλημα τοῦ οὐρανοῦ» εἶναι ἔννοια γνωστὴ στήν Π.Δ. (Α΄ Μακ. 3, 60) καθὼς καὶ αὐτὴ τοῦ «ἐπιούσιου ἄρτου» (Παρ. 30,8). Περισσότερο ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴν προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας εἶναι τὸ θέμα τῆς «ἀφέσεως τῶν ὀφειλημάτων» ἀπὸ τὸ Θεό, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση νά ὑπάρξει «συγχώρηση πρὸς τούς ὀφειλέτες». Τὴν ἴδια ἀλήθεια διδάσκει –σέ συνάφεια μέ τὸ θέμα τῆς προσευχῆς– ὁ Κύριος σέ ἄλλη περιστασι²³², ἐνῶ ἡ ἴδια διδασκαλία ὑποδηλώνεται σέ ἀναφορὰ τοῦ Κυρίου σχετικὰ μέ τὴν προσφορά δώρων στό θυσιαστήρι²³³.

Ἡ βιβλικὴ προτροπὴ *ἄφες ἀδίκημα τῶ πλησίον σου, καὶ τότε δεηθέντος σου αἱ ἁμαρτίαι σου λυθήσονται* (Σοφ. Σιρ. 28,2) ἦταν ἐντεταγμένη στήν τελετὴ ἑορτασμοῦ τοῦ yom Kippur²³⁴. Παρόμοια, ὅμως, ἦταν καὶ ἡ ραββινικὴ ἐρμηνεῖα περὶ τῆς σχέσεως προσευχῆς καὶ ἀφέσεως τῶν «ὀφειλῶν τοῦ πλησίον», μέ ἀποτέλεσμα τὴν παροχὴ συγγνώμης «ἀπὸ τόν Ὑψιστο»²³⁵. Θεωρώντας τὸ κείμενο τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ὡς πρότυπο γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς προσευχητικῆς παραδόσεως, πρέπει νά τονίσουμε, ὅτι ἡ χρῆση τοῦ πληθυντικοῦ («ἡμῖν», «ἡμῶν», «ἡμεῖς») συνέβαλε στή δημιουργία μιᾶς σημαντικῆς ἔννοιας γιὰ τὴ χριστιανικὴ προσευχή: τῆς συνειδητοποιήσεως ὅτι ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ μία νέα κοινότητα προσευχῆς, δηλαδή ὅτι ἡ προσευχή ἀποτελοῦσε τὸν συνδετικὸ κρίκο τῶν μελῶν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας²³⁶.

(IV) Τὸ αἶτημα τῆς «μὴ εἰσόδου στόν πειρασμό» καὶ τῆς «ρύσεως ἀπὸ τόν πονηρό» συνδυάζεται μέ τὸ θέμα τῆς προσευχῆς καὶ στή μαρτυρία περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ στή Γεθσημανή²³⁷. Στήν Π.Δ. καὶ στήν ἐβραϊκὴ προσευχητικὴ παράδοση, ἐνῶ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀντίθετης δυνάμεως, πουθε-

νά ὅμως δέν μαρτυρεῖται προσευχή πρὸς τόν Θεό γιὰ νά διαφυλάξει ἀπὸ τὴ δύναμη αὐτὴ τόν προσευχόμενο²³⁸.

Ἡ νέα προσευχητικὴ παράδοση, τὴν ὁποία ἐγκαινιάζει ὁ Κύριος στό συγκεκριμένο θέμα, φαίνεται ὅτι ἐνσωματώθηκε στή συνείδηση τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων²³⁹. Ἡ εὐρεία χρησιμοποίησή της κατ' ἀρχάς μέν στήν ἰδιωτικὴ προσευχή καί, ἀκολούθως, στή μεταγενέστερη λειτουργικὴ πράξη καταδεικνύει, μέ τόν χαρακτηριστικότερο τρόπο, τὴ διαδικασία γενέσεως τῆς προσευχῆς στή χριστιανικὴ Λατρεία.

(β) Ἡ περὶ προσευχῆς διδασκαλία

Ἡ παροῦσα ἐνότητα θά ἀσχοληθεῖ μέ κάποια σημεῖα ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου περὶ προσευχῆς, τὰ ὁποῖα θεωροῦμε ὅτι ἀποτελέσαν ὁδοδείκτες στήν ἐξελικτικὴ πορεία διαμορφώσεως τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς στήν πρώτη Ἐκκλησία.

(I) Ἐνα πρῶτο σημεῖο στή διδασκαλία τοῦ Κυρίου περὶ προσευχῆς, τὸ ὁποῖο θεωροῦμε ὅτι ἐπέδρασε στή μετέπειτα διαμόρφωση τοῦ περιεχομένου τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς, εἶναι τὸ Μτ. 5, 44 ἐξ: *Ἐγὼ δέ λέγω ὑμῖν ἀγαπᾶτε τούς ἐχθρούς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τόν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηρούς καὶ ἀγαθούς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους... ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν.*

Ἡ ἀγάπη πρὸς τόν ἐχθρό μαρτυρεῖται ὡς ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ στήν Π.Δ.²⁴⁰, μέ ἐξαιρέση κάποιους Ψαλμούς πού εἶχαν συντεθεῖ σέ χρόνους διώξεων τοῦ Ἰσραήλ, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀπευθύνουν κατάρες πρὸς τούς «ἐχθρούς τοῦ Θεοῦ»²⁴¹. Οὐδεμία μαρτυρία, ὅμως, ὑπάρχει περὶ λειτουργικῆς (συλλογικῆς) προσευχῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Ὁ Κύριος ἐφαρμόζει στήν προσευχητικὴν πράξη τὴ διδασκαλία του στό Μτ. 5, 44 ἐξ.²⁴² καὶ ἡ πρώτη Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων φαίνεται ὅτι εἶχε συνειδητοποιήσει τὴ διδασκαλία αὐτή, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν προσευχὴ τοῦ Πρωτομάρτυρα Στεφάνου (Πρ. 7,60).

Στὴ μεταγενέστερη ἐξέλιξη τῆς προσευχητικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ νέο αὐτὸ στοιχεῖο περὶ προσευχῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ἐμελλε νά ἐνσωματωθεῖ σέ πολλές μορφές προσευχῶν. Ἡ ἀναφο-

ρά μας, έπομένως, στή συγκεκριμένη διδασκαλία του Κυρίου καταδεικνύει τίς ρίζες για ένα από τά θέματα πού καταχωρίστηκαν στή λειτουργική προσευχή.

(II) Δύο στοιχεΐα τής χριστιανικής προσευχής, τά όποια άναδεικνύονται από τή διδασκαλία του Κυρίου, είναι ή άποφυγή στήν προσευχή άφ' ενός μέν τής ύποκρισίας²⁴³, άφ' έτέρου δέ τής «βαπτολογίας»²⁴⁴. Στήν πρώτη περίπτωση ό Κύριος καταδικάζει τήν άυτοπροβολή πού επιδιώκει ό προσευχόμενος διά τής προσευχής, ένω στή δεύτερη περίπτωση καταδικάζει τήν πολυλογία τής προσευχής, καταλήγοντας σέ ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για τή χριστιανική προσευχή: *οἶδεν γάρ ο πατήρ υμῶν ὧν χρεία ἔχετε πρό τοῦ υμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν* (στό κατά Ματθαῖον, μετά από τήν έπισήμανση αὐτή άκολουθεῖ ή παράθεση τής Κυριακῆς προσευχῆς ὡς προσευχητικοῦ προτύπου άποφυγῆς τής «βαπτολογίας»).

Κάθε μία από τίς δύο προτροπές του Κυρίου προδιαγράφει τή διαφοροποίηση τής χριστιανικῆς προσευχῆς από προηγούμενες μορφές προσευχῆς: στό Mt. 6, 5-7 ή χριστιανική προσευχή άντιδιαστέλλεται από τόν τρόπο προσευχῆς κάποιων Έβραίων, ένω στό Mt. 6, 7-8 διαφοροποιεῖται από τόν τρόπο προσευχῆς τῶν «έθνικῶν». Είναι άξιοσημείωτο τό γεγονός ὅτι και οἱ δύο προτροπές έντάσσονται στήν επί του Ὁρους όμιλία, εκει ὅπου παραδόθηκαν οἱ βασικές άρχές τής χριστιανικῆς ζωῆς²⁴⁶.

Η διδασκαλία περί άποφυγῆς τής ύποκρισίας κατά τήν προσευχή άφορᾶ, κυρίως, στήν προσωπική (άτομική) προσευχή και, ὡς εκ τούτου, δέν μπορεί νά άξιολογηθεῖ ή συμβολή τής στή διαμόρφωση τής λειτουργικῆς προσευχῆς τής Έκκλησίας. Η διδασκαλία, ὅμως, περί άποφυγῆς τής βαπτολογίας ἔχει παλαιοδιαθηκικές ρίζες²⁴⁷ και ένδιαφέρει τήν ιστορία τής λατρείας, έφ' ὅσον άφορᾶ στό περιεχόμενο τής προσευχῆς²⁴⁸.

Η συγκεκριμένη διδασκαλία του Κυρίου, έπομένως, πρέπει νά άπετέλεσε παράγοντα διαμορφώσεως ενός λιτου και λογικοῦ περιεχομένου τής λειτουργικῆς προσευχῆς. Η έπισήμανση του Κυρίου, άλλωστε, ὅτι ό Θεός γνωρίζει τά αίτήματα πρίν αὐτά διατυπωθοῦν, άποτελεῖ για τή χριστιανική Λατρεία ένα βασικό κριτήριο συνθέσεως τῶν εὐχῶν τής και δημιουργία τής λαμπρῆς προσευχῆ-

τικῆς τής παραδόσεως. Γι' αὐτό ή βαπτολογία είναι άχρηστη, έφ' ὅσον ό Θεός είναι ζωντανός και παρών στή ζωή του πιστου, σέ αντίθεση με τούς έθνικούς, οἱ όποιοι αισθάνονταν τήν άνάγκη βαπτολογίας, έφ' ὅσον οἱ θεοτήτες τους ἦσαν άνύπαρκτες²⁴⁹.

(III) Η βεβαιότητα πού παρέχει ή προσευχή στον προσευχόμενο διαδηλώνεται, επίσης, μέσα από τή διδασκαλία του Κυρίου περί προσευχῆς:

*Αἰτεῖτε και δοθήσεται υμῖν, ζητεῖτε και εὐρήσετε, κρούετε και άνοιγήσεται υμῖν. Πᾶς γάρ ο αἰτῶν λαμβάνει και ο ζητῶν εὐρίσκει και τῷ κρούοντι άνοιγήσεται. Ἦ τις ἔστιν ἐξ υμῶν ἄνθρωπος, ὃν αἰτήσῃ ο υἱός αὐτοῦ ἄρτον, μή λίθον ἐπιδώσῃ αὐτῷ; Ἦ και ἰχθύν αἰτήσῃ, μή ὄφιν ἐπιδώσῃ αὐτῷ; Εἰ οὖν υμεῖς πονηροί ὄντες οἴδατε δόγματα αγαθά διδόναι τοῖς τέκνοις υμῶν, πόσῳ μᾶλλον ο πατήρ υμῶν ο ἐν οὐρανοῖς δώσει αγαθά τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;*²⁵⁰.

Στό κατά Λουκᾶν ή συγκεκριμένη διδασκαλία άκολουθεῖ μετά από τήν Κυριακή προσευχή, τής όποιας θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὡς έπιστέγασμα (κειμένο προσευχῆς - έκφραση βεβαιότητας περί παροχῆς από τό Θεό τῶν αίτημάτων). Αλλά και στό κατά Ματθαῖον, ή έν λόγω διδασκαλία άποτελεῖ μία περαιτέρω έπεξεργασία από τόν Κύριο τῶν προηγούμενων πτυχῶν στή διδασκαλία του περί προσευχῆς.

Ένδιαφέρον προκαλεῖ ή παραλλαγή του κειμένου στό κατά Λουκᾶν, ὅπου μαρτυρεῖται ὅτι ό «οὐράνιος πατέρας» θά δώσει «τό ἅγιο Πνεῦμα» (και ὄχι «αγαθά») σέ ὅσους τό ζητήσουν διά τής προσευχῆς (11, 13). Η προσευχή, διά τής όποιας ό Θεός παρέχει στους προσευχόμενους τό ἅγιο Πνεῦμα είναι (με μία μεταγενέστερη τής Καινῆς Διαθήκης ὀρολογία) ή «λειτουργική προσευχή». Έπομένως ή συγκεκριμένη διδασκαλία του Κυρίου περί προσευχῆς εὐρίσκειται σέ συνάφεια με ένα από τά βασικότερα χαρακτηριστικά τής λειτουργικῆς προσευχῆς, δηλαδή τό αίτημα για τήν κάταπεμψη του Πνεύματος.

Η παραπάνω πτυχή τής περί προσευχῆς διδασκαλίας του Κυρίου σχετίζεται άμεσα με τή διδασκαλία Του ὅτι ό ἴδιος θά ίκανοποιήσῃ κάθε αίτημα προσευχῆς, ή όποία θά άπευθύνεται στό ὄνομά Του· τονίζει, μάλιστα, ὅτι ή προσευχή αὐτή θά άποτελεῖ «δόξα του Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ»²⁵¹. Ό με-

σιτικός ρόλος του Κυρίου στην προσευχή μαρτυρείται και στη διδασκαλία του ότι, ο Θεός- Πατέρας θα ικανοποιήσει το αίτημα της προσευχής, ή όποια θα επικαλείται το όνομα του Υιού²⁵². Το τελευταίο αυτό σημείο έμελλε να αποτελέσει κεντρικό άξονα στη μεταγενέστερη λειτουργική προσευχή.

(IV) Από τη διδασκαλία του Κυρίου περί προσευχής, ενδιαφέρουσα πτυχή για την ιστορία της χριστιανικής Λατρείας πρέπει να θεωρηθεί το Mt. 18, 19-20: *Πάλιν λέγω υμῖν ὅτι ἐάν δύο συμφωνήσωσιν ἐξ ὑμῶν ἐπί τῆς γῆς περὶ παντός πράγματος οὗ ἐάν αἰτήσωνται. Γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Οὗ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.*

Εἶναι σαφές, ότι ἐνῶ ὅλες οἱ προηγούμενες πτυχές της διδασκαλίας του Κυρίου περί προσευχής ἀφοροῦσαν κατὰ βάση στην ἀτομική προσευχή²⁵³, ἢ ἐν λόγῳ μαρτυρία ἀναφέρεται στην συλλογική (δηλαδή τή λειτουργική) προσευχή. Τό ενδιαφέρον τῆς μαρτυρίας αὐτῆς εἶναι ὅτι ἐντάσσεται σέ ἓνα τμήμα τῆς διδασκαλίας του Κυρίου σχετικό μέ τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν²⁵⁴. Τό γεγονός αὐτό ἔχει κάποια ἰδιαίτερη σημασία γιά τή χριστιανική Λατρεία, ἀφοῦ στό στ. 17 γίνεται σαφής λόγος περὶ «Ἐκκλησίας», δηλαδή περὶ τῆς κοινότητας τῶν πιστευόντων.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ἡ σύναξη τῶν δύο ἢ τριῶν²⁵⁵ στό ὄνομα του Κυρίου» καί ἡ προσευχή τῆς εἶναι συλλογική· στή συλλογικότητα αὐτή, ἄλλωστε, στηρίζεται –σύμφωνα μέ τή διδασκαλία του Κυρίου– ἡ δύναμη τῆς συγκεκριμένης προσευχής. Ἡ ἐκκλησιαστική σύναξη δημιουργεῖ τή συνάφεια μεταξύ κοινῆς πίστεως καί προσευχῆς: τό αίτημα πρὸς τό Θεό διατυπώνεται μέσα ἀπό τήν κοινή πίστη τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τό γεγονός αὐτό ἐγγυάται τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς²⁵⁶.

Τό Mt. 18, 19-20 ἀποτελεῖ τό μεταίχιμο ἀνάμεσα στή διδασκαλία του Κυρίου περί προσευχῆς καί στην ἐμφάνιση τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ προσευχή στην ἀποστολική κοινότητα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀνεξάρτητη ἀπό τά κείμενα τῆς προσευχῆς του Κυρίου, καθὼς καί ἀπό τή διδασκαλία Του περί προσευχῆς. Καί οἱ δύο παρά-

μετροί, ἀποτελοῦν γιά τόν ἱστορικό τῆς Λατρείας τό ἀδιάσειστο θεμέλιο ἔρευνας τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς στην πρώτη Ἐκκλησία. Ἀποτελοῦν, ἐπίσης, τήν ἀπόδειξη καί διαδήλωση του θεοῦδρουτου χαρακτήρα τῆς προσευχῆς, δηλαδή τή μαρτυρία ὅτι ἡ δομή, τό περιεχόμενο καί ἡ θεολογία τῆς προσευχῆς στην Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας πηγάζουν ἀπό τή ζωή καί τή διδασκαλία του Κυρίου καί, ἐπομένως ἀποτελοῦν τμήματα του σωτηριώδους ἔργου Του. Αὐτός εἶναι ὁ «ὀμφάλιος λῶρος» πού συνδέει τή λειτουργική προσευχή μέ τή διδασκαλία του Κυρίου, σέ πείσμα ὀρισμένων θεολογικῶν τάσεων (κυρίως ἀπό τό χῶρο του Προτεσταντισμοῦ), οἱ ὁποῖες θεωροῦν τά τῆς Λατρείας ὡς «ἐπιγεννήματα» του Κυρίου, δηλαδή ὡς πρωτοβουλίες τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καί, ἐπομένως, ὡς ἀνθρώπινα (καί γι' αὐτό ἀπορριπτέα) δημιουργήματα.

B. Κείμενα προσευχῆς στην ἀποστολική κοινότητα

Στόχος τῆς παρούσας ἐνότητας εἶναι ἡ ἀναφορά στό θέμα τῆς προσευχῆς μέσα ἀπό τά πρώτα καινοδιαθηκικά κείμενα, τά ὁποῖα ἀποκαλύπτουν τήν προσευχητική πράξη τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας (*Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Παῦλος)²⁵⁷. Μέσα ἀπό τήν παρουσίαση τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν, ὁ στόχος εἶναι ἡ καταγραφή τῶν προσευχῶν στίς πρῶτες χριστιανικές κοινότητες, τόσο του περιεχομένου τους, ὅσο καί του γενικότερου πλαισίου ἐντός του ὁποῖου δημιουργήθηκαν καί παρέμειναν σέ ἰσχύ.

Ἡ ἔρευνα ἔχει ὡς πυρήνα τῆς (ἢ ὡς ἄξονά τῆς) αὐτό πού τονίστηκε σέ προηγούμενη ἐνότητα: ὅτι ἡ προσευχή ἀποτελεῖ τό βασικό συστατικό τῆς Λατρείας. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, ἡ παροῦσα ἐνότητα διερευνᾷ βασικά καί οὐσιαστικά χαρακτηριστικά τῆς Λατρείας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας.

(α) Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων

1. Πρῶτο κείμενο παραθέτουμε τήν προσευχή, πού προηγήθηκε τῆς ἐκλογῆς του Ματθία. Ὁ ἀπ. Πέτρος ὀμιλεῖ στή «σύναξη»²⁵⁸ τῶν «ἀδελφῶν»²⁵⁹, προτρέποντάς τους νά προσευχηθοῦν πρὶν ἀπό τήν ἐκλογή ἐκείνου, πού θά ἀνεπλήρωνε τή θέση του Ἰούδα. Ἡ συλλογική προσευχή τῆς πρώτης αὐτῆς χριστιανικῆς κοινότητας ἀποτελεῖ ἓνα πρῶτο κείμενο αὐτόνομης –ἀπό τά ἐβραϊκά δεδομένα– χριστιανικῆς προσευχῆς:

*Σύ Κύριε καρδιογνώστα πάντων, ανάδειξον ὄν ἐξελέξω ἐκ τούτων τῶν δύο ἕνα, λαβεῖν τόν τόπον τῆς διακονίας ταύτης καί ἀποστολῆς ἀφ' ἧς παρέβη Ἰούδας πορευθῆναι εἰς τόν τόπον τόν ἴδιον*²⁶⁰.

Εἶναι προφανές ὅτι, ἡ προσευχή ἀπευθύνεται στό Θεό-Πατέρα (αὐτό τό συμπέρασμα ἐξάγεται τόσο ἀπό τή χρήση τοῦ ὄρου «καρδιογνώστης»²⁶¹, ὅσο καί ἀπό τή χρήση τοῦ ὄρου «Κύριος»²⁶², ὁ ὁποῖος ὅταν ἀπευθύνεται στό Χριστό, συνοδεύεται διά τοῦ ὄρου «Ἰησοῦς»²⁶³) καί ἐκφράζει τή βαθύτατη εὐσέβεια πρὸς τό Θεό τῶν πρώτων Χριστιανῶν²⁶⁴. Γιά τήν πρώτη ἀποστολική Ἐκκλησία, ὁ Θεός-Πατέρας εἶναι πού ἐνεργεῖ τό ἔργο τῆς σωτηρίας διά τοῦ Υἱοῦ Του, ὅπως ὁ Ἰδιος ὁ Υἱός εἶχε διακηρύξει²⁶⁵.

Ἡ δομή τῆς προσευχῆς, ἐπομένως, θέτει τά θεμέλια γιά τή μετέπειτα λειτουργική προσευχή τῆς Ἐκκλησίας²⁶⁶, στήν ὁποία δοξολογεῖται ὁ Θεός, ὡς σωτήρας τῶν ἀνθρώπων διά τοῦ ἔργου τοῦ Υἱοῦ Του²⁶⁷. Ἄς ἐπισημανθεῖ καί τό γεγονός ὅτι ἡ προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας γιά τήν ἐκλογή ἑνός νέου μέλους τῆς ομάδας τῶν Ἀποστόλων μπορεῖ νά παραλληλιστεῖ μέ τήν προσευχή τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίου πρῖν ἀπό τήν ἐκλογή τῶν δώδεκα Ἀποστόλων²⁶⁸. Ἄλλωστε καί στήν παρούσα προσευχή ὁ Ἰδιος ὁ Κύριος ἐμφανίζεται παρῶν κατά τήν ἐκλογή²⁶⁹.

2. Ἕνα ἄλλο προσευχητικό κείμενο τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (δηλαδή μία συλλογική προσευχή²⁷⁰) εἶναι ἡ προσευχή δοξολογίας τῶν πιστῶν μετά ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀποστόλων (εἶχαν συλληφθεῖ καί ὀδηγηθεῖ στό Συνέδριο):

Δέσποτα, σύ ὁ ποιήσας τόν οὐρανόν καί τήν γῆν καί τήν θάλασσαν καί πάντα τά ἐν αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρός ἡμῶν διά πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβίδ παιδός σου εἰπών· ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καί λαοί ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καί οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπί τό αὐτό κατά τοῦ κυρίου καί κατά τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ. Συνήχθησαν γάρ ἐπ' ἀληθείας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπί τόν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν ὄν ἔχριστας, Ἡρώδης τε καί Πόντιος Πιλάτος σὺν ἔθνεσιν καί λαοῖς Ἰσραὴλ, ποιῆσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου καί ἡ βουλή σου προώρισεν γενέσθαι. Καί τά νῦν, Κύριε, ἐπίδε ἐπί τάς ἀπειλάς αὐτῶν καί δός τοῖς δούλοις σου μετά παρησίας πάσης λαλεῖν τόν λόγον σου, ἐν τῷ τῆν

*χεῖρά σου ἐκτείνειν σέ εἰς ἴασις καί σημεῖα καί τέρατα γίνεσθαι διά τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ*²⁷¹.

Τά παλαιδιαθηκικά στοιχεῖα τῆς προσευχῆς εἶναι ἐμφανῆ: ἡ ἀναφορά στό Θεό ὡς δημιουργό τῆς κτίσεως, ἡ παράθεση τοῦ Ψαλμ. 2, 1-2, ἐνῶ ἔχει διατυπωθεῖ καί ἡ ἄποψη ὁμοιότητας τῆς εὐχῆς μέ τήν εὐχή τοῦ Ἐζεκία²⁷². Στό θέμα τῆς χρησιμοποίησης παλαιδιαθηκικῶν στοιχείων πρέπει νά προστεθεῖ ἡ χριστιανική ἀντίληψη ὅτι τό ἅγιο Πνεῦμα ἐνέπνευσε τόν Προφητάννακτα Δαυίδ²⁷³, καθώς καί ἡ ἐρμηνεία τῶν ψαλμικῶν στίχων μέ βάση πρόσωπα καί γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου²⁷⁴.

Μετά, ὅμως, ἀπό τό τμήμα τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ, ὅπου τά παλαιδιαθηκικά στοιχεῖα σχολιάζονται μέ βάση τήν ἐρμηνεία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Μεσσία καί τῆς ἀποστολῆς του, ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό τμήμα τῆς αἰτήσεως (στ. 29-30). Στήν προσευχή δέν διατυπώνεται τό αἶτημα διαφυλάξεως ἀπό τοὺς διώκτες, ἀλλά ἐνδυναμώσεως τῶν διωκομένων καί συνεχίσεως τοῦ ἔργου τους, δηλαδή τῆς διαδόσεως τοῦ «λόγου τοῦ Θεοῦ». Διά τῆς ἀναφορᾶς στοὺς συγκεκριμένους διώκτες, ἡ προσευχή ἐκφράζει τήν πεποίθηση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι οἱ διώξεις ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν ἀποτελοῦν προέκταση τῶν διώξεων τοῦ Κυρίου, σύμφωνα ἄλλωστε καί μέ τήν προαναγγελία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἀπό τόν Ἰδιο²⁷⁵.

Ἐπομένως, ἡ θεολογική κατοχύρωση τοῦ αἰτήματος τῆς προσευχῆς πηγάζει ἀπό τή διδασκαλία τῆς Κ.Δ.²⁷⁶, ἀλλά καί ἀπό τήν προσευχή τοῦ Ἰδιοῦ τοῦ Κυρίου στή Γεθσημανή, ὅπου τό αἶτημα ἐναποτίθεται στή θέληση τοῦ Θεοῦ²⁷⁷. Τό Πάθος τοῦ Κυρίου, ἄλλωστε, τίθεται ὡς πρότυπο τῆς πάσχουσας καί διωκομένης χριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων²⁷⁸.

Ἀπό τήν ἴδια διδασκαλία πηγάζει καί τό αἶτημα νά «ἐκτείνει ὁ Θεός τό χέρι Του», ὥστε «στό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ νά γίνουν θεραπείες καί θαυματουργικές ἀποδείξεις τῆς δυνάμεώς Του». Στό σημείο αὐτό ἡ προσευχή ἐπαναλαμβάνει τήν ἐξαγγελία τοῦ Κυρίου –λίγο πρῖν ἀπό τήν Ἀνάληψή Του– περὶ τῶν «σημείων», τά ὁποῖα θά συνοδεύσουν τό ἔργο «τῶν πιστευόντων», ἐκείνων πού θά διαδίδουν τό λόγο τοῦ Θεοῦ «στό ὄνομα τοῦ Κυρίου»²⁷⁹. Εἶναι, μάλιστα, ἀξιοσημείωτο ὅτι, στήν ἐξαγγελία

αυτή γίνεται λόγος περί θεραπειῶν πού θά πραγματοποιήσουν «στό ὄνομα τοῦ Κυρίου» οἱ πιστεύοντες, «θέτοντας τά χέρια τους πάνω στους ἀσθενεῖς». Ἡ προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων παραλλάσσει τήν ἐξαγγελία τοῦ Κυρίου, παρακαλώντας τόν Θεό νά «ἐκτείνει» Ἐκεῖνος τό χέρι Του καί νά ἐνισχύσει τούς «πιστεύοντες» στόν ἀγώνα τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας ἐν μέσῳ τῶν διωκτῶν.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει γιά τήν ἱστορία καί θεολογία τῆς χριστιανικῆς Λατρείας τό γεγονός ὅτι σέ μία ἀπό τίς ἀρχαιότερες προσευχές τῆς Ἐκκλησίας (τῆς ὁποίας ἡ δομή δέν δανεῖζεται στοιχεῖα ἀπό ἀντίστοιχες τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας) εὐρίσκεται ἐνσωματωμένη ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας: ἡ ἑρμηνεία τῆς Π.Δ. περί τοῦ προσώπου καί τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μεσσία, καθώς καί ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου περί τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιτέλεση, ἄλλωστε, «σημείων καί τεράτων» στό ὄνομα τοῦ Κυρίου εἶναι ἀπό τά χαρακτηριστικότερα στοιχεῖα τῆς μεσσιανικῆς ἐποχῆς²⁸⁰.

Ἀποτελεῖ, ἐπομένως, ἀξιοσημείωτο γεγονός ὅτι, μέσα ἀπό μία λειτουργική προσευχή²⁸¹ (δοξολογία τοῦ Θεοῦ/ διατύπωση αἰτήματος), ἀποδεικνύεται ὁ βαθμός ἀφομοίωσης τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἀπό τήν Ἐκκλησία. Πρόκειται περί κάποιων πρώτων μαρτυριῶν, οἱ ὁποῖες ἀργότερα θά πληθυνθοῦν, ὅτι ἡ λειτουργική προσευχή ἀνακεφαλαιώνει τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας.

Μετά ἀπό τό κείμενο τῆς προσευχῆς, μαρτυρεῖται ὅτι ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι, καί ἐπλήσθησαν ἅπαντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος καί ἐλάλουν τόν λόγον τοῦ Θεοῦ μετά παρρησίας (Πρ. 4, 31). Ἡ μαρτυρία αὐτή ὑπενθυμίζει τά χαρακτηριστικά τῆς Πεντηκοστῆς καί ἐπιβεβαιώνει ὅτι, διά τῆς προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπισυμβαίνει ἡ παρουσία τοῦ Παρακλήτου²⁸². Ἡ προσευχή, ἐν προκειμένῳ, πιστοποιεῖ τή διαχρονικότητα τοῦ γεγονότος τῆς Πεντηκοστῆς καί ἐπαληθεύει τήν ὑπόσχεση τοῦ Κυρίου περί τοῦ ἔργου τοῦ Παρακλήτου στήν Ἐκκλησία.

(β) *Ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἀπ. Παύλου*

Ἐκτός, ὅμως, ἀπό τά προσευχητικά κείμενα τοῦ Κυρίου καί τήν περί προσευχῆς διδασκαλία του, τό θέμα τῆς προσευχῆς στήν πρώτη Ἐκκλησία διαφωτίζεται μέσα ἀπό τίς σχετικές μαρτυρίες τῶν

Ἐπιστολῶν τοῦ ἀπ. Παύλου. Οἱ ἐν λόγω μαρτυρίες δέν εἶναι (πλήν ἐλαχίστων περιπτώσεων) εὐχολογιακά κείμενα, ὑπό τήν ἐννοια ἑνός σταθεροῦ καί συγκεκριμένου κειμένου προσευχῆς. Ὅμως, ἀποκαλύπτουν ἐμμέσως τό περιεχόμενο κάποιων προσευχῶν τοῦ ἀπ. Παύλου καί παρέχουν ἀφορμές γιά προβληματισμό σχετικά μέ τή Λατρεία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας²⁸³.

1. Ἐνα πρῶτο ἐνδιαφέρον κείμενο εἶναι τό Α΄ Τιμ. 2, 1-6:

Ἐπιπροκαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπέρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπέρ βασιλέων καί πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, ἵνα ἤρεμον καί ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καί σεμνότητι. Ἐπιπροκαλόν καί ἀποδεκτόν ἐνώπιον τοῦ σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ, ὅς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ἐπιπροκαλῶ γάρ Θεός, εἰς καί μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστός Ἰησοῦς, ὁ δούς ἑαυτόν ἀντίλυτρον ὑπέρ πάντων, τό μαρτύριον καιροῦς ἰδίους.

Οἱ στ. 1-3 ἀποτελοῦν ἕνα πρῶμο κείμενο εὐχῆς, μέ ἀφορμή τό ὁποῖο μπορούμε νά ἐπισημάνουμε τά ἀκόλουθα:

α) Καταγράφεται ποικιλία ὄρων σχετικῶν μέ τήν προσευχή. Ἡ «δέηση» εἶναι προφανῶς συλλογική προσευχή τῆς Ἐκκλησίας²⁸⁴, ἡ ὁποία περιλαμβάνει κάποιο αἶτημα πρὸς τόν Θεό²⁸⁵. Δέν πρέπει νά ὑπῆρχε σταθερό κείμενο γιά τό εἶδος αὐτό τῆς προσευχῆς, διότι τό περιεχόμενο μιᾶς «δεήσεως» θά καθοριζόταν ἀπό τίς τρέχουσες ἀνάγκες τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας²⁸⁶. Εἶναι πιθανόν οἱ «δεήσεις» αὐτές νά ἦσαν ἐνσωματωμένες στήν εὐχαριστιακή σύναξη τῶν πιστῶν, διότι αὐτή ἦταν ἡ μοναδική λειτουργική σύναξη τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος²⁸⁷.

Ἡ «προσευχή» ἀποτελεῖ γενικό ὄρο πού παρέμπει εἴτε στήν ἀτομική εἴτε στή συλλογική καί περιλαμβάνει ὅλους τούς τύπους προσευχῆς²⁸⁸. Ἐφόσον στήν παρούσα μαρτυρία μνημονεύεται καί ἡ συλλογική προσευχή, μπορούμε νά συμπεράνουμε, ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἀναφορά σέ προσευχή ἀφορᾷ στήν ἀτομική. Ἡ «ἐντεύξη» («παράκληση») ἀναφέρεται, μᾶλλον, σέ συλλογική προσευχή διότι ὑποδηλώνει τή διατύπωση αἰτημάτων πρὸς τό Θεό διά τῆς μεσιτείας τοῦ Ἰησοῦ²⁸⁹. Ἡ «εὐχαρι-

στία» είναι προφανώς ή προσευχή υπό τή μορφή τῆς ἑβραϊκῆς Berakah (εὐχή εὐλογίας καί εὐχαριστίας τοῦ Θεοῦ²⁹⁰).

β) Ἄν καί δέν ἀναφέρεται τό ἀκριβές κείμενο τῆς προσευχῆς, φαίνεται ὅμως ὅτι περιλάμβανε τό αἴτημα «ὑπέρ τῶν βασιλέων καί ἐκείνων πού εὐρίσκονται στήν ἐξουσία», ὥστε οἱ Χριστιανοί νά «διάγουν ἡσυχία καί ἤρεμη ζωή μέ εὐσέβεια καί σεμνότητα». Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, τό συγκεκριμένο αἴτημα εὐρίσκεται σχεδόν αὐτούσιο στήν εὐχή τῶν Διπτύχων τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Β. Βασιλείου καί Ἰ. Χρυσοστόμου²⁹¹. Τό γεγονός αὐτό ἀποδεικνύει ὅτι κάποιο παρόμοιο κείμενο προσευχῆς εἶχε διασωθεῖ ἕως τόν 4^ο αἰ., ἐποχή διαμορφώσεως, ἐν λόγῳ Λειτουργιῶν²⁹².

Κατά τήν ἐποχή, βεβαίως, συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁπ. Παύλου ἢ Θ. Εὐχαριστία δέν εἶχε εὐχές Διπτύχων, ὥστε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι τό συγκεκριμένο αἴτημα ἦταν ἐντεταγμένο σέ εὐχές τῆς Λειτουργίας. Τό γεγονός, ὅμως, ὅτι διασώθηκε σέ μεταγενέστερα εὐχαριστιακά κείμενα ὑποδηλώνει ὅτι, ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς Ἐπιστολῆς θά ἦταν ἐντεταγμένο στήν εὐχαριστιακή σύναξη τῶν πιστῶν (ἔστω στήν πρώιμη μορφή τήν ὁποία εἶχε ἡ σύναξη αὐτή).

γ) Ὁ στ. 3 ἀποτελεῖ (ἐκ πρώτης ἐκτιμήσεως) διαπίστωση τοῦ ἀποστόλου. Ὅμως, εἶναι πιθανόν νά ἀποδίδει μία ἀκόμα πτυχή τῆς ἐν λόγῳ προσευχῆς, δεδομένου ὅτι πολλές προσευχές τῶν πρώτων αἰώνων περιέχουν τή διαπίστωση (καί, συγχρόνως, τή βεβαιότητα) ὅτι ὁ Θεός θά εἰσακούσει τά αἰτήματά τους.

Οἱ στ. 4-6 θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς ἕνα κείμενο πρωτοχριστιανικοῦ ὕμνου, ἐάν δέν συνδέονταν μέ τή συγκεκριμένη μαρτυρία περί τῆς προσευχῆς. Ὁ χαρακτήρας τῶν στίχων αὐτῶν εἶναι ὁμολογιακός καί δοξολογικός, ἀναφέρεται δέ στό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Παρόμοιου περιεχομένου εἶναι ἡ εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς, ἡ ὁποία ἀρχίζει νά περιβάλλει κατά τούς πρώτους αἰῶνες τόν πυρήνα τῆς Λειτουργίας. Ἡ διακήρυξη τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ καί, ἐμμέσως, ἡ δοξολογία Του γιά τίς εὐεργεσίες αὐτές ἀποτελοῦν στοιχεῖα, τά ὁποία παραπέμπουν σέ εὐχαριστιακή σύναξη, τή μόνη σύναξη κατά τήν

ὁποία τά στοιχεῖα αὐτά ἐλάμβαναν τό νόημά τους. Διότι ἡ παράδοση ἀπό τόν Κύριο τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἐντασσόταν (τόσο στίς συνειδήσεις τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ὅσο καί στά πρῶτα εὐχαριστιακά κείμενα) στό γενικότερο σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Συμπερασματικά, θεωροῦμε ὅτι στό Α' Τιμ. 2, 1-6 μαρτυρεῖται μία εὐχή, ἡ ὁποία συγκέντρωνε ὅλα τά στοιχεῖα τῶν διαφορετικῶν μορφῶν προσευχῆς («δέηση, προσευχή, ἔντευξη, εὐχαριστία»), καί ἡ ὁποία ἴσχυε στά πλαίσια τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων. Μέ δεδομένη τήν πληροφορία ὅτι οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου διαβάζονταν κατά τή διάρκεια μιᾶς εὐχαριστιακῆς συνάξεως²⁹³, νομιμοποιεῖται ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μαρτυρία ἀποτελεῖ ὑπόδειξη τοῦ ἀποστόλου περί τοῦ τρόπου προσευχῆς· ὅτι εὐρίσκεται, δηλαδή, ἐντεταγμένη στή γενικότερη διδασκαλία πού περιέχεται στήν ἐπιστολή. Ὅσο καί ἂν ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται ἐγγύτερα ἢ μακρύτερα στήν ὑπόθεση αὐτή, εἶναι πάντως βέβαιο ὅτι ἡ συγκεκριμένη μαρτυρία τοῦ ἁπ. Παύλου παραπέμπει στή γέννηση τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς στή χριστιανική Ἐκκλησία.

2. Ἄλλου εἶδους κείμενα εὐχῶν πού διασώζονται στίς παύλειες ἐπιστολές εἶναι ὑπό μορφή «εὐλογιῶν» (τῶν ἑβραϊκῶν berakoth). Πρόκειται περί μικρῶν προσευχῶν, οἱ ὁποῖες εἶχαν διατηρηθεῖ ὡς μορφή προσευχῆς –προερχόμενες ἀπό τήν ἑβραϊκή λατρεία– σέ χρήση στήν πρώτη Ἐκκλησία, ἔχοντας ὅμως διαφορετικό περιεχόμενο ἀπό τίς ἀντίστοιχες ἑβραϊκές. Μέ αὐτές ὁ ἁπ. Παῦλος ἀρχίζει πολλές φορές τίς ἐπιστολές τους ὡς προοίμιο εὐχαριστίας πρὸς τό Θεό γιά τήν πνευματική καρποφορία τῶν Ἐκκλησιῶν πού ἴδρυσε²⁹⁴.

Παρόμοιες εὐχές εἶναι τό *Χάρις δέ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας ὑπηκούσατε δέ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδασχῆς*²⁹⁵, ἡ «εὐχαριστία» πρὸς τό Θεό γιά τήν πνευματική πρόοδο τῶν Θεσσαλονικέων²⁹⁶, καθώς καί ἡ «εὐλογία» *τῷ δέ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, τιμῇ καί δόξῃ εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν*²⁹⁷. Ἀξιοσημείωτο, ὅμως, εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἐφεσ. 1, 3-12, προσευχή ἡ ὁποία ἀρχίζει μέ μία ἑβραϊκή εὐλογία καί ἐξελισσεται σέ μία πρωτοχριστιανική εὐχή δοξολογίας πρὸς τό Θεό:

³Εὐλογητός ὁ Θεός καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογία πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, ⁴καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, ⁵προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ⁶εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ. ⁷Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸ πλῆθος τῆς χάριτος αὐτοῦ, ⁸ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, ⁹γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ ¹⁰εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. ¹¹Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ¹²εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ τοὺς προηλπικότητας ἐν τῷ Χριστῷ.

Ὁ στ. 3 εἶναι –ἀπὸ πλευρᾶς μορφολογικῆς– μία berakah μέ χριστιανικό περιεχόμενο. Οἱ στ. 4-6 ἀποτελοῦν μία δοξολογία τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ προαιώνιο σχέδιό Του (ἀπὸ καταβολῆς κόσμου) γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου²⁹⁸, παρόμοια μέ τὴν ἀντίστοιχη δοξολογία στίς μεταγενέστερες εὐχές τῆς Ἀναφορᾶς. Ἀπὸ τὸ στ. 7 ἀρχίζει ἡ ἀναφορά σὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, μέ κύριο ἄξονα τὴ σταυρική θυσία καὶ τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ γνώση τοῦ Θεοῦ. Τὸ τμήμα αὐτὸ παραπέμπει (ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο) στὴ διάρθρωση τῶν μεταγενέστερων εὐχῶν τῆς Ἀναφορᾶς, οἱ ὁποῖες διακρίνονται σὲ δύο ἀντίστοιχα τμήματα²⁹⁹.

Ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη μαρτυρία (Α΄ Τιμ. 2, 1-6), ἔτσι καὶ σὸ Ἐφεσ. 1, 3-12 τὰ δύο αὐτὰ θέματα –τὸ σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας καὶ ἡ πραγμάτωσή του ἐν Χριστῷ– παραμένουν κυρίαρχα. Διαπιστώνουμε τὴ διατήρηση τῆς ἐβραϊκῆς ἔννοιας τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν πρωτοχριστιανικὴ προσευχή³⁰⁰, ἀλλὰ καὶ τὴ σημαντικὴ χριστιανικὴ προσθήκη στὴν ἐβραϊκὴ δοξολογία. Ἐνόσω ἰσχύει ἡ διαπίστωση, πού ἀναφέρθηκε καὶ παραπάνω, ὅτι ἡ ἀνάγνωση τῶν Παύλειων ἐπιστολῶν γινόταν κατὰ τὴ διάρκειά τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως τῶν πιστῶν, δὲν θά

ἦταν ὑπερβολὴ νὰ χαρακτηρίσουμε παρόμοιες εὐχές ὡς «εὐχολογιακά πρότερα» τῶν μεταγενέστερων εὐχαριστιακῶν κειμένων, κυρίως δὲ τῶν εὐχῶν τῆς Ἀναφορᾶς.

3. Μία ἐνδιαφέρουσα μορφή προσευχῆ στίς Παύλειες ἐπιστολές εἶναι οἱ σχετικὲς μέ τίς Ἐκκλησίες πού ἴδρυσε ὁ ἀπόστολος. Τὰ κείμενα τῶν προσευχῶν αὐτῶν δὲν παρατίθενται αὐτούσια, πληροφοροῦμαστε ὁμως περὶ τοῦ περιεχομένου τους ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ ἰδίου τοῦ ἀποστόλου.

Ἔτσι, μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Παῦλος προσευχόταν γιὰ τοὺς Θεσσαλονικεῖς νυκτός καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ..εἰς τὸ εἶδεν τὸ πρόσωπόν (τους) καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεώς (τους)³⁰¹, γιὰ δὲ τοὺς Κολοσσαεῖς νὰ «πληρωθοῦν μέ τὴν ἐπίγνωση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ» ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ, περιπατήσαι ἀξίως τοῦ Κυρίου εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες καὶ ἀξινόμενοι τῇ ἐπίγνώσει τοῦ Θεοῦ, ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν³⁰².

Ἡ προσευχὴ τοῦ ἀποστόλου γιὰ τοὺς Ἐφεσίους παραπέμπει σὲ ἓνα μεγαλύτερο κείμενο προσευχῆς, τὸ ὁποῖο ἀρχίζει μέ τὰ αἰτήματα ὑπὲρ τῶν νεοφωτίστων Χριστιανῶν, ἐξελίσσεται ὁμως δοξολογία γιὰ τὸ σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Θεοῦ:

¹⁶Οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν νυνεὶ ἀποποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ¹⁷ἵνα ὁ Θεός τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπίγνώσει αὐτοῦ, ¹⁸πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμούς τῆς καρδίας εἰς τὸ εἶδέναι ὑμᾶς τίς ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, ¹⁹καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. ²⁰Ἦν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτόν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ²¹ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντός ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. ²²καὶ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ αὐτόν ἔδωκεν κεφαλὴν αὐτοῦ, τὸ πᾶν τῶν τῶν πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου (Ἐφεσ. 1).

Ἡ προσευχή με αίτημα τήν Ἐκκλησία τῆς Ἐφέσου (στ. 16-19) συμπλέκεται με τή δοξολογική ἀναφορά στό Θεό γιά τή «δόξα», με τήν ὁποία περιέβαλε τό πρόσωπο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἐάν ἐπιχειρούσαμε με βάση τήν παραπάνω μαρτυρία νά δημιουργήσουμε ἕνα κείμενο προσευχῆς, τό ὁποῖο νά περιέχει ὅλα τά μνημονεύμενα θέματα, εἶναι σίγουρο, ὅτι θά πρόκειται περί μιᾶς προσευχῆς, στήν ὁποία προηγεῖται τό αίτημα καί ἀκολουθεῖ ἡ ἔκφραση βεβαιότητας γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ αἰτήματος μέσα ἀπό τή δοξολογία τοῦ Σωτήρα Θεοῦ. Μία παρόμοια δομή τῆς προσευχῆς ἐμφανίζεται διαδομένη σέ μεταγενέστερες ἐποχές, ὅταν πλέον οἱ προσευχές τῆς λατρείας (κυρίως τῆς Θείας Λειτουργίας) διαμορφώνονται γύρω ἀπό ἕνα ἄξονα αἰτημάτων καί καταλήγουν σέ μία δοξολογία τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔκφραση εὐχαριστίας γιά τήν ἀποδοχή τοῦ αἰτήματος³⁰³.

Σέ μία ἄλλη προσευχή τοῦ ἁπ. Παύλου γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἐφέσου (3, 14-19, 21) ὑποδηλώνεται –σαφέστερα ἀπό τήν προηγούμενη μαρτυρία– ἡ ὑπαρξη ἑνός προσευχητικοῦ κειμένου:

*14*Τούτου χάριν κάμπτω τά γόνατά μου πρός τόν πατέρα, *15*ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καί ἐπί γῆς ὀνομάζεται, *16*ἵνα δῶ ὑμῖν κατά τόν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διά τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τόν ἔσω ἄνθρωπον, *17*κατοικῆσαι τόν Χριστόν διά τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καί τεθεμελιωμένοι, *18*ἵνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσιν τοῖς ἁγίοις τί τό πλάτος καί μήκος καί ὕψος καί βάθος, *19*γινῶναι τε τήν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τό πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ... *21*αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καί ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς πάσας τάς γενεάς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Τά αἰτήματα τῆς προσευχῆς τοῦ ἀποστόλου γιά τούς Ἐφεσίους ἀποκαλύπτουν τήν ὑπαρξη μιᾶς πολύ ἐνδιαφέρουσας θεολογίας, ἐνσωματωμένης στή χριστιανική προσευχή. Στήν παρούσα περίπτωση τό περιεχόμενο τῆς προσευχῆς εἶναι διαφορετικό ἀπό τίς προηγούμενες, ὅπου ὑπῆρχε ἀναφορά στό σωτηριῶδες σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο. Ἄν καί πρόκειται περί προσευχῆς εὐγνωμοσύνης³⁰⁴, κεντρικός θεματικός ἄξονας εἶναι ἡ γνώση τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία καταγράφεται ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ Πατέρα πρός τούς νεοφώτιστους

Χριστιανούς. Ὁ στ. 21 ἀποτελεῖ ἕναν ἐνδιαφέροντα προσευχητικό ἐπίλογο, στόν ὁποῖο ὁ Θεός δοξάζεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Πρόκειται περί μιᾶς μορφῆς ἐπιλόγου προδρομικοῦ τῶν τριαδολογικῶν ἐπιλόγων (δοξολογία τῆς Ἁγίας Τριάδος), οἱ ὁποῖοι καθιερώνονται στίς προσευχές τῆς χριστιανικῆς Λατρείας μετά τήν ἀπειλητική ἐμφάνιση τῶν αἰρέσεων τοῦ 4ου αἰ.

4. Στίς περί προσευχῆς μαρτυρίες τοῦ ἁπ. Παύλου πρέπει νά ἐντάξουμε καί κάποιες δοξολογικές ἀναφωνήσεις, οἱ ὁποῖες δέν ἀποτελοῦν μέν αὐτοτελεῖς προσευχές³⁰⁵, ἐφάνιζονται ὁμως σέ μεταγενέστερες προσευχές ὡς δοξολογικοί ἐπιλογοί³⁰⁶.

Παρόμοιες ἀναφωνήσεις εἶναι τό *ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί Πατρός καί ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος* μετά πάντων ὑμῶν³⁰⁷, τό ὁ δέ Θεός τῆς εἰρήνης πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καί εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τό περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι ἐν δυνάμει Πνεύματος Ἁγίου³⁰⁸, τό ὁ δέ Θεός τῆς εἰρήνης συντρίψει τόν σατανᾶν ὑπό τούς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν³⁰⁹, τό εἶ τις οὐ φιλεῖ τόν Κύριον, ἦτω ἀνάθεμα. Μαράνα θά. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μεθ' ὑμῶν³¹⁰ καί ἡ χάρις ὑμῖν καί εἰρήνη ἀπό Θεοῦ Πατρός ἡμῶν καί Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ³¹¹.

Στίς δοξολογικές αὐτές ἀναφωνήσεις διακρίνουμε ἕναν ἀπό τούς περί Θεοῦ ὄρους τῆς Π.Δ. («Θεός τῆς εἰρήνης»³¹²), διακρίνουμε ὁμως καί στοιχεῖα καθαρῶς καινοδιαθηκικά, ὅπως ἡ τριαδολογική δοξολογία καί ἡ ἐσχατολογική ἀναμονή τοῦ Κυρίου³¹³. Ὅλα αὐτά μαρτυροῦνται σέ μεταγενέστερες προσευχές εἴτε ὡς στοιχεῖα τῶν ἐπιλόγων, εἴτε καί ὡς στοιχεῖα τοῦ κυρίως τμήματος τῶν προσευχῶν. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή θεωροῦμε ὅτι οἱ συγκεκριμένες δοξολογικές ἀναφωνήσεις ἀποτελοῦν μία πηγὴ προελεύσεως τοῦ περιεχομένου τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς³¹⁴.

Γ. Οἱ ὕμνοι τῆς Καινῆς Διαθήκης

Ὁ ὕμνος ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπό τά βασικά στοιχεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν πρώτων Χριστιανῶν³¹⁵. Ὁ ἁπ. Παῦλος γράφει στούς Κολοσσαεῖς ὅτι ὁ ὕμνος ἦταν μέσο «διδασκαλίας» καί «νουθεσίας» (3,16). Στήν ἴδια μαρτυρία τονίζει ὅτι οἱ ὕμνοι ἦσαν «ἄσματα πού ἐμπνέει τό Ἅγιο Πνεῦμα» καί τά ὁποῖα ἀπηύθυναν οἱ πιστοί πρός

τό Θεό «ἀπό τήν καρδιά τους». Ὁ Παῦλος ἐπαναλαμβάνει τήν ἀναφορά του στούς ὕμνους τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὅταν προτρέπει τούς Ἐφείους νά ζοῦν *λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καί ὕμνοις καί ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἄδοντες καί ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ τῷ Κυρίῳ* (5, 19).

Οἱ ὕμνοι τῆς Καινῆς Διαθήκης (κυρίως στίς παύλειες ἐπιστολές καί στήν Ἀποκάλυψη) ἀπετέλεσαν ἀντικείμενο ἐνδελεχοῦς μελέτης κατὰ πρόωτον μέν τῶν εἰδικῶν περί τήν Κ.Δ. ἐπιστημῶν, ἀλλά καί τῶν φιλολόγων περί τά κείμενα τοῦ πρώτου Χριστιανισμοῦ, καθὼς καί τῶν ἀσχολουμένων μέ τήν ὕμνολογία τῆς Ἐκκλησίας³¹⁶ καί τή σχέση της μέ τήν ὕμνολογία τοῦ Ναοῦ καί τῆς Συναγωγῆς³¹⁷.

Θεωρήσαμε ὅτι ἡ ἀναφορά στούς ὕμνους τῆς Κ.Δ. εἶναι ἐπιβεβλημένη σ' ἓνα ἐγχειρίδιο ἱστορίας καί θεολογίας τῆς Λατρείας, ὅχι ὡς ἀντικείμενο περαιτέρω ἔρευνας, ἀλλά ὡς θέμα πού ἀπτεται ἄμεσα τῆς Λατρείας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας³¹⁸. Ἀνεξάρτητα ἀπό τά πορίσματα τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν περί τοῦ ἔάν οἱ συγκεκριμένοι ὕμνοι ἀποτελοῦν προσευχητικά κείμενα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας³¹⁹ (θέμα, τό ὁποῖο δέν θά μπορέσει νά ἐπιβεβαιωθεῖ ἢ νά ἀπορριφθεῖ τελεσίδικα), ἡ ἐπιστήμη τῆς Λειτουργικῆς ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερος γιά τούς ὕμνους αὐτούς, δεδομένης τῆς πενίας λειτουργικῶν κειμένων κατὰ τόν 1^ο μ.Χ. αἰ.

(α) Ὁ χριστολογικός ὕμνος τῆς πρὸς Φιλιππησίους (2, 6-11)

Στό συγκεκριμένο κείμενο τό ποιητικό ὕφος καί ὁ ὕμνολογικός χαρακτήρας καθίστανται ἀντιληπτά ἀπό τήν πρώτη, ἤδη, ἀνάγνωσι³²⁰. Ὁ ὕμνος τίθεται ἀμέσως μετά τήν εἰσαγωγή τοῦ στ. 5 (τοῦτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν ὃ καί ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ) καί προβάλλει τήν «κένωση τοῦ Χριστοῦ» ὡς ὑπόδειγμα ταπεινώσεως γιά τούς παραληπτές τῆς ἐπιστολῆς:

Ἔως ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων/ οὐχ ἄρπαγμόν ἠγάγατο/ τό εἶναι ἴσα Θεῷ, / ἄλλ' ἑαυτόν ἐκένωσεν/ μορφῇν δούλου λαβών, / ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος/ καί σῆματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος/ ἔταπεινώσεν ἑαυτόν/ γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, / θανάτου δέ σταυροῦ. / Διό καί ὁ Θεός αὐτόν ὑπερύψωσεν/ καί ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα/ τό ὑπέρ πᾶν ὄνομα, / ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ/ πᾶν γόνυ κάμψη/ ἐπουρανίων καί ἐπιγείων καί καταχθονίων³²¹ καί πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-

σται ὅτι/ Κύριος Ἰησοῦ Χριστός/ εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός.

Οἱ ὑποθέσεις περί τῆς προελεύσεως τοῦ ὕμνου εἶναι ποικίλες³²¹, ὅπως ὑπάρχουν ὑποστηρικτές τῆς συνθέσεώς του ἀπό τόν ἴδιο τόν ἀπ. Παῦλο³²². Δέν ἔλλειψαν, πάντως, καί οἱ ὑποστηρικτές τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ Παῦλος ἐπεξεργάστηκε κάποιο προϋπάρχον (στό πρόσφατο παρελθόν) ὕλικό³²³, τό ὁποῖο προερχόταν ἀπό τή λειτουργική πράξη³²⁴ ἢ ἀπό τίς χριστολογικές ὁμολογίες³²⁵ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας³²⁶. Εἶναι ἐμφανής ὁ διδακτικός χαρακτήρας τοῦ ὕμνου, ὑπό τήν ἔννοια τῆς ἀνακεφαλαιώσεως τῆς παύλειας διδασκαλίας περί τῶν θεμάτων πού συνυφαίνονται μέ τή σωτηρία³²⁷. Γι' αὐτό δέν εἶναι δυνατόν νά διεκδικήσουν τήν ἔκφραση τῆς ἀληθείας ἀπόψεις, ὅτι ὁ ὕμνος δέν ἀνήκει στή γραφίδα τοῦ Παύλου³²⁸ ἢ γράφτηκε περί τά μέσα τοῦ 2^{ου} αἰ. ἀπό τό Μαρκίωνα καί προστέθηκε στήν Ἐπιστολή³²⁹.

Τό ἐνδιαφέρον γιά τήν ἱστορία τῆς Λατρείας ἐστιάζεται στήν ἀντιστοιχία πού ἔχει ὁ ὕμνος αὐτός μέ κάποιο τμήμα τῆς (μεταγενέστερης) κεντρικῆς εὐχῆς τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας: τήν εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς³³⁰. Τό πρῶτο τμήμα τῆς εὐχῆς τῆς Ἀναφορᾶς περιλαμβάνει τή διήγηση γιά τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ³³¹, ἐνῶ τό δεύτερο ἐπικεντρώνεται στόν Χριστό καί τό σωτηριῶδες ἔργο του, καταλήγοντας στή σύσταση τοῦ Μυστηρίου τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας κατὰ τόν Μυστικό Δεῖπνο. Ὁ χριστολογικός ὕμνος τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἔχει κοινά στοιχεῖα μέ τό δεύτερο τοῦτο τμήμα τῆς Ἀναφορᾶς. Ἡ διαπίστωση αὕτη καθίσταται περισσότερο ἐμφανής στήν Ἀναφορά τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ.Βασιλείου:

Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καί χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεώς σου, φέρων τε τά πάντα τῷ ρήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐχ ἄρπαγμόν ἠγάγατο τό εἶναι ἴσα σοί τῷ Θεῷ καί Πατρί, ἀλλά Θεός ὢν προαιώνιος ἐπί τῆς γῆς ὤφθη καί τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη καί ἐκ παρθένου ἁγίας σαρκωθεῖς ἐκένωσεν ἑαυτόν μορφῇν δούλου λαβών, σύμμορφος γενόμενος τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἵνα καί ἡμᾶς συμμόρφους ποιῆσῃ τῆς εἰκόνης τῆς δόξης αὐτοῦ... καί ἀνελθὼν εἰς τούς οὐρανούς ἐκάθησεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς³³².

Τό τμήμα αὐτό τῆς εὐχῆς τῆς ἀναφορᾶς μπορεῖ νά παραλληλιστεῖ μέ τό Φιλίπ. 2, 6-11 τόσο ὡς

πρός τίς έννοιες, όσο και ώς προς κάποιους όρους· είναι, μάλλον, σίγουρο ότι ό συγγραφέας του κεμένου τής Άναφοράς έγνώριζε τόν παύλειο χριστολογικό ύμνο³³³, τόν όποιο παραθέτει αυτούσιο σέ ένα, τουλάχιστον τμήμα³³⁴. Δέν θά συμφωνούσαμε μέ τήν άπολυτότητα του E. Lohmeyer, ότι τό Φιλίπ. 2, 6-11 είναι τό άρχαιότερο κείμενο χριστιανικής Άναφοράς³³⁵, ούτε μέ τήν ύπόθεση του L. Ligier, ότι ό χριστολογικός ύμνος τής προς Φιλίππησίους πηγάζει από τήν έβραϊκή πασχάλια εύλογία *Nishmat kol hay*, ή όποία (σύμφωνα μέ τό Ligier) άνεπέμφθη από τόν Κύριο κατά τόν Μυστικό Δείπνο³³⁶.

Θεωρούμε σαφές ότι ό συγκεκριμένος ύμνος δέν αναφέρεται σέ άνθρώπινη ύπαρξη, πού παρέχει άποδείξεις τής θεότητάς της, αλλά σέ θεϊκή ύπαρξη, πού παρέχει άποδείξεις τής ανθρωπότητάς της³³⁷. 'Ο διδακτικός του χαρακτήρας (ή άνακεφαλαίωση τής χριστολογίας τής πρώτης Έκκλησίας) δέν άποκλείει τήν περίπτωση νά ήταν έντεταγμένος στή Λατρεία τής πρωτοχριστιανικής Έκκλησίας³³⁸.

(β) 'Ο χριστολογικός ύμνος τής προς Κολοσσαείς (1, 12-20)

'Ο συγκεκριμένος χριστολογικός ύμνος άρχίζει μέ εύχαριστία του Θεού-Πατέρα (στ. 12-13), για νά ακολουθήσει ή άναφορά στον Υίο:

¹²Ευχριστούντες τῷ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ὑμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ¹³ ὃς ἐρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκοτους καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ,¹⁴ ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν¹⁵ ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως,¹⁶ ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτόν ἔκτισται.¹⁷ Καὶ αὐτός ἐστιν πρὸ πάντων καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν,¹⁸ καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας· ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτός πρωτεύων,¹⁹ ὅτι ἐν αὐτῷ ηὐδόκησεν πᾶν τό πλήρωμα κατοικῆσαι²⁰ καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν οὐρανοῖς.

Ἡ θέση του Υίου ως συνδημιουργοῦ του κόσμου μαζί μέ τόν Πατέρα είναι στοιχείο αξιοσημείωτο καὶ αξιολογήσιμο ἐν ᾧψει τῆς παρακάτω συγκρίσεως του ύμνου μέ τή μεταγενέστερη παράδοση τῆς εὐχῆς τῆς Άναφοράς³³⁹. 'Ο Παῦλος χρησιμοποιεῖ τόν «βιβλικό λυρισμό»³⁴⁰, ὥστε νά δοξολογήσει τόν Θεό για τό μεγαλεῖο τῆς δημιουργίας. Κάποιοι ἐρμηνευτές ἐξαίρουν τόν ρυθμικό χαρακτήρα καὶ τό λειτουργικό ὕφος του ύμνου, τονίζοντας ότι πρόκειται περί ύμνου τῆς πρωτοχριστιανικῆς Έκκλησίας, στον όποιο περιγράφεται ή κοσμολογική καὶ σωτηριολογική ἀποστολή του Χριστοῦ³⁴¹.

Καί στον παρόντα χριστολογικό ύμνο φαίνεται ότι υπάρχουν στοιχεία, τά όποία συναντῶνται στίς μεταγενέστερες εὐχές τῆς Άναφοράς³⁴². Τοῦτο άποδεικνύεται πρωτίστως από τμήματα τῆς εὐχῆς τῆς Άναφοράς του Μ. Βασιλείου:

*“Οτε δέ ἦλθεν τό πλήρωμα τῶν καιρῶν ἐλάλησας ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ Υἱῷ σου δι’ οὗ καὶ τούς αἰῶνας ἐποίησας...ἔδωκεν ἑαυτόν ἀντάλλαγμα τῷ θανάτῳ ἐν ᾧ κατειχόμεθα πεπραμένοι ὑπό τῆς ἁμαρτίας καὶ κατελθῶν διά τοῦ σταυροῦ εἰς τόν ἄδην...ἐγένετο ἀπαρχή τῶν κεκοιμημένων, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα αὐτός ἦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πρωτεύων...”*³⁴³.

Ἡ ἐπισημανση τῆς Άναφοράς ότι «ό Υἱός ἐποίησε τούς αἰῶνες μέ τόν Πατέρα», ἀντιστοιχεῖ στήν έννοια τῆς συνδημιουργίας Υίου καὶ Πατέρα, ὅπως ἐκφράζεται στό Κολ. 1, 16. Αὐτό, ὅμως, πού θά πρέπει κυρίως νά ἐπισημάνουμε είναι, ότι ή φράση τῆς Άναφοράς «πρωτότοκος...πρωτεύων» προέρχεται αὐτούσια από τό δεύτερο ἡμιστίχιο του Κολ. 1,18. Ἄλλά καὶ τό Κολ. 1, 20 περί «ἀποκαταλλαγῆς τῶν πάντων» διά του Σταυροῦ παρέμπει στό τμήμα ἐκεῖνο τῆς Άναφοράς, ὅπου ἐπισημαίνεται ότι ό σταυρικός θάνατος του Χριστοῦ ὑπῆρξε ἀντάλλαγμα για τήν ἐξαγορά μας από τήν ἁμαρτία.

Μία ἄλλη εὐχή τῆς Άναφοράς, αὐτή τῆς Λειτουργίας του ἁγίου Ἰακώβου του ἀδελφοθέου, περιέχει τμήμα τό όποιο παρέμπει στό χριστολογικό ύμνο τῆς προς Κολοσσαείς:

*“Υστερον δέ αὐτόν τόν μονογενῆ σου Υἱόν...ἐξαποστείλας εἰς τόν κόσμον, ἵνα αὐτός ἐλθῶν τήν σὴν ἀνανεώση καὶ ἀνεγείρη εἰκόνα”*³⁴⁴. Ἡ έννοια του Κολ. 1, 15 ότι ό Χριστός είναι εἰκὼν του Θεοῦ του ἀοράτου συνυφαίνεται μέ τήν έννοια τῶν ἀν-

θρώπων ὡς εἰκόνων τοῦ Θεοῦ (Ἄναφορά Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου). Ὁ Χριστός, ὡς «εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ, «ἀνεγείρει» καί «ἀνανεώνει» τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος εἶναι πλασμένος «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ. Διαπιστώνουμε, ἐπομένως, τή θεολογική συγγένεια δύο κειμένων, τά ὅποια διαλαμβάνουν τό ἴδιο θέμα: τό σωτηριῶδες ἔργο τῆς Θείας Οἰκονομίας, τό ὁποῖο πραγματοποιήθηκε διά τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ.

Ἄξιοσημείωτη, τέλος εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ E. Käsemann, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ στ. 15-20 ἀποτελοῦν μία «πρωτοχριστιανική λειτουργία Βαπτίσματος» («urchristliche Tauf liturgie») καί, μάλιστα, μία «βαπτισματική ὁμολογία» («Taufhomologie»)³⁴⁵.

(γ) *Οἱ χριστολογικοί ὕμνοι τῆς Α' πρὸς Τιμόθεον (3, 16) καί τῆς Α' Πέτρου (3, 18-19)*

Ἄναφερόμαστε σέ δύο κείμενα ὕμνων, τά ὅποια δέν ἔχουν ἄμεση ἀντιστοίχιση μέ κάποιες μεταγενέστερες εὐχές τῆς Ἄναφορᾶς σέ ἐπίπεδο φραστικῆς ταυτίσεως, ἔχουν ὁμως ἀντιστοίχιση σέ ἐπίπεδο ἐννοιῶν. Οἱ παράλληλες ἐννοιες ἐστιάζονται κυρίως στή μνεία τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου, θέμα κυρίαρχο στίς μεταγενέστερες εὐχαριστιακές εὐχές. Ὅμως, οἱ συγκεκριμένοι χριστολογικοί ὕμνοι φαίνεται ὅτι δέν παραπέμπουν σέ παλαιοχριστιανικά εὐχαριστιακά κείμενα.

Ἡ Α' πρὸς Τιμόθεον 3,16 ἐπεξηγεῖ ποιό εἶναι «τό μεγάλο μυστήριο τῆς εὐσεβείας»: ἀφορᾶ στόν Χριστό, ὅς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. Ὁ ἐν λόγῳ χριστολογικός ὕμνος εἶναι, προφανῶς, μία παλαιοχριστιανική ὁμολογία πίστεως³⁴⁶, λογοτεχνικά ἀριστουργηματική³⁴⁷, στήν ὁποία κυριαρχεῖ ἕνα στοιχεῖο «θριάμβου» γιά τό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο³⁴⁸. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, στό συγκεκριμένο ὕμνο σχηματίζονται δύο ομάδες ἐννοιῶν: ἡ «φανέρωση» τοῦ Χριστοῦ «ἐν σαρκί» συνδέεται μέ τό κήρυγμα στά ἔθνη καί τήν ἀποδοχή τοῦ κηρύγματος ἀπό τόν «κόσμο», ἐνῶ ἡ «δικαίωση ἐν πνεύματι» συνδέεται μέ τή «φάνερωση» στούς ἀγγέλους καί τήν Ἀνάληψη «ἐν δόξῃ»³⁴⁹.

Στήν Α' Πέτρου 3, 18-19 τό περιεχόμενο τοῦ χριστολογικοῦ ὕμνου ἐπανέρχεται στό θέμα τῆς

σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων διά τῆς σταυρικῆς θυσίας:¹⁸ *Ὅτι καί Χριστός ἄπαξ ὑπέρ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν,/ δίκαιος ὑπέρ ἀδίκων,/ ἵνα ὑμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ/ θανατωθεῖς μέν σαρκί/ ζωποιηθεῖς δέ πνεύματι¹⁹ ἐν ᾧ καί τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν πορευθεῖς ἐκήρυξεν.*

Φαίνεται ὅτι καί τό Α' Πέτρου 3, 18-19 ἀποτελεῖ κείμενο ὁμολογίας πίστεως, ἴσως σέ χρήση κατά τό Βάπτισμα³⁵⁰. Τό συμπέρασμα αὐτό ἐνισχύεται καί ἀπό τήν ἀναφορά στή «ζωοποίηση» τοῦ Κυρίου «ἀπό τό Πνεῦμα», ὀρολογία ἡ ὁποία παραπέμπει στό Βάπτισμα³⁵¹. Ἄν ἰσχύει ἡ διαπίστωση τοῦ A. Hamman ὅτι «ὁ Πέτρος ἐξαορτᾶται ἀπό τήν παλαιοχριστιανική γραμματεία»³⁵², τότε μπορούμε νά ἐρμηνεύσουμε τή συγγένεια μεταξύ τῶν δύο χριστολογικῶν ὕμνων:

Α' Πέτρου 3, 18, 22

Καί Χριστός ἄπαξ περί ἁμαρτιῶν...

θανατωθεῖς μέν σαρκί,

ζωοποιηθεῖς δέ πνεύματι...

πορευθεῖς εἰς οὐρανόν ὑποταγέντων...

ἀγγέλων

Α' Τιμ. 3, 16

Ὅς...

ἐφανερώθη

ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι,

ὤφθη ἀγγέλοις...

ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

Οἱ δύο συγκεκριμένοι χριστολογικοί ὕμνοι ἀποτελοῦν κείμενα, τά ὅποια ἀποκαλύπτουν τό κεντρικό σημεῖο τῆς βαπτισματικῆς κατηχήσεως τῆς Ἐκκλησίας: τήν Ἀνάσταση, Ἀνάληψη καί ἐν δόξῃ ἐπάνοδο τοῦ Κυρίου στήν «ἐκ δεξιῶν καθέδρα» τοῦ Θεοῦ-Πατέρα. Ὅς ἐκ τούτου, παραπέμπουν στά σχετικά μέ τήν προετοιμασία τοῦ Βαπτίσματος καί τήν κατά τό Βάπτισμα ὁμολογία πίστεως στήν πρώτη Ἐκκλησία.

(δ) *Ἀρχαῖοι βαπτισματικοί ὕμνοι; (Ἐφεσ. 4, 4-6. 5,14. Β' Τιμ. 2, 11-13. Α' Πέτρου 2, 21-25. 3, 18-22)*

(I) Ἡ προσοχή μας ἐστιάζεται, τώρα, σέ κάποιους ὕμνους, οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν χριστολογικό χαρακτήρα, ὁμως ὑποδηλώνουν σχέση μέ τό Βάπτισμα.

Στό 4ο κεφάλαιο τῆς πρὸς Ἐφεσίους, ὁ ἀπ. Παῦλος ἀναφέρεται κατ' ἀρχάς στήν ἀνάγκη

«ένότητας τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης» (στ.3). Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ μία θεολογική ἐπιχειρηματολογία ὑπέρ τῆς ἐνότητας:

⁴Ἐν σῶμα καί ἐν πνεῦμα, καθὼς καί ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν· ⁵Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν Βάπτισμα. ⁶Εἷς Θεός καί Πατήρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καί διὰ πάντων καί ἐν πᾶσιν.

Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Παῦλος προβάλλει τὴν ἰδέα περὶ τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐνότητας τῶν πιστῶν³⁵³. Ἡ ἴδια θεολογική διαδήλωση τῆς ἐνότητας καταγράφεται στό Α΄ Κορ. 8,6³⁵⁴, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ «διμερῆς ὁμολογία» πίστεως στό Θεό-Πατέρα καί στόν Κύριο Ἰησοῦ³⁵⁵. Ἐπειδή ἡ ὁμολογία αὐτὴ συνοψίζει τὴ χριστιανικὴ πίστη, θεωροῦμε ὅτι ἦταν ὁμολογία γνωστὴ στήν πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα, ἐπομένως ἐντεταγμένη στό τελετουργικὸ τῆς.

Στό πρωτοχριστιανικὸ Βάπτισμα θεωροῦμε ὅτι παραπέμπει καί ὁ μικρὸς ὕμνος στό Ἐφεσ. 5, 14: Ἔγειρε ὁ καθεύδων, καί ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καί ἐπιφάνσει σοί ὁ Χριστός. Τό γεγονός, ὅτι ὁ συγκεκριμένος ὕμνος ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ μία πρόταση, θεμελιώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι προέρχεται ἀπὸ μεγαλύτερο ψαλμὸ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, τὸν ὁποῖο συνέταξε κάποιος ἄγνωστος Χριστιανός³⁵⁶. Ὁ Α. Noack διευρύνει τὴ συγκεκριμένη ὑπόθεση, θεωρώντας ὅτι τὸ Ἐφεσ. 5,14 εἶναι ἀπόσπασμα πρωτοχριστιανικοῦ ὕμνου πού ἴσως ψαλλόταν κατὰ τὸ Βάπτισμα³⁵⁷. Ὅλες αὐτὲς οἱ ὑποθέσεις κατέχουν μέρος τῆς ἀληθείας, διότι στόν ὕμνο εἶναι σαφὴς ἡ βαπτισματικὴ ἔννοια τῆς «ἐγέρσεως ἀπὸ τὸν ὕπνο τῆς ἁμαρτίας», ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἀνάσταση. Πρόκειται, ἐπομένως, περὶ ὕμνου ὁ ὁποῖος προτρέπει πρὸς τὸ Βάπτισμα.

(II) Ὁ ἐπόμενος πιθανὸς βαπτισματικὸς ὕμνος³⁵⁸ ἐντάσσεται σ' ἓνα τμῆμα συμβουλῶν καί προτροπῶν τοῦ Παύλου πρὸς τὸν Τιμόθεο, στή δευτέρη πρὸς αὐτὸν ἐπιστολή (κεφ.2):

¹¹Πιστός ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καί συζήσωμεν· ¹²Εἰ ὑπομένομεν, καί συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀρνησόμεθα, κακεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς· ¹³εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται.

Τό γεγονός ὅτι μέ τὸ «εἰ γὰρ» εἰσάγεται ἓνας λειτουργικὸς ὕμνος, ἐμφαίνεται ἀπὸ τὴ ρυθμικὴ μορφὴ τῶν τεσσάρων μικρῶν φράσεων, στίς ὁποῖες ἐκτίθενται ἀνά δύο καί κατὰ τρόπο ἀντιθε-

τικὸ οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ συγγραφέα. Ὁ C. Spicq πιστεύει ὅτι ὁ ὕμνος προὔπηρχε τοῦ Παύλου (τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ³⁵⁹) καί ὅτι ὁ ἀποστολὸς προσέθεσε μόνο τὸν ἐπίλογο «ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται»³⁶⁰.

(III) Στὴ σειρά τῶν πιθανῶν βαπτισματικῶν ὕμνων συγκαταριθμοῦμε τὸ Α΄ Πετρ. 2, 21-25³⁶¹. Μέσα ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ ὕμνου, ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς ἀνακεφαλαιώνει τὸν «σταυρικὸ δρόμο», τὸν ὁποῖο πρόκειται νὰ πορευθεῖ ὁ πιστὸς μετὰ ἀπὸ τὸ Βάπτισμά του:

²¹Εἷς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, / ὅτι καί Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν / ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν / ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ. / ²²Ὁς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν / οὐδέ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, / ²³ὅς λοιδωρούμενος οὐκ ἀντελοιδώρει, / πάσχων οὐκ ἠπεῖλει, / παρεδίδου δέ τῷ κρῖνοντι δικαίως· / ²⁴ὅς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν / ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ ξύλον, / ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι / τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν, / οὗ τῷ μώλωπι ἰάθητε. ²⁵Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενοι, / ἀλλὰ ἐπιστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα / καί ἐπισκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

Ἦδη ὁ στίχος 21 εἰσάγει στό «κάλεσμα» τοῦ Χριστιανοῦ, δηλαδή στό Βάπτισμα καί κορυφώνεται μέ τὴ διαπίστωση- διακήρυξη τοῦ στ. 25 περὶ «ἐπιστροφῆς εἰς τὸν ποιμένα», ἔκφραση πού παραπέμπει καί πάλι στό Βάπτισμα³⁶². Ὑποστηρίχθηκε ὅτι ὁ συγκεκριμένος ὕμνος ἦταν σέ χρῆση στήν πρώτη Ἐκκλησία καί προσαρμόστηκε κατὰλληλα ἀπὸ τὸν Παῦλο γιὰ τίς κατηχητικὲς ἀνάγκες τῆς ὁμιλίας τοῦ³⁶³. Ἐπομένως δέν ἀμφισβητεῖται ἡ λειτουργικὴ προέλευση καί χρῆση τοῦ ὕμνου³⁶⁴.

Ὁ συγκεκριμένος βαπτισματικὸς ὕμνος καταδεικνύει ὅτι, ἡ θεολογία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἔχει τὴν πηγὴ τῆς στή Λατρεία. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ λειτουργικὴ παράδοση τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενό του, ἐφ' ὅσον στή Λατρεία συγκροτεῖται ὁ θεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος³⁶⁵.

(IV) Ἐνας ἀκόμα πιθανὸς βαπτισματικὸς ὕμνος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας εἶναι τὸ Α΄ Πέτρ. 3, 18-22: ¹⁸Ὅτι καί Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ὑμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δέ πνεύματι, ¹⁹ἐν ᾧ καί τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν πορευ-

θείς ἐκήρυξεν,²⁰ ἀπειθήσασιν ποτε ὅτε ἀπεδέχето ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ εἰς ἣν ὀλίγοι, τοῦτ' ἔστιν ὀκτώ ψυχαί, διεσώθησαν δι' ὕδατος.²¹ Ὁ καὶ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σφῆζει βάπτισμα, οὐ σαρκός ἀπόθεσις ρύπου ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, ἐπερώτημα εἰς Θεόν, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ²², ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν ὑποταγόντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.

Τό κείμενο παραπέμπει σέ λειτουργικὴ χρῆση³⁶⁶: ἡ διάσωση τοῦ Νῶε καὶ τῶν οἰκείων του ὡς ἀντίτυπο τοῦ Βαπτίσματος καὶ ὁ «καθαρισμὸς τῆς συνειδήσεως ἀπὸ παντός ρύπου» ἀποτελοῦν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν συνήθως στίς ἀρχαιότερες εὐχῆς τοῦ Βαπτίσματος. Ἐάν πρόκειται περὶ ἑνὸς ἀρχαίου βαπτισματικοῦ ὕμνου, πρέπει νά δεχθῶμε ὅτι τό βαπτισματικὸ στοιχεῖο συνδυάζεται μέ τή δοξολογία γιά τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ³⁶⁷.

(ε) Δοξολογικοί ὕμνοι πρὸς τὸν Θεό-Πατέρα (Ρωμ. 11, 33-36. Α' Τιμ. 6, 15-16) καὶ πρὸς τὸν ἐν Τριαδικῷ Θεῷ (Ἐφεσ. 1, 3-14).

(I) Ὁ πρῶτος δοξολογικός ὕμνος πρὸς τὸ Θεὸ Πατέρα καταγράφεται στό Ρωμ. 11, 33-36:

³³ ὦ βάθος πλούτου/ καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ/ ὡς ἀνεξερεύνητα τά κρύματα αὐτοῦ/ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ./³⁴ Τίς γάρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;/ ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;/³⁵ ἢ τίς παρέδωκεν αὐτῷ,/ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ/³⁶ Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τά πάντα/ αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἡ ὅλη δομὴ τοῦ συγκεκριμένου ὕμνου παραπέμπει στοὺς Ψαλμούς τῆς Π.Δ.³⁶⁸. Τό περιεχόμενο δὲν ἀποκαλύπτει τό ἐάν ὁ ὕμνος ἦταν ἐντεταγμένος σέ κάποια ἀκολουθία τῆς πρωτοχριστιανικῆς λατρείας τό πιθανότερο, ὅμως, εἶναι νά ἐντάσσεται στίς διάφορες δοξολογικὲς προσευχῆς, οἱ ὁποῖες ἀπευθύνονταν συλλογικά πρὸς τὸ Θεό. Ἡ δομὴ τοῦ ὕμνου, ἐπίσης, μᾶς ἐπιτρέπει νά ὑποθέσουμε ὅτι πιθανόν ἀποτελοῦσε δοξολογικὴ κατακλιδα μιᾶς μεγαλύτερης εὐχῆς.

(II) Στὸ Α' Τιμ. 6, 13 ἐξ. γίνεται ἀναφορὰ στό Θεό-Πατέρα καὶ στὸν Υἱό. Ἀκολουθῶς, ὁ λόγος τοῦ Παύλου ἐπικεντρώνεται στό Θεό-Πατέρα καί, ἀναφερόμενος στή Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, προσθέτει: ¹⁵ Ἦν καιροῖς ἰδίους δείξει/ ὁ μακάριος καὶ ὁ μόνος δυνάστης./ ὁ βασιλεὺς τῶν βασι-

λεόντων/ καὶ Κύριος τῶν κυριούντων, // ¹⁶ ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν,/ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον,/ ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδέ ἰδεῖν δύναται./ ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον, ἀμήν.

Καὶ ὁ ἐν λόγῳ ὕμνος παρουσιάζει ἀρκετὰ παλαιοδιαθηκικά στοιχεῖα καὶ ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς ὠραιότερες δοξολογίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς³⁶⁹. Οἱ περὶ Θεοῦ ἐκφράσεις παραπέμπουν σέ μία χριστιανικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἑβραϊκῶν εὐλογιῶν, στοιχεῖο χαρακτηριστικὸ τῶν πρωτοχριστιανικῶν προσευχῶν. Τό ἀξιοσημεῖο, ὅμως, εἶναι ὅτι ἐκφράσεις καὶ ἔννοιες τοῦ συγκεκριμένου ὕμνου καταχωρίζονται σέ μεταγενέστερα εὐχολογιακά καὶ ὕμνολογικά κείμενα.

(III) Ὁ ὕμνος στό Ἐφεσ. 1, 3-14 ἀρχίζει, μέ τὴν «εὐλογία» τοῦ Θεοῦ-Πατέρα, ἀλλὰ ἐξελίσσεται σέ ὕμνο πρὸς τὸν Τριαδικὸ Θεό. Κεντρικὸ θέμα τοῦ ὕμνου εἶναι οἱ εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, μέ κορυφωση τό ἔργο τῆς σωτηρίας ποῦ ἐπιτελέστηκε διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ποῦ συνεχίζεται νά ἐπιτελεῖται στήν Ἐκκλησία διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος³⁷⁰. Μέσα ἀπὸ ὁλόκληρο τὸν ὕμνο καταδεικνύεται ἡ ἀλήθεια ὅτι τίς ἐν λόγῳ εὐεργεσίες παρέσχε ὁ Θεός-Πατέρας, διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ Του καὶ διὰ τῆς ἐγγυητικῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Οἱ κεντρικοὶ θεολογικοὶ ἄξονες τοῦ ὕμνου εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ «ἀνακεφαλαίωση» τῶν πάντων ἐν Χριστῷ. Ἄν καὶ ἀπὸ τὸν ὕμνο ἐλλείπει ἡ μεθοδικὴ ἐκθεση τῶν ἀπόψεων³⁷¹, διαφαίνεται ὅμως μία προσπάθεια νά λειτουργήσει ἡ ροὴ τῶν σκέψεων ὡς ἐντονότερη προτροπὴ πρὸς τοὺς ἀναγνώστες³⁷². Ἡ πιθανὴ διαίρεση τῶν στίχων ἐπιτελεῖται μέ βάση τίς δωρεές τοῦ Θεοῦ-Πατρός πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πρὶν ἀπὸ τὴ Σάρκωση τοῦ Υἱοῦ (στ. 3-6), τίς δωρεές διὰ τοῦ Κυρίου (στ. 7-10) καὶ τὰ προσδοκώμενα διὰ τῆς ἐγγυήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (στ. 11-14).

(στ) Ὑμνοι τῆς Ἀποκαλύψεως

Ἡ ἀναφορὰ μας στοὺς ὕμνους τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁλοκληρώνεται μέ τό βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ βιβλίου τῆς Κ.Δ. ἡ βιβλιογραφία εἶναι τεράστια, καθὼς καὶ ἡ εἰδικὴ βιβλιογραφία περὶ τῶν ὕμνων τῆς Ἀποκαλύψεως³⁷³. Στίς μελέτες αὐτές ἐπιχειρεῖται ἡ διερεύνηση τοῦ ἐάν οἱ ὕμνοι τῆς Ἀποκαλύψεως προϋπῆρχαν στή λατρεία τῆς νεοσύστατης Ἐκ-

κλησίας³⁷⁴ ἢ ἕαν ἀποτελοῦν ποίημα τοῦ ἰδίου τοῦ Εὐαγγελιστῆ³⁷⁵ καί, ἐπομένως, ἐπέδρασαν ἐπί τῆς πρωτοχριστιανικῆς Λατρείας³⁷⁶. Στό ἀξιολογώτατο ὑπόμνημά του στήν Ἀποκάλυψη, ὁ Π. Μπρατωίτης τάσσειται ὑπέρ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῆς χριστιανικῆς Λατρείας καί τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως, θεωρώντας τήν ἐκεῖ περιγραφόμενη ἐπουράνιο λατρεία ὡς τύπο τῆς ἐπίγειας³⁷⁷.

Ἡ Ἀποκάλυψη, πάντως, ὡς «προφητεία» ἦταν προορισμένη νά ἀναγινώσκειται στή λατρευτική σύναξη τῶν πρώτων Χριστιανῶν³⁷⁸. Τό ἔργο τοῦτο εἶχε ἀνάλαβει εἰδικός ἀναγνώστης, ὅπως μᾶς πληροφορορεῖ ἡ ἴδια ἡ Ἀποκάλυψη (1,3)³⁷⁹. Μέ βάση αὐτή τή διαπίστωση, ὁ Ἰ. Παναγόπουλος ὑποστηρίζει ὅτι, τό βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως ἀντανακλά τή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἰωάννη³⁸⁰.

Πολλοί ἐρμηνευτές θεωροῦν ὅτι ὑπάρχει ἀναλογία ἢ καί ὁμοιότητα τῆς Λατρείας τῆς νεοσύστατης Ἐκκλησίας μέ ὁλόκληρη τήν Ἀποκάλυψη ἢ μέ ἐνότητες τῆς³⁸¹. Ἡ ἀναλογία αὐτή βασιζέται ἀφ' ἑνός μέν στή χρήση τοῦ τρισάγιου ὕμνου καί τῶν ὑπολοίπων ὕμνικῶν κειμένων, ἀφ' ἑτέρου δέ στό ἀνοιγμα τῶν σφραγίδων τοῦ βιβλίου, γεγονός τό ὁποῖο θεωρεῖται ὡς ὑπαινιγμός ἀναγνώσεως τῆς Π.Δ. στή Λατρεία³⁸².

Θεωρήσαμε ὅτι ἕνα ἐγχειρίδιο Λειτουργικῆς πρέπει νά ἀναφερθεῖ στους συγκεκριμένους ὕμνους, στηριζόμενο μέν στή βασική ἐπί τοῦ θέματος βιβλική βιβλιογραφία, προσπαθώντας δέ νά θέσει τό ἐρώτημα περὶ τῆς σχέσεως τῶν ὕμνων αὐτῶν μέ τή λειτουργική πράξη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας.

(I) Στό τμήμα πού ἐκτείνεται ἀπό τό Ἀποκ. 4,8β ἕως τό Ἀποκ. 5,14 ὑπάρχουν τεμάχια ὕμνων, τά ὁποῖα πιθανόν ἀπαρτίζουν μία ἐνιαία ὕμνικὴ ἐνότητα³⁸³. Παραθέτουμε τό ὕμνικὸ αὐτό ὕλικό, μέ τήν ἐνδειξη τῶν κεφαλαίων καί τῶν στίχων:

(Ἀποκ. 4,8β), Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος/Κύριος ὁ Θεός ὁ παντοκράτωρ/ ὁ ἦν καί ὁ ὢν καί ὁ ἐρχόμενος... (Ἀποκ. 4,11) ἄξιός εἶ, ὁ Κύριος καί Θεός ἡμῶν/ λαβεῖν τήν δόξαν καί τήν τιμὴν καί τήν δύναμιν/ ὅτι σύ ἔκτισας τά πάντα/ καί διὰ τό θέλημά σου ἦσαν καί ἐκτίσθησαν... (Ἀποκ. 5,9β-10) ἄξιός εἶ λαβεῖν τό βιβλίον/ καί ἀνοῖξαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ/ ὅτι ἐσφάγης καί ἠγόρασας τῷ Θεῷ ἐν τῷ αἵματί σου/ ἐκ πάσης φυλῆς καί γλώσσης καί λα-

οῦ καί ἔθνους/ καί ἐποίησας αὐτούς τῷ Θεῷ ἡμῶν/ βασιλείαν καί ἱερεῖς/ καί βασιλεύσουσιν ἐπί τῆς γῆς... (Ἀποκ.5,12) ἄξιόν ἐστιν τό ἄρνιον τό ἐσφαγμένον/ λαβεῖν τήν δύναμιν καί πλοῦτον καί σοφίαν/ καί ἰσχύν καί τιμὴν καί δόξαν καί εὐλογίαν... (Ἀποκ.5, 13β) τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ καί τῷ ἄρνιῳ/ ἡ εὐλογία καί ἡ τιμὴ καί ἡ δόξα καί τό κράτος/ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ὁ πρῶτος ὕμνος τοῦ Ἀποκ. 4, 8β-11, εἶναι «τρिसάγιος» καί ἀναπέμπεται ἀπό τά τέσσερα ζῶα, τά ὁποῖα (σύμφωνα μέ τό ὄραμα τοῦ Ἰωάννη) εὐρίσκονται στόν ἐσώτατο κύκλο. Ὁ δεῦτερος ὕμνος (5,9β-10) ἀναπέμπεται ἀπό τοὺς εἴκοσι τέσσερες πρεσβυτέρους, οἱ ὁποῖοι συγκροτοῦν τόν ἀμέσως ἐπόμενο κύκλο. Ἡ εἰκόνα τῶν πρεσβυτέρων τονίζει τόν λατρευτικό χαρακτήρα τῆς ὅλης παραστάσεως καί, παρ' ὅτι παραπέμπει σέ λειτουργικὲς εἰκόνες τοῦ Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀπό τοὺς ὄρους καί τίς ἔννοιες τοῦ ὕμνου διαπιστώνουμε τή χριστιανικὴ χροιά τῆς παραστάσεως. Ἡ ἀναφώνηση τῶν εἴκοσι τεσσάρων πρεσβυτέρων βρῖσκειται σέ ἀντιθετικὸ παραλληλισμὸ μέ ἀνάλογες ἀναφωνήσεις πρὸς τόν αὐτοκράτορα³⁸⁵.

Οἱ βιβλικοὶ μελετητές συμφωνοῦν ὅτι δέν μποροῦμε νά θεωρήσουμε τή συγκεκριμένη ὕμνικὴ ἐνότητα ὡς λειτουργικὸ ὕμνο³⁸⁶. Τό βασικὸ ὅμως θέμα τοῦ ὕμνου εἶναι τό Πάθος τοῦ Χριστοῦ καί, κυρίως, ἡ περὶ θυσίας τοῦ Κυρίου ὀρολογία, ἡ ὁποία παραπέμπει στή Θεία Εὐχαριστία³⁸⁷. Ἡ προβολή τῆς βασιλείας καί τῆς ἱερωσύνης τῶν πιστῶν συνιστοῦν ἔννοιες πού συνδέονται μέ τήν Εὐχαριστία. Ὅπως σωστά παρατηρήθηκε, ἡ μνημονεύμενη «βασιλεία» δέν εἶναι κοσμικοῦ χαρακτήρα, ἀλλὰ συνδέεται μέ τό μυστήριο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τό ὁποῖο τελειοποιεῖται ἐντός τῆς Θ. Εὐχαριστίας³⁸⁸.

Κάποια σημεῖα τοῦ ὕμνου παραπέμπουν στίς μεταγενέστερες εὐχές τῆς Ἀναφορᾶς τῆς Θείας Λειτουργίας. Πρόκειται κυρίως περὶ τῆς προβολῆς τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου ὡς τοῦ σωτηριώδους ἔργου γιὰ τόν ἄνθρωπο.

Ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρας τῆς Ἀποκαλύψεως ἀποτελεῖ τό κοινὸ στοιχεῖο τῆς μέ τή Θεία Εὐχαριστία. Ἐπομένως, δέν πρέπει νά ξενίζει ἡ πιθανὴ χρησιμοποίησις τοῦ συγκεκριμένου ὕμνου γιὰ τή διαμόρφωση τῶν μεταγενέστερων εὐχαριστιακῶν εὐχῶν, ἀκόμα κι ἂν δέν θά καταστεῖ ποτέ

δυνατόν νά καταδειχθεῖ ἡ προέλευση τῶν εὐχαριστιακῶν προσευχῶν ἀπό παρόμοια βιβλικά κείμενα. Ἄς προστεθεῖ καί ἡ ἐγκριτη ἀποψη τοῦ Π. Μπρατσιώτου ὅτι, «ἀπό τοῦ χωρίου τούτου (σημ.: τοῦ τρισαγίου ὕμνου) ἐνεπνεύσθησαν ἢ τε ἀρχή τοῦ χειρουργικοῦ ὕμνου τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καί διάφοροι ρήσεις εὐχῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας»³⁸⁹.

(II) Ὁ ἐπόμενος ὕμνος πού ἐνδιαφέρει τή σπουδή τῆς χριστιανικῆς Λατρίας εὐρίσκεται στό 15^ο κεφάλαιο τῆς Ἀποκαλύψεως:

³⁸⁹Μεγάλα καί θαυμαστά τά ἔργα σου/ Κύριε ὁ Θεός ὁ Παντοκράτωρ/ δίκαιαι καί ἀληθιναί αἱ ὁδοί σου,/ ὁ βασιλεύς τῶν ἐθνῶν/ τίς οὐ μή φοβηθῆ, Κύριε,/ καί δοξάσει τό ὄνομά σου;/ Ὅτι μόνος ὁσιος,/ ὅτι πάντα τά ἔθνη ἤξουσιν/ καί προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου,/ ὅτι τά δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν.

Ὁ συγκεκριμένος ὕμνος ἀναπέμπεται ἀπό τούς «νικητές» τοῦ «θηρίου» καί ἀποκαλεῖται ὡς «ῶδή τοῦ Μωυσῆ», ἐπειδή προφανῶς συνδυάζεται μέ τή διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας ἀπό τούς Ἑβραίους. Οἱ χαρακτηρισμοί περὶ τοῦ Θεοῦ ἔχουν παλαιοδιαθηκική προέλευση³⁹⁰, μέ ἐξαιρέση τό χαρακτηρισμό «μόνος ἅγιος», τόν ὁποῖο κάποι-οι βιβλικοί ἐρευνητές θεωροῦν ὡς «τό χριστολογικό στίγμα» τοῦ ὕμνου.

Ἐπισημάνθηκε ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ὕμνος ἐμφανίζει κοινά στοιχεῖα μορφῆς καί περιεχομένου μέ τό δοξολογικό ὕμνο τοῦ Ρωμ. 11, 33-36³⁹². Καί στούς δύο ὕμνους ὁ Θεός δοξάζεται γιά τά ἔργα του. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι ὁ ὕμνος τοῦ Ρωμ. 11, 33-36 προσεγγίζει περισσότερο σέ ἀντίστοιχα παλαιοδιαθηκικά δεδομένα, ἐνῶ στό Ἀποκ. 15, 3β-4 ὑπάρχει τόσο ἡ χριστολογία, ὅσο καί ἡ ἐσχατολογία. Ἀλλά καί ἡ ἔκφραση «βασιλεύς τῶν ἐθνῶν» προσεγγίζει ἐννοιολογικά τήν ἔκφραση «ὁ βασιλεύς τῶν βασιλευόντων» στόν ὕμνο τῆς Α΄ Τιμ. 6, 15³⁹³.

Ἡ χριστολογία τοῦ Ἀποκ. 15, 3β-4 καταδεικνύεται ἀπό τό γεγονός, ὅτι ὁ συγγραφέας προεκτείνει στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τή δοξολογία πρὸς τό Θεό Πατέρα³⁹⁴. Δέν γνωρίζουμε ἐάν ἡ βιβλική ἔρευνα ἔχει καταλήξει στή θέση, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ὕμνος «συνιστᾷ χριστολογικό ἄσμα, κύριο γνώρισμα τοῦ ὁποῖου εἶναι ἡ ἀπόδοση στό ἀρνίο-Χριστό παλαιοδιαθηκικῶν κατηγορουμένων τοῦ Θεοῦ»³⁹⁵. Εἶναι, ὅμως, γεγονός ὅτι ὁ συγκεκριμένος

ὕμνος συνδυάζει τή δοξολογία τοῦ Πατέρα καί τοῦ Υἱοῦ, στοιχεῖο πολύ σημαντικό γιά τή διαμόρφωση τῶν μεταγενέστερων προσευχῶν τῆς Λατρίας καί γιά τήν ὅλη πορεία τῆς χριστιανικῆς προσευχῆς, πού ξεκίνησε ἀπό τά ἰουδαϊκά πρότυπα τῆς εὐχῆς μόνο στό Θεό Πατέρα καί κατέληξε στίς προσευχές πρὸς τόν Τριαδικό Θεό.

(III) Ὡς δοξολογία ἀγγέλου πρὸς τό Θεό καταχωρίζεται στό 16ο κεφάλαιο τῆς Ἀποκαλύψεως ὁ ἀκόλουθος ὕμνος:

³⁹⁰Δίκαιος εἶ, ὁ ὢν καί ὁ ἦν, ὁ ὄσιος/ ὅτι ταῦτα ἔκρινας,/ ὅτι αἶμα ἁγίων καί προφητῶν ἐξέχεαν/ καί αἶμα αὐτοῖς (δ)έδωκας πιεῖν,/ ἄξιοί εἰσιν.

Ὁ κεντρικός ἄξονας τοῦ ὕμνου εἶναι τό μαρτύριο, θέμα προσφιλέσ στην Ἀποκάλυψη³⁹⁶. Ὡς ὕμνος πρὸς τούς μάρτυρες, ὁ συγκεκριμένος δέν φαίνεται ὅτι ἐπηρέασε ἀντίστοιχους, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται μετά ἀπό τόν 4^ο αἰ. Κατά τήν περίοδο συγγραφῆς τῆς Ἀποκαλύψεως ἡ Ἐκκλησία ζοῦσε ἤδη στήν ἐποχή τοῦ μαρτυρίου. Ἡ ἐπισημάνση ὅτι ὅλες οἱ διώξεις ἐντάσσονται στήν «κρίση» τοῦ Θεοῦ καί στή δικαιοσύνη του εἶναι ἓνα θέμα, τό ὁποῖο εὐρίσκεται σέ μεταγενέστερα ἐγκώμια ἁγίων, ἀπό τά ὁποῖα προήλθαν καί οἱ πρῶτοι χριστιανικοί ὕμνοι πρὸς τούς μάρτυρες.

Στόν συγκεκριμένο ὕμνο δοξάζεται ὁ Θεός ὡς Ἐκεῖνος πού ἐπιβράβευσε τούς μάρτυρες. Στό θέμα αὐτό μαρτυρεῖται καί πάλι παλαιοδιαθηκική ἐπίδραση ἀπό κείμενα, στά ὁποῖα ὑμνεῖται ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ πού τιμώρησε τούς βασιανιστές τοῦ λαοῦ Του, καθώς καί ἡ ἀγάπη Του πρὸς τούς πιστούς, τούς ὁποῖους τελικά ἀντάμειψε³⁹⁷. Ἀξιζει νά ἐπισημάνουμε ἐδῶ ὅτι στό συγκεκριμένο κείμενο δέν ὑπεισέρονται ξένες ἐπιδράσεις (ὅπως ὁ κίνδυνος νά λάβουν οἱ μάρτυρες χαρακτηριστικά ἡρώων καί ἡμιθέων), ἀλλά διατηρεῖται ἀλώβητος ὁ βιβλικός χαρακτήρας³⁹⁸.

Δ. Ἡ προσευχή ἐκτός τῆς Θείας Εὐχαριστίας καί τοῦ Βαπτίσματος

(α) Ἡ προσευχή τῆς Α΄ Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους (59,2-61,3)

Ὁ Κλήμης, Ἐπίσκοπος Ρώμης (†101) ἀπευθύνει ἐπιστολή πρὸς τήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου περὶ τό 95-96 (κατά τούς χρόνους αὐτοκρατορίας τοῦ Δομιτιανοῦ), ἐκφράζοντας τίς θέσεις του περὶ τοῦ προβλήματος πού εἶχε δημιουργηθεῖ στή συγκεκρι-

κριμένη Ἐκκλησία καί τό ὅποιο εἶχε ὡς ἀποτελέσμα τήν ἀπομάκρυνση κάποιων πρεσβυτέρων ἀπό τό ἱερατικό λειτουργήμα χωρίς συγκεκριμένη κατηγορία³⁹⁹.

Ἡ ἐκτενής προσευχή στό 59,2-61,3 τῆς Ἐπιστολῆς χαρακτηρίζεται ὡς προσευχή γενικοῦ περιεχομένου. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ καθ. κ. Μπόνης, «τά τμήματα τῆς ἐπιστολῆς ἐπιτρέπουν ἡμῖν σήμερον νά ρίψωμεν ἐρευνητικόν βλέμμα ἐπί εὐρέος πεδίου τῶν ἀρχῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Λειτουργίας καί εἰσάγουσιν ἡμᾶς εἰς τήν ἀναγνώρισιν σχέσεως καί συνδέσεως τῆς χριστιανικῆς πρὸς τήν παλαιοδιαθηκικήν-ἰουδαϊκὴν Λατρείαν»⁴⁰⁰. Ἀλλά καί ὁ J. Marty, τονίζοντας τή σπουδαιότητα τῆς προσευχῆς, ἀναφέρει ὅτι αὐτή ἀποτελεῖ «τήν κορύφωση ὁλόκληρης τῆς ἐπιστολῆς»⁴⁰¹.

Ἐάν ἐπιχειρήσουμε νά διακρίνουμε κάποιες θεματικές ἐνότητες στήν ἐκτενῆ προσευχή τοῦ Κλήμεντος, διαμορφώνεται τό ἀκόλουθο σχεδιάγραμμα: 59,2: διατύπωση αἰτήματος/ 59,3: δοξολογία πρὸς τό Θεό (μέ στοιχεῖα χριστολογικοῦ ὕμνου)/ 59,4: προσευχή γιά τούς ἔχοντες ἀνάγκη/ 60, 1-4: δοξολογία πρὸς τό Θεό- Προσευχή/ 61, 1-3: προσευχή ὑπέρ τῶν βασιλείων.

(I) Ἡ δοξολογία πρὸς τόν Θεό ἔχει σαφῆ παλαιοδιαθηκικό χαρακτήρα⁴⁰². Τό 59, 2 εἰσάγει στήν προσευχή, τήν ὁποία ἀποκαλεῖ ὡς «ἐκτενῆ δέηση⁴⁰³ καί ἰκεσία», ζητώντας ἀπό τό Θεό «νά διαφυλάξει τόν ἀριθμό τῶν ἐκλεκτῶν ἄθραυστο διά τοῦ ἡγαπημένου Παιδός Τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τοῦ ὁποίου κάλεσε τούς ἀνθρώπους ἀπό τό φῶς στό σκότος καί στήν ἐπίγνωση τῆς δόξας τοῦ ὀνόματός Του»⁴⁰⁴. Στό σημεῖο αὐτό παρεμβάλλεται ὁ χριστολογικός ὕμνος (59,3), μέσω τοῦ ὁποίου δοξολογεῖται ὁ Θεός. Ἀπευθυνόμενη ἡ προσευχή πρὸς τό Θεό, ἀναφέρεται στό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Ἰησοῦ:

...ἀνοίξας τούς ὀφθαλμούς τῆς καρδίας ἡμῶν εἰς τό γινώσκαι σέ τόν μόνον ὕψιστον ἐν ὑψίστοις, ἅγιον ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενον· τόν ταπεινοῦντα ὕβριν ὑπερηφάνων, τόν διαλύοντα λογισμούς ἐθνῶν, τόν ποιοῦντα ταπεινούς εἰς ὕψος καί τούς ὑψηλούς ταπεινοῦντα, τόν πλουτίζοντα καί πτωχίζοντα, τόν ἀποκτείνοντα καί ζῆν ποιοῦντα, μόνον εὐεργέτην πνευμάτων καί Θεόν πάσης σαρκός· τόν ἐπιβλέποντα ἐν τοῖς ἀβύσσοις, τόν ἐπόπτην ἀνθρωπίνων ἔργων, τόν τῶν κινδυνεύοντων βοή-

θόν, τόν τῶν ἀπηλπισμένων σωτήρα, τόν παντός πνεύματος κτίστην καί ἐπίσκοπον τόν πληθύνοντα ἔθνη ἐπί γῆς καί ἐκ πάντων ἐκλεξάμενον τούς ἀγαπῶντας σέ διά Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἡγαπημένου παιδός σου, δι' οὗ ἐπαίδευσας, ἡγίασας, ἐτίμησας⁴⁰⁵.

Ἐπάρχουν ὄροι καί ἐννοιες ἀπό τή συγκεκριμένη προσευχή, οἱ ὁποῖοι υἰοθετοῦνται σέ μεταγενέστερες προσευχές τῆς Λατρείας. Πρόκειται, ὅμως, κυρίως περί παλαιοδιαθηκικῶν ὄρων⁴⁰⁶ καί, ἐπομένως, δέν γνωρίζουμε ἐάν ἐνσωματώθηκαν στίς μεταγενέστερες προσευχές κατ' ἐπίδραση τῆς Α' Κλήμεντος ἢ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τό αἶτημα, ὅμως, εἰς τό γινώσκαι σε τόν μόνον ὕψιστον... ἐδράζεται προφανῶς στήν Καινή Διαθήκη καί, μάλιστα, σέ ἀντίστοιχη διδασκαλία τοῦ Κυρίου ἐντός τῆς ἀρχιερατικῆς προσευχῆς του⁴⁰⁸.

(II) Ἀκολουθεῖ ἡ εὐχή γιά τούς ἔχοντες ἀνάγκη (59,4). Τμήματα τῆς εὐχῆς αὐτῆς καταχωρίζονται σέ μεταγενέστερες εὐχές, τῆς Θεῆς Λειτουργίας.

Εἶναι ἐπομένως σαφές ὅτι στό Α' Κλήμεντος 59,4 εὐρίσκονται κάποια στοιχεῖα, τά ὁποῖα ἀπέτελεσαν τμήματα τῶν εὐχαριστιακῶν εὐχῶν, γεγονός πού καταδεικνύει, ὅτι ἡ συγκεκριμένη προσευχή βρισκόταν ἤδη σέ χρήση στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ τέλους τοῦ 1^{ου} αἰ.

(III) Τό μεγαλύτερο τμήμα τοῦ 60,1 συνιστᾶ δοξολογία τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ του κόσμου. Ἡ δοξολογία αὐτή περιέχει πολλά παλαιοδιαθηκικά στοιχεῖα καί ὁμοιάζει μέ τό πρῶτο τμήμα τῆς κατά πολύ μεταγενέστερης εὐχῆς τοῦ Μ. Ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων (ποίημα Σωφρονίου Ἱεροσολύμων) *Μέγας εἰ Κύριε καί θαυμαστά τά ἔργα σου...* Περί τό τέλος, ὅμως, τοῦ πρώτου στίχου καί σέ ὁλόκληρο τό δεύτερο στίχο καταχωρίζεται μία εὐχή ὑπέρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν:

(60,1)...ἐλεῆμον καί οἰκτίρμον, ἄφες ἡμῖν τάς ἀνομίας ἡμῶν καί τάς ἀδικίας καί τά παραπτώματα καί πλημμελείας. (60,2) Μή λογίσῃ πᾶσαν ἁμαρτίαν δούλων σου καί παιδισκῶν, ἀλλά καθάρισον ἡμᾶς τόν καθαρισμόν τῆς σῆς ἀληθείας, καί κατεύθυνον τά διαβήματα ἡμῶν ἐν ὁσιότητι καρδίας πορεύεσθαι καί ποιεῖν τά καλά καί εὐάρεστα ἐνώπιόν σου καί ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων ἡμῶν⁴¹⁰.

Ἡ παραπάνω εὐχή ὑπέρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι, προφανῶς, μία συλλογική προσευχή τῆς λατρεύουσας χριστιανικῆς κοινότητας. Τό κατ' ὀλίγα ἔτη μεταγενέστερο κείμενο τῆς Διδαχῆς τῶν Δώ-

δεκα Ἀποστόλων ἀναφέρει, ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἑναρξῆ τῆς Θείας Λειτουργίας οἱ πιστοὶ «προ-εξομολογοῦντο» τὰ παραπτώματα τοῦσ' ⁴¹¹. Εἶναι πιθανό, ἐπομένως, νά προβλεπόμεναι κάποια προσευχή ὑπὲρ τῶν μετανοούντων, ὅπως αὐτή πού καταγράφεται στήν Α' πρὸς Κορινθίους τοῦ Κλήμεντος Ρώμης, 60, 1-2. Οἱ ρίζες, ἄλλωστε, τοῦ 60,2 (*καθάρισον ἡμᾶς τὸν καθαρισμὸν τῆς σῆς ἀληθείας*) εὐρίσκονται προφανῶς στό κατά Ἰωάννην καί στό αἶτημα τοῦ Κυρίου πρὸς τὸ Θεὸ Πατέρα νά «ἀγιάσει ἐν ἀληθείᾳ» τοὺς Μαθητές (Ἰω. 17, 17).

Μετά, ὅμως, ἀπὸ τὸ παρέμβλητο τμήμα τῆς προσευχῆς ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ δοξολογική προσευχή συνεχίζεται μέ τὴ διατύπωση ἄλλων αἰτημάτων:

³*Ναί, δέσποτα, ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐφ' ἡμᾶς εἰς ἀγαθὰ ἐν εἰρήνῃ, εἰς τὸ σκεπασθῆναι ἡμᾶς τῇ χειρὶ σου τῇ κραταιᾷ καὶ ρυσθῆναι ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, τῷ βραχίονί σου τῷ ὑψηλῷ, καὶ ρύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν μισούντων ἡμᾶς ἀδίκως.* ⁴*Δὸς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην ἡμῖν τε καὶ πᾶσιν τοῖς κατοικοῦσιν τὴν γῆν, καθὼς ἔδωκας τοῖς πατράσιν ἡμῶν, ἐπικαλουμένων σέ αὐτῶν ὁσίως ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ, ὑπῆκόους γινομένους τῷ παντοκράτορι καὶ ἐνδόξῳ ὀνόματί σου, τοῖς τε ἄρχουσιν καὶ ἡγουμένοις ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς* ⁴¹².

Τὸ τελευταῖο αὐτὸ τμήμα τῆς δοξολογικῆς προσευχῆς τοῦ 60^{ου} κεφαλαίου χαρακτηρίζεται περισσότερο ἀπὸ καινοδιαθηκικά καὶ ὀλιγότερο ἀπὸ παλαιδιαθηκικά στοιχεῖα (ὅπως τὰ προηγούμενα τμήματα τῆς προσευχῆς). Αὐτό, κυρίως, διαφαίνεται στό αἶτημα τῆς προσευχῆς περὶ τῶν «μισούντων», στό ὁποῖο δέν διακρίνουμε τίς παλαιδιαθηκικές ἔννοιες τῆς «τιμωρίας τῶν μισούντων» ἀπὸ τὸ Θεό. Καινοδιαθηκικό, ἐπίσης, πρέπει νά χαρακτηριστεῖ καὶ τὸ αἶτημα περὶ «παροχῆς ὁμόνοιας καὶ εἰρήνης» σέ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, αἶτημα τὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτει τὴν παγκοσμιότητα τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου, σέ ἀντίθεση μέ τίς ἐβραϊκές ἀπόψεις περὶ «περιουσίου λαοῦ», στόν ὁποῖο ἀποκλειστικῶς ἀπευθύνεται ὁ Θεός. Ἀλλά καὶ τὸ 60,4 περὶ «ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ» ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ συνδέεται μέ τὸ Α' Τιμ. 2, 7 (ὅπου ὁ Παῦλος φέρεται ὡς «διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν» ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ).

Στό 60,4, ὅμως, ὑποδηλώνεται ὁ ἰουδαιοχριστιανικός χαρακτήρας τῆς προσευχῆς: γίνεται ἀναφο-

ρά στοὺς «πατέρες», οἱ ὁποῖοι «ἐπικαλέστηκαν» τὸ Θεὸ «μέ ὁσιότητα», μέσα «στήν πίστη καὶ τὴν ἀλήθεια». Ἡ ἀναφορά αὐτή ἀποκαλύπτει καὶ τὴν ἰουδαιοχριστιανική προέλευση τῆς εὐχῆς, παρότι πρέπει νά βρισκόταν σέ λειτουργική χρήση στήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κλήμης Ρώμης ἀπευθυνόμενος στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ἀναφέρεται στοὺς «πατέρες» τοῦ ἐβραϊκοῦ ἔθνους, δέν πρέπει νά μᾶς ξενίζει, διότι φαίνεται ὅτι στήν Κόρινθο ὑπῆρχε ἰουδαιοχριστιανική κοινότητα, ὅπως συμπεραίνουμε καὶ ἀπὸ ἀντίστοιχη ἀναφορά τοῦ ἀπ. Παύλου στήν Α' πρὸς Κορινθίους (10,1). Μία παρόμοια κοινότητα μποροῦσε νά προσευχηθεῖ μέ τὴν εὐχή τῆς ἐπιστολῆς Κλήμεντος 60,4 χωρὶς ἐρωτηματικά περὶ τοῦ ποιοῦ ἦσαν οἱ «πατέρες».

(IV) Στό 61, 1-3 παρατίθεται εὐχή «ὑπὲρ τῶν βασιλέων»:

¹*Σύ, Δέσποτα, ἔδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας αὐτοῖς διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἀνεκδιηγήτου κράτους σου, εἰς τὸ γινώσκοντας ἡμᾶς τὴν ὑπό σου αὐτοῖς δεδομένην δόξαν καὶ τιμὴν ὑποτάσσεσθαι αὐτοῖς, μηδέν ἐναντιούμενους τῷ θελήματί σου· οἷς δός, Κύριε, ὑγίειαν, εἰρήνην, ὁμόνοιαν, εὐστάθειαν, εἰς τὸ διέπειν τὴν ὑπό σου δεδομένην αὐτοῖς ἡγεμονίαν ἀπροσκοπίτως.* ²*Σύ γάρ, Δέσποτα, ἐπουράνιε βασιλεῦ τῶν αἰώνων δίδως τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἐξουσίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπαρχόντων· σύ, κύριε, διεύθυνον τὴν βουλήν αὐτῶν κατὰ τὸ καλόν καὶ εὐάρεστον ἐνώπιόν σου, ὅπως διέποντες ἐν εἰρήνῃ καὶ πραύτητι εὐσεβῶς τὴν ὑπό σου αὐτοῖς δεδομένην ἐξουσίαν ἴλεώ σου τυγχάνωσιν.* ³*Ὁ μόνος δυνατός ποιῆσαι ταῦτα καὶ περισσότερα ἀγαθὰ μεθ' ἡμῶν, σοὶ ἐξομολογούμεθα διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοι ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ νῦν καὶ εἰς γενεάν γενεῶν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

Τὸ βασικό αἶτημα τῆς εὐχῆς διατυπώνεται γύρω ἀπὸ τοὺς «βασιλεῖς». Στό 60,4 πού προηγῆται γίνεται ἀναφορά στοὺς «ἄρχοντες καὶ ἡγουμένους», ἀναφορά ἡ ὁποία ἐπεξηγεῖ τὸ περὶ «βασιλέων» τοῦ 61,1. Ἡ προσευχή, ἐπομένως, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θεὸ ὑπὲρ τῶν εὐρισκομένων στήν ἐξουσία. Παρόμοιο αἶτημα διατυπώνεται στή μεταγενέστερη εὐχή τῶν Διπτύχων τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου ⁴¹⁴.

Τό βασικό ἐρώτημα εἶναι σχετικό μέ τήν ἐποχή, κατά τήν ὁποία συνεγράφη ἡ ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος. Διότι οἱ «ἄρχοντες» καί οἱ «ἡγεμόνες» τῆς συγκεκριμένης ἐποχῆς εἶναι, προφανῶς, οἱ κρατοῦντες τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδή οἱ διώκτες τῶν Χριστιανῶν⁴⁵. Ἡ προσευχή ἀποτυπώνει σχεδόν ὀλοκληρωμένη τή διδασκαλία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας περὶ τῶν σχέσεων μέ τήν κρατική ἐξουσία: οἱ Χριστιανοί «ὑποτάσσονται» στήν ἐξουσία γιά νά μήν «ἐναντιωθοῦν στό θέλημα τοῦ Θεοῦ», ὑπό τήν ἔννοια ὅτι ὁ Θεός ἔχει παραχωρήσει τήν ἐξουσία στούς ἄρχοντες, «μέ τό μεγαλοπρεπές καί ἀνεκδιήγητο κράτος τῆς δυνάμεως Του». Μόνο μέσα σ' αὐτό τό πλαίσιο αἰτιολογεῖται τό αἶτημα γιά «ὑγεία, εἰρήνη, ὁμόνοια καί σταθερότητα» τῶν ἀρχόντων καί τῆς ἐξουσίας τους.

Τά ὑπέρ τῶν κρατούντων αἰτήματα ὀλοκληρῶνται μέ τήν παράκληση πρὸς τό Θεό νά «κατευθύνει τή θέληση» τῶν ἀρχόντων «πρὸς κάθε καλό καί εὐάρεστο» ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὥστε μέ τό «νά

ἀσκοῦν μέ εἰρήνη καί πραότητα» τή ἐξουσία τους, νά λάβουν «τή συμπάθεια» τοῦ Θεοῦ. Εἶναι σαφές ὅτι, ὅλα τά αἰτήματα αὐτά ἐδράζονται πάνω στήν ἀλήθεια ὅτι ὁ Θεός ἔχει παραχωρήσει τήν ἐξουσία στούς ἄρχοντες καί προϋποθέτουν νά ἔχει συνειδητοποιηθεῖ ἡ ἀλήθεια αὐτή καί ἀπό τούς ἰδίους τους κρατοῦντες.

Ἡ μεγάλη προσευχή τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος ὀλοκληρῶνεται μέ τό παραπάνω κείμενο, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ ταυτόχρονα τήν ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τήν κατηγορία τῶν διωκτῶν ὅτι οἱ Χριστιανοί ἀποτελοῦν τά φθοροποιά στοιχεῖα τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι προφανές, ὅτι στήν ἴδια τήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, δηλαδή στό κέντρο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, οἱ Χριστιανοί διαδήλωναν τίς θέσεις τους ἀπέναντι στήν κρατική ἐξουσία μέσα ἀπό παρόμοια αἰτήματα προσευχῶν πρὸς τό Θεό γιά τούς κρατοῦντες. Τό στοιχεῖο αὐτό ἀποτελεῖ μία ἀκόμα πτυχή τῆς ἀξίας πού ἐμπερικλείεται στή μεγάλη προσευχή τῆς ἐπιστολῆς.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Εἶναι ὀρθότατη ἡ ἐπισήμανση τοῦ D. Flusser ὅτι, «Judaisme et christianisme sont comparables à deux élèves, qui proviennent du même milieu et on reçu la charge de remplir la même tâche» (στήν εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου τοῦ C. thoma, *Teologia cristiana dell'ebraismo*, Casale Monferrato, Marietti, 1983, p. XXIV).
2. Πρβλ. Ἰ. Φουντούλη: *Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 5.
3. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα: *Ἀρχαί καί χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς λατρείας*, Ἀθήναι, Σωτήρ, 1993², σσ. 1-3.
4. Λκ. 22, 53. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, τό Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ ἀρχίζει μέ ἀναφορά στό Ναό (1, 8-9) καί τελειώνει μέ παρόμοια ἀναφορά (24,53). Περί τῶν καινοδιαθηκικῶν μαρτυριῶν γιά τήν παρουσία τοῦ Κυρίου στό Ναό κατά τή διάρκεια συγκεκριμένων ἀκολουθιῶν καί ἐορτῶν, βλ. W.O.E. Oesterley, *The Religion and Worship...*, σσ. 85-86. E. Underhill, *Worship*, New York 1957, σ. 193.
5. Ἰω. 7, 14.
6. Πρβλ. τήν ἐκδίωξη τῶν ἐμπόρων ἀπό τό Ναό (Μτ. 21, 12. Μκ. 11, 15. Λκ. 19, 45. Ἰω. 2, 15). Ὁ ὄρος «οἶκος προσευχῆς» παραπέμπει στό Ἦσ. 56,7. Μοναδική, ἴσως, διαφοροποίηση τοῦ Κυρίου ἀπέναντι στήν κρατοῦσα λατρευτική παράδοση σχετικά μέ τό Ναό ἀποτελέσει ὁ τρόπος ὀρισμένων προσευχῶν Του, ὅταν βρισκόταν ἐκτός τοῦ Ναοῦ: οἱ Ἑβραῖοι συνήθιζαν νά προσεύχονται στρεφόμενοι πρὸς τό Ναό, ἐνῶ ὁ Κύριος στρέφεται πρὸς τόν οὐρανό (πρβλ. Μτ. 14, 19. Μκ. 6,41. 7,34. Λκ. 9, 16. Βλ. καί A. Hamman, *La Prière*, Tournai, Desclée, 1959, σσ. 81-82).
7. Κάποια ἀπό τά γεγονότα αὐτά εἶναι ἡ ἐξαγγελία τοῦ Συμεῶν περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰσραήλ καί τῶν Ἑθνῶν (Λκ. 2, 31-32), καθώς καί ἡ δήλωση τοῦ δωδεκαετοῦς Ἰησοῦ πρὸς τή μητέρα Του, ὅτι εὐρισκόμενος στό Ναό εὐρισκόταν κοντά στόν Πατέρα Του (Λκ. 2, 49). Μέ τήν ἴδια αἰτιολογία ἐκδιώκει ἀπό τό Ναό τούς κολλυβιστές, κατηγορώντας τους ὅτι εἶχαν μετατρέψει τόν «οἶκο» τοῦ πατέρα Του σέ «σπήλαιο ληστῶν» (Λκ. 19, 46). Στό Ναό, ἐπίσης, ὁ Ἰησοῦς ἐπέτελεσε πολλά θαύματα (Μτ. 21, 14), ἐνῶ μέσα ἀπό τήν ἀναφορά στήν καταστροφή καί στήν ἐκ νέου ἐπανέγερση τοῦ Ναοῦ ἐντός τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰησοῦς ἀναγγέλλει τήν τριήμερο ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασή Του (Ἰω. 2, 19. περὶ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς σέ σχέση μέ τή Λατρεία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, βλ. O. Cullmann, *Urchristentum und Gottesdienst*, Zurich 1950, σ. 73).

8. Πρξ. 2, 46.
9. Δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο τό γεγονός, ότι τό κατά Λουκᾶν ἀρχίζει μέ ἕνα γεγονός πού διαδραματίζεται στό Ναό (1,8 ἑξ.) καί ὅτι ὁ Ναός ἐξαίρεται τόσο μέσα ἀπό τή διήγηση τῆς «παραστήσεως» πρὸς τό Θεό τοῦ τεσσαρακονθήμερου Ἰησοῦ (2,22 ἑξ.), ὅσο καί μέσα ἀπό τή διήγηση τῆς συζητήσεως τοῦ δωδεκαετοῦς Ἰησοῦ μέ τούς διδασκάλους (2, 46 ἑξ.).
10. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ «ὁμοθυμαδόν» εἶναι παραπλήσια μέ τή μαρτυρία (περὶ τῶν πρώτων Χριστιανῶν) ὅτι «εἶχαν μία καρδιά καί μία ψυχή (Πρ. 4, 32).
11. Τά στοιχεῖα αὐτά μαρτυροῦνται στήν πληροφορία ὅτι, οἱ Μαθητές ἦσαν διαπαντός ἐν τῷ ἱερῷ αἰνοῦντες καί εὐλογοῦντες τόν Θεόν (Λκ. 24, 53).
12. Πρ. 5, 12. Πρβλ. Καί Πρ. 3, 11.
13. Βλ. περισσότερο: P. Bradshaw, *Daily Prayer in the Early Church*, London, SPCK, 1981, σ. 24.
14. Συμφωνοῦμε ἀπόλυτα μέ τίς θέσεις τοῦ R. TAFT, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «Jews pray at set times. So do Christians. The first Jewish-Christian converts may even have recited the same evening prayer. This will become true the most constant and important hours of Jewish prayer. This will become true for Christians as well» (*The Liturgy of the Hours...*, σσ. 3).
15. Πρ. 22, 17.
16. Πρβλ.: Καί περιῆγεν ὄλην τήν Γαλιλαίαν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καί κηρύσσων τό εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας (Μτ. 4, 23. Πρβλ. καί Μκ. 1, 21. Λκ. 4, 15. Ἰω. 6, 59). Ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου στίς Συναγωγές ἀποτελοῦσε μία συνήθειά Του (πρβλ. Λκ. 4, 16: Καί ἦλθεν εἰς τήν Ναζαρέτ, καί εἰσῆλθεν κατά τό εἰωθός αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τήν συναγωγήν...).
17. Μτ. 13, 54. Μκ. 6, 2.
18. Πρ. 9, 20.
19. Πρ. 17, 17.
20. Πρ. 18, 1.
21. Πρ. 19, 8.
22. Πρ. 13, 5.
23. Πρ. 14, 1.
24. Ἀδελφοί μου... ἐάν εἰσέλθῃ εἰς τήν συναγωγήν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδάκτυλος (Ἰακ. 2, 2).
25. Πρβλ. τήν προτροπή τοῦ Κυρίου γιά προσευχή στίς οἰκίες (καί μάλιστα στό «ταμιεῖον», δηλαδή στό ἀπόμερο δωμάτιο) καί γιά ἀποφυγή ὑποκριτικῆς προσευχῆς στίς «συναγωγές» (Μτ. 6, 6). Στό ἴδιο Εὐαγγέλιο ἡ «συναγωγές» ἀναφέρονται ὡς οἱ τόποι μαρτυρίου τῶν χριστιανῶν ἀπό τούς διώκτες τους (Μτ. 10, 17), φράση ἡ ὁποία ὑποδηλώνει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς συναγωγῆς εἶχε καταστεῖ ἐπιλήψιμη γιά τήν Ἐκκλησία τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 1ου αἰ.
26. Ὅπως θά ἐκθέσουμε ἐκτενέστερα στήν οἰκεία παράγραφο, τό 2ο αἰ. ὁ Ἰουστίνος μαρτυρεῖ ὅτι πρὶν ἀπό τήν ἐπιτέλεση τῆς Εὐχαριστίας ἀνεγινώσκονταν «τά συγγράμματα τῶν προφητῶν» (*Α΄ Ἀπολογία* 67, 3, ΒΕΠΕΣ 3, 1955, σ. 198, 13-14). Περὶ τῶν προφητικῶν ἀναγνωσμάτων ὡς στοιχείων πού ἐκληροδότησε στή χριστιανική λατρεία ἡ Συναγωγή βλ. C.W. DUGMORE, *The influence...*, σ. 72.
27. Π. Τρεμπέλα, *Ἀρχαί καί χαρακτήρ...*, σ. 26.
28. Βλ. τή σχετική βιβλιογραφία στό σημαντικό ἄρθρο τοῦ E. LOHSE, «Sabbaton»..., σσ. 1-30.
29. Γεν. 2, 2 καί 3. Πρβλ. Ἐξ. 20, 11.
30. Κολ. 2, 16-17. Βλ. καί Γ. Γρατσέα, *Τό σάββατον ἐν Κοιμράν...*, σσ. 151 ἑξ.
31. Πρβλ. Πρ. 6, 14: Ἀκηκόαμεν γάρ αὐτοῦ λέγοντος ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τόν τόπον τοῦτον καί ἀλλάξει τά ἔθῃ ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωυσῆς.
32. Μκ. 16,2. Πρβλ. καί Μτ. 28,1. Λκ. 24,1. Ἰω. 20,1.
33. Βλ. περισσότερο στίς μελέτες τῶν R.A. Kraft («Sabbath Observance», σσ. 18-33) καί P. Delhaye-J.L. leat («Dimanche...», σσ. 3-14). Περὶ τοῦ συνδέσμου μεταξύ του ὄρου «μία τῶν σαββάτων» καί τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως στήν πρώτη Ἐκκλησία, βλ. J.H. Hayes, «The Resurrection as Enthronement and the Earliest Church Christology», *I 22* (1968), σσ. 333-345. L.W. Barnard, «The Day of the Resurrection and Ascension of Christ in the Epistle of Barnabas», *R.BEN.* 78 (1968), σσ. 106-107.
34. Λκ. 24, 1 καί 13 ἑξ. Γιά τό θέμα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ στους δύο μαθητές κατά τήν πορεία πρὸς Ἐμμαούς, βλ. P. Hebblethwaite, «Theological Themes in the Lucan Post-Resurrection Narratives», *CR* 50 (1965), σσ. 360-369. H. Swanston, «The Road to Emmaus», *CR* 50 (1965), σσ. 506-523.
35. Ἰω. 20, 19.

36. Ἰω. 20, 26.
37. Ἀπ. 1, 10.
38. Ὅπως σημειώνει τὸν 3ο αἰ. ὁ Ὡριγένης, τὸ Σάββατο ἀποτελεῖ ἑορτὴ γιὰ τοὺς χριστιανούς, ἡ ὁποία ὁμως ἔχει ἀποδεσμευτεῖ ἀπὸ τίς ἑβραϊκῆς περὶ Σαββάτου διατάξεις. Κατὰ τὴν ἑορτὴ αὐτὴ ὁ Χριστιανὸς πρέπει νὰ προσέρχεται σὸ Ναό, ὥστε νὰ ἀκούει τὰ βιβλικὰ ἀναγνώσματα καὶ τοὺς λόγους τῆς διδαχῆς (*Homilia in Numeros*, 23, 4, PG 12, 749).
39. Μτ. 26, 2·4·5·15·17·20·30. Μκ. 14, 1·2·12·14·16·22·23·26. 15,6. Λκ. 2, 41-42. 22, 1·7·8·11·13·15. 23, 17. Ἰω. 2, 13-14·23. 5,1. 11, 55-56. 12, 1·12·20. 13, 1·29. 18, 28·39 (ἡ μαρτυρία τοῦ κατὰ Ἰωάννην 6, 4 περὶ τοῦ Πάσχα ὡς «ἑορτῆς τῶν Ἰουδαίων» προσεγγίζει τὰ παλαιοδιαθηκικά κείμενα περὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα. Βλ. καὶ B. GÄRTNER, *John 6...*, σσ. 14 ἐξ). Περί τοῦ συνόλου τῶν καινοδιαθηκικῶν μαρτυριῶν περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ πάσχα, βλ. «Πάσχα», ΛΒΘ, σσ. 782-783. Δ. Δοῖκου, *Τὸ βιβλικόν...*, σ. 183.
40. Πρβλ. K. Hruby, «La Pâque juive...», σ. 81.
41. Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ὡστε ἐορτάζομεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιά, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας (Α' Κορ. 5, 7-8).
42. Βλ. σχετικὰ, L. Danielou, *Sacramentum futuri*, Paris 1950, σσ. 97-128.
43. Καὶ ἑορτὴν θερισμοῦ πρωτογεννημάτων ποιήσεις τῶν ἔργων σου, ὧν ἐάν σπείρης ἐν τῷ ἀγρῷ σου, καὶ ἑορτὴν συντελείας ἐπ' ἐξόδου τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν ἔργων σου τῶν ἐκ τοῦ ἀγροῦ σου (Ἐξ. 23,16).
44. Ἐξ. 34, 22.
45. Ἀριθμ. 28, 26.
46. Ἦδη ἡ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Πρ. 2,1 ἀναφέρεται σὲ «ἡμέρες τῆς Πεντηκοστῆς», ὁ δὲ 20ος Κανόνας τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου μαρτυρεῖ περὶ «ἡμερῶν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς» (Α. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. Β', Ἀθήναι 1852, σ. 162).
47. Πρβλ. Ἐξ. 19, 16 (γεννηθέντος πρὸς ὄρθρον).
48. ...καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ ἀστραπαί... φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα (Ἐξ. 19, 16). Στὰ φαινόμενα αὐτὰ τῆς θεοφάνειας ἐπανέρχεται ὁ ἀπ. Παῦλος σὸ Ἐβρ. 12,19, ἐνῶ καὶ σὸ κατὰ Λουκᾶν γίνεται λόγος περὶ «ἤχου θαλάσσης» ὡς φαινομένου πού θά συνοδεύει τὴν τελικὴ θεοφάνεια κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου (Λκ. 21, 25).
49. Βλ. Α' Βασ. 4,5 (ἤχησεν ἡ γῆ). Ψαλμ. 45,3 (ἐν τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν).
50. ²³Τοῦτον τῇ ὀρισμένη βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον διὰ χειρὸς ἀνόμων προσπῆξαντες ἀνείλατε, ²⁴ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησεν λύσας τὰς ὠδίνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτόν ὑπ' αὐτοῦ... ³³τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεεν τοῦτο ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε (Πρ. 2).
51. Τὴ φήμη τῆς θρησκευτικῆς ποιήσεως τῶν ἑβραίων μαρτυρεῖ ὁ Ψαλμὸς 136,3, ὅταν οἱ Βαβυλώνιοι κατακτητὲς ζήτησαν ἀπὸ τοὺς ἐκπατριζόμενους Ἰουδαίους (πού ἔφθασαν τὸ 586 π.Χ. ἐξόριστοι στοὺς ποταμούς Τίγρη καὶ Εὐφράτη) νὰ «ψάλλουν κάτι ἀπὸ τίς ᾠδὲς τῆς Σιών» (βλ. Ἰ. Φούντα: «Ἡ λειτουργικὴ χρῆσις...», σ. 348). Περί τῆς ἐντάξεως τῆς θρησκευτικῆς ποιήσεως τῶν ἑβραίων στὴ λατρεία, βλ. S. Mowinkel, *The Psalm's in Israel's Worship* (μτφρ. D.R.A. Thomas), Oxford 1962.
52. Ἀκόμα καὶ ὁ Διάβολος ἀναφέρει πρὸς τὸν Ἰησοῦ ψαλμικὴ ρῆσι (Ψαλμ. 90, 11-12) κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν πειρασμῶν (Μτ. 4,6). Βλ. καὶ A.G. Martimort, «La liturgie des Heures...», σ. 209 ἐξ.
53. Ὁ ξῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με (πρβλ. Ἰω. 2,17).
54. Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου (πρβλ. Μτ. 13, 35).
55. Πρβλ. Μτ. 27, 34-35. Τὴ χρῆσις τοῦ 21ου Ψαλμοῦ στὴ συγκεκριμένη διήγησις τοῦ Ματθαίου μελέτησε ὁ J. Danielou («Le psaume 21...», σσ. 28 ἐξ.).
56. Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ κυρίῳ μου (πρβλ. Μτ. 22, 44). Σημαντικὴ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἶναι ἡ μελέτη τοῦ J. Danielou, «La session...», σσ. 42 ἐξ.
57. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον (πρβλ. Μτ. 21,16).
58. Ψαλμ. 112-117 (πρβλ. Μτ. 26, 30).
59. Ψαλμ. 41, 6 καὶ 12. 42, 5 (πρβλ. Μκ. 14, 34).
60. Θεέ μου Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλειπες; (Ψαλμ. 21,1, πρβλ. Μτ. 27,46), εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου (Ψαλμ. 30, 6, πρβλ. Λκ. 23, 46). Ὁ Mgr. Cassien εὐστοχοτάτα δηλώνει ὅτι, «Jésus faisait siennes les prières des Psaumes. Il les faisait monter vers le Père dans l'agonie de Gethsémani et sur la Croix» [πρβλ.

«La prière dans le Nouveau Testament», Mgr. Cassien-B. Botte, *La prière des Heures*, Paris, Cerf, 1963, σ. 19, (LO 34)].

61. Α΄ Κορ. 15, 25 και 27. Έφ. 4,8. Έβρ. 1, 10· 2,6-7 και 12-13· 4, 3, 5, 7· 7,20· 10,5· 13,6 (περισσότερα περί τῶν Ψαλμῶν μέ χριστολογικό περιεχόμενο στήν πρὸς Έβραίους, βλ. παρακάτω). Εἶναι πιθανόν ὅτι οἱ ὕμνοι, τοὺς ὁποίους ἔψαλλαν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Σίλας στή φυλακὴ τῶν Φιλίππων (Πρ. 16, 25), ἦσαν Ψαλμοὶ ἐκ τῆς Π.Δ. [βλ. Χ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *Ἡ ἐνότις τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1974, σ. 443 (*Ἀνάλεκτα Βλατάδων* 19)].
62. Ἰακ. 5, 20.
63. Πρβλ. Πρ. 1, 20 (Ψαλμ. 68, 26 καὶ 108, 8).
64. Πρ. 4, 11. Τὸ θέμα τῆς χρήσεως Ψαλμῶν ἀπὸ τὸν Παῦλο πρὸς δήλωση τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μελετήθηκε ἀπὸ τὸν L. CERFAUX σὲ δύο ἄρθρα του: «Le rite “Kyrios” et la dignité royale de Jésus» καὶ «“Kyrios” dans les citations pauliniennes de l’Ancien Testament», καὶ τὰ δύο στὸν τόμο *Receuil Lucien Cerfaux*, t. I, Gembloux, Duculot, 1954, σσ. 3-34 καὶ 35-64.
65. Α΄ Κορ. 14, 15.
66. Αὐτὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ἐντάξεως τῆς χρησιμοποίησεως τῶν Ψαλμῶν στήν ἀναφορὰ τοῦ ἀπ. Παύλου στὰ ποικίλα διακονήματα-χαρίσματα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν λειτουργικῶν συνάξεων: *Τί οὖν ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω* (Α΄ Κορ. 14, 26).
67. Βλ. M. Hengel, «Hymnus und Christologie»..., σ. 1. A. Schlater, *Paulus, der Bote Jesu* 4, Stuttgart 1907, σ. 383.
68. Πρ. 2, 25-28: *Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν: προορώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός,/ ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν ἵνα μὴ σαλευθῶ./ Διὰ τοῦτο ἠψφράνθη ἡ καρδία μου/ καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου,/ ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασηνώσει ἐπ’ ἐλπίδι,/ ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην/ οὐδέ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν./ Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς,/ πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου/ Βλ. καὶ Πρ. 2, 34-35.*
69. Πρ. 13, 33 καὶ 35. Ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τοὺς ψαλμικούς στίχους *υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγένηκά σε* (Ψαλμ. 2, 7) καὶ *οὐ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν* (Ψαλμ. 15, 10). Βλ. καὶ J. Dupont, *Études sur les Actes des Apôtres*, Paris, Cerf, 1967, σσ. 265-269, 283-307 (*Lectio Divina* 45).
70. Ψαλμ. 2,7 καὶ 44,7 ἔξ. (πρβλ. Έβρ. 1,5 καὶ 1,8).
71. Ψαλμ. 88, 28 (πρβλ. Έβρ. 1,6).
72. Ψαλμ. 96,7 (πρβλ. Έβρ. 1,6).
73. Έβρ. 1, 13 (ὅπου ἡ παράθεση τοῦ Ψαλμ. 109,1).
74. Έβρ. 3,7 (ὅπου ἡ παράθεση τοῦ Ψαλμ. 95, 7-11).
75. Ψαλμ. 110, 4 (πρβλ. Έβρ. 5,6 καὶ 6,20).
76. «Le Christ dans les psalms...», σ. 92.
77. Ἄν καὶ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο «βιβλικός», ἐν τούτοις ἀναφερόμαστε σὲ ἀναγνώσματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.
78. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὑπογράμμισε ἰδιαίτερα ὁ C.W. Dugmore, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι ἡ χριστιανικὴ Λατρεία παρέλαβε τὴ συνήθεια ἀναγνώσεως ἐκ τῆς Βίβλου ἀνεξαρτήτως ἡμέρας (*The Influence of the Synagogue upon Divine Office*, Westminster 1964², σ. 110).
79. F.E. Warren, *The Liturgy and Ritual of the Ante-Nicene Church*, London 1912, σ. 209.
80. Βλ. E. Underhill, *Worship*, London 1937², σ. 210.
81. D.G. DIX, *The Shape of the Liturgy*, London, Dacre Press, 1952², σ. 360.
82. Βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ P. Levertoff, «Synagogue Worship in the first century», σὸ βιβλίον τοῦ W.K.L. Clarke, *Liturgy and Worship*, London 1947, σσ. 76 ἔξ.
83. B. Steuart, *The Development of Christian Worship*, London 1953, σσ. 9 ἔξ.
84. *Ἔως ἔρχομαι πρόσχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ* (Α΄ Τιμ. 4, 13).
85. Ὁ C.W. DUGMORE ἐπισημαίνει ὅτι ἡ χρῆση τοῦ κειμένου τῶν Ο΄ γινόταν κυρίως ἀπὸ τοὺς ἔξ Ἐθνῶν Χριστιανούς (*The Influence of the Synagogue upon the Divine Worship*, Oxford, University press, 1944, σ. 72).
86. Βλ. περισσότερα: Μ. Κωνσταντίνου: «Ἡ χρῆση καὶ ἐρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Χριστῷ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν», *Ἱεροουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφή στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία* (Πρακτικὰ Ἐ΄ Πανελληνίου λειτουργικοῦ συμποσίου στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων), Ἀθήνα, ΕΜΥΕΕ, 2004, σ. 95.
87. Κλήμεντος Ρώμης, *Α΄ ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους*, 4, 4-6, ἔκδ. Κ. Μπόνη, Ἀθήναι 1973, σ. 88(7-14).
88. Ὁ.π., 16, 3-14, σσ. 112(6)-114(39).

89. Βλ. τή μελέτη του Π. Βασιλειάδη, «Ο βιβλικός χαρακτήρας της Ὁρθόδοξης Λατρείας», *Ἰερουργεῖν τό Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφή στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία* (Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου λειτουργικοῦ συμποσίου στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων), Ἀθήνα, ΕΜΥΕΕ, 2004, σσ. 35-66.
90. Τό ρήμα «ἐκφωνεῖν» μεταφράζεται, στή νεοελληνική, ὡς «κρραυγάζω», «φωνάζω δυνατά», «ἀναφωνῶ», «ξεφωνίζω» (Πρβλ. Ἰ. Σταματάκου: *Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης (Α-Ω)*, Ἀθήνα, Φοῖνιξ, 1972, σ. 324. H.G. Liddell-R. Scott, *A Greek – English Lexicon*, Oxford, Clarendon, 1978^ο, σ. 526).
91. Γι' αὐτό καί ἡ Vulgata ἀποδίδει τό «προσεύχεσθαι» διά τοῦ clamare (βλ. σχετικῶς: F. DI CAPUA, «Osservazioni sulla lettura e sulla preghiera ad alta voce presso gli antichi», στό ἔργο τοῦ ἰδίου *Scritti minori*, Roma, Desclée, 1959, σ. 38. I. ABRAHAMS, «Prayer», EJ 13, 1972, σ. 980). Τόν ἐκφωνητικό τρόπο ἀναγνώσεως τῶν προσευχῶν στήν ἑβραϊκή λατρεία ἐκφράζει καί ὁ Ψαλμ. 129,1: *Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι Κύριε, Κύριε εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου*.
92. Βλ. G. Dix, *The Shape of the Liturgy*, Westminster, Dacre, Press, 1952², σ. 482, σημ. 3.
93. Βλ. Τή σχετική μαρτυρία στή μελέτη τοῦ EDERSHEIM, P. *The Temple, its Ministry and services as they were at the time of Jesus Christ*, London, The religious tract society, 1984, σ. 138.
94. Cuthebert E. G. - Atchley F., *A history of use of incense in Divine Worship*, London, Longmans, 1909, σ. 36 (*Alcuin Club Collections* 13)
95. Ἡ γνώμη τοῦ F.E. WARREN ὅτι, ἡ συγκεκριμένη προσευχή ἐπηρεάσε τόν τρόπο ἀναγνώσεως τῶν προσευχῶν τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, παραμένει χωρίς ἰδιαίτερα ἐρίσματα (*The Liturgy and ritual of the antenicené Church*, London 1897, σ. 35). Οἱ Ἑβραῖοι πάντως πίστευαν, ὅτι ὁ Θεός ἀκούει καί τίς σωτηρές προσευχές τους. Πρβλ. τόν Ψαλμ. 75,2 (*ἡ σωτήρ εἶναι ὁ αἶνός σου, κατά τό Μασσοριτικό κείμενο*. Βλ. καί M. J. Lagrange, *Le Judaïsme avant Jesus-Christ*, Paris, Gabalda, 1931³, σ. 472).
96. Μτ. 26, 27. Μκ. 14, 23/ Λκ. 22, 17. Σέ ἐπόμενη ἐνότητα θά ἀναφερθοῦμε λεπτομερῶς στά περὶ τῆς σχέσεως τῆς πρώτης Εὐχαριστίας κατά τό Μυστικό Δείπνο μέ τήν ἑβραϊκή λατρεία. Στήν παρούσα παράγραφο περιοριζόμαστε στό θέμα τῆς ἑβραϊκῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν.
97. Α΄ Κορ. 11, 23-24.
98. Ἰω. 6, 10-11.
99. Ἐκπλήξη προκαλεῖ ἡ θέση τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου P. LE Brun, ὅτι ὁ Κύριος ἀνέπεμψε κατά τρόπο μυστικό τίς εὐχές τοῦ Δείπνου, σέ ἀντίθεση μέ τήν κρατοῦσα ἑβραϊκή παράδοση: «Mais pour la consécration de l'Eucharistie les Evangélistes n'ont point rapporté les termes de l'invocation et de la bénédiction. Cependant Jésus-Christ ordonna à ses Apôtres, et en leur personne à tous les prêtres, de faire ce qu'il avait fait: Τοῦτο ποιεῖτε. Il a donc fallu qu'ils aient rendu grâces et invoqué la Tout-puissance. Mais comme les Evangélistes n'en ont mis les paroles par écrit, les Pères de même, durant les quatre premiers siècles, ont tenu les paroles de l'invocation dans le secret et dans le silence, ne confiant ces prières qu'à leurs successeurs dans le sacerdoce» (*Explication littérale, historique et dogmatique des prières et de ceremonies de la messe*, t.4, Paris 1843, σσ. 414-415).
100. Πρ. 2, 42.
101. Δευτ. 6,7: *καί κοιταζόμενος καί διανιστάμενος*.
102. Βλ. R. Taft, *The Liturgy of the Hours...*, σ. 6.
103. Ἄκου Ἰσραήλ: Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν Κύριος εἷς ἐστίν· καί ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καί ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου (Δευτ. 6, 4-5). Πρβλ. καί Παραλ. 23,30: *Καί τοῦ στήναι πρῶί τοῦ αἰνεῖν ἐξομολογεῖσθαι τῷ κυρίῳ καί οὕτως τό ἐσπέρας*. Ἡ προτροπή περὶ τῆς συγκεκριμένης προσευχῆς ἦταν τόσο ἐπιτακτική, ὥστε στό *Δευτερονόμιο* σημειώνεται: *Καί ἀφάψεις αὐτά εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρός σου, καί ἔσται ἀσάλευτον πρό ὀφθαλμῶν σου· καί γράψετε αὐτά ἐπὶ τὰς φιλίας τῶν οἰκιῶν ὑμῶν καί τῶν πυλῶν ὑμῶν* (6, 8-9).
104. Π. Μπρατσιώπου: *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1975 (ἀνατύπωση τῆς πρώτης ἐκδόσεως), σ. 431 ἔξ.
105. *Δανιήλ* 6, 11-12 καί 14. Ὁ ἴδιος ὁ Δαρεῖος, μετά ἀπό ἀνεπιτυχή προσπάθεια νά διασώσει τόν Δανιήλ ἀπό τήν τιμωρία τοῦ λάκκου τῶν λεόντων, ἀρκεῖται νά τοῦ ἀπευθύνει μία εὐχή: *Ὁ Θεός σου, ᾧ σύ λατρεύεις ἐνδελεχῶς τρίς τῆς ἡμέρας, αὐτός ἐξελεῖται σε ἐκ χειρός τῶν λεόντων· ἕως πρῶί θάρρῃ* (6,17).
106. Βλ. J. Jeremias, «La prière quotidienne...», σσ. 75-82 καί K. HRUBY, «Les heures de prière...», σσ. 45-48 καί 76-81.
107. Ἐξ. 29, 39/ Δ΄ Βασ. 16,15/ Α΄ Παραλ. 16,40/ Β΄ Παραλ. 13,11.
108. «Θυσία ἐσπερινή» (*Δαν. 9, 21/ Ἔσδο. Β΄, 9,5*). Βλ. J. Jeremias, «La prière quotidienne...», σ. 45.

109. Βλ. A.G. Martimort, «La Liturgie des Heures...», σ. 175.
110. Πρβλ. Ἰουδ. 9,1.
111. Ἡ τελευταία αὐτὴ περίπτωση ἀφοροῦσε σέ κάποιους, οἱ ὅποιοι ἐμποδίζονταν ἀπό κάποια κωλύματα καί δέν μπροῦσαν νά συμμετάσχουν στή λατρεία τῆς Συναγωγῆς. Παρόμοια εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Κορνήλιου, Ρωμαίου ἑκατόνταρχου, πού ἦταν ὅμως «εὐσεβῆς καί φοβούμενος τό Θεό», ὁ ὁποῖος δέχεται τό ὄραμα τοῦ ἀγγέλου καθώς προσευχόταν *περὶ ὥραν ἐνάτην τῆς ἡμέρας* (Πρ. 10, 1-3).
112. Σοφ. Σιφ. 50, 16.
113. Μκ. 1, 35 (στή συνέχεια τό κείμενο μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Πέτρος καί οἱ ὑπόλοιποι μαθητές Τόν ἀναζητοῦσαν ἐπειδή δέν τούς εἶχε ἐνημερώσει γιά τήν πρόθεσή Του αὐτή). Ἡ κατά μόνας προσευχή τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖται καί σέ ἄλλη περίσταση (πρβλ. Λκ. 9, 18), ἀλλά καί ὡς συνηθισμένη τακτική τοῦ Κυρίου (*ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καί προσευχόμενος*, Λκ. 5, 16).
114. Λκ. 5, 16 (*αὐτός δέ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καί προσευχόμενος*). Πρβλ. καί Μκ. 6, 46.
115. Μτ. 14, 23. Τό κείμενο ἀναφέρεται σέ «ὀψία», δηλαδή τό ἑσπέρας, ἐφ' ὅσον λίγο ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἰησοῦς παρεμβαίνει γιά νά σώσει τούς μαθητές ἀπό τήν τρικυμία, ἦταν ἤδη «τέταρτη φυλακή τῆς νύκτας».
116. Λκ. 6, 12.
117. Αὐτό ἐξάγεται ἀπό τή μαρτυρία τῶν *Πράξεων* περὶ «συνάξεως ἐπί τό αὐτό» τῶν μαθητῶν κατά τήν τρίτη ὥρα τῆς ἡμέρας, λίγο πρὶν ἀπό τήν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Πρ. 2, 1 καί 15).
118. Πρ. 3,1.
119. Α' Θεσ. 3, 10.
120. Πρ. 10,9. Ἡ συγκεκριμένη ὥρα δέν προβλέπεται στήν ἐβραϊκὴ λειτουργικὴ παράδοση.
121. Πρ. 12, 5-12/ 16, 25/ 20, 7-11. Ἡ προσευχή εἶτε κατά τή διάρκεια τῆς νύκτας εἶτε περὶ τό μεσονύκτιο ἀποτελεῖ, προφανῶς, μία αἰσθητὴ διαφοροποίηση ἀπό τήν ἐβραϊκὴ προσευχητικὴ παράδοση, ἃν καί ὑποστηρίχθηκε, ὅτι στή λατρεία τῆς Ἑσραϊκῆς κοινότητος προβλέπονταν προσευχές κατά τή διάρκεια τῆς νύκτας (βλ. P. Bradshaw, *Daily Prayer...*, σσ. 4 ἐξ.). Ἡ ἐπισημάνση τοῦ ἀπ. Παύλου στήν πρὸς Ἐφεσίους ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπῆρχε ἤδη μία ἐλευθερία ὡς πρὸς τίς ὥρες τῆς προσευχῆς, μέ κορύφωση τῆς ἰδιαιτερότητας τῆν προσευχὴν κατά τή διάρκεια τῆς νύκτας: *Διὰ πάσης προσευχῆς καί δεήσεως προσευχόμενοι ἐν παντί καιρῷ ἐν πνεύματι, καί εἰς αὐτό ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσει προσκαρτερήσει* (6, 18).
122. Βλ. L. Ginsberg, «Amen», *JE* 1, σσ. 491 ἐξ./ I. Cecchetti, *L'Amen nella Scrittura e nella Liturgia*, Roma 1942. Περὶ τῆς ποικιλίας χρήσεώς του στήν Π.Δ., βλ. F. Cabrol, «Amen», *DACL* 1, 1907, σσ. 1554 ἐξ.
123. Α' Παρ. 16, 8-36.
124. Τωβ. 8,8/ Ἰουδ. 15, 10. Βλ. καί M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, t. 1, Milano 1950, σσ. 34 ἐξ.
125. Βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ G. Delling, *Worship in the New Testament* (μτφρ. P. SCOTT), Philadelphia 1962, σσ. 71-74/ W.O.E. Oesterley, *The Jewish Background of the Christian Liturgy*, Oxford 1925, σσ. 147-148. Εἶναι ἀξιοσημείωτο τό γεγονός, ὅτι ἡ συγκεκριμένη λέξις μεταφέρθηκε αὐτοῦσια στή χριστιανικὴ Λατρεία, χωρὶς δηλαδή κάποια μετάφραση.
126. Μτ. 5, 18/ 18, 3. Στό κατά Ἰωάννην, μάλιστα, ἡ εἰσαγωγή γίνεται μέ διπλό «ἀμήν» (Ἰω. 1, 51/ 5, 19).
127. Ρωμ. 1,25· 11,36· 16,27/ Γαλ. 1,5/ Ἐφεσ. 3,21/ Φιλίπ. 4,20/ Α' Τιμ. 1,17/ Β' Τιμ. 4,18/ Ἐβρ. 13,21/ Α' Πετρ. 4,11· 5,11/ Β' Πετρ. 3,18/ Ἰούδα 25/ Ἀποκ. 1,6· 5,14· 7,12.
128. Β' Κορ. 1,20.
129. Α' Κορ. 14,16.
130. Α' Τιμ. 6,16/ Ἀποκ. 19,4· 22,20.
131. Ἀποκ. 5, 14/ 19, 4.
132. Ἀποκ. 7, 12.
133. Κεφ. 61, 3, ἔκδ. Κ. Μπόνη, Ἀθήνα 1973, σ. 214(18).
134. Ἀποκ. 19, 1,3,4,6.
135. Βλ. G. Delling, *Worship...*, σσ. 47-48.
136. F. Cabrol, «Alleluia chant», *DACL* 1, 1907, σσ. 1226.
137. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα: *Ἀρχαὶ καί χαρακτῆρ τῆς χριστιανικῆς Λατρείας*, Ἀθήνα, Σωτήρ, 1993², σ. 76.
138. Πρβλ. *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη (Εἰσαγωγή στή λειτουργικὴ θεολογία)*, Ἀθήνα, Ἀκρίτας, 1991, σ.71).
139. G. Dix, *The Jew and the Greek...*, σ. 28.
140. Β' Κορ. 5, 17.
141. Ἡ παλαιότερη (περὶ τό 55) εἶναι ἡ τῆς Α' Κορ. 11, 23-25. Ἀκολουθοῦν οἱ τῶν τριῶν Συνοπτικῶν: Μτ. 26, 26-29, Μκ. 14, 22-25 καί Λκ. 22, 17-23. Τό κατά Ἰωάννην δέν παραθέτει διήγηση περὶ Μυστικοῦ Δείπνου, ἃν καί στό κεφ. 13

- γίνεται αναφορά στο τελευταίο δείπνο του Κυρίου με τους Μαθητές Του, χωρίς όμως μνεία συστάσεως της Θείας Εὐχαριστίας. Στή μαρτυρία αυτή του 13ου κεφαλαίου κυρίαρχα θέματα είναι τό πλύσιμο τῶν ποδῶν τῶν Μαθητῶν καί ἕνας μέγας ἀποχεραιοτήριος λόγος τοῦ Κυρίου.
142. Ἐπισημειωθεῖ ἡ προσθήκη τοῦ Ματθαίου «εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν» σύμφωνα μέ τό Ἦσ. 53,10.
143. Τά τελετουργικά γεύματα καί δεῖπνα τῶν ἑβραίων εἶχαν ὡς ἀφορμή εἴτε γεγονότα τῆς ἀτομικῆς ζωῆς (περιτομή, γάμος, θάνατος), εἴτε ἐορτολογικές συγκυρίες (τό Σάββατο καί οἱ ὑπόλοιπες γιορτές τοῦ ἑβραϊκοῦ λειτουργικοῦ ἔτους). Περί τῆς τελετουργικῆς ὀργανώσεως τῶν συγκεκριμένων γευμάτων ἢ δεῖπνων, καθώς καί περί τῶν προβλεπομένων τροφῶν κατά τή διάρκειά τους, βλ. E. Pax, «Essen und Trinken», σσ. 275-291. C. Perrot, «Repas du Seigneur», σσ. 32 ἔξ.
144. Βλ. S. Stein, *The Influence of Symposia*, σσ. 13-44.
145. Βλ. L. Ligier, «L'action de grâces...», σσ. 99-113.
146. Ὁλόκληρο τό τελετουργικό τοῦ δείπνου αὐτοῦ καταχωρίζεται στή συλλογή τῶν Hänggi-Pahl (*Prex eucharistica...*, σσ. 15-34). Περί τῶν πηγῶν τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, βλ. Ἡ. Οἰκονόμου, *Παραδόσεις ἀρχαιολογίας...*, σσ. 393-394. Βλ. ἐπίσης: F. E. Warren, *The Liturgy and Ritual of the Ante-Nicene Church*, London 1912, σ.200. Γιά τή νεότερη βιβλιογραφία περί τῶν πηγῶν καί τῆς ἱστορίας τοῦ πασχάλιου ἑβραϊκοῦ τελετουργικοῦ, βλ. A. Yaari, *Bibliography of the Passover...*
147. Ὅπως προαναφέρθηκε, στό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο ἐλλείπει ἡ περί Μυστικοῦ Δείπνου διήγηση (ὁ σκοπός τοῦ εὐαγγελιστῆ δέν εἶναι ἡ παρουσίαση γεγονότων –τά ὁποῖα, ἄλλωστε, δέν ἐνδιέφεραν τή δεύτερη χριστιανική γενιά– ἀλλά ἡ ἔκφραση τῆς «ἀληθείας» μέσα ἀπό τή δημόσια δράση τοῦ Κυρίου). Ἡ ἀναφορά, ὁμως, στή Θεία Εὐχαριστία πραγματοποιεῖται μέσα ἀπό ἄλλες διηγήσεις, ἡ σημαντικότερη τῶν ὁποίων εἶναι τό θαῦμα τοῦ χορτασμοῦ τῶν πεντακισχιλίων: α) Ἡ μνεία τοῦ κατά Ἰωάννην ὅτι τό ἑβραϊκό Πάσχα «ἦταν ἐγγύς», πρέπει νά ἀξιολογηθεῖ σέ σχέση μέ τή μαρτυρία τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ὅπου ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής ἀποκαλεῖ τόν Κύριο ὡς «ἀμνό τοῦ Θεοῦ». Εἶναι, ἐπομένως, σαφές ἡ θεολογία τοῦ κατά Ἰωάννην περί τοῦ Ἰησοῦ ὡς «προσφερομένου» πασχάλιου ἀμνοῦ. β) Οἱ «κρίθινοι ἄρτοι» παραπέμπουν στόν ἐνζυμο ἄρτο. γ) Ὁ Χριστός λαμβάνει τόν ἄρτο καί «εὐχαριστεῖ» (ἄρτος, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στήν ἑβραϊκή «Μπερακά»), ἀλλά δέν τόν κόβει καί τόν διανέμει μέ τόν τρόπο αὐτό στους παρισταμένους. Ἐδῶ πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ ἀντιστοιχία μέ τό 19,33 τοῦ Εὐαγγελίου (ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ πασχάλιος ἀμνός, τοῦ ὁποῖου «δέν ἔσπασαν τά σκέλη»). Διατυπώθηκε ἡ ἄποψη, ὅτι χρησιμοποιώντας τό ρῆμα «εὐχαριστεῖν» ὁ Ἰωάννης συνυπονοεῖ τήν «κλάση» τοῦ ἄρτου (βλ. X. K. Καρακόλη: *Ἡ θεολογική σημασία τῶν θαυμάτων στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1997, σσ. 171-172). δ) Ἡ πληροφορία, τέλος, περί τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου πρὸς τούς Μαθητές νά συγκεντρώσουν τά ὑπόλοιπα «ἵνα μή τι ἀπόληται», ὑποδηλώνει ὅτι οἱ ἄρτοι δέν ἦσαν κοινή τροφή (ἄς σημειωθεῖ ὅτι οὐδεμία ἀναφορά γίνεται σέ περισσεύματα ἰχθύων).
148. Ἐπιχείρημα, ἐπί τοῦ ὁποῖου ἐπιμένει πολύ ὁ C. Perrot («Repas du Seigneur» ..., σ. 41). Σέ ἀνάλογη περίπτωση ὁ Ἡρώδης Ἀγρίππας ἀνέβαλε τή δίκη τοῦ ἀπ. Πέτρου (Πρ. 12, 3-4).
149. Μκ. 15, 42. Λκ. 23, 54.
150. Μκ. 15, 46.
151. Βλ. σχετικῶς στό ἔργο τοῦ M. H. Smith, *And taking bread...*, Paris, Beauchesne, 1978, σ. 57 (*Theologie Historique* 47).
152. Σέ ὀλόκληρη τή Μεσογειακή λεκάνη πραγματοποιοῦντο (περίπου μεταξύ 100 π.Χ. καί 100 μ.Χ.) θρησκευτικά γεύματα, στά ὁποῖα συμμετεῖχαν ὁμάδες μέ ποικίλες κοινές ιδιότητες: θρησκευτικές, ἐπαγγελματικές, φιλικές. Στήν Παλαιστίνη υἱοθετήθηκαν ὡς γεύματα μέ σκοπό τή σύσφιξη καί τήν τόνωση τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν συμμετεχόντων φίλων, κυρίως πρὶν ἀπό τόν ἐορτασμό μεγάλων θρησκευτικῶν γεγονότων (βλ. C. Perrot, «Repas du Seigneur», σσ. 33 ἔξ.). Στους κύκλους τῶν Φαρισαίων κατά τή συγκεκριμένη μεσοδιαθητική περίοδο, τά συγκεκριμένα γεύματα ἢ δεῖπνα εἶχαν τήν ἔννοια τῆς διαφοροποιήσεως τῶν συμμετεχόντων ἀπό τούς μὴ πιστούς καί συνεπῆς τηρητές τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου (βλ. J. Neusner, *Idea of Purity...*, σσ. 66 ἔξ.). Ὁ Π. Τρεμπέλας (*Ἀρχαί καί χαρακτήρ...*, σσ. 42 ἔξ.) παραθέτει τή θεωρία τοῦ Mangenot περί τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ὡς μᾶς τελετῆς Sabbath-Kiddush. Ὅμως, ἡ θεωρία αὐτή οὐδέποτε εὐδοκίμησε, ὅπως ἄλλωστε καί ὁ ἴδιος ὁ ἀείμνητος Τρεμπέλας ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ.
153. Οἱ «Σαμπουρόθ» ἦσαν μικρές ὁμάδες φίλων, οἱ ὁποῖες διακρίνονταν γιά τήν εὐλάβεια καί τήν ἀφοσίωσή τους στίς παραδόσεις τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔθνους. Ἡ κορυφαία στιγμή μᾶς «Σαμπουράχ» ἔγκειτο στήν ἐπιτέλεση δείπνου εἴτε κατὰ τά Σάββατα εἴτε πρὶν ἀπό μεγάλες ἐορτές, ἄν καί δέν ὑπάρχουν περὶ αὐτοῦ συγκεκριμένοι κανόνες. Ὁ σκοπός ἑνός παρόμοιου δείπνου ἦταν ἡ ἀμοιβαία πνευματική στήριξη τῶν μελῶν τῆς ὁμάδας (G. Dix, *The Shape...*, σσ. 50 ἔξ.). Τόσο στήν Παλαιστίνη ὅσο καί στήν ἑβραϊκή διασπορά τά κοινά αὐτά δεῖπνα ἦταν πολύ διαδεδομένα καί σέ κάποια χρονική στιγμή περὶ τά τέλη τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ. ἡ ρωμαϊκή αυτοκρατορική ἀρχὴ προσπάθησε νά τά ἐλέγξει ἀπαιτώντας εἰδική ἄδεια γιά τήν τέλεσή τους (βλ. X. Léon-Dufour, *Le partage...*, σ. 27).

154. Πληροφορίες περί του τελετουργικού τῶν «Σαμπουρόθ»: G. Elbogen, «Eingang und Ausgang des Sabbats», *Festschrift für I. Lewy's 70 Geburtstag*, Breslau, Brauer & Elbogen, 1911, σσ. 173 ἔξ. H. Lietzmann, *Messe...*, σσ. 202 ἔξ. K. Völker, *Mysterium und Agape*, Gotha 1927, σσ. 3 ἔξ. W. O. E. Esterley, *Jewish Background of the Christian Liturgy*, London 1925, σσ. 167 ἔξ.
155. Βλ. J. Jeremias, *La Dernière Cène...*, σ. 277. T. Schermann, «Das Brotbrechen im Urchristentum», *BZ* 8 (1910), σ. 42. J. Betz, *Die Eucharistie in der Zeit der griechischen Vater, t.II/1: Die Realpräsenz des Leibes und Blutes Jesu im Abendmahl nach dem Neuen Testament*, Freiburg-Bale-Vienne, 1961, σ. 5.
156. Ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ. τίς ἐνδιαφέρουσες ἐπισημάνσεις τοῦ X. Léon-Dufour (*Le partage...*, σσ. 77 ἔξ.).
157. Βλ. περισσότερα: J. Jeremias, *Jérusalem...*, σσ. 186-191.
158. Ἔχει διατυπωθεῖ καί ἡ ἄποψη ὅτι, ἡ πηγὴ τῆς Θείας Εὐχαριστίας δέν εἶναι ὁ Μυστικός Δεῖπνος, ἀλλά οἱ ἀνάλογες περιστάσεις κατὰ τίς συναντήσεις τοῦ Κυρίου μέ τούς Μαθητές Του μετά ἀπό τήν Ἀνάσταση [βλ. O. Cullmann, *Urchristentum und Gottesdienst*, Stuttgart 19624, σσ. 18 ἔξ. Y. De Montcheuil, «Signification eschatologique du repas eucharistique», *RSR* 33 (1946), σσ. 10-43. W. Rordorf, *Der Sonntag*, Zurich 1962, σσ. 220, 228 ἔξ.]. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὑφίσταται σύνδεσμος μεταξύ τῆς τελέσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας καί τῶν ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάσιος στούς Μαθητές Του. Ὅμως, ἀπό τίς σχετικές μαρτυρίες δέν φαίνεται ὅτι ἡ Ἀνάσταση νοηματοδοτεῖ τῆς Εὐχαριστίας (βλ. τίς σημαντικές παρατηρήσεις τοῦ X. Léon-Dufour, *Le partage...*, σ. 51). Ἀντιθέτως, ἡ πρόωμη χριστιανική παράδοση θεωρεῖ ὅτι ὁ Μυστικός Δεῖπνος δέν ὑπῆρξε ἀπλῶς ἓνα βιογραφικό γεγονός περί τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλά ἡ συστατική πράξη τοῦ Μυστηρίου.
159. Ἡ θέση τοῦ G. Bickell (*Messe und Pascha*, Mayence 1872) ὅτι ὁ Μυστικός Δεῖπνος καί οἱ μετέπειτα ἀρχαῖες Λειτουργίες ἀποτελοῦν ἀπλή ἀντιγραφή τοῦ ἐβραϊκοῦ πασχαλίου δείπνου δέν εὐρίσκει πλέον ὑπερασπιστές. Λίγα χρόνια μετά τή διατύπωση τῶν θέσεων τοῦ Bickell, ὁ C. Ruch ἀντιτέθηκε ἐπισημαίνοντας ὅτι, ἐάν ἡ Θεία Εὐχαριστία ἀποτελοῦσε ἀντιγραφή τοῦ ἐβραϊκοῦ Πάσχα ἔπρεπε νά τελεῖται μόνο μία φορά τό χρόνο καί ὄχι μέ τή συχνότητα τελέσεως τῆς στήν πρώτη Ἐκκλησία («Eucharistie d'après la S.Ecriture», *DTC* 2, σσ. 1110-1111). Ἡ ἀντίθεση συνεχίστηκε ἀπό τόν F. Cabrol (*Les origines liturgiques*, Paris 1906, σ. 139) καί κορυφώθηκε μέ τίς θέσεις τοῦ H. Lietzmann (*Messe...*, σσ. 211 ἔξ.).
160. Α΄ Κορ. 11,26.
161. Ἀμώς 2,16. Ἦσ. 2,20. Μιχ. 2,4.
162. Ὁ Μαλαχίας τήν ἀναφέρει ὡς «τήν ἡμέρα» (3,15).
163. Ἦσ. 22,21. 2,4.
164. Λέγω γάρ ὑμῖν, ὅτι οὐκέτι οὐ μή φάγω ἔξ αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρωθῆ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ (Λκ. 22,16).
165. Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητε καί πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου καί καθίσητε ἐπὶ θρόνων κρινόντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ (Λκ. 22, 29-30).
166. J. W. Hunkin, *The Evangelical Doctrine of Holy Communion*, Cambridge 1930, σ. 18.
167. Ἐβρ. 6,2.
168. Βλ. σχετικῶς: C. Perrot, *Le mouvement...*, σ. 2.
169. Λευ. 14,6. 15,13.
170. Ἐξ. 30, 17-21.
171. Γ. Γρατσέα, *Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής...*, σ. 140.
172. Βλ. P. Van Imschoot, *Theologie de l'Ancien Testament*, t.2, Paris-Tournai, 1956, σσ. 204-215.
173. Λούσασθε καί καθαροί γένησθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπό τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου (Ἦσ. 1, 16). Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τόν ρυπον τῶν υἰῶν καί τῶν θυγατέρων Σιών καί τό αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καί πνεύματι καύσεως (Ἦσ. 4, 4). Τήν ἴδια ἐξάλειψη τῶν ἁμαρτιῶν διά καθαροῦ ἀπό τό Θεό ὑποδηλώνουν οἱ Ψαλμοί (50,9), ὅπου ὁ καθαρός ἀκόμα καί μέ πρωτοβουλία τοῦ ἴδιου του ἀνθρώπου συνεπιφέρει τήν πνευματική κάθαρση (25,9. 72,13).
174. Ἦσ. 44, 3.
175. Στό ἴδιο κείμενο ἀναφέρεται ὁ ἀπ. Πέτρος στό κήρυγμά του κατὰ τήν Πεντηκοστή (Πρ. 2, 17).
176. Μτ. 3,7. 21,25. Μκ. 1,4. 11,30. Λκ. 3,3. 20,4. Πρ. 1,22. 13,24. 19,4 κλπ. Πρβλ. καί τή χρήση τοῦ ὄρου «βαπτισμός» (Μκ. 7,4. Ἐβρ. 6,2. 9,10). Οἱ Ο΄ χρησιμοποιοῦν τέσσερις φορές τό ῥῆμα βαπτίζειν (Δ΄ Βασ. 5,14. Ἰουδ. 12,7. Σοφ. Σειρ. 31(34), 25. Ἦσ. 21,4), ὄχι ὁμως τόν ὄρο «βάπτισμα».
177. Μτ. 3,1. 11,11· 12. 14, 2· 8. 16,14. 17,13. Μκ. 6,25. 8,28. Λκ. 7,20· 33. 9,19. Βλ. καί G. Lampe, «*Un seule Baptême...*», σ. 234.

178. Ἦσ. 40, 3. Εἶναι χαρακτηριστικοί οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἰωάννη: Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; Κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενος; (Μτ. 11,7).
179. Μκ. 1,4.
180. Τὸ γεγονός αὐτὸ πιστοποιεῖται ἀπὸ τὶς μαρτυρίες περὶ προσελεύσεως στὸν Ἰορδάνη «πάσας» τῆς Ἰουδαίας καὶ «παντός» τοῦ λαοῦ (Μκ. 1,5. 11, 32. Λκ. 3,3. 7,29. Πρ. 13,24).
181. Λκ. 3,12. 7,29. Μτ. 21,32.
182. Μτ. 21,32.
183. Λκ. 3,14.
184. Περί τῆς σχέσεως τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννη μὲ τὸ βάπτισμα τῶν Ἑσσαιῶν, βλ. J. Pryke, «John the Baptiste...», σ. 490 ἔξ.
185. Βλ. τὴ σημαντικὴ μελέτη τοῦ H. Rowley, «Jewish Proselyte Baptism...», σσ.310-318.
186. Βλ. L. Hartman, «Le baptême au nom de Jesus et les debuts de la christologie», *Annuaire Exegetique suedois*, 36(1971), σσ. 136-163. τοῦ ἴδιου, «Into the Name of Jesus», *NTS* 20(1974), σσ. 432-440.
187. Βλ. Yates, «The Form...», σσ. 334-338.
188. Γρασοῦ: Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής..., σ. 141.
189. Μκ. 1,4.
190. Πρβλ. Ἰεζ. 36,25: Καὶ ρανῶ ἐφ' ἡμᾶς ὕδωρ καθαρὸν, καὶ καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἀκαθαρσιῶν ἡμῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν εἰδώλων ὑμῶν, καὶ καθαριῶ ὑμᾶς (βλ. καὶ Lohmeyer, *Das Urchristentum...*, σσ.73-76).
191. Μτ. 3,16. Μκ. 1,10.
192. Μτ. 3,7. Βλ. καὶ Π. Μπρατσιώτου: Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής..., σ. 56-58.
193. Βλ. A. Oepke, «Bartô», *TW NT*, t. I, σ. 580 (8-10).
194. Βλ. τὴ χρῆση τοῦ ὄρου στοὺς Ο' (Δ' Βασ. 5,14. Σοφ. Σειρ. 34, 25. Ἰουδ. 12, 7).
195. Στὸ ἀπόκρυφο κείμενο ὑπὸ τὸν τίτλο Ἰωσήφ καὶ Ἀσινέθ (προέρχεται ἀπὸ ἰουδαιοελληνιστικὸ ἱεραποστολικὸ περιβάλλον τῶν πρὸ Χριστοῦ χρόνων) διατυπώνεται ἡ προτροπὴ πρὸς τὴν Ἀσινέθ, ὅτι ἐάν προσέλθει στὴν ἑβραϊκὴ πίστη «ἀνακαινισθῆσθε καὶ ἀναπλασθῆσθε καὶ ἀναζωοποιηθῆσθε» (ἔκδ. P. Batiffol, *Le livre de la priere d'Aseneth*, ΣΤ', Paris 1889-90, σ. 61, 5. Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ J. Jeremias, *Jesus et les paiens*, Neuchatel-Paris 1957, σ. 9, καθὼς καὶ τὴ μελέτη τοῦ C. Burchard, *Untersuchungen zu Joseph und Aseneth*, Tubingue 1965). Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐπίσης ἡ μαρτυρία, ὅτι ἡ Ἀσινέθ ἐξομολογήθηκε τὰ ἁμαρτήματά της πρὶν εἰσελθεῖ στὴν ἑβραϊκὴ πίστη (Batiffol, σ. 54,21-58,11) καὶ ὅτι ἄλλαξε τὸ ὄνομά της (σ. 61,9 ἔξ.).
196. Α' Κορ. 10,2.
197. Α' Κορ. 6, 11. Καὶ γιὰ τὰ δύο ρήματα, τὸ Πρ. 22, 16 χρησιμοποιεῖ μορφὴ ἐνεργητικῆς φωνῆς.
198. Βλ. τὶς θέσεις τοῦ J. Leipoldt, «Die altchristliche Taufe religionsgeschichtlich betrachtet», *WZU* 3 (1953-54), σ. 65.
199. A. Oepke, ὁ.π., σ. 537. H. L. Strack-P. Pillerbeck, ὁ.π., t. IV. Munich 1928, σ. 744.
200. Σημαντικὲς οἱ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀναλύσεις τῶν A. Duprez (*Jesus et les Dieux guerisseurs. 'A propos de Jean V*, Paris, Gabalda, 1970, σσ. 162-177) καὶ O. Cullmann, (*Les sacrements dans l'Evangile Johannique. La vie de Jésus et le culte dans l'Eglise primitive*, Strasbourg 1951, σ. 56).
201. Ὅπως θὰ ἐκτεθεῖ παρακάτω, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίστατο ἀκόμα ἡ λειτουργικὴ πρακτικὴ τῆς χρίσεως μὲ ἅγιο Μῦρο, δὲν ὑφίστατο καὶ ὁ ὄρος «Χρίσμα».
202. Πρ. 2,38.
203. Πρ. 8, 15-17.
204. Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ μαρτυρεῖται στὶς Πράξεις μετὰ ἀπὸ τὸ λιθοβολισμὸ τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἐπομένως εἶναι λίγο μεταγενέστερο τοῦ 35.
205. Βλ. στὸ οἰκετὸ κεφάλαιο τῶν σχέσεων ἑβραϊκῆς καὶ χριστιανικῆς Λατρείας.
206. Τῶν βασιλέων μὲ λάδι (Α' Βασ. 11, 15. 16, 13. Δ' Βασ. 23, 30), τῶν ἱερέων (Ἐξ. 28,37. 29,7 καὶ 29. 30, 30. 40, 13), καθὼς καὶ τῆς κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης (Ἐξ. 30, 22-29).
207. Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν... (Ἰωήλ 3,1).
208. Καὶ ποιήσει Κύριος Σαβαώθ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. Πίνονται εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον. Ἐν τῷ ὄρει τοῦτω παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν ἢ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη (Ἦσ. 25, 6-7). Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ράβδος εὐθύτητος ἢ ράβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρά τοὺς μετόχους σου (Ψάλμ. 44, 7-8).

209. Πρ. 10, 38.
210. Ίω. 1,32. Πρβλ. καί Μτ. 3,16. 1,9. Λκ. 3,22.
211. Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τά ρήματα ταῦτα ἐπέπεσε τό Πνεῦμα τό Ἅγιον ἐπί πάντας τοὺς ἀκούοντας τόν λόγον (Πρ. 10,44).
212. Πρ. 10, 47.
213. Ίω. 3,5.
214. Πρ. 19, 5-6.
215. Βλ. τίς σχετικές παρατηρήσεις τῶν P. Camelot («La Theologie de la Confirmation...», σ.79) καί J. Lecuyer («La Confirmation...», σ. 24).
216. *Gebet*, σ. 239.
217. Μτ. 11, 25-26. Λκ. 10,21. Ἐντύπωση προκαλεῖ τό γεγονός, ὅτι καί στήν προσευχή-δοξολογία τῆς Ἐλισάβετ προηγεῖται ἡ «πλήρωση ἀπό τό ἅγιο Πνεῦμα» (Λκ. 1, 41).
218. Περί τῆς προσευχῆς τοῦ Κυρίου ὡς δοξολογίας πρὸς τό Θεό, βλ. Mgr. Cassien, «La prière dans le Nouveau Testament»..., σ. 21.
219. Ψαλμ. 17, 50. Σοφ. Σειρ. 51,1.
220. Βλ. J. Bonsirven, *Les enseignements...*, σ.426. G. Dalman, *Die Worte...*, σσ. 142, 173.
221. Ἡ «κατευλόγησις τῶν παιδιῶν» (Μκ. 10,16) ὑποδηλώνει μία προσευχή «εὐλογίας», ἐνῶ παρόμοια εὐχή ἀπευθύνει ὁ Ἰησοῦς λίγο πρὶν ἀπό τήν ἀνάστασι τοῦ Λαζάρου (Πάτερ, εὐχαριστῶ σοί ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δέ ᾔδειν ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τόν ὄχλον τόν περισσῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας, Ίω. 11, 41-42). Περί τῆς προσευχῆς αὐτῆς εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Ἰησοῦς στρέφεται πρῶτα στόν οὐρανόν καί, ἀκολούθως, προσεύχεται. Πρόκειται γιά ἐβραϊκή συνήθεια (πρβλ. Ψάλμ. 122,1. Α΄ Ἑσδρ. 4,58), ἡ ὁποία μαρτυρεῖται καί σέ ἄλλες περιπτώσεις προσευχῶν τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. Μκ. 6,41. 7,34) καί ἡ ὁποία διασώθηκε στόν τρόπο προσευχῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ συγκεκριμένη εὐχή τοῦ Ἰησοῦ, πάντως, δέν περιέχει κάποιο αἶτημα πρὸς τόν Θεό, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μία ὁμολογία τῆς Θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται στόν «περισσῶτα ὄχλο».
222. Τά θέματα αὐτά ἐξαιρῶνται ὡς βασικά συστατικά τῆς πρωτοχριστιανικῆς προσευχῆς ἀπό τόν J. Nielen, *Gebet und Gottesdienst...*, σσ. 6-7.
223. Θεωροῦμε πολύ ἐπιτυχή τόν χαρακτηρισμό τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἀπό τόν Τερτυλλιανό ὡς «breviarium totius Evangelii» («εὐχολόγιο»- προσευχητικό κείμενο-«ὀλόκληρου τοῦ Εὐαγγελίου. *De oratione* 8, *PL*, 1, 1165). Περί τῆς χρήσεως τῆς Κυριακῆς προσευχῆς στή Λατρεία, βλ. Ζαφείρη: «Ἀρχαία παραλλαγή...», σσ. 34-35.
224. Λκ. 11, 2-4. Μτ. 6, 9-13. Στό κατά Ματθαῖον ἡ Κυριακή προσευχή ἐντάσσεται στήν ἐπί τοῦ ὄρους ὁμιλία, ἐνῶ στό κατά Λουκᾶν παρατίθεται στή συνάφεια μιᾶς ἀπαντήσεως πρὸς τοὺς μαθητές, ὅταν ἐκείνοι τόν ἐρώτησαν περὶ τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἔπρεπε νά προσεύχονται.
225. Παρόμοια εἶναι ἡ δομή τῆς προσευχῆς τοῦ Δαβὶδ στό Α΄ Παρ. 29, 10-20.
226. Δευτ. 32,6. Ἦσ. 63,16: ὁ Θεός εἶναι ὁ «Πατέρας τοῦ Ἰσραήλ» καί οἱ Ἰσραηλίτες εἶναι τά τέκνα του.
227. C. di Sante, *La Prière d'Israël...*, σ. 27. Τήν ἐξάρτησι τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἀπό ἐβραϊκά προσευχητικά πρότυπα τονίζει (μέ ἀρκετή ὑπερβολή) ὁ I. Elbogen (*Der jüdische Gottesdienst in seiner geschlichen Entwicklung*, Hildesheim 1962⁴, σ. 93).
228. J. Jeremias, *Paroles de Jésus...*, σσ. 83-87, ὅπου γίνονται ἐπισημάνσεις περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ ἀραμαϊκοῦ ὄρου «abba» («μπαμπά»), ὁ ὁποῖος ἐκφράζει μεγαλύτερη οἰκειότητα τοῦ προσευχόμενου πρὸς τό Θεό, ἀπό ὅ,τι ὁ ὄρος «πατέρας».
229. H. Bietenhard, *Die himmlische Welt...*, σσ. 77-80.
230. Βλ. H. Danby, *The Mishnah (Translated from the Hebrew with introduction and brief explanatory notes)*, Jérusalem 1933. Περί τῆς ἔννοιας τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στήν Π.Δ., βλ. Ἰεζ. 36, 23. Ψαλμ. 110, 9.
231. Ίω. 17, 17 καί 19.
232. Πρβλ. Μκ. 11, 25: Καί ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἰ τι ἔχετε κατά τινος, ἵνα καί ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφή τά παραπτώματα ὑμῶν.
233. Πρβλ. Μτ. 5, 23-24.
234. C. Di Sante, *La Prière d'Israël...*, σ.29.
235. Βλ. στή Midrash *Tanhuma Genesi*, ὅπως καταγράφεται στήν ἔκδοσι *The Prayers of Jesus...*, σ.13.
236. A. Hamann, *La Prière...*, σσ. 124 ἐξ. Ἐντύπωση προκαλεῖ τό γεγονός, ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἰδέα τροφοδοτεῖ θεολογικά τήν πρώτη Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων (πρβλ. Ἰακ. 2,13: Ἡ γάρ κρῖσις ἀνέλεος τῶ μή ποιήσαντι ἔλεος κατακαυχᾶται ἔλεος κρῖσεως).

237. Πρβλ. τήν προτροπή προς τούς μαθητές, *Γρηγορείτε καί προσεύχεσθε, ἵνα μή εισέλθητε εἰς πειρασμόν* (Μτ. 26, 41/ Μκ. 14, 38/ Λκ. 22, 46).
238. A. Hamann, *La Prière...*, σσ. 125.
239. Πρβλ. Ἰακ. 1,13/ Β΄ Τιμ. 4, 18.
240. Στήν Π.Δ. διατυπώνονται προτροπές γιά ἀγάπη προς τούς ἐχθρούς (πρβλ. Ἐξ. 23,4/ Λευ. 19, 17-18/ Παρ. 24, 17 καί 29/ Σοφ. Σιρ. 28, 6-7) καί καταγράφονται παραδείγματα παρόμοιας ἀγάπης (πρβλ. Γεν 45, 1-15/ Α΄ Βασ. 24 καί 26/ Δ΄ Βασ. 6, 21).
241. Πρβλ. Ψαλμ. 16, 13-14/ 27,4/ 30, 18-19/ 39, 15-16/ 51,7/ 108, 1-20/ 136, 8-9/ 138, 21-22.
242. Ἀναφερόμαστε στήν προσευχή τοῦ Κυρίου ἐπί τοῦ Σταυροῦ (Λκ. 23, 34).
243. Μτ. 6, 5-6.
244. Μτ. 6, 7-8.
245. Γι' αὐτό συναφής πρέπει νά θεωρηθεῖ ἡ περὶ προσευχῆς διδασκαλία τοῦ Κυρίου στήν παραβολή τοῦ Τελώνου καί τοῦ Φαρισαίου (Λκ. 18, 9-14).
246. Βλ. Μ. Σιώτη, *Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλίας διά μέσου τῶν αἰώνων*, Ἀθήνα 1986.
247. Στόν Ἡσαΐα καταδικάζεται ἡ «πλήθυνση τῆς δεήσεως» (δηλαδή ἡ πρόσθεση ἄκριτων στοιχείων στήν προσευχή) ἐφ' ὅσον αὐτή προέρχεται ἀπό ἁμαρτωλούς ἀνθρώπους (1, 15), ἐνῶ ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ προσευχή τῶν ἱερέων τοῦ Βάαλ «ἀπό τό πρωῖ ἕως τό μεσημέρι» (δηλαδή προσευχή, τήν ὁποία συνεχῶς ἐπιμύζωναν οἱ εἰδωλολάτρεις ἱερεῖς/ Γ΄ Βασ. 18, 26). Βλ. καί F. Heiler, *Das Gebet...*, σσ. 154-155, 231, 484-485).
248. Μία ἀπό τίς ἔννοιες τοῦ ρήματος «βαττολογεῖν» εἶναι καί ἡ «μωρολογία», δηλαδή τό ἀσαφές καί παράλογο περιεχόμενο τοῦ λόγου (βλ. Γ. Μπαμπινιώτη: *Λεξικό τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας*, Ἀθήνα 1998, σ. 360). Ἀλλά καί ἄλλες ἐννοιολογικές πτυχές τοῦ ὄρου, ὅπως «πολυλογία», «φλυαρία», «ἐπανάληψη τῶν ἰδίων λόγων», «κενολογία», μᾶς βοηθοῦν νά κατανοήσουμε τή σημασία τῆς συγκεκριμένης διδασκαλίας τοῦ Κυρίου περὶ προσευχῆς (περὶ τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, βλ. Α. Γιάνναρη: *Ἑλληνικόν Λεξικόν*, τόμ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 369/ Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν*, τόμ. Γ΄, Ἀθήνα 1964, σ.1371).
249. Περί τοῦ θέματος αὐτοῦ, βλ. P. Beauchamp, «Προσευχή», στ. 861.
250. Μτ. 7, 7-11. Πρβλ. καί Λκ. 11, 9-13 (συνοπτική παράθεση τῆς συγκεκριμένης διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, βλ. Μκ. 11, 24). Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ μαρτυρία τῆς ἴδιας ἀλήθειας στόν Ἡσαΐα: *Καί ἔσται πρὶν κερᾶσαι αὐτούς ἐγὼ ἐπακούσομαι αὐτῶν, ἔτι λαλούντων αὐτῶν ἐρῶ· τί ἐστίν;* (65, 24).
251. Πρβλ. Ἰω. 14, 13-14.
252. Ἰω. 15, 16/ 16, 23. Στήν τελευταία μαρτυρία ὁ Κύριος ἐπισημαίνει ὅτι, ἡ ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματος τῆς προσευχῆς «στό ὄνομα τοῦ Κυρίου» συνδέεται μέ «ἐκείνη τήν ἡμέρα», δηλαδή τήν περίοδο μετά ἀπό τήν Ἀνάσταση (βλ. καί τίς σχετικές παρατηρήσεις τοῦ P. Hurby, *Discours de Jésus après la Cène*, Paris 1932, σ.119).
253. Τίς παραθέσαμε, ὁμως, διότι ὅλες αὐτές (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Κυριακῆς προσευχῆς) γνωρίζουμε ὅτι ἀπέβησαν κριτήρια δημιουργίας τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς.
254. Μτ. 18, 15-18, 21-22.
255. Συμβολική ἔκφραση γιά τή δήλωση τοῦ συλλογικοῦ στοιχείου, τοῦ ἀντίθετου μέ τό ἀτομικό.
256. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ τό Μτ. 21,22 (*Καί πάντα ὅσα ἐάν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες λήψετε*). Πρβλ. καί Μκ. 11, 23. Περί τῆς συναφείας αὐτῆς, βλ. P. Beauchamp, «Προσευχή», στ. 861.
257. Ἀντικείμενο μελέτης εἶναι μόνο τά κείμενα τῶν προσευχῶν. Οἱ ὕμνοι τῶν Παύλειων καί Ἰωάννειων γραφῶν θά παρουσιαστοῦν σέ ἐπόμενη ἐνότητα.
258. Πρ. 1, 21.
259. Προφανῶς τῶν ὑπολοίπων ἀποστόλων, τῶν παρόντων ἐκ τοῦ εὐρύτερου κύκλου τῶν ἑβδομήκοντα, τῆς Θεοτόκου καί τῶν «ἀδελφῶν» τοῦ Κυρίου, ἴσως δέ καί κάποιων ἄλλων μαθητῶν (οἱ Πρ. 1,15 ἀναφέρουν τήν παρουσία 120 ἀτόμων).
260. Πρ. 1, 24-25.
261. Ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιοῖ τό συγκεκριμένο ὄρο καί σέ ἄλλο σημεῖο τῶν *Πράξεων* (15,8), καθώς καί στό Εὐαγγέλιό του, κατά τρόπο περιφραστικό (16,15). Περί τῆς παλαιοδιαθηρικῆς χρησιμοποίηστος τοῦ ὄρου, πρβλ. Ἰερ. 17, 10/ Ψαλμ. 7,10.
262. Πρβλ. Πρ. 4, 29 (στήν προσευχή τῆς πρώτης Ἐκκλησίας πού θά παραθέσουμε στήν ἀμέσως ἐπόμενη παράγραφο).
263. Πρβλ. Πρ. 7, 59. Ὁ Ἰ. Παναγόπουλος, πάντως, πιστεύει ὅτι ἡ συγκεκριμένη προσευχή ἀπευθύνεται στόν Ἰησοῦ (*Θεολογικό ὑπόμνημα στίς Πράξεις Ἀποστόλων*, Ἀθήνα 1992², σ. 64).

264. Πρβλ. J. D. G. Dunn, *The Acts of the Apostles*, Valley Forge (Pensylvania), Trinity Press International, 1996, σ. 21.
265. Τήν ἀλήθεια αὐτή τονίζει πολλαπλῶς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος στήν ὀνομαζόμενη «ἀρχιερατική» προσευχή Του (Ίω. 17, 1-26).
266. Ὁ F. F. Bruce θεωρεῖ ὅτι ἡ προσευχή ἀποτελεῖ «λειτουργική φόρμα» γιά τή μεταγενέστερη Λατρεία (*The book of the Acts*, Grand Rapids (Michigan), Eerdmans, 1980², σ. 51).
267. Ἡ μορφή αὐτή δοξολογίας ἔγινε Τριαδολογική κατά τόν 4ο αἰ., δηλαδή τήν περίοδο τῶν μεγάλων χριστολογικῶν καί τριαδολογικῶν αἰρέσεων.
268. Βλ. F. Arrington, *The Acts of the Apostles*, Peabody (Massachusetts), Hendrickson Publ., 1988, σ.16.
269. Βλ. Ἰ. Παναγοπούλου, *Ὁ Θεός καί ἡ Ἐκκλησία (ἡ θεολογική μαρτυρία τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων)*, Ἀθήναι 1969, σ. 174.
270. Προσευχήθηκαν «ὁμοθυμαδόν», δηλαδή ὅλοι μαζί (Πρ. 4, 24). Περί τοῦ ὄρου καί τῆς σημασίας του γιά τή λειτουργική σύναξη, βλ. A. G. Martimort, *L'Eglise en prière*, t.IV, Paris, Desclée, 1983, σ. 180/ Ἰ. Παναγοπούλου, *Θεολογικό ὑπόμνημα στίς Πράξεις Ἀποστόλων*, Ἀθήνα 1992², σ. 151. Ὁ Ἰ. Παναγοπούλος πιστεύει, ὅτι τό ὁμοθυμαδόν δέν δηλώνει μόνο τό ὁμόψυχο τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ἀλλά καί τό γεγονός ὅτι ἡ προσευχή αὐτή ἦταν γνωστή στήν κοινότητα, τουλάχιστον στά βασικά της σημεῖα (ὄπ.π, σ.151). Σέ ἄλλη μελέτη του τονίζει, ὅτι τό Πρ. 4, 24-30 ἀποτελεῖ «αὐτούσιο λειτουργικό ἔμνο» [*Ὁ Θεός καί ἡ Ἐκκλησία (ἡ θεολογική μαρτυρία τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων)*, Ἀθήναι 1969, σ. 310].
271. Πρ. 4, 24-30.
272. Ἦσ. 37, 16-20. Βλ. A. Hamann, *La Prière...*, σ. 173. Πρβλ. Καί τήν ἄποψη τοῦ J. D. G. Dunn: «The opening of the prayer echoes a regular theme in Jewish confession and worship of the one God, creator of all» (*The Acts of the Apostles*, Valley Forge (Pensylvania), Trinity Press International, 1996, σ. 57).
274. Στήν ἐν λόγῳ προσευχή ὁ Δαυίδ καλεῖται «παῖς Θεοῦ» (πρβλ. Λκ. 1,69). Ἀλλά καί σέ προσευχές τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὁ Δαυίδ ἀποκαλεῖται κατά παρόμοιο τρόπο (βλ. τίς παρατηρήσεις τῶν W. Zimmerli- J. Jeremias, *The Servant of God*, London 1965, σ. 50, σημ. 184 περί τῆς 14^{ης} εὐλογίας τῶν γνωστῶν Shemôneh Esrêh, καθώς καί τῆς εὐλογίας τοῦ δείπνου chabûrah). Στήν προσευχή, ὅμως, τῆς χριστιανικῆς κοινότητας τῶν Ἱεροσολύμων, παράλληλα μέ τόν Δαυίδ καλεῖται «παῖς» καί ὁ Χριστός, χαρακτηρισμός μᾶλλον περιορισμένος στήν Κ.Δ. (πρβλ. Πρ. 3,13· 26/ Μτ. 12,18) καί ὁ ὁποῖος ἔχει σχέση μέ ἰουδαιοχριστιανικό περιβάλλον (J. E. Menard, «Le titre *païs* *Theou* dans les Actes», *Sacra Pagina*, Paris, Gembloux, 1959, σσ. 313-321). Ὑπάρχει, ὅμως, ἡ οὐσιαστική διαφορά, ὅτι τό κέντρο βάρους μετατοπίζεται ἀπό τόν Δαυίδ στό Χριστό ὡς «Χριστό τοῦ Θεοῦ» [βλ. τίς ἐπισημάνσεις τῶν C. F. D. Moule («The Influence of Circumstances on the use of Christological Terms», *JTS* 10 (1959), σσ. 247 ἔξ.), S. S. Smalley, [«The Christology of Acts», *ET* 73 (1962), σσ. 358 ἔξ.] καί E. Loevestam (*Son and Saviour*, Lund 1961, σσ. 9-10).
274. Ὡς «ἔθνη, λαοί, ἄρχοντες καί βασιλεῖς τῆς γῆς» πού «συγκεντρώθηκαν» ἐναντίον τοῦ Μεσσία θεωροῦνται ὁ Ἡρώδης, ὁ Πόντιος Πιλάτος, καθώς καί τό πλῆθος τῶν ἐθνικῶν καί Ἰουδαίων πού ἀπέρριψαν τό κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ προσευχή, ὅμως, διακηρύσσει ὅτι ὅλες αὐτές οἱ διώξεις ἀπό πρόσωπα καί πλῆθη «εἶχαν ὀριστεῖ προηγουμένως νά γίνουν ἀπό τή δύναμη καί τή σοφία τοῦ Θεοῦ».
275. *Εἰ ἐμέ ἐδίωξαν, καί ὑμᾶς διώξουσι* (Ίω. 15, 20).
276. Ἡ προσφώνηση «Δέσποτα», ἄλλωστε, χρησιμοποιεῖται ὡς ἑναρξη καί ἄλλων προσευχῶν τῆς Κ.Δ. (Λκ. 2,29/ Ἀποκ. 6, 10).
277. Βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ F. Arrington, *The Acts of the Apostles*, Peabody (Massachusetts), Hendrickson Publ., 1988, σ. 50.
278. Πρβλ. Ἰ. Παναγοπούλου, *Ὁ Θεός καί ἡ Ἐκκλησία (ἡ θεολογική μαρτυρία τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων)*, Ἀθήναι 1969, σ. 127.
279. Πρβλ. Μκ. 16, 17-18.
280. Πρβλ. Ἰ. Παναγοπούλου, *Ὁ Θεός καί ἡ Ἐκκλησία (ἡ θεολογική μαρτυρία τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων)*, Ἀθήναι 1969, σ. 127.
281. «Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑφίσταται, ὅτι ἡ προσευχή Πρ. 4, 24-30 ἔχει λειτουργικόν χαρακτήρα, ἐν αὐτῇ δέ ἀναμνύεται προσευχή καί ἔμνος κατά τό ἰουδαϊκόν πρότυπον» [πρβλ. X. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότης τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1974, σ.445 (*Ἀνάλεκτα Βλατάδων* 19)].
282. Πρόκειται, κατ' οὐσίαν, περί τῆς ἀλήθειας πού εἶχε ἐξαγγεῖλει ὁ Κύριος, ὅτι θά παρίσταται «ἐκεῖ ὅπου βρῖσκονται δύο ἢ τρεῖς συγκεντρωμένοι στό ὄνομά Του» (Μτ. 18, 20), ὑπό τήν ἔννοια ὅτι τό ἅγιο Πνεῦμα συνεχίζει τήν παρουσία καί τό ἔργο τοῦ Κυρίου στήν Ἐκκλησία (Ίω. 14, 16 καί 26/ 15, 26).

283. Ὅπως καί στήν περίπτωση τῶν προσευχῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἡ μελέτη δέν ἀσχολεῖται μέ τίς ἀπλές ἀναφορές περί προσευχῆς τοῦ ἀπ. Παύλου (δηλαδή μέ τίς μαρτυρίες, ὅτι ὁ ἀπόστολος προσευχήθηκε» σέ κάποια περίσταση, χωρίς ἀναφορά στό περιεχόμενο τῆς προσευχῆς αὐτῆς).
284. Ὁρθῶς ὁ W. Hendriksen θεωρεῖ τό Α΄ Τιμ. 2, 1-6 ὡς «Directions with respect to Public Worship» (*New Testament Commentary, I-II Timothy and Titus*, Michigan, Baker Book House, 1957, σσ. 90 ἔξ.).
285. Τό ρῆμα «δέομαι» σημαίνει «ἐκζητῶ» κάτι πού στεροῦμαι παρακαλῶ νά μοῦ δοθεῖ (Λ. Φιλίππιδου, *Ἡ πρώτη πρὸς Τιμόθεον Ποιμαντική Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι 1973², σ. 128). Ὅπως ἐπισημαίνει περί τοῦ συγκεκριμένου εἴδους τῆς προσευχῆς ὁ C. Spicq, «c'est la prière dans une situation concrète sinon une nécessité pressante» (*Saint Paul-Les Épîtres Pastorales*, Paris, Gabalda, 1947, σ.53). Πρόκειται, ἐπομένως, περί διατυπώσεως αἰτημάτων γιά συγκεκριμένο σκοπό (βλ. W. Hendriksen, *New Testament Commentary, I-II Timothy and Titus*, Michigan, Baker Book House, 1957, σ. 91). Ὁ Παῦλος χρησιμοποιοῖ τόν ὄρο εἴτε ὑπό τῆ γενική ἔννοια τοῦ αἰτήματος (Φιλ. 1,4) εἴτε περί τῆς προσευχῆς ὑπέρ τῶν μαθητῶν του (Ρωμ. 1, 10/ Α΄ Θεσ. 3, 10). Βλ. τήν ἐπισήμανση τοῦ P. Beauchamp ὅτι, «στόν Παῦλο παρατηρεῖται μόνιμα ἡ παραδοσιακή ἰσοροπία μεταξύ δεήσεως καί αἴτου» (πρβλ. *ΛΕΒ*, στ. 864).
286. Ἐχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη, ὅτι τό «οὔν» (στ. 1) ὑποδηλώνει ὅτι τό εἰσηγούμενο ἀπό τόν Παῦλο θέμα ἦταν γνωστό στόν παραλήπτη τῆς Ἐπιστολῆς καί ὅτι ὁ ὄρος «πρῶτον» ἀποτυπώνει τή σημασία πού ἀποδίδεται στήν προσευχή (βλ. C. Spicq, *Saint Paul-Les Épîtres Pastorales*, Paris, Gabalda, 1947, σ. 52).
287. Τό γεγονός ὅτι οἱ δεήσεις συνδέονταν μέ τή σύναξη τῆς κοινότητας πιστοποιεῖ καί ὁ στ. 8, τοῦ 2^{ου} κεφαλαίου, ὅπου ὁ Παῦλος προτρέπει «τούς ἄνδρες» νά προσεύχονται «ἐν παντί τόπω». Ὁ Λ. Φιλίππιδης θεωρεῖ ὅτι ὁ προσδιορισμός «ἐν παντί τόπω» παραπέμπει «στόν τόπο προσευχῆς τῆς κοινότητας» (πρβλ. *Ἡ πρώτη πρὸς Τιμόθεον Ποιμαντική Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι 1973², σ. 152/ βλ. καί C. Spicq, *Saint Paul-Les Épîtres Pastorales*, Paris, Gabalda, 1947, σ. 64). Ὁ J. N. D. Kelly θεωρεῖ ὅτι τό «ἐν παντί τόπω» σημαίνει «ὅπουδήποτε ἔχει διδαχθεῖ τό Εὐαγγέλιο» (*The Pastoral Epistles, I & II Timothy, Titus*, London, Black, 1986⁴, σ. 65).
288. Λ. Φιλίππιδου, *Ἡ πρώτη πρὸς Τιμόθεον Ποιμαντική Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι 1973², σ. 128.
289. Περί τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς προσευχῆς ὁ C. Spicq σημειώνει: «c'est la requête que l'on adresse à une autorité supérieure, spécialement à un roi» (*Saint Paul-Les Épîtres Pastorales*, Paris, Gabalda, 1947, σ. 53).
290. Πρβλ. Α΄ Κορ. 14,16/ Φιλίπ. 4,6/ Α΄ Θεσ. 3,9.
291. *Μνήσθητι Κύριε τῶν εὐσεβεστάτων καί πιστοτάτων ἡμῶν βασιλέων... ἵνα ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἤρεμον καί ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καί σεμνότητι* (Λειτουργία Μ. Βασιλείου, ἔκδ. Ἰ. Φουντούλη, *Κείμενα Λειτουργικῆς, τεύχος Α΄*, Θεῖαι Λειτουργίαι, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 275)/ *Ἐπέρο τῶν πιστοτάτων καί φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων... Δός αὐτοῖς, Κύριε, εἰρηγικόν τό βασίλειον, ἵνα καί ἡμεῖς ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἤρεμον καί ἡσύχιον βίον διάγωμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καί σεμνότητι* (Λειτουργία Ἰ. Χρυσοστόμου, ἔκδ. Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σσ. 274-275).
292. Βλ. Χ. Γ. Σούλτζ, *Ἡ βυζαντινὴ Θεία Λειτουργία*, (μτφρ. Π. Δ. Τζέρπος), Ἀθήνα, Ἀκρίτας, 1998, σσ. 36 ἔξ.
293. Βλ. O. Cullmann, *Urchristentum und Gottesdienst*, Zürich 1950², σ. 26. Πρὸς ἐπίρρωση αὐτῆς τῆς θέσεως, ὁ H. Lietzmann (*Messe und Herrenmahl...*, σ. 237) ἀναφέρει τό ἐπιχείρημα τῶν ἀσπασμῶν στό τέλος τῶν ἐπιστολῶν (πρβλ. κυρίως Α΄ Κορ. 16, 21 ἔξ.). Ἴσως εἶναι ὑπερβολική ἡ διαπίστωση τοῦ Mgr. Cassien, ὅτι οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου ἀποτελοῦν κατά βάση κείμενα εὐχολογιακοῦ περιεχομένου [πρβλ. «La prière dans le Nouveau Testament», στό *La Prière des Heures*, Paris, Cerf, 1963, σ. 31 (LO 35)].
294. Πρβλ. Β. Ἰωαννίδου, «Ὁ ὕμνος τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς τόν ἐν Τριάδι Θεόν ἐν Ἐφεσ. 1, 3-14», *ΕΕΘΣΑ* 14 (1963), σ. 389.
295. Ρωμ. 6, 17.
296. Β΄ Θεσ. 1,3.
297. Α΄ Τιμ. 1, 17. Στήν *Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου*, ἡ ἀπόδοση τῆς «δόξας» ἀφορᾶ στόν Χριστό καί ὄχι στόν Θεό Πατέρα, ὅπως στίς Παύλειες δοξολογίες (Ἀπ. 1,6). Εἶναι πιθανόν ἡ ἐξέλιξη αὐτή ὡς πρὸς τό πρόσωπο, στό ὁποῖο ἀπευθύνεται ἡ ἔννοια τῆς «δόξας» νά σχετίζεται μέ μία ἀντίδραση τῶν Χριστιανῶν πρὸς τή λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα, κατά τήν ὁποία ἀπονεμόταν σ' αὐτόν ἡ «ὑψίστη δόξα» (βλ. A. Deissmann, *Licht vom osten*, Tübingen 1923, σσ. 286-287).
298. Πρβλ. H. Coppieters, «La doxologie...», σ. 75.
299. Δηλαδή στή μνεῖα τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου καί στήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου αὐτοῦ διά τοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου.

300. Βλ. Ί. Καραβιδόπουλου, *Ἀποστόλου Παύλου, Ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1992, σ. 77.
301. Α΄ Θεσ. 3, 10.
302. Κολ. 1, 9-12. Μετὰ τὴν προσευχὴ αὐτὴ παρατίθεται δοξολογικός ὕμνος πρὸς τὸ Θεό, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ ἐπόμενη ἐνότητα.
303. Γι' αὐτὸ ὅλες οἱ εὐχές (ἤδη ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Παράδοση τοῦ Ἱππολύτου Ρώμης στίς ἀρχές τοῦ 3ου αἰ.) ὀλοκληρώνονται μὲ μία φράση πού εἰσάγεται μὲ αἰτιολογικὸ σύνδεσμο («ὅτι», «γάρ»), ὡς ἔκφραση ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ Θεό γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ αἰτήματος («σοῦ ζητοῦμε αὐτὸ Κύριε... διότι εἶσαι Σωτήρας μας»—καὶ ἐπομένως μπορεῖς νὰ ἰκανοποιήσεις τὸ αἶτημά μας).
304. Βλ. Ί. Καραβιδόπουλου, *Ἀποστόλου Παύλου, Ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1992, σ. 145.
305. Ὁ J. Marty τίς ἀποκαλεῖ «δοξολογίες πού ἄπτονται τῆς ὁμολογίας πίστεως» («Études des textes...», σ. 241.
306. Ὅπως σημειώνει ὁ Β. Τσάκωνας μὲ ἀφορμὴ μία ἀπὸ τίς δοξολογικὲς ἀναφωνήσεις (τὸ Ρωμ. 1,7), «δὲν ἀποκλείεται ὁ χαιρετισμὸς αὐτὸς νὰ ἀποτελεῖ ἔκφραση λειτουργικῆς χρήσεως τῆς πρώτης Ἐκκλησίας» (πρβλ. *Ἰπὸ μνημα εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι, Συμμετρία, 1994, σ.55).
307. Β΄ Κόρ. 13, 13.
308. Ρωμ., 15, 33.
309. Ρωμ. 16, 20.
310. Α΄ Κορ. 16, 22-23.
311. Ρωμ. 1,7/ Α΄ Κορ. 1,3/ Β΄ Κορ. 1,2/ Γαλ. 1,3/ Ἐφεσ. 1,2/ Φιλίπ. 1,2,/ Κολ. 1,2/ Α΄ Θεσ. 1,1/ Β΄ Θεσ. 1,2/ Τίτ. 1,4/ Φίλημ. 3.
312. Πρβλ. Ἦσ. 9,5: *Ἐγὼ γάρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας.*
313. «Μαράνα θά»: περὶ τῆς ἐννοίας «μάρ» (Κύριος), βλ. Ί. Καραβιδόπουλου: *Ἀποστόλου Παύλου, Ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 71. Ὅπως σημειώνει ὁ Σ. Ἀγουρίδης, «αὐτὴ ἡ φράση τίθεται, διότι μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνάγνωσης τῆς ἐπιστολῆς ἄρχιζε ἡ τέλεση τοῦ Κυριακοῦ δείπνου. Γνωρίζοντας αὐτό, ὁ Παῦλος παρενέβαλε στοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς του κάποιες τελετουργικὲς ἐκφράσεις» (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ «Μαράνα θά»), πρβλ. *Ἀποστόλου Παύλου, Πρῶτη πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1982, σ. 287 (*Ἐρμηνεία Καινῆς Διαθήκης* 7). Περὶ τῆς φράσεως αὐτῆς ὡς προσευχῆς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, βλ. Ο. Cullmann, *Early Christian Worship*, London 1953, σσ. 13 ἔξ./ W. Kramer, *Christ, Lord, Son of God*, London 1966, σσ. 99 ἔξ./ S. Schulz, «Maranatha und Kyrios Jesus», *ZNW* 53 (1962), σσ. 125-144/ J. A. T. Robinson, «Traces of a liturgical Sequence in 1 Cor. 16: 20-24», *JTS* 4 (1953), σσ. 38-41/ C. F. Moule, «A Reconsideration of the Context of Maranatha», *NTS* 6 (1959-60), σσ. 307-310.
314. Βλ. Ε. Θεόδωρου, «Φαινομενολογικὴ ἐξέτασις τῶν σημείων ἐπαφῆς μεταξὺ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας», *Πόνημα εὐγνωμον (τιμητικός τόμος Β. Βέλλα)*, ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 277/ F. Μπέγοζ, *Le problème de la prière*, Paris 1925, σ. 281.
315. Βλ. Ί. Σμαδαρέση: *Λειτουργικὲς σκηνές καὶ ὕμνοι...*, σ. 392.
316. Ἡ εἰσαγωγικὴ βιβλιογραφία τῆς παρουσίας παραγράφου εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὕμνογραφία, εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀείμνηστος καθ. Β. Δεντάκης περιλαμβάνει τὰ κείμενα τῶν ὕμνων τῆς Κ.Δ. στὴν ἔκδοσι τῶν κειμένων τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας (βλ. *Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ γραμματολογία, τόμ. Τρίτος, τμημα δεύτερον*, ἐν Ἀθήναις 1983, σσ. 22-50).
317. Βλ. κυρίως τίς μελέτες τῶν G. Lohfink («Gab es im Gottesdienst der neutestamentlichen Gemeinden eine Anbetung Christi?», *BZ* 18 (1974), σσ. 161-179), I. Elbogen (*Der Jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Frankfurt 1931), καθὼς καὶ τοῦ M. Hengel περὶ τῶν ὕμνων στὴν Κουμρανικὴ κοινότητα («Proseuche und Synagogue», *Tradition und Glaube, Festgabe K.G.Kuhn*, 1971, σσ. 137-184).
318. Εἶναι ἐνδεικτικὸ τὸ γεγονός ὅτι, παρόμοια ἀναφορὰ (κατὰ τρόπο, ὅμως, ἐπιγραμματικὸ) γίνεταί σέ ὅλα τὰ ἔως τώρα ἀντίστοιχα ἐγχειρίδια Λειτουργικῆς (Δ. Μωραΐτου, Ε. Θεοδώρου, Ί. Φουντούλη).
319. Ἦτος εἶναι ἔξαιρετικὰ αἰσιόδοξη ἡ ἄποψη τοῦ Π. Χρήστου ὅτι, οἱ ὕμνοι τῆς Κ.Δ. συντέθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτην χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν γιὰ λειτουργικὴν χρῆσιν («Ἡ ὕμνογραφία...», σσ. 80-81, 106).
320. Βλ. Καραβιδόπουλου: «Ὁ χριστολογικὸς ὕμνος...», σ. 266. Ἀκόμα καὶ ἡ διαίρεσις τῶν στίχων ὑποδηλώνει τὸν ποιητικὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου.
321. Διατυπώθηκε ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ ὕμνος προέρχεται ἀπὸ ἀντίστοιχο ἀραμαϊκὸ πού συνδεόταν μὲ τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ πού ὁ Παῦλος μετέφρασε εἰς ἑλληνικὰ (Lohmeyer, *Kyrios Jesus...*, σ. 7), ἢ ἀπὸ τίς ἰουδαιοχριστιανικὲς κοινότητες τῆς Συρίας (J. Héring, *Le Royaume de Dieu et sa venue*, Neuchâtel 1959, σ. 160) ἢ ἀπὸ κά-

- ποιον αντίστοιχο ιουδαϊκό γνωστικίζοντα ύμνο (P. Bonnard, *L' épître de St. Paul aux Philippiens*, Paris 1950, σ. 49) ή από κάποιον ύμνο έλληνιστικής προελεύσεως (E. Kasemann, «Kritische Analyse von Phil. 2, 5-11», *ZTK* 5 (1950), σσ. 313 έξ.). Όπως, όμως, κατέδειξε ό L. Cerfaux, οι παλαιοδιαθηκικές ρίζες του ύμνου (κυρίως από τό βιβλίο του Ήσαΐα) είναι σαφέστατες («L' hymne au Christ-Serviteur de Dieu», *Recueil Lucien Cerfaux...*, t. 2, Gembloux, Duculot, 1954, σσ. 425-455).
322. Βλ. L. Cerfaux, *Le christ dans la theologie de Saint Paul*, Paris 1951, σ. 284. O. Cullmann, *Christologie du Nouveau Testament*, Neuchatel 1958, σσ. 69, 155-156. Harder, *Paulus...*, σ. 57.
323. Πολύ ενδιαφέρουσα ή επί του θέματος έρευνα του καθ. Γ. Γαλίτη περί της σχέσεως του ύμνου μέ τόν Ψαλμ. 109 («Ό Χριστολογικός ύμνος...»).
324. Τίς άπόψεις αυτές συνοψίζει ό J. Schmitt, *Jésus ressuscité dans la prédication apostolique*, Paris 1949, σσ. 95 και 99.
325. Βλ. L. Cerfaux, *Christ in the Theology of Saint Paul*, Freiburg 1958, σσ. 369 έξ. V. H. Neufeld, *The Earliest Christian Confessions*, Michigan 1963, σσ. 42 έξ., 69 έξ.
326. Στο σημείο αυτό καταχωρίζουμε και τήν άποψη του Mgr. Cassien ότι ό Χριστολογικός ύμνος της προς Φιλίππσιους συνδέεται μέ τό Ρωμ. 8, 29-30 [*Le Fils et les fils, le Frère et les frères (une étude de Rom. 8, 29 30)*, Παύλος- Έλλάς-Οίκουμένη (ένα οικουμενικό συμπόσιο), Αθήνα 1951, σσ. 35 έξ.].
327. Προϋπαρξη, Θεότητα, σάρκωση, Σταυρός και Άνάσταση, κένωση, λατρεία και όμολογία πίστεως στό Χριστό, ύψωση και δόξα του Χριστού (πρβλ. Β. Τσάκωνα, «Ό Χριστολογικός ύμνος...», σ. 6).
328. Βλ. R. P. Beare, *The Epistle to the Philippians*, + + +, σ. 30, 78.
329. Αυτό υποστηρίζει μέ τή μελέτη του ό E. Barnikol, *Der marcionistische Ursprung des Mythos-Satzes Phil. 2, 6-7*, Kiel 1932.
330. Τό σύνολο των εύχών της Άναφοράς στίς ποικίλες Λειτουργίες των διαφορετικών λειτουργικών τύπων έχει καταχωριστεί στό έργο των A. Hänggi- I. Pahl, *Præx Eucharistica (Textus e variis Liturgiis antiquioribus selecti)*, Fribourg (Suisse), Editions Universitaires, 1968.
331. Ό L. Ligier πιστεύει ότι, τό τμήμα αυτό της Άναφοράς είναι αντίστοιχο ενός άναμνηστικού τμήματος της προσευχής κατά τήν ήμέρα του Έξιλασμού («Autour du sacrifice eucharistique. Anaphores orientales et anamnèse juive de Kirpur», *NRT* 82 (1960), σσ. 40-48).
332. A. Hänggi- I. Pahl, *Præx Eucharistica...*, σ. 234.
333. Ό ύμνος αυτός, άλλωστε, καταδεικνύει τόν βαθύτερο σύνδεσμο της Λατρείας μέ τή θεολογία της Άποστολικής Έκκλησίας (βλ. F. E. Warren, *The Liturgy and Ritual of the ante-Nicene Church*, London 1912, σσ. 28-30. C. F. Moule, *Worship in the New Testament*, London 1961, σ.69, σημ.4).
334. *Οὐχ άρπαγμόν ήγήσατο τό εἶναι ἴσα σοί τῷ Θεῷ καί Πατρί.*
335. Kyrios Jesus..., σ.85.
336. «L' Hymne christologique...», σσ. 2 έξ.
337. Βλ. M. Goguel, «La relation du dernier repas de Jésus dans I Cor., 11, et la tradition historique chez l' apôtre Paul», *RHPR* 10 (1930), σ. 80.
338. Αυτό διατείνεται σχετικά μέ όλους τούς ύμνους του Παύλου ό Π. Χρήστου («Οί ύμνοι...», σ. 61).
339. Βλ. Τίς παρατηρήσεις του E. Norden, *Agnostos Theos*, Leipzig 1923, σσ. 166-207.
340. Πρβλ. Harder, *Paulus...*, σ.51.
341. S. Lyonnet, «L' hymne christologique...», σσ. 93-100. Ch. Masson, «L' hymne christologique...», σσ. 138-142. E. Bammel, «Versuch...», σσ. 88-95.
342. Δέν συμμεριζόμαστε τήν άπόλυτη θέση του A. Hamman, ό όποιος υποστηρίζει ότι, «la prière de Colossiens 1, 12-20 se développe selon le rythme que nous retrouverons plus tard dans les anaphores eucharistiques, soit quelle prolonge l' écho de la célébration, soit quelle lui imprime son empreinte, par la suite» (πρβλ. *La Prière*, I., Tournai, Desclée, 1959, 256).
343. A. Hänggi- I. Pahl, *Præx Eucharistica...*, σ.234.
344. A. Hänggi- I. Pahl, *Præx Eucharistica...*, σ.246.
345. E. Käsemann, «Eine urchristliche Tauf liturgie», *Festschrift für R. Bultmann*, Stuttgart 1949, σσ. 133 έξ.
346. Ός «λειτουργικό ύμνο, ό όποιος περιέχει όμολογία πίστεως», θεωρεΐ τό Α' Τιμ. 3, 16 ό C. Spicq (*Saint Paul- Les Épîtres pastorales*, Paris, Gabalda, 1947, σ. 108). Ός μία «άπλή όμολογία πίστεως» θεωρεΐ τόν ύμνο ό J. Marty («Étude de textes...», σ. 369).
347. Α. Φιλίππιδου: *Η πρώτη προς Τιμόθεον Ποιμαντική Έπιστολή του Άποστόλου Παύλου*, Αθήνα 1973², σ. 247.

348. Βλ. τήν ενδιαφέρουσα ανάλυση τοῦ ὕμνου ἀπό τόν P. Descamps, *Les Justes et la justice dans les Evangiles et le christianisme primitif*, Louvain 1950, σσ. 84-89. Ὁ P. Lebreton θεωρεῖ, ὅτι ἡ προσωδιακή σύνθεση τοῦ ὕμνου ὁμοιάζει μέ τήν 9^η Ὁδὴ Σολομῶντος (ἔργου μεταγενεστέρου της Α΄ Τίμ. βλ. P. Lebreton, *Histoire du dogme de la Trinité*, t. I, Paris 1925, σ.348).
349. Περισσότερα περί τοῦ συγκεκριμένου χιαστοῦ σχήματος βλ. W. Hendriksen, *New Testament Commentary, I-II Timothy and Titus*, Michigan, Baker Book House, 1957, σ. 138.
350. Αυτό ὑποστηρίζει ὁ P. Lundberg (*La typologie baptismal dans l'ancienne Église*, Upral 1942, σσ. 98-106), ἐπιχειρηματολογώντας ὑπέρ τῆς ἐνεργοποιήσεως τοῦ Πέτρου στό χωρο τῆς βαπτισματικῆς κατήχησεως καί θεολογίας (παρόμοια ἄποψη διατυπώνει καί ὁ C. Bigg, *A critical and Exegetical Commentary on the Epistles of St. Peter and St. Juda*, Edinburgh, Clarck, 1946, σ. 149). Ὑπέρ τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς, πάντως, συνηγοροῦν καί οἱ στ. 20-22, στούς ὁποίους γίνεται λόγος περί τοῦ κατακλυσμοῦ καί τῆς σωτηρίας «ὀκτώ ψυχῶν» πού «διασώθηκαν διά τοῦ ὕδατος», γεγονός πού προβάλλεται ὡς «ἀντιτύπον τῆς διά τοῦ Βαπτίσματος σωτηρίας» (βλ. Περισσότερα στή μελέτη τοῦ J. Daniélou, *Sacramentum futuri*, Paris 1950, σσ. 55-68/ βλ. ἐπίσης, E. G. Selwyn, *The First Epistle of St. Peter*, London, Macmillan, 1949, σσ. 202-203). Ἡ συνάφεια τοῦ Βαπτίσματος μέ τήν Α΄ Πέτρου ἐνισχύεται καί μέσα ἀπό τά συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ F. L. Cross (*I Peter. A Paschal Liturgy*, London 1954) ὅτι ἡ ἐπιστολή ἀποτελεῖ μαρτυρία πασχαλινῆς λειτουργικῆς συνάξεως (ἡ πασχάλια νύκτα ἦταν ἡ κατ' ἐξοχήν βαπτισματική εὐκαιρία γιά τήν Ἐκκλησία τῶν πρώτων αἰώνων).
351. Βλ. C. Spicq, *Les Épitres de Saint Pierre*, Paris, Gabalda, 1966, σ. 136.
352. A. Hamman, *La Prière...*, σ.240.
353. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου: Ἐπιστολῶν Παύλου, Ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1992, σ. 156.
354. Ἄλλ' ἡμῖν εἷς Θεός ὁ Πατήρ/ ἐξ οὗ τά πάντα καί ἡμεῖς εἰς αὐτόν,/ καί εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός/ δι' οὗ τά πάντα καί ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.
355. Βλ. τίς ἐπισημάνσεις τοῦ O. Hofius, «Ἐἷς Θεός- Εἷς Κύριος». Δομή καί περιεχόμενο τῆς ὁμολογίας Α΄ Κορ. 8, 6», Δ΄ Παύλεια, Ὁ ἀπόστολος Παῦλος καί ἡ Ἑλλάδα (Πρακτικά Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου), Βέροια 1998, σ. 108.
356. Αὐτή τήν ἄποψη διατυπώνει ὁ Ἰ. Καραβιδόπουλος (Ἐπιστολῶν Παύλου, Ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1992, σ.194).
357. Πρβλ. «Das Zitat im Eph. 5,14», ST 5 (1952), σσ. 52-64.
358. Ὑπέρ τοῦ βαπτισματικοῦ χαρακτήρα τοῦ ὕμνου ὑπεραμύνεται ὁ J.N.D. Kelly (*The Pastoral Epistles, I καί II Timothy, Titus*, London, Black, 1986⁴, σσ. 179 ἐξ.).
359. Ὁ P. Dornier θεωρεῖ ὅτι, ὁ πυρήνας τοῦ ὕμνου εἶναι οἱ στίχοι 11β-12^α (*Les Épitres Pastorales*, Paris, Gabalda, 1969, σ. 209).
360. Πρβλ. *Saint Paul-Les Épitres pastorales*, Paris, Gabalda, 1947, σ. 348.
361. Ο H. Preisker θεωρεῖ ὀλόκληρη τήν Α΄ Πέτρου ὡς μία βαπτισματική τελετή (*Die Katholischen Briefe*, Tübingen 1951³).
362. Βλ. E. G. Selwyn, *The First Epistle of St. Peter*, London, Macmillan, 1949, σσ. 181-182.
363. Βλ. Β. Στογιάννου, *Πρώτη Ἐπιστολή Πέτρου*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1980, σ. 271. Περὶ τῆς λειτουργικῆς διαστάσεως τῆς ἔννοια «ἐπιστροφή τῶν πλανωμένων», βλ. C. Bigg, *A critical and Exegetical Commentary on the Epistles of St. Peter and St. Juda*, Edinburgh, Clarck, 1946, σ. 149.
364. Μέ σθένος καί ἐπιχειρήματα ὑπερασπίστηκε τόν λειτουργικό χαρακτήρα τοῦ ὕμνου οἱ M. E. Boismard [*Quatre hymnes baptismales dans la premiere Épitre de Pierre*, Paris 1961, σσ. 111 ἐξ. (*Lectio Divina* 30)], H. Windisch [(*Die Katholischen Briefe*, Tübingen 1951, σσ. 49-82 (*Handbuch zum N.T.* 15)] καί F. L. Cross (*I Peter: A Paschal Liturgy*, London 1954). Ἀλλά καί ὁ A. G. Hamman θεωρεῖ τήν Α΄ Πέτρου ὡς μία ἀρχαία μυσταγωγική βαπτισματική Κατήχηση [*«Une homélie chrétienne: la premiere Epitre de Pierre»*, BVC 31 (1960), σσ. 28-38].
365. Πρβλ. Β. Στογιάννου: *Πρώτη Ἐπιστολή Πέτρου*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1980, σ. 273.
366. Βλ. G. G. Selwyn, *The First Epistle of St. Peter*, London 1947³, σσ. 317 ἐξ. F. L. Cross, *I Peter, a Paschal Liturgy*, London 1954, σσ. 12 ἐξ.
367. Στογιάννου: *Πρώτη Ἐπιστολή Πέτρου*, σ.334.
368. Ὑποστηρίχθηκε ἀπό τόν K. Barth ὅτι ἡ δοξολογική κατακλιδα (στ. 36) ὁμοιάζει μέ μία ἔκφραση στίς «Meditationes» τοῦ Μάρκου Αὐρήλιου («ἐκ σοῦ πάντα, ἐν σοί πάντα, εἰς σέ πάντα», IV, 23): πρβλ. *The*

- Epistle to the Romans*, μτφρ. E.C. Hoskyns, London, Oxford University Press, 1933, σ. 423. Ἡ θέση αὐτὴ ἀντικρούστηκε ἀπὸ τὸν M. J. Lagrange μὲ τὴν ἐπισήμανση, ὅτι ὁ συγκεκριμένος ὕμνος τοῦ Μ. Αὐρήλιου ἀναφέρεται μόνον στὴ φύση (*Saint Paul, Epître aux Romains*, Paris, Gabalda 1950, σ. 290).
369. Πρβλ. W. Hendriksen, *New Testament Commentary, I-II Timothy and Titus*, Michigan, Baker Book House, 1957, σσ. 206-207. Βλ. καὶ τὴν ἐνδιαφέρουσα ἄποψη τοῦ J.N.D. Kelly, ὅτι ὁ συγκεκριμένος ὕμνος «may well be a gem from the devotional treasury of the Hellenistic synagogue which converts had naturalised in the Christian Church» (*The Pastoral Epistles, I καὶ II Timothy, Titus*, London, Black, 1986⁴, σ. 146).
370. Βλ. H.H. Halley, *Bible Handbook, an Abbreviated Bible Commentary*, Milwaukee, Wisconsin, 1965, σ. 507.
371. Πρβλ. J. A. Robinson, *St. Paul's epistle to the Ephesians*, London 1903, σ.19.
372. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, «Ὁ ὕμνος τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν ἐν Ἐφεσ. 1, 3-14», *ΕΕΘΣΑ* 14 (1963), σ. 391.
373. Ἰδιαίτερος μνημονεύουμε τὴν ἐνδελεχῆ ἐπὶ τοῦ θέματος μελέτη τοῦ συναδέλφου καθ. π. Ἰ. Σκιαδαρέση (μνημονεύεται στὴ βιβλιογραφία).
374. Εἶναι πιθανὸν ἐὰν ἀναλογισθοῦμε ὅτι, ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιοεῖ εὐρύτατα τῆς πρὸ αὐτοῦ βιβλικῆς παραδόσεις, τόσο τῆς Π.Δ. ὅσο καὶ τῆς Κ.Δ., ὅπως μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔκδοσι τοῦ κειμένου (Nestle-Aland).
375. Βλ. Σ. Δεσπότη: *Ἡ ἐπουράνιος Λατρεία...*, σ. 84.
376. Ν. Ἀναγνωστοῦ, *Ἡ Ἀποκάλυψις (Εἰσαγωγικά, Κείμενον, Παράλληλα χωρία, Ἐρμηνευτικὸν Λεξικόν, Λεξιλόγιον)*, Μυτιλήνη 1971, σσ. 69-79. Περί τοῦ ἐάν ὁ Ἰωάννης ἐπηρέασθη ἢ ἐπηρέασε τὴ λατρεία τῆς ἐποχῆς του, βλ. καὶ Σ. Ἀγουρίδη: *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννη, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς*, 1994, σσ. 185-186.
377. Π. Μπρατσιώτου: *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου*, Ἀθῆναι 1992 (ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1950), σσ. 52-54 καὶ 122.
378. Περί τοῦ λειτουργικοῦ χαρακτῆρα τῆς *Ἀποκαλύψεως*, βλ. Ε. Θεόδωρου: «Φαινομενολογικὴ ἐξέτασις...», σ. 277.
379. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι, ἡ ἀνάγνωσις τῆς *Ἀποκαλύψεως* γινόταν μὲ ἰδιαίτερη φωνητικὴ ἀπόδοσι, ὥστε νὰ ἐκφράζεται τὸ δραματικὸ τῆς περιεχόμενου (βλ. D. L. Barr, «The Apocalyp of John as an Oral Enactment», *Int* 40 (1986), σσ. 245-255).
380. Ἰ. Παναγόπουλου: *Ἡ Ἐκκλησία τῶν Προφητῶν. Τὸ προφητικὸ χάρισμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν δύο πρώτων αἰώνων*, Ἀθῆναι 1995, σ. 245.
381. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά τμήματα τῶν περισσοτέρων ὑπομνημάτων στὴν *Ἀποκάλυψη*.
382. Μὲ βάση τὴ θέση, ὅτι τὰ κεφάλαια 4-5 τῆς *Ἀποκαλύψεως* ὑποδηλώνουν τὴν χρησιμοποίησι παλαιοδιαθηκικῶν ἀναγνωσμάτων στὴ Λατρεία, ὁ M.H. Shepherd ὑποστήριξε ὅτι ὁλόκληρη ἡ *Ἀποκάλυψη* ἀπηχεῖ τὴ Λειτουργία τοῦ Πάσχα (*The Pascal Liturgy...*, σσ. 87-89).
383. Πρβλ. Ἰ. Σκιαδαρέση: *Λειτουργικῆς σκηνῆς καὶ ὕμνοι...*, σ. 130, σημ. 107.
384. Ἀποκ. 4, 6β. 5, 6· 11. 7, 11. 14,3.
385. Σ. Δεσπότη, *Ἡ ἐπουράνια Λατρεία...*, σ.σ. 114.
386. Βλ. τίς ἀπόψεις τῶν R. Deichgräber (*Gotteshymnus und Christushymnus...*, σ. 51) καὶ K. R. Jörns, (*Das hymnische Evangelium...*, σ. 50). Ὁ L. Mowty, ὅμως, ὑπεστήριξε ὅτι σὸ συγκεκριμένον ὕμνον ἀπηχεῖται ἡ Λατρεία τῶν πρώτων Χριστιανῶν, μάλιστα δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασι τῆς Συναγωγῆς («Revelation 4-5...», σσ. 74-86). Τὴ διαφορὰ, ὅμως, τοῦ τρισάγιου ὕμνου σὸ Ἀποκ. 4, 8β μὲ τὸν τρισάγιον ὕμνον τοῦ Ἦσ. 6,3 (ὁ ὁποῖος ἦταν ἐντεταγμένον στὴ λατρεία τῆς Συναγωγῆς ὡς ἀνάγνωσμα) κατέδειξε ὁ R.H. Charles (*A critical and exegetical Commentary on the Revelation of St. John*, Edinburgh, Clarendon, 1956², σ. 127). Βλ. ἐπίσης, J. Marty, «Étude des textes cultuels de prière contenus dans le Nouveau Testament», *RHPR* 9 (1929), σ. 239.
387. Ὁ M. H. Sheperd θεωρεῖ ὅτι τὸ πλαίσιο τοῦ Ἀποκ. 5, 9β-13β εἶναι εὐχαριστιακὸ (πρβλ. *The Pascal Liturgy and the Apocalypse*, London/Richmond 1960, σσ. 88-89).
388. Πρβλ. Ἰ. Σκιαδαρέση: *Λειτουργικῆς σκηνῆς καὶ ὕμνοι...*, σ. 153.
389. Πρβλ. *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου*, Ἀθῆναι 1992 (ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1950), σ. 121.
390. Ἡ ἐβραϊκὴ ἐπίδρασι μαρτυρεῖται σὲ ὅλους τοὺς ὕμνους τῆς *Ἀποκαλύψεως* (βλ. Κ. Παπαδόπουλου, «Τὰ λειτουργικά...», σ. 587).
391. E. Lohmayer, *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1926, σ. 131. K. R. Jörns, *Die hymnische...*, σ. 129.
392. Βλ. R. Deichgräber, *Gotteshymnus und Christushymnus...*, σ. 60.

393. Σέ προηγούμενη παράγραφο καταδείξαμε τή φραστική καί έννοιολογική συγγένεια τοῦ «βασιλεύς τῶν βασιλευόντων» μέ τό χειρῶν τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Σαββάτου.
394. Πρβλ. Ἰ. Σκιαδαρέση, *Λειτουργικές σημεῖα...*, σ. 219.
395. Ο. Hofius, «Das Zeugnis der Johannesoffenbarung von der Gottheit Jesu Christi, Geschichte- Tradition- Reflexion», *Festschrift für Martin Hengel*, Tübingen 1996, σσ. 511-528.
396. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Δημήτριος (Τρακατέλης) γράφει, ὅτι στήν Ἀποκάλυψη ὁ Ἰωάννης προβάλλει «ἕνα ὄραμα μάχης γιά τήν ἀλήθεια τῆς πίστεως» («Ἀποκάλυψη καί ἱερωσύνη. Ἕνα ὄραμα λατρείας καί νίκης», *Τιμητικό ἀφιέρωμα εἰς τόν σεβ. Μητροπολίτην Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης Ἱερόθεον, ἐπί τῆ συμπληρώσει τριακονταετοῦς ποιμαντορίας 1967-1997*, Ἀθήνα 1997, σ. 150).
397. Πρβλ. Τήν ὥδή τῆς Μαριάμ (Ἐξ. 15, 1-21), τό ἄσμα τῆς Δεββώρας (Κριτ. 5, 1-31) καί τούς Ψαλμούς 82, 104, 134, 135.
398. Βλ. κ. Παπαδόπουλου, «Τά λειτουργικά...», σσ. 588-589.
399. Βλ. ὅλα τά σχετικά εἰσαγωγικά θέματα στήν εἰσαγωγή τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς ἐπιστολῆς ἀπό τόν Κ. Μπόνη (*Κλήμεντος Ρώμης, Ἐπιστολή Α' πρὸς Κορινθίους*, Ἀθήνα 1973, σσ. 29 ἐξ.) καθώς καί στή μελέτη τοῦ Β. Φειδά, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου κατά τήν Ἀγν Κλήμεντος*, Ἀθήνα 1959. Περί τῆς δομῆς καί τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς, βλ. καί J. Marty, «Étude des textes cultuels...», σ. 90.
400. Πρβλ. Κ. Μπόνη, ὁ.π., σ. 57. Τό σύνδεσμο τῆς προσευχῆς μέ τίς ἐβραϊκές προσευχές τῆς Συναγωγῆς τονίζει καί ὁ J. Lebreton, «La Prière...», σ.8.
401. Πρβλ. J. Marty, «Études de textes cultuels...», σ. 91. Πρβλ. καί σ.93: «Mieux qu' aucun des textes cultuels conservés dans le Nouveau Testament, celui-ci nous permet de nous représenter les éléments essentiels des prières liturgiques vers la fin du premier siècle».
402. Ὁ χαρακτήρας αὐτό εἶναι έντονος σέ ὁλόκληρη τήν ἐπιστολή, κυρίως δέ στά σχετικά μέ τή Θεία Εὐχαριστία (κεφ. 38-44).
403. Ἡ έννοια τῆς ἐκτενοῦς προσευχῆς μαρτυρεῖται στήν Π.Δ. (βλ. Ἰων. 3,8. Δ' Μακ. 5,9. Ἰουδ. 4,12), ἀπό ἐκεῖ δέ υἱοθετήθηκε γιά τή χριστιανική Λατρεία. Ὁ ὅρος περιέχει τήν έννοια τῆς πνευματικῆς ἀνατάσεως, ἡ ὁποία πρέπει νά συνοδεύει τήν προσευχή (L. Eisenhofer, *Handbuch der Katholische Liturgik*, I, Freiburg 1932, σ.198 καί II, Freiburg 1933, σ.46). Περί τῆς έννοίας τῆς «ἰκεσίας» καί τῆς υἱοθετήσεως τῆς στίς μεταγενέστερες εὐχαριστιακές εὐχές, βλ. F.E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western*, Oxford 1896, σ.373.
404. Κ. Μπόνη, σ.206 (5-10).
405. Κ. Μπόνη, σ. 206(11)-208(24).
406. «Ἄγιον ἐν ἀγίοις ἀναπαυόμενον» (Ἰησ. 57, 15). «τόν ταπεινούντα ὕβριν ὑπερηφάνων» (Ἰησ. 13, 11). «τόν δαλύοντα λογισμούς ἐθνῶν» (Ψαλμ. 32, 10). «τόν ποιοῦντα ταπεινούς εἰς ὕψος» (Ἰώβ 5, 11). «τόν πλουτίζοντα καί πτωχίζοντα» (Α' Βασ. 2,7). «τόν ἀποκτείνοντα καί ζῆν ποιοῦντα» (Δευτ. 32,39. Α' Βασ. 2,5. Δ' Βασ. 5,7). «μόνον εὐεργέτην πνευμάτων καί Θεόν πάσης σαρκός» (Ἀριθμ. 16,22· 27,16). «τόν ἐπιβλέποντα ἐν τοῖς ἀβύσσοις» (Σοφ. Σιρ. 16, 18). «τόν τῶν ἀτηλισμένων σωτήρα» (Ἰουδ. 9,11). «τόν παντός πνεύματος κτίστην» (Ἄμ. 4,13. Ἰώβ 10,12). «τόν πληθύνοντα ἔθνη ἐπί τῆς γῆς» (Γεν. 48, 16).
407. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ J. Marty περὶ τῶν παλαιοδιαθηρικῶν ἀναφορῶν τοῦ συγκεκριμένου τμήματος τῆς προσευχῆς, «malgré l'abondance des citations, un souffle remarquable de ferveur règne d'un bout a l'autre de cette prière» (πρβλ. «Étude de textes cultuels...», σ. 91).
408. *Αὕτη δέ ἐστίν ἡ αἰώνιος ζωή ἵνα γινώσκωσιν σέ τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καί ὄν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν* (Ἰω. 17,3).
409. Βλ. *Εὐχολόγιον τό Μέγα* (ἐπιστασία ἱερομ. Σπυρίδωνος Ζερβοῦ), Ἀθήνα, Ἀστήρ, 1970 (ἐπανέκδοση τῆς ἐκδόσεως τῆς Βενετίας, 1862²), σ. 358.
410. Κ. Μπόνη, σ.210 *8-14).
411. Διδαχή 14,1, ἔκδ. L.P. Audet, *La Didaché, Instruction des Apôtres*, Paris, Gabalda, 1958, σ. 240(7-8).
412. Κ. Μπόνη, σσ. 210(14)- 212(23).
413. Κ. Μπόνη, σ. 214 (1-18).
414. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν εὐσεβειῶν καί πισοτάτων ἡμῶν βασιλέων, οὓς ἐδικαίωσας βασιλεύειν ἐπί τῆς γῆς· ὄπλω ἀληθείας, ὄπλω εὐδοκίας στεφάνωσον αὐτούς... χάρισαι αὐτοῖς βαθεῖαν καί ἀναφαίρετον εἰρήνην· λάλησον εἰς τήν καρδίαν αὐτῶν ἀγαθά ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας σου καί παντός τοῦ λαοῦ σου, ἵνα ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἤρμερον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καί σεμνότητι (A. Hänggi- I. Pahl, *Prex Eucharistica...*, σσ. 328-240).
415. Περί τῆς συναφείας τοῦ αἰτήματος ὑπέρ τῶν ἀρχόντων μέ τήν ἱστορική συγκυρία τοῦ διωγμοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ, βλ. J. Marty, «Étude de textes cultuels...», σ. 93.

Τό Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς (καὶ τοῦ Υἱοῦ) (Ἐνστάσεις ἐπὶ τῶν προτάσεων καὶ ἀνασκευή τους)

Τοῦ Παναγιώτου Ἰ. Μπούμη, Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

(ΜΕΡΟΣ ΣΤ')

Στό προηγούμενο τμήμα (Ε') τῆς Μελέτης-Γνωμοδοτήσεώς μας ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐκπορεύσεως-προελεύσεως καὶ ἀποστολῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶχαμε προαναγγεῖλει ὅτι ὀφείλουμε νὰ ἀπαντήσουμε σέ ὀρισμένες ἐνστάσεις, πού ἐνδέχεται νὰ προβληθοῦν σχετικά μέ τὴν πρόταση καὶ διαδικασία προσθήκης ἄρθρου στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ἢ ἐκδόσεως σχετικοῦ δογματικοῦ Τόμου - Ὁρου. Οἱ ἐνστάσεις αὐτές, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀναφορά στό θέμα τῆς προελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ (ἢ διά) τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς καθόδου Του στοὺς Ἀποστόλους καὶ τὴν Ἐκκλησία (στόν κόσμο), ἴσως δέν εἶναι οἱ μόνες πού μπορεῖ νὰ προβληθοῦν. Ὡστόσο νομίζουμε ὅτι εἶναι οἱ πῶ σημαντικές καὶ πιθανές. Καί γι' αὐτό ἐρχόμαστε στήν ἐξέτασή τους:

Α' Ἐνσταση

*Ἡ πληρότητα τῆς ἐκφράσεως
«Τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν»*

Ἴσως ἰσχυριστεῖ κάποιος: Τί χρειάζεται νὰ προσθέσουμε στό Σύμβολο τῆς Πίστεως (Νικαίας-Κων/πόλεως) ἄλλο-νέο ἄρθρο, ἢ τί χρειάζεται νὰ ἐκθέσουμε ὄρο δογματικό περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μετά τὴν ἄνοδο τοῦ Ἰησοῦ στόν Πατέρα του καὶ τὴν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στοὺς Ἀποστόλους καὶ τὴν Ἐκκλησία, γιὰ νὰ τοὺς «ὀδηγήσει εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν»; Δέν ἀρκεῖ ἡ ἔκφραση «τό λαλήσαν διά τῶν Προφητῶν», μέσα στήν ὁποία θά συνυπο(νοοῦμε)νοήσουμε καὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ ὄλους τοὺς θεοφόρους καὶ θεηγόρους ἄνδρες τῆς Ἐκκλησίας;

Φυσικά δέν ἀποκλείεται ὅτι μέ τὴ λέξη προφῆτες μποροῦμε νὰ ἐννοοῦμε γενικότερα καὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἄλλα ἀποστολικά πρόσωπα. Ἄλλωστε καὶ στήν Καινὴ Διαθήκη ἔχουμε χωρῖα πού μιλοῦν γιὰ

«προφῆτες» τῆς μετὰ Χριστόν ἐποχῆς. Πράγματι: 1) Στό Πράξ. 2,14-18 διαβάζουμε: «Σταθεῖς δέ Πέτρος σὺν τοῖς ἑνδεκα ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἀπεφθέγγετο αὐτοῖς· ἄνδρες Ἰουδαῖοι ... τοῦτό ἐστί τό εἰρημένον διά τοῦ προφήτου Ἰωήλ· καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεός, ἐκκεῶ ἀπό τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ... καὶ προφητεύουσιν». 2) Στό Πράξ. 15,32: «Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφήται ὄντες...». 3) Στό Πράξ. 21,9: «Τούτω (τῷ Φιλίππῳ) δέ ἦσαν θυγατέρες τέσσαρες προφητεύουσαι». 4) Στό Α' Κορ. 12,28: «Καὶ οὗς μὲν ἔθετο ὁ Θεός ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους...». 5) Στό Ἐφεσ. 2,19-20: «Ἔστέ ... οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν...».

Ὅμως φαίνεται ὅτι ἀπό πολλοὺς ἐπιστήμονες μέ τὴν ἔκφραση «τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν» ἐννοοῦνται οἱ προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (πρβλ. Κων. Σκουτέρη, Ἱστορία Δογματῶν, τόμ. Β', Ἀθήνα 2004, σελ. 517 ἐξ.). Σ' αὐτό συμφωνοῦν καὶ μέ τὴν Ἁγία Γραφή, ὅπου λέει ὁ Κύριος: «Πάντες γάρ οἱ προφήται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου ἐπροφήτευσαν» (Ματθ. 11,13).

Ἐπίσης παρατηροῦμε ὅτι οἱ Πατέρες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἔκαναν ἀντιδιαστολή μεταξύ προφητῶν καὶ Ἀποστόλων. Γι' αὐτό καὶ λένε στό «Συνδικόν τῆς Ὁρθοδοξίας», πού διαβάζεται στοὺς ναοὺς τῆν Α' Κυριακῆ τῶν Νησιειῶν: «Οἱ προφῆται ὡς εἶδον, οἱ ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν, ἡ Ἐκκλησία ὡς παρέλαβεν, οἱ διδάσκαλοι ὡς ἐδογματίσαν...» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 205 [244]).

Ἐνεκα τούτου νομίζουμε ὅτι τό 8ο ἄρθρο καὶ μέ τὴν ἔκφραση «τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν» ἀναφέρεται στοὺς προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἐξ ἄλλου τό ὅτι λέει τό «λαλήσαν» καί ὄχι τό «λαλοῦν» εἶναι ἐπιπλέον μία ἀπόδειξη ὅτι μιλάει εἰδικῶς γιά τούς προφήτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ὄχι γιά τούς μ.Χ. ἐποχῆς προφήτες. Γιατί δέν εἶναι δυνατόν νά περιορίσαν τή δράση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ Πατέρες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων στούς «προφήτες» μόνο πρό τῶν Συνόδων Νικαίας-Κων/πόλεως, ὅποτε ἔγινε τό Σύμβολο, καί νά δέχτηκαν ὅτι ὕστερα σταματᾶ ἢ θά σταματοῦσε νά φωτίζει ἄλλους - μεταγενέστερους θεηγόρους ἄνδρες.

Ἐπιχείρημα ὑπέρ τοῦ ἀνωτέρω εἶναι καί τό γεγονός ὅτι καί ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, γράφοντας στόν Ἰωάννη Ἀντιοχείας, δέχεται ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα λαλεῖ καί διά τῶν «ἀγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατά καιρούς» καί ὄχι μόνον διά τῶν πρό αὐτῆς. Συγκεκριμένως, ἀφοῦ προηγουμένως τοῦ γράφει: «Μεμνημένοι τοῦ λέγοντος “μή μέταίρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου” (Παροιμ. 22,28)», προσθέτει σέ χρονικό τύπο διαρκείας: «Οὐ γάρ ἦσαν αὐτοί οἱ λαλοῦντες, ἀλλά τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί Πατρός, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δέ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατά τόν τῆς οὐσίας λόγον» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 147, ὑποσ. 3 [153, ὑποσ. 1]).

Ἐάν ἤθελαν, λοιπόν, νά περιλάβουν καί τούς μετά Χριστόν θεοφόρους ἄνδρες στόν ὄρο προφήτες, οἱ Πατέρες τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου ἔπρεπε νά ποῦν «τό λαλοῦν διά τῶν προφητῶν», ὄχι «τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν», ἢ ἔστω νά ποῦν «τό λαλήσαν καί λαλοῦν διά τῶν προφητῶν».

Ἐνεκα τούτων νομίζουμε ὅτι τό 8ο ἄρθρο τοῦ Συμβόλου μέ τήν ἔκφραση «τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν» ἀναφέρεται στούς προφήτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Περιορίζεται ἐνδεικτικῶς στήν περίοδο τῆς δράσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν πρό Χριστοῦ ἐποχή. Καί θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε ὅτι συνεπῶς ὁμιλεῖ εἰδικῶς μόνο γιά τήν ἐκπόρευση Του ἐκ τοῦ Πατρός, ὅπως ἐπίσης μόνο γιά τήν ὁμοουσιότητα καί ὁμοτιμία Του («συμπροσκυνούμενον...») πρὸς τόν Πατέρα καί τόν Υἱό, καθὼς γράφει καί ὁ Κύριλλος πρὸς τόν Ἰωάννη.

Σημείωση: Περισσότερα περί τῆς θέσεως, σχέσεως καί σημασίας τῆς προτάσεως «τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν» ἔχουμε καταγράψει στό Ε΄ τμήμα τῆς παρούσας γνωμοδοτήσεως (Ἐκκλησία, ἔτ. ΠΘ΄ [2012], τεῦχ. 11, σελ. 773-780).

Β΄ Ἔνσταση

Ἡ τελειότητα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως

Ἀκολούθως ἄλλος μπορεῖ νά προβάλει ὡς ἔνσταση γιά τήν πρόταση τῆς προσθήκης ἑνός ἄρθρου στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ἢ τῆς θεσπίσεως ἑνός δογματικοῦ ὄρου τό γεγονός ὅτι τό Σύμβολο αὐτό χαρακτηρίζεται ὡς τέλειο ἢ ἔστω ὡς σοφόν καί σωτήριο καί μάλιστα ἀπό ἐπίσημες ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας. Ἄς δοῦμε τί λένε οἱ σχετικές ἀποφάσεις:

Ἡ Ὁρος πίστεως τῆς Δ΄ ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμ. Συνόδου, ἀφοῦ προηγουμένως παραθέτει «τά κείμενα τῶν συμβόλων τῆς Α΄ καί τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου» (ὅπως σημειώνει ὁ Ἱ. Καρμίρης), λέει ἐν συνεχείᾳ: «Ἦρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσίν τε καί βεβαίωσιν τό σοφόν καί σωτήριο τοῦτο τῆς θείας χάριτος Σύμβολον· περί τε γάρ τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκδιδάσκει τό τέλειον, καί τοῦ Κυρίου τήν ἐνανθρώπησιν τοῖς πιστῶς δεχομένοις παρίστησιν...» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 164 [174]).

Ἔτσι, ὅπως ἔχει τό κείμενο, μᾶς λέει ὅτι περί τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος διδάσκει τό «τέλειον». Ἀλλά τί σημαίνει αὐτό;

Α) Μία ἐκδοχή: Ἐκδιδάσκει τήν τελειότητα καί τῶν τριῶν προσώπων, τή θεία τους φύση, τό ὁμοούσιό τους. Μᾶς διδάσκει καί τονίζει ὅτι καί τά τρία πρόσωπα εἶναι τέλεια. Ὅτι εἶναι ὁ τέλειος Θεός. Ὅτι δηλαδή: Περί τῶν τριῶν προσώπων καί εἰδικῶς ὡς πρὸς τήν οὐσία τους (τό ὁμοούσιο) ἐκδιδάσκει τό «τέλειον», ὄχι ὅτι εἶναι τό Σύμβολο τέλειο καί ὁλοκληρωμένο. Ἐκφράζει καί ὑποδεικνύει τό τέλειο, τό ἀληθές, γιά τήν οὐσία τῶν τριῶν προσώπων, γιά τή θεότητά τους.

Ὅτι γιά τό θέμα τῆς οὐσίας ἐκφράζει τό τέλειο, ἀλλά ὄχι ὅτι εἶναι τέλειο ὡς πρὸς ὅλα τά ἀφορῶντα στήν Ἁγία Τριάδα, φαίνεται καί ἀπό τή συνέχεια τοῦ κειμένου πού λέει-προσθέτει: «...καί τοῦ Κυρίου τήν ἐνανθρώπησιν τοῖς πιστῶς δεχομένοις παρίστησιν». Δέν ἀρκεῖται στό «ἐκδιδάσκει τό τέλειον». Ἐνῶ δηλ. προηγουμένως λέει «ἐκδιδάσκει τό τέλειον», στή συνέχεια *προβαίνει* καί στήν προσθήκη τοῦ «καί τοῦ Κυρίου τήν ἐνανθρώπησιν...παρίστησιν». Κάνει ἐπομένως καί εἰδική προσθετική ἀναφορά ὡς πρὸς τό πρόσωπο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Ἐπί πλέον μπορεῖ νά πει κανεὶς ὅτι αὐτό καθ' αὐτό τό Σύμβολο χαρακτηρίζεται «ὡς σοφόν καί σωτήριο», ἐνῶ τό «τέλειον» διδάσκει περί τοῦ Πατρὸς

καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καί τοῦ ὁμοουσίου αὐτῶν, καί ὅτι αὐτό «ἀρκοῦσε στήν ἐντελῆ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας» καί ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας.

Αὐτή ἡ ἐκδοχή περὶ τῆς τελειότητας τῶν τριῶν προσώπων ἐνισχύεται ἀκόμη καί ἀπό αὐτό πού γράφεται στήν «Ἐκθεσιν πίστεως κατὰ ἀποκάλυψιν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας» τοῦ Θαυματουργοῦ. Ἐκεῖ μιλάει καί περὶ τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος ξεχωριστά ὡς «τελείων» καί ὅλων μαζί ὡς «τριας τελεία» (πρβλ. Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 70, ὑποσ. [67, ὑποσ. 1]).

Αὐτή ἡ ἔννοια-ἐφαρμογή τῆς τελειότητας στά τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἰδιαίτερος ἐνισχύεται καί ἀπό αὐτό πού γράφει τό 382 ἡ ἴδια ἡ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδος στήν ἐπιστολή τῆς «πρός τούς ἐν Ρώμῃ συναθροισθέντας ἐν Συνόδῳ ἐπισκόπους»: «Ταύτην (τὴν πίστιν τῆς Νικαίας)...διδάσκουσιν ἡμᾶς: Πιστεύειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δηλαδή θεότητος καί δυνάμεως καί οὐσίας μᾶς τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πιστευομένης, ὁμοτίμου τε τῆς ἀξίας καί συναϊδίου τῆς βασιλείας, ἐν τρισὶ τελειοτάταις ὑποστάσεσιν, ἡγουν τρισὶ τελείοις προσώποις» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 134-135 [131]. Πρβλ. καί σελ. 79, ὑποσ. 2 [76, ὑποσ. 1]). Ἐδῶ ἡ ἐπανάληψη μάλιστα τοῦ «τέλειος» ἐνισχύει τὴν παροῦσα ἐκδοχή.

Ὅτι ὄντως μιλάει περὶ τῆς οὐσίας καί τῆς θεότητας τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος φαίνεται καί ἀπό τὰ ἐξῆς ἐκτός τῶν ἀνωτέρω:

1) Στόν ὄρο πίστεως τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου διακηρύσσεται ὅτι «τὴν περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν» τῶν πατέρων τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου «κυροῖ» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 165 [175]).

2) Ἀλλά καί ὁ α΄ καν. τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου λέει περὶ τῶν Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου: «οἱ τῆ ὁμογνωμοσύνης τῆς πίστεως τὸ ὁμοούσιον ἡμῖν ἐπὶ τῶν τριῶν τῆς θεαρχικῆς φύσεως ὑποστάσεων ἀπεκάλυψαν καί διετράνωσαν» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 191 [227]). Καί νά σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι τὸ Σύμβολο τῆς Νικαίας εἶχε μόνο τὴν πρόταση «Καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα». Πλὴν ὅμως τὸ ἔθεσαν ἔτσι, μὲ τὴν συμπαράθεση αὐτή, στήν ἴδια βαθμίδα θεότητας καί τελειότητας μὲ τὸν Πατέρα καί τὸν Υἱό.

Β΄ Ἐκδοχή.

Βεβαίως μπορεῖ νά ὑπάρξει καί ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ἔκφραση «ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον» ἐννοεῖ ὅτι τὸ Σύμ-

βολο (ἐκ)διδάσκει, παραδίδει, τὸ σωστό, τὸ ἀσφαλές (πρβλ. Δημ. Δημητράκου, *Λεξικόν*), αὐτό πού δὲν ἔχει λάθη (πρβλ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικόν*), ἢ αὐτό πού εἶναι αὐταρκές καί ἐπαρκές. Ὅτι δηλαδή εἶναι τέλειο ὡς πρὸς τὴ διατύπωση τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τοῦ Θεοῦ, τῆς Τριαδικότητας, ἀλλὰ καί τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ.

Μήπως καί ἡ Τριαδικὴ ἐπίκληση στόν «Τρισάγιο Ὑμνο» «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος» δὲν εἶναι τέλεια, ἂν καί εἶναι λίαν ἐπιγραμματικὴ καί συνοπτικὴ; Ἴσως μάλιστα καί γι' αὐτὸ ὁ πᾶς (81ος) κανόνας τῆς Πενθέκτης μᾶς πληροφορεῖ, λέγοντας: «Ἐπειδήπερ ἐν τισὶ χώραις μεμαθήκαμεν, ἐν τῷ Τρισάγιῳ ὕμνῳ, ἐν προσθήκῃς μέρει ἐκφωνεῖσθαι μετὰ τὸ Ἅγιος ἀθάνατος, τὸ, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, ἐλέησον ἡμᾶς, τοῦτο τε ὑπὸ τῶν πάλαι ἁγίων Πατέρων, ὡς τῆς εὐσεβείας ἀλλότριον, ἐκ τοῦ τοιοῦτου ἀπληθή ὕμνου» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 197 [234]. Πρβλ. καί *Πηδάλιον*, σελ. 291 καί 185, ὑποσ.). Οἱ αὐθαίρετες προσθήκες εἶναι ἐπιβλαβεῖς.

Εἶναι, λοιπόν, τέλειο τὸ Σύμβολο τῆς Νικαίας-Κων/πόλεως κατὰ τὴ διατύπωση. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νά διευκρινίσουμε καί τὰ ἐξῆς: Τὸ τέλειο δὲν δέχεται βελτίωση, γιατί ἡ βελτίωση προϋποθέτει κάτι τὸ λανθασμένο. Αὐξηση ὅμως καί ἀνάπτυξη ἢ προσθήκη προτάσεων διασαφητικῶν δέχεται καί μία τέλεια πρόταση ἀκόμη. Γιατί; Γιατί μπορεῖς νά τὴν ἀναλύεις καί νά τὴν ἀναπτύσσεις.

Ἡ ἔννοια, λοιπόν, τοῦ τελείου ἐγκτεῖται στὴ διατύπωση τοῦ γραφομένου, ὄχι στὴν πλήρη ἔκθεση τοῦ πιστευομένου ἢ στὴ λεπτομερέστατη ἀριότητα τῆς διακηρύξεως. Ἄρα μᾶλλον μποροῦμε νά (προσ)θέσουμε καί ἄλλες διευκρινιστικὲς ἢ περαιτέρω προτάσεις σ' ἓνα κείμενο. Ἀλλιῶς δὲν θά μπορούσαμε οὔτε στὰ κηρύγματα-ὁμιλίαις νά ἀναπτύσσουμε τὰ τῆς «πίστεως» στό ἐκκλησιασμο.

Ἄλλωστε τὸ νά διδάσκει κάτι τὸ ἄρτιο, τὸ πλήρες, τὸ ὀλοκληρωμένο, ἓνα κείμενο εἶναι μᾶλλον ἀδύνατον. Γιατί, πρῶτον, πῶς εἶναι δυνατόν ἐμεῖς οἱ πεπερασμένοι ἄνθρωποι στὴν ἀνθρώπινη γλώσσα νά διατυπώσουμε κατὰ τέλειο (μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια) τρόπο τὸ τριαδικὸ δόγμα τῆς Πίστεώς μας; Καί δεύτερον, πῶς εἶναι δυνατόν νά ἐκδιδάξει κατὰ τέλειο τρόπο ἓνα κείμενο τούς πιστοὺς καί αὐτοὶ νά κατανοήσουν καί νά γνωρίσουν τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος πλήρως σ' αὐτὴ μάλιστα τὴ ζωή;

Γ' Έκδοχή.

Τό «τέλειον» ἔχει σχέση καί μέ τό θέμα τῆς «ἐλπίδος» τῆς «σωτηρίας», μέ τήν ἐπαρκή ἢ ἀπαραίτητη γνώση τῆς ἀλήθειας πρὸς οἰκείωση τῆς σωτηρίας. Τοῦτο φαίνεται καί ἀπό τόν α' καν. τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀποδοκιμάζει καί κατακρίνει: α) τόν Μακεδόσιον, ὁ ὁποῖος «δοῦλον τό δεσπόζον» Ἅγιο Πνεῦμα νόμιζε καί ἔτσι κατέληγε στό «ὡς ἂν μὴ ἐντελές ἡμῖν τό τῆς ἐλπίδος εἶη μυστήριον», καί β) τόν Ἀπολλινάριον «ὅς (=ὁ ὁποῖος) ἄνουν καί ἄψυχον τόν Κύριον ἀνεληφέναι (=ἔχει ἀναλάβει) σῶμα δυσσεβῶς ἐξηρεύξατο, ἐντεῦθεν καί οὗτος ἀτελῆ τήν σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι συλλογιζόμενος» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 191 [227-228]).

Δ' Έκδοχή.

Ἐκτός ἀπό αὐτές μέ τήν ὑπαρξη τοῦ ρήματος «ἐκδιδάσκω» ἴσως μπορεῖ νά διατυπωθεῖ ἡ ἀποψη ὅτι τοῦτο μᾶς ὑποδεικνύει ὅτι καί κάτι τί ἄλλο εἶναι δυνατόν νά προσθέσουμε στό Σύμβολο Νικαίας-Κων/πόλεως μετά τό ἄρθρο περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γιά νά εἶναι τέλειο. Μᾶς ἀφήνει περιθώριο, ἂν δέν μᾶς ὑποκινεῖ, γιά μιά τέτοια πρόσθεση. Καί τοῦτο, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη καί τόν Ὅρο τῆς Δ' Οἴκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ λέει ὅτι τό Σύμβολο «περί τε γάρ τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκδιδάσκει τό τέλειον», ὁ ἴδιος προσθέτει «καί τοῦ Κυρίου τήν ἐνανθρώπησιν ... παρίστησιν».

Ἡ ἐκδοχή αὐτή τῆς ὑποδείξεως ἴσως μπορεῖ νά ἐνισχυθεῖ καί ἀπό τό γραφόμενο στόν α' καν. τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου. Αὐτός λέει περί τῆς Α' Οἴκουμ. Συνόδου: Οἱ Πατέρες τῆς συνόδου αὐτῆς «τῇ ὁμογνωμοσύνη τῆς πίστεως τό ὁμοούσιον ἡμῖν ἐπὶ τῶν τριῶν τῆς θεαρχικῆς φύσεως ὑποστάσεων ἀπεκάλυψάν τε καί διετράνωσαν...τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν καί τό ἅγιον Πνεῦμα προσκυνεῖν μᾶ προσκυνήσει τοὺς πιστοὺς ἀναφανδόν ἐκδιδάξαντες» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 191 [227]). Ἐδῶ τό «ἐκδιδάξαντες» μπορεῖ βεβαίως νά ἔχει καί ἀπλῶς τήν ἔννοια τοῦ διδάσκω τῆ συμπροσκύνηση (ὡς συνυπονοούμενον τοῦ ὁμοούσιον), ἀφοῦ στό Σύμβολο τῆς Α' Οἴκουμ. Συνόδου ἔχουμε τή διακήρυξη τοῦ ὁμοουσίου καί μέ τήν ἀπλή παράθεση τοῦ «καί εἰς τό Ἅγιον Πνεῦμα». Ἀλλά μπορεῖ νά ἔχει καί τήν ἔννοια τοῦ ὑποδεικνύω (τοῦ «ὑπέδειξαν», ἔδωσαν βάση) στή Β' Οἴκουμ. Σύνοδο νά ἀναλύσει καί νά προβεῖ στήν

προσθήκη (expressis verbis) τοῦ «συμπροσκυνούμενον», ὅπως καί ἐγινε μέ τό ὄγδοο ἄρθρο (πρβλ. Πηδάλιον, σελ. 219).

Συνελόντι εἰπεῖν ὡς προέκταση συμπέρασμα: Τό Σύμβολο τῆς Πίστεως γιά ἐκεῖνο πού ἤθελε νά διδάξει, δηλ. νά διδάξει τό ὁμοούσιο τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, τό ἀπαραίτητο γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου διδάσκει τό τέλειο, τό ἀκριβές, τό ὀρθό. Καί αὐτό ἦταν ἀρκετό, ἐπαρκές. Ἀλλά συγχρόνως ἐκδιδάσκει-ὑποδεικνύει, γιά νά ἔχουμε τό τέλειο καί πάλι, τί μπορούμε ἀκόμη νά προσθέσουμε ἀκινδύνως.

Ἄλλωστε θά ἔλεγε κάποιος ὅτι πραγματικά τέλειο εἶναι ἓνα κείμενο: α) καί ὅταν διδάσκει αὐτό πού θέλει νά διδάξει, β) καί ὅταν ὑποδεικνύει καί ἀφήνει περιθώριο καί ὑποκινεῖ νά βροῦν καί ἄλλοι καί νά διδάξουν τό τέλειο. Αὐτό εἶναι τό τέλειο! ἀπό κάθε ἀποψη, ἀπό ὅλες τίς πλευρές.

Αὐτό ἴσως ἤθελε νά πεῖ, ἔστω ἀσυνειδήτως, καί ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Ἱερεμίας Β' πρὸς τοὺς Βυρτεμβέργιους Λουθηρανούς θεολόγους, ὅταν χαρακτηριστικῶς ὡς «τέλειον πάντοθεν (=πανταχόθεν, ἀπό ὅλες τίς ἀπόψεις-πλευρές) τῆς εὐσεβείας ἡμῖν σημειῖον» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 93, ὑποσ. 1 [89, ὑποσ. 2]) τό Σύμβολο τῆς πίστεως. Βεβαίως τό «πάντοθεν» ἴσως εἶναι μία ὑπερβολή ἐν συγκρίσει μέ ἐκεῖνο πού λέει ἡ Δ' Οἴκουμ. Σύνοδος. Ἀλλά συγχρόνως δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι τό «πάντοθεν» ἐλέγχθη ἀπό ἓνα διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος δέν διεκδικεῖ (καί δέν ἔχει) τό ἀλάθητο, ὅπως τό ἔχει μία Οἰκουμένη Σύνοδος. Εἶναι μία προσωπική του γνώμη, ἡ ὁποία ἴσως ἐπικρατοῦσε καί γενικότερα τότε.

Τά ἴδια ἰσχύουν (τά περί διδάσκω καί ὑποδεικνύω) καί γιά τήν ἄλλη ἔκφραση τοῦ Ἱερεμίας πού λέει ὅτι τό Σύμβολο τῆς Νικαίας «τετελείωται δέ ὑπό τῶν ρν' (150) ἐν Κωνσταντινουπόλει» Πατέρων (ὅπ. παρ.).

Γ' Ἐνοσταση

Ἡ ἀπαγόρευση προσθήκης

Περαιτέρω ἴσως προβάλλει κάποιος ἄλλος τήν ἀκόλουθη ἔνοσταση-κώλυμα δημιουργίας σχετικοῦ ἄρθρου, ἢ ἀκόμη καί Ὁρου: Οἱ ὑπάρχοντες Ὁροι-κανόνες Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀπαγορεύουν κάθε ἀλλαγὴ ἢ προσθήκη στό Σύμβολο τῆς Πίστεως. Ἄς τὰ ἐρευνήσουμε:

Κατά πρῶτον ἔχουμε τόν α' καν. τῆς ἐν Κων/πόλει Β' Οἴκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος λέει γενικότερα:

«Ὁρισαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες ἄγιοι Πατέρες, μὴ ἀθετεῖσθαι τὴν πίστιν τῶν Πατέρων τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτώ, τῶν ἐν Νικαία τῆς Βιθυνίας συνελθόντων, ἀλλὰ μένειν ἐκείνην κυρίαν» (Καριμίρη, ΔΣΜ, σελ. 135 [132]).

Εὐθύς ἀμέσως προξενεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι ὁ κανόνας αὐτὸς ἀναφέρεται στὴν «πίστιν» τῶν ἐν Νικαία (μάλιστα μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτώ) Πατέρων καὶ ὄχι καὶ στὴ δική τους, τ.ἔ. τῆς Κων/πόλεως. Καὶ ἀκόμη ὅτι μιλάει περὶ «πίστεως» τῆς Νικαίας καὶ ὄχι περὶ Συμβόλου. Ἀλλὰ ὁ ὅρος «πίστις» ἀναφέρεται κυρίως στό περιεχόμενο, στὴν οὐσία, καὶ ὄχι στὴ γραμματική διατύπωση. Καὶ ἐπὶ πλέον μιλάει γιὰ «ἀθέτηση» τῆς πίστεως καὶ ὄχι γιὰ προσθήκη στό Σύμβολο.

Ἐν συνεχείᾳ ἔχουμε τὸν ζ' καν. τῆς Γ' Οἴκου. Συνόδου, ὁ ὁποῖος ὀρίζει παρομοίως: «Τούτων τοίνυν ἀναγνωσθέντων, ὥρισεν ἡ ἅγια Σύνοδος, ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἢ γοῦν συγγράφειν ἢ συντιθέναι, παρὰ τὴν ὀρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῇ Νικαίᾳ συναχθέντων πόλει σὺν ἁγίῳ Πνεύματι» (Καριμίρη, ΔΣΜ, σελ. 150 [155]).

Ὅμως, ὅπως εὐχερῶς διαπιστώνουμε, καὶ ὁ κανόνας αὐτὸς, καίτοι θεσπίστηκε μετὰ τῆ Β' Οἴκου. Σύνοδο, μιλάει μόνο γιὰ τὴν «πίστιν» τῆς Α' ἐν Νικαία Συνόδου καὶ ὄχι γιὰ τὴν «πίστιν» καὶ τῆς Β' ἐν Κων/πόλει Συνόδου. Αὐτὴ ἢ παράλειψη καὶ ἐδῶ, σ' αὐτὸν τὸν κανόνα, εἶναι τυχαία; Ἡ μήπως μὲ τὴ μνεῖα μόνο τῆς «πίστεως» τῆς ἐν Νικαία Συνόδου μᾶς ἀφήνει περιθώριο γιὰ κάποια θέσπιση-προσθήκη σ' αὐτὰ πού συνέταξε-θέσπισε ἡ Β' Οἴκου. Σύνοδος; Μήπως δηλ. οἱ Πατέρες τῆς Γ' Οἴκου. Συνόδου εἶχαν συναίσθηση ἢ «διαίσθηση» ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν ἦταν ἀκόμη ὀλοκληρωμένα, τὰ τελευταῖα; Μήπως τ.ἔ. ἔχουμε τελικῶς τὸ ἐλεύθερο προσθήκης;

Περαιτέρω θὰ τολμούσαμε νὰ ἐκφράσουμε καὶ τὴν ἐξῆς σκέψη: Μήπως ὁ ζ' κανόνας τῆς Γ' Οἴκου. Συνόδου ὀρίζει νὰ μὴν ἀνταλλαγεῖ, νὰ μὴν ἀντικατασταθεῖ τὸ Σύμβολο τῆς Α' ἐν Νικαία Συνόδου μὲ κάποιο ἄλλο, καὶ γιὰ τὸ ἐκτός τῶν προηγούμενων λόγων μπορεῖ κάλλιστα νὰ χρησιμεύσει ὡς ὑπόδειγμα (τὰ σχετικά τ.ἔ. ἄρθρα περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ) γιὰ τὴ σύνταξη καὶ ἄρθρου ἢ ἄρθρων περὶ Ἁγίου Πνεύματος, ἀντίστοιχων πρὸς τὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου; Τίποτε, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲν μποροῦμε νὰ ἀποκλείσουμε.

Ἴσως θὰ ἰσχυριζόταν κάποιος, ἀκολουθώντας καὶ τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ Ἰω. Καριμίρη (ΔΣΜ, σελ. 87 καὶ 131 [82-83 καὶ 127]), ὅτι μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ Πίστη Νικαίας ἢ Σύμβολο Νικαίας ἐννοοῦμε καὶ τὸ θεσπισθέν ὑπὸ τῆς Β' Οἴκου. Συνόδου Σύμβολο μαζί.

Ὡστόσο τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι καὶ ἓνας ἄλλος δογματικὸς Ὅρος (ὁ τῆς Δ' Οἴκου. Συνόδου), ἐκτός τοῦ προαναφερθέντος α' καν. τῆς Β' Οἴκου. Συνόδου, δὲν ἀρκεῖται νὰ προσδιορίσει τὸ Σύμβολο μόνο μὲ τὴ μνημόνευση τῆς πόλεως, τῆς Νικαίας, ἀλλὰ ἴσως γιὰ νὰ μὴ γίνεταί κάποια παρεξήγηση ἢ γενίκευση ἢ σύγχυση προσδιορίζει καὶ λέει αὐτὸ πού ἐγινε ἀπὸ 318 Πατέρες. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο μήπως προσδιορίζει καὶ ἀντιδιαστέλλει σαφῶς τὰ κείμενα; Γιὰ νὰ δοῦμε.

Πιὸ συγκεκριμένα: Ἀφοῦ προηγουμένως λένε οἱ Πατέρες τῆς Δ' Οἴκου. Συνόδου ὅτι τὴν «ἀπλανῆ τῶν Πατέρων ἀνανεωσάμενοι πίστιν, τὸ τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτώ Σύμβολον τοῖς πᾶσι κηρύξαντες» καὶ ὅτι «οἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ μεγάλῃ Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες ἄγιοι καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν ἐπισφραγισάμενοι πίστιν» (Καριμίρη, ΔΣΜ, σελ. 164 [174]), συνεχίζουν: «Ὁρίζομεν τοίνυν, τὴν τάξιν καὶ τοὺς περὶ τῆς πίστεως ἅπαντας τύπους φυλάττοντες καὶ ἡμεῖς τῆς κατ' Ἐφεσον (Γ') πάλαι γεγενημένης ἁγίας Συνόδου ...προλάμπειν μὲν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου πίστεως τὴν ἔκθεσιν τῶν τῆς ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαία ...κρατεῖν δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀρισθέντα πρὸς ἀναίρεσιν μὲν τῶν τότε φρεισῶν αἰρέσεων, βεβαίωσιν δὲ τῆς αὐτῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἡμῶν πίστεως» (ὅπ. παρ., σελ. 164 [174]).

Δηλαδή: α) Οἱ Πατέρες καὶ ἐδῶ ἐκτός τοῦ ὅτι κάνουν διάκριση καὶ ἀντιδιαστολή μετὰ τῆς ἐκθέσεως καὶ πίστεως τῶν δύο πρώτων Οἰκουμεικῶν Συνόδων, ἐπὶ πλέον δίνουν καὶ προβάδισμα καὶ μεγαλύτερη βαρύτητα στό κείμενο τῆς Α' Οἴκου. Συνόδου. Καὶ β) Ἄν καὶ ὀρίζουν «νὰ κρατοῦν» τὰ ὀρισθέντα ἀπὸ τῆ Β' Οἴκου. Σύνοδο, ὅμως δὲν ἀπαγορεύουν, τουλάχιστον ρητῶς, κάθε πρόσθεση σ' αὐτὰ.

Παραλλήλως πολὺ διαφωτιστικά εἶναι καὶ τὰ κατωτέρω ὀριζόμενα ἀπὸ τὴν ἴδια Σύνοδο: «Ὁρίσθη (ἢ Δ' Οἴκου. Σύνοδος) προηγουμένως τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτὼ ἁγίων Πατέρων τὴν πίστιν μένειν ἀπαρρηχίρητον. Καὶ διὰ μὲν τοὺς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους τὴν χρόνους ὕστερον παρὰ τῶν ἐπὶ

της βασιλευούσης πόλεως συνελθόντων ἑκατόν πενήκοντα ἁγίων Πατέρων περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν κυροῖ, ἣν ἐκείνοι τοῖς πᾶσιν ἐγνώρισαν, οὐχ ὡς τι λείπον τοῖς προλαβοῦσιν ἐπεισάγοντες, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αὐτῶν ἔννοιαν κατὰ τῶν τὴν αὐτοῦ δεσποτεῖαν ἀθετεῖν πειρωμένων γραφικαῖς μαρτυρίαις τρανώσαντες» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 165 [174-175]).

Ἄξια ἰδιαίτερης ὑπογραμμίσεως στό τμήμα αὐτό, ἐκτός τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν δύο Οἰκουμενικῶν Συνόδων, εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Ὅτι γιὰ τὸ κείμενον-«πίστιν» τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου ὁρίζει ὅτι πρέπει νὰ μείνει «ἀπαρεχγείρητον».

β) Ὅτι τὸ κείμενον-«διδασκαλία» τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου μόνο τὸ (ἐπι)κυρώνει, χωρὶς νὰ ὁρίζει κάτι ἀνάλογο πρὸς τὸ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου.

γ) Ὅτι καὶ ἡ Α΄ καὶ ἡ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδοι ἀναφέρονταν στὴν οὐσία εἰδικῶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, αὐτὸ τ.ἔ. πού διαπιστώσαμε καὶ πῶ μπροστά.

δ) Ὅτι ἡ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδος «ἐτράνωσε (= ἐξήγησε, ἐνίσχυσε, αὔξησε) γραφικαῖς μαρτυρίαις» τὰ ὑπὸ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου ὀρισθέντα καὶ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

ε) Ἴσως στὴν ἀξιολόγησι τῶν λεγομένων δὲν πρέπει νὰ παραθεωροῦμε καὶ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ὄρων «ἐκθεσις», «πίστις», «Σύμβολον», «διδασκαλία».

στ) Τὸ «Σύμβολον» ἐννοεῖ κάτι τυποποιημένο, ὅπως καὶ τὸ «ἐκθεσις», ἐνῶ τὸ «πίστις» ἢ «διδασκαλία» ἀναφέρεται περισσότερο στὴν οὐσία.

ζ) Τελικὰ ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ μένει «ἀπαρεχγείρητον» εἶναι ἡ πίστις, ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

η) Πάντως κι ἐδῶ δὲν διατυπώνεται κάποια ἀπαγόρευση προσθέσεως στὰ ὀρισθέντα ἀπὸ τὴ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδο.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ΣΤ΄ Οἰκουμ. Σύνοδος μᾶλλον τὸν ἴδιο δρόμο ἀκολουθεῖ, ὅταν διακηρύττει: «Ἀκαινοτόμητα μὲν ἐν πᾶσι τὰ τῆς εὐσεβείας ἀνανεωσαμένη θεοπίσματα...καὶ τὸ παρὰ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ Πατέρων ἐκτεθέν, καὶ αὐθις παρὰ τῶν ἑκατόν πενήκοντα θεοφρόνως βεβαιωθέν, ὅπερ καὶ αἱ λοιπαὶ ἅγιοι Σύνοδοι...ἐδέξαντο καὶ ἐπεκύρωσαν Σύμβολον, καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἅγια καὶ οἰκουμενικὴ θεοπνεύστως ἐπεσφράγισε Σύνοδος» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 186 [222]).

Καὶ ἀπὸ τὴ διακήρυξι αὐτῆ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου συμπεραίνουμε τὰ ἑξῆς:

α) Ὅτι καὶ ἡ Σύνοδος αὐτὴ διαχωρίζει καὶ διακρίνει τὴν Α΄ ἀπὸ τὴ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδο.

β) Ὅτι ἀνανέωσε «ἀκαινοτόμητα» (χωρὶς καμμία καινοτομία) τὰ θεοπίσματα τῆς εὐσεβείας καὶ πίστεως τῶν προηγούμενων πέντε Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

γ) Ἰδιαίτερη σημασία-βαρύτητα ὁμως δίνει στό Σύμβολο τῆς Α΄ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου, τὸ ὅποιο «ἐβεβαιώθη» καὶ ἀπὸ τὴ Β΄ Οἰκουμ. Σύνοδο. Τὸ «ἐβεβαιώθη» εἶναι κάτι τὸ ἀνάλογο μὲ τὸ «ἐτράνωσε» τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου.

δ) Αὐτὸ τὸ Σύμβολο «ἐδέξαντο καὶ ἐπεκύρωσαν» καὶ οἱ λοιπὲς Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι.

ε) Λέει ὅτι «ἀκαινοτόμητα» ἀνανέωσε τὰ Οἰκουμενικά θεοπίσματα, λέει δηλ. τί ἔκανε αὐτὴ, δείχνει τὴ γραμμὴ, ἀλλὰ δὲν ἀπαγορεύει κάποια προσθήκη ἢ αὔξησι σ' αὐτά.

στ) Τελικὰ θὰ λέγαμε ὅτι καὶ ἡ ΣΤ΄ Οἰκουμ. Σύνοδος, ὅπως καὶ ἡ Δ΄, δὲν ἀποκλείει κάτι τέτοιο γιὰ τὰ ἄρθρα τῆς Β΄, ὅπως καὶ ἰδίως γιὰ τὰ ἄρθρα τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου.

Τὶς προηγούμενες διαπιστώσεις νομίζουμε ἐνισχύει καὶ ὁ α΄ καν. τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου, ὁ ὅποιος, ἐνῶ γιὰ τὴν «πίστιν» τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου ὁρίζει «ἀκαινοτόμητόν τε καὶ ἀπαράτρωτον φυλάττειν», ἀντιθέτως γιὰ τὴν πίστις τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου ἀρκεῖται μόνο στό νὰ λέει ὅτι τὴν «κρατύνομεν, τὰς θεολόγους περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος φωνὰς ἀσπαζόμενοι» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 191 [227]).

Αὐτὲς οἱ διαφορετικὲς διατυπώσεις, οἱ προσδιορισμοὶ κ.τ.λ. τῶν Ὁρων-κανόνων, εἴτε ἐγιναν ἐκουσίως-ἐνσυνειδήτως ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῶν Συνόδων, εἴτε ἐγιναν ἀκουσίως-ἀσυνειδήτως, δὲν ἔχει μεγάλη σημασία. Πάντως ἐγιναν καὶ ὑπάρχουν. Ἐφ' ὅσον δηλ. ἔχουμε τὴ θεία Ἐπιστασία κατὰ τὴ διατύπωσή τους καὶ εἶναι ἀλάθητα, δὲν ἐκφράζουν μόνο τὴ γνώμη τῶν Πατέρων, ἀλλὰ καὶ τὴ θέλησι τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν κειμένων αὐτῶν δὲν γίνεται μὲ τὴν ὑποκειμενικὴ μέθοδο, δηλ. δὲν ἐρμηνεύονται ὑποθετικῶς τί πιθανόν σκέφτονταν οἱ συντάκτες τοὺς Πατέρες, ἀλλὰ ἐρμηνεύονται μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ μέθοδο, δηλ. τί λέει ἀκριβῶς τὸ θεῖο αὐτὸ κείμενο². Καὶ συνεπῶς, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ γνώμη καὶ τῶν συνταξάντων Πατέρων ἢ ἡ ἐρμηνεία μεταγενέστερων ἐκκλησιαστικῶν προσώπων ἢ μεγάλων καθηγητῶν ἦταν ἡ Ἄλφα, ὁμως τίποτε δὲν ἀποκλείει τὸ ὅτι μποροῦμε νὰ δώσουμε καὶ αὐτὴ τὴν (Βῆτα) ἐρμηνεία πού δίνουμε, ἀρκεῖ νὰ τὴν ἐνθαρρύνει, νὰ τὸ

ἐπιτρέπει, τό κείμενο καί νά μήν τήν ἀποτρέπει ἢ τήν ἀποθαρρύνει.

Ἐπομένως μέχρι στιγμῆς, μέ τά ἀνωτέρω δεδομένα, δέν φαίνεται νά ὑπάρχει κάποιο ἐμπόδιο ἢ ἀπαγόρευση γιά τήν ἔκδοση κάποιου ὄρου ἢ ἀκόμη καί γιά τήν προσθήκη κάποιου ἄρθρου στό Σύμβολο τῆς Πίστεως σχετικῶς μέ τήν προέλευση καί τήν ἀποστολή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετά Χριστόν.

Ἐκτός ὅμως ἀπό αὐτήν τήν ἀντιμετώπιση-ἀνασκευή τῆς Γ' Ἐνστάσεως εἰδικῶς γιά τή δυνατότητα προσθήκης-αὐξήσεως στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ἔχουμε καί τό παράδειγμα ἀκριβῶς τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου, ἡ ὁποία διατύπωσε «πλατύτερον» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 81-82 [78]) τό Σύμβολο τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου. Πρβλ. καί σελ. 53 [52] καί σελ. 131 [127].

Ἀναλυτικότερα γράφει ἐπ' αὐτοῦ ὁ καθηγητής Ἰω. Καρμίρης (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 81 [78]) καί τό ἐξῆς: «Ἡ Β' Οἰκουμενική Σύνοδος ἀπλῶς συνεπλήρωσε καί ἀνεμόρφωσε τό Σύμβολο τῆς Νικαίας, ποιησάμενη οὕτως εἰπεῖν δευτέραν τινά ἔκδοσιν αὐτοῦ ἀνατεθεωρημένην καί ἐπηυξημένην καί συμπεπληρωμένην». Ὡστόσο γιά μᾶς τό «ἀνατεθεωρημένην» εἶναι ἐπικίνδυνο νά λέγεται, γιατί ἐκτός ἀπό τή διασάφηση ἢ συμπλήρωση μπορεῖ νά ἐννοεῖ καί βελτίωση ἢ διόρθωση ὑπαρχόντων σφαλμάτων.

Ἀκόμη πῶς χαρακτηριστικά, ἀλλά καί διαφωτιστικά (ἄν καί σέ μερικά σημεία λίγο προκλητικά) ὁ Ἰω. Καρμίρης γράφει: «Ὁμοίως δέν εὐσταθεῖ καί ὁ ἕτερος ἐκεῖνος ἰσχυρισμός τοῦ Harnack, καθ' ὃν ἡ Β' Οἰκουμενική Σύνοδος δέν ἠδύνατο νά συμπληρώσῃ τό Σύμβολο τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ, ἐπειδή ἐν τῷ α' κανόνι αὐτῆς λέγει, “μή ἀθετεῖσθαι τήν πίστιν τῶν Πατέρων τῶν τῆ", τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συνελθόντων, ἀλλά μένειν ἐκείνην κυρίαν”· διότι προφανῶς διά τούτου ἀπαγορεύεται μόνον ἡ ἀθέτησις καί ἡ ἀλλαγὴ καί ἡ παραχάραξις τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Νικαίας περιλαμβανομένης πίστεως καί διδασκαλίας, οὐχί δέ καί ἡ ἀπλή συμπλήρωσις καί βελτίωσις αὐτοῦ. Ἀκριβῶς δέ ἡ Β' Οἰκουμενική Σύνοδος, ἐπιδιώκουσα ὅπως μείνῃ κυρία ἡ πίστις τῆς Νικαίας, κατωχύρωσεν αὐτήν διά τινων νέων προσθηκῶν καί βελτιώσεων, ἀναγκαίων πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἀπειλουσῶν τήν πίστιν ἐκείνην νέων αἰρέσεων [...] Πρόκειται λοιπόν ἀπλῶς περὶ κανονικῆς ἐπεκτάσεως καί ὁλοκληρώσεως καί ἐπικυρώσεως τοῦ Συμβόλου ὑπὸ Συνόδου Οἰκουμενικῆς. Τοιαύτην τινά συμπλήρωσιν ἐδέχετο καί ὁ Μ. Βασίλειος, ὅστις ὑπεστήριζεν ὅτι

κατ' ἀρχὴν δέν ἐπετρέποντο προσθῆναι εἰς τήν πίστιν τῆς Νικαίας, “πλὴν τῆς εἰς τό Πνεῦμα τό ἅγιον δοξολογίας, διά τό ἐν παραδρομῇ τούς Πατέρας ἡμῶν τούτου τοῦ μέρους ἐπιμνησθῆναι, οὐπω τοῦ κατ' αὐτό ζητήματος τότε κεκινημένου...ἐκτός τοῦ ἐκ προκοπῆς τινα αὐξήσιν ἐπιθεωρεῖσθαι τοῖς λεγομένοις, ὅπερ οὐχί μεταβολή ἐστίν ἐκ τοῦ χείρονος πρὸς τό βέλτιον, ἀλλά συμπλήρωσις τοῦ λείποντος κατὰ τήν προσθήκην τῆς γνώσεως”. Αὐτό ἀκριβῶς καθηκόντως ἔπραξεν ἡ Β' Οἰκουμενική Σύνοδος» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 89-90 [85-86]).

Καί ἐδῶ νομίζουμε ὅτι οἱ λέξεις «βελτίωσις» καί «βελτιώσεων» εἶναι ἐπικίνδυνες. Δέν ἀνταποκρίνονται ἄλλωστε πρὸς τά πράγματα, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τούς λόγους τοῦ Μεγ. Βασιλείου: «Αὐξήσιν ἐπιθεωρεῖσθαι τοῖς λεγομένοις, ὅπερ οὐχί μεταβολή ἐστίν ἐκ τοῦ χείρονος πρὸς τό βέλτιον, ἀλλά συμπλήρωσις...».

Ἄς ἐπιτραπῆ καί σέ μᾶς νά προσθέσουμε στίς ἀνωτέρω παρατηρήσεις τοῦ Ἰω. Καρμίρη πρὸς ἀπόκρουση τοῦ Α. Harnack τά ἐξῆς: Ὅτι ἡ Β' Οἰκουμ. Σύνοδος ἐπενέβη, τ.ἔ. ἔπραξε αὐτό πού ἔπραξε, ἐπὶ τοῦ Συμβόλου τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου, προτοῦ ὑπάρξει κάποια ἀπαγόρευση μὴ ἐπεμβάσεως σ' αὐτό ἀπὸ Οἰκουμενική Σύνοδο. Ἴσως μάλιστα αὐτή (ἐς) οἱ ἀπαγορεύσεις περὶ «μὴ ἀθετήσεως», ἢ «ἀπαρεγχειρήτου», ἢ «ἀκαινοτομήτου» καί «ἀπαρাত্রώτου», ἔγιναν μεταγενέστερα ἀπὸ τῆ Β' ἢ καί τίς ἐπόμενες, ὅπως εἶδαμε, Οἰκουμενικῆς Συνόδους, ἀκριβῶς, γιά νά μή γίνουν καί ἄλλες ἐπεμβάσεις ἢ ἀλλαγές ἢ προσθέσεις στὰ ἐν λόγω ἑπτὰ ἄρθρα τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου.

Τό ζητούμενο ὅμως ἐδῶ μετὰ τά ἀνωτέρω ἀκόμη εἶναι, ἐάν οἱ ἀπαγορεύσεις αὐτές μποροῦμε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἰσχύουν καί γιά τίς προσθήκες ἐπὶ τῶν ἄρθρων ὀκτώ καί ἐξῆς, καί μάλιστα ἐφ' ὅσον γίνονται ἀπὸ Οἰκουμενική Σύνοδο; Αὐτό θά τό ἐξετάσουμε καί στή συνέχεια.

Δ' Ἐνσταση

Ἡ προτίμηση δογματικοῦ ὄρου

Ἐκτός ὅμως ἀπό αὐτήν τήν ἔνσταση, μπορεῖ νά προβληθεῖ καί πάλι ὡς ἄλλη ἔνσταση ἡ ὑπόδειξις ἢ πρόταση, κατὰ τήν ὁποία ἀντὶ νά προσθέσει ἄρθρο στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ἡ μέλλουσα Σύνοδος νά προκρίνει τήν ἔκθεση δογματικοῦ ὄρου. Αὐτός μπορεῖ νά περιλαμβάνει καί τό ἤδη ὑπάρχον Σύμβολο

της πίστεως και να προσθέτει αναλυτικῶς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κρίνονται ἀπαραίτητα γιὰ τὸ θέμα της προελεύσεως καὶ ἀποστολῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ Χριστόν. Καὶ νὰ ἀρκεσθεῖ σ' αὐτό.

Στὴ λύση αὐτὴ ἢ τὴν ὑπόδειξη προσφέρεται καὶ τὸ παράδειγμα προγενέστερων Οἰκουμενικῶν Συνόδων πού πρόσθεσαν ἢ μᾶλλον θέσπισαν σχετικούς Ὁρους πέραν τοῦ Συμβόλου Νικαίας-Κων/πόλεως. Ἔτσι λένε μὲν «ἤρκει» τὸ ἐν λόγῳ ὑπάρχον Σύμβολο της Πίστεως, ἀλλὰ γιὰ λόγους σοβαροῦς, π.χ. νέων αἰρετικῶν προκλήσεων, τούς ὁποίους ἀναφέρουν, θεσπίζουν ἓνα λεπτομερέστερο ὄρο δογματικό περὶ τῶν προσώπων της Ἁγίας Τριάδος καὶ εἰδικῶς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκτός ἐκείνων πού περιέχονται σὸ Σύμβολο της Πίστεως.

Προτοῦ ὅμως καταφύγουμε στοὺς ἐν λόγῳ Ὁρους, ἅς ἀναφερθοῦμε εἰσαγωγικῶς στὸν «Προσφωνητικό» λόγο της Δ' Οἰκουμ. Συνόδου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαρκιανό, ὅπου οἱ Πατέρες αὐτῆς, αἰτιολογοῦντες τρόπον τινὰ τὴν πράξη τους, διαφωτίζουν καὶ ἐκείνον, ἀλλὰ καὶ ἐμᾶς, λέγοντες: «Εἰ μὲν οὖν ἅπαντες τῷ της πίστεως ἠρκοῦντο συνθήματι...ἔδει τοὺς της Ἐκκλησίας μηδὲν τῷ συμβόλῳ προσεπινοεῖν εἰς ἀπόδειξιν· ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ της εὐθείας...ἐκτρέπονται...ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς...ἀντιτάττειν τὸν ἔλεγχον, οὐχ ὥς τι λείπον τῇ πίστει καινουργοῦντες...ἀλλ' ὡς τοῖς παρ' ἐκείνων καινοτομουμένοις ἐπινοοῦντες τὰ πρόσφορα...οὐδὲ της πίστεως ὡς ἀτελῆ παραδραμόντες τὴν ἔννοιαν, ἀλλ' αὐτὴν ταῖς θεοπνεύστοις σαφηνίζοντες ῥήσεσι, καὶ τῷ τοῦ ὁμοουσίου καλῶς ἐπαγωνιζόμενοι πράγματι...».

Καὶ κατωτέρω προστίθεται εἰδικότερα: «...ἐπειδὴ περ ἅπλην ἢ πίστις (τοῦ Συμβόλου, τὸ Σύμβολον) τῆνικαῦτα τοῦ Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν ἐξέθετο, οὐδενός οὐπω (= ἀκόμη) περὶ αὐτοῦ προσερίζοντος (= φιλονεικοῦντος)» καὶ ἐπειδὴ στή συνέχεια διαφοροὶ αἰρετικοὶ «ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὴν βλασφημίαν μετήνεγκαν (= μετέφεραν)...καὶ τὴν τοῦ κίσματος ἐντέλειαν αὐτῷ τολμηρῶς ἐπευφήμισαν...οἱ μετὰ ταῦτα της ἀληθείας ὑπερασπίζοντες (Πατέρες) τὴν αὐτῶν λύμην ταῖς ἀντιμηχαναῖς ἀπεσείσαντο, κύριον αὐτό καὶ Θεόν καὶ ἐκ Πατρὸς ἔχον τὴν ἐκπόρευσιν κατὰ τὴν της πίστεως διάνοιαν, ἀποφαίνοντες» (Καριμίρη, ΔΣΜ, σελ. 160-161, ὑποσ. 1 [170-171, ὑποσ. 1]).

Μᾶς πληροφοροῦν δηλ. ὅτι, ἐπειδὴ κατ' ἀρχὰς κανένας δὲν φιλονικοῦσε καὶ δὲν ἀμφισβητοῦσε τὴ θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀρκοῦσε ἢ ἀναφορὰ καὶ μόνη: «Καὶ εἰς τὸ Ἅγιον

Πνεῦμα», ἢ ὅποια ὑπῆρχε σὸ Σύμβολο της Νικαίας. Καὶ μόνον ὅταν οἱ διαφοροὶ αἰρετικοὶ ἄρχισαν νὰ ἀμφισβητοῦν καὶ ἀκόμη περισσότερο νὰ βλασφημοῦν κατ' αὐτοῦ, τότε οἱ Πατέρες της Β' Οἰκουμ. Συνόδου ἀναγκάστηκαν νὰ διασαφηνίσουν καὶ νὰ «ἀναπτύξουν τὴ διάνοιαν της πίστεως (τοῦ Συμβόλου)», πού περιοριζόταν μόνο στὴν ἀνωτέρω πρόταση καὶ νὰ προσθέσουν τὰ: «τὸ κύριον, καὶ ζωοποιόν» καὶ τὰ λοιπά.

Μετὰ τὰ προκαταρκτικὰ αὐτὰ τοῦ «Προσφωνητικοῦ Λόγου», πολὺ διαφωτιστικὰ ἀλλὰ καὶ ὑποδειγματικὰ εἶναι καὶ αὐτὰ τὰ ὅποια περιλαμβάνονται στὸν «Ὁρο» της Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, ἀφοῦ προηγουμένως παρατίθεται τὸ Σύμβολον Νικαίας-Κων/πόλεως: «Ἦρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ της εὐσεβείας ἐπίγνωσιν τε καὶ βεβαίωσιν τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον τοῦτο της θείας χάριτος Σύμβολον...Ἄλλ' ἐπειδὴ περ οἱ της ἀληθείας ἀθετεῖν ἐπιχειροῦντες τὸ κήρυγμα διὰ τῶν οἰκείων αἰρέσεων...καὶ μίαν εἶναι φύσιν της σαρκὸς καὶ της θεότητος ἀνοήτως ἀναπλάττοντες, καὶ παθητὴν τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεῖαν φύσιν τῇ συγχύσει τερατευόμενοι, διὰ τοῦτο πᾶσαν αὐτοῖς ἀποκλείσαι κατὰ της ἀληθείας μηχανὴν βουλομένη ἢ παροῦσα νῦν αὕτη ἁγία καὶ μεγάλη καὶ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, τὸ τοῦ κηρύγματος ἄνωθεν ἀσάλευτον ἐκδιδάσκουσα, ὥρισε προηγουμένως τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτώ ἁγίων Πατέρων τὴν πίστιν μένειν ἀπαρεγχείρητον...».

Καὶ στή συνέχεια ἀφοῦ «δέχεται» καὶ τίς ἐπιστολές μεγάλων Πατέρων προσθέτει: «Ἐπόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι ... ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστόν, υἱόν, κύριον, μονογενῆ, ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ της τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἔνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον της ιδιότητος ἐκατέρας φύσεως καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμενον, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν μονογενῆ, Θεόν Λόγον, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καθάπερ ἄνωθεν οἱ προφήται περὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξεπαίδευσεν καὶ τὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν παραδέδωκε Σύμβολον» (Καριμίρη, ΔΣΜ, σελ. 164-165 [174-175]).

Ἄξιο ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ Δ' Οἰκουμ. Σύνοδος, καίτοι παραγγέλλει «τὴν πίστιν

(τῆς Νικαίας) μένειν ἀπαρεγγεῖρητον», ὁμῶς ἐκθέτει Ὁρο διασαφητικό, ὅπου μέσα σ' αὐτόν, παραθέτοντας «ἐρμηνεῖαν τῶν εὐσεβεῖ ζήλω τοῦ σωτηρίου Συμβόλου ποθούντων τὴν ἔννοιαν» (Καριώρη, ΔΣΜ, σελ. 165 [175]), ἀναφέρεται στὸν Ἰησοῦ Χριστό, περὶ τοῦ ὁποῦ μιλᾷ τὸ Σύμβολο τῆς Νικαίας. Καὶ αὐτὸ σημαίνει πρόσθεση-αὔξηση, ἔστω μὲ ἰδιαίτερο ὄρο.

Ἐπίσης ἐδῶ, ἅς μᾶς συγχωρηθεῖ νὰ κάνουμε μία παρέκβαση καὶ νὰ σημειώσουμε ὅτι μὲ τὸ λεγόμενο στὸ τέλος τοῦ ἀνωτέρω παραθέματος ἐνισχύεται ἡ ἀποψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ «λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν», πού ἐξετάσαμε πῶς μπροστά, ἀναφέρεται στοὺς πρὸ Χριστοῦ προφήτες.

Τὸ ἴδιο παράδειγμα τῆς Δ' ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὴν ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδο, ἡ ὁποία ἀποφαίνεται, ἀφοῦ προηγουμένως καὶ αὐτὴ παραθέτει τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως, καὶ λέει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἅγια καὶ οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶπεν. Ἦρκει μὲν εἰς ἐντελῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐπίγνωσίν τε καὶ βεβαίωσιν τὸ εὐσεβὲς καὶ ὀρθόδοξον τοῦτο τῆς θείας χάριτος Σύμβολον· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἐπαύσατο ἀρχῆθεν τῆς κακίας ὁ ἐφευρέτης (ὁ διάβολος) ... οὕτω καὶ νῦν ὄργανα πρὸς τὴν οἰκείαν αὐτοῦ βούλησιν εὐρηκῶς ἐπιτήδεια (τ.ἔ. αἰρετικούς) ... οὐκ ἤργησε δι' αὐτῶν τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι τῆς πλάνης ἐπεγείρειν τὰ σκάνδαλα ... Ἐξήγειρεν τοίνυν (γί' αὐτό) Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν τὸν πιστὸν βασιλέα» καὶ «διὰ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσυλλέκτου ταύτης καὶ ἱερᾶς ὁμηγύρευος τὸ τῆς Ὄρθοδοξίας ἡῦρε τέλειον κήρυγμα» (Καριώρη, ΔΣΜ, σελ. 186 [222]). Καὶ ἀφοῦ διακηρύσσει ἡ Σύνοδος ὅτι «ἐδέχθη» καὶ ὀρισμένες ἐκκλησιαστικο-συνοδικές «ἀναφορές», καθὼς καὶ ὅτι «ἔπεται»-ἀκολουθεῖ τίς προηγούμενες πέντε Οἰκουμενικὲς Συνόδους καὶ τοὺς ἐγκριτοὺς Πατέρες, στή συνέχεια ἀναλύει-ἀναπτύσσει καὶ συγχρόνως ὀρίζει τὰ περὶ τῶν δύο θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (ὄπ. παρ., σελ. 187-188 [223-224]).

Καὶ ἡ ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδος, λοιπόν, δὲν ἀρκεῖται στὸ περιεκτικὸ Σύμβολο τῆς Νικαίας, ἀλλὰ τὸ ἀναπτύσσει περαιτέρω ἔστω καὶ διὰ δογματικοῦ Ὁρου.

Αὐτὰ ἀπὸ τίς Οἰκουμενικὲς Συνόδους καὶ ἀπὸ τοὺς δογματικούς Ὁρους τους.

Ἀκολουθῶς παραθέτουμε ὀρισμένες διαφωτιστικὲς σημειώσεις τοῦ μεγάλου κανονολόγου τῶν νεότερων χρόνων ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ὡς συνέχεια τῶν ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν ἢ «τρακταῖσμόν» αὐτῶν, καθὼς καὶ αὐτῶν πού θὰ ἀκολουθήσουν κατωτέρω.

Ἀφοῦ, λοιπόν, ἀναφέρεται στὸ τί «εἶπον» καὶ τί «ἔκαμαν μὲ τὸ ἔργον» (οἱ) Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ νὰ συνθέτουν δογματικούς ὄρους ἀντὶ νὰ ἀλλάζουν τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως, παρατηρεῖ: «Αὐτὴν τὴν ἰδίαν σεβασμότητα τοῦ Συμβόλου τῶν ἐν Νικαίᾳ, καὶ τοῦτον τὸν ὄρον (τὸν ζ' κανόνα) τῆς γ'. κατὰ μίμησιν τῶν ἱερῶν Συνόδων ἔπρεπε νὰ εὐλαβηθῆ καὶ ἡ τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησία, καὶ νὰ μὴ προσθέσῃ εἰς αὐτὸ τὴν παράνομον προσθήκην, τὴν, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἥτις καὶ μόνῃ ἤρκεσε νὰ σχίσῃ τοὺς Δυτικούς ἀπὸ τοὺς Ἀνατολικούς, νὰ διεγείρῃ μεταξὺ αὐτῶν πόλεμον ἀγριώτατον, καὶ νὰ προξενήσῃ τὰ πολλῶν δακρύων ἄξια καὶ πανύστατα δεινά, ὅσα ἱστορία καὶ βίβλοι ἀνάγραπτα φέρουσιν. Ἀλλὰ φασιν οἱ Δυτικοί, ὅτι καθὼς ἡ Δευτέρα δὲν ἤμαρτε προσθέσασα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς α'. οὕτως οὐδὲ ἡ τῶν Δυτικῶν ἤμαρτεν Ἐκκλησία τὴν προσθήκην συγχωρήσασα ταύτην. Ἀλλὰ ῥητέον, ὅτι ἡ ὁμοιότης αὕτη πάντῃ ἐστὶν ἀνόμοιος· ἡ μὲν γὰρ Δευτέρα Οἰκουμενικὴ τὸ αὐτὸ ἀξίωμα τῆς Οἰκουμενικῆς Πρώτης ἔχουσα προσέθηκε, κατὰ μὲν τὸν καθ' αὐτὸ καὶ κυριώτατον λόγον, διὰ τί δὲν ἦτο ἐμποδισμένον ἀπὸ προλαβοῦσαν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τὸ νὰ προσθέσῃ τινὰς εἰς τὸ Σύμβολον [...] κατὰ δὲ δευτέρον λόγον, καὶ διὰ τί αἱ προσθήκαι ἐκεῖναι ὁποῦ ἡ β'. ἔκαμαν εἰς τὸ τῆς α'. κατὰ μόνον τὰς λέξεις ἦσαν προσθήκαι, οὐ μὴν δὲ καὶ κατὰ τὴν πίστιν, ἀναπτύξεις δὲ μᾶλλον τῶν συνεπτυγμένων».

Καὶ ἐπαναφέρει: «Πλὴν ἀγχαλά καὶ αἱ προσθήκαι αὐταὶ τῆς β'. ἀναπτύξεις κυρίως εἰσίν, ὡς ἀπεδείχθη, μ' ὅλον τοῦτο παρανομώτατα ἤθελε τολμήσει νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ Σύμβολον αὕτη καὶ τὰς ἀναπτύξεις αὐτάς, ἀνίσως προλαβοῦσά τις Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν οἰανοῦν προσθήκην ἐν τῷ Συμβόλῳ μετὰ ἀναθέματος, καθὼς τὴν ἐμπόδισεν ἡ γ'. Οἰκουμενικὴ. Ὅθεν ἐκ τοῦ ἀκολουθίου παρανομωπάτη καὶ ὑπὸ ἀνάθεμά ἐστιν ἡ ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκη τῶν Δυτικῶν, ὅχι μόνον διὰ τί εἶναι προσθήκη ἐναντία κατὰ τὴν πίστιν, αἰτιατοαίτιον τὸν Υἱὸν ποιούσα, καὶ δύο ἀρχὰς εἰσάγουσα ἐν τῇ θεότητι, καὶ πλῆθος ἄλλων ἀτόπων, ἀλλὰ καὶ διὰ τί, ἂν καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἀνάπτυξις ἦτο, ὡς αὐτοὶ θέλουσι, καὶ προσθήκη μόνον κατὰ τὰς λέξεις, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔπρεπε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ προστεθῆ εἰς τὸ Σύμβολον, διὰ τοὺς ὄρους τόσοσιν τῆς γ'. ὅσον καὶ τῶν καθεξῆς Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὁποῦ προστάζουν νὰ φυλαχθῆ πάντῃ ἀναλλοίωτον τὸ κοινόν Σύμβολον,

καί ὁποῦ πᾶσαν τήν ἐν αὐτῷ γενησομένην προσθήκην ὑπό ἀνάθεμα ποιουσί».

Ὡστόσο καταλήγει: «Ταῦτα πάντα εἵπομεν περὶ τοῦ κοινοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως. Τό δέ νά ἐκθέσῃ τινάς τήν ἑαυτοῦ πίστιν ἐν ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ (δός δέ εἰπεῖν καί ἰδίῳ Συμβόλῳ), τοῦτο οὐ κεκώλυται, καθ' ὅτι ἀπ' ἀρχῆς, καί μέχρι τῆς σήμερον οἱ Πατέρες περὶ ὧν ἐπίστευον, ἰδίας ὁμολογίας ἔκαμαν, καί μάλιστα οἱ ἐξ αἰρέσεως ἐπιστρέφοντες, καί ἐν ὑποψίαις ὄντες. Δι' ὃ καί ὁ Θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Ἀκάκιον τόν Μελιτινῆς Ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ ὑπεραπολογεῖται διὰ τινας Ἐπισκόπους τῆς Φοινίκης, οἵτινες ἐκατηγορήθησαν, διὰ τί ἐποίησαν ἔκθεσιν ἰδίου Συμβόλου. Ἀλλά καί ὁ θεῖος Μάρκος ὁ Ἐφέσου ἐν τῇ Φλωρεντία τοῦτο φαίνεται συγχωρῶν. Τά τοιαῦτα ὁμως ἴδια Σύμβολα, καθὼς τινες λέγουσι, πρέπει νά ἔχωσι τά ἕξ αὐτά. Α'. νά μή ἐκπίπτουσι τῆς κοινῆς ὁμολογίας. Β'. νά μή ἐνοχλοῦσι τό κοινόν Σύμβολον. Γ'. νά μή βαπτίζεται τινας εἰς αὐτά. Δ'. νά μή προσφέρονται εἰς τούς ἐξ αἰρέσεως ἐπιστρέφοντες Ε'. νά μή δίδονται, ὡς κοινή πίστις τά ἴδια μαθήματα. Καί Ζ'. ἵνα μή τις προστιθεῖ τι, ἢ ἀφαιρέσας ἀπό τό κοινόν Σύμβολον, ἴδιον τοῦτο ποιεῖται. (Παρά Δοσιθέῳ ἐν τῇ Δωδεκαβίβλῳ, καί παρ' ἄλλοις)» (Πηδάλιον, σελ. 174-176 ὑποσ.). Τήν τελευταία αὐτή διάκριση κάμνει ὁ ἅγιος Νικόδημος, προφανῶς γιατί ἄλλη εἶναι ἡ θέση-αὐθεντία καί ἡ ἐπιρροή τοῦ κοινοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί ἄλλη τῶν προσωπικῶν ὁμολογιῶν ἐπὶ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Μετά τά ἀνωτέρω ἴσως εἶναι ἀπαραίτητο νά προσθέσουμε καί τήν ἐξῆς ἀξιολογική παρατήρηση: Οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι μέ τή διατήρηση τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καί τήν παρεμβολή του στούς ἐκτιθέμενους ἀπό αὐτές δογματικούς Ὅρους ἔδειξαν ὅτι «εὐλαβοῦνται», ὅπως γράφει καί ὁ ἅγιος Νικόδημος, καί σέβονται τό Σύμβολο τῆς Πίστεως. Αὐτό ὁμως δέν σημαίνει ὅτι τοῦ δίνουν μεγαλύτερο κῦρος καί αὐθεντία ἀπό τούς δικούς τους ὄρους. Καί αὐτό εἶναι σωστό, γιατί ὅπως τό Σύμβολο εἶναι ἕνας ὄρος, μία ἀπόφαση Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἔτσι καί οἱ ὄροι εἶναι ἀποφάσεις ἰσοδύναμων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Καί ὅπως τό Σύμβολο εἶναι ἀλάθητο, ἔτσι καί οἱ ὄροι τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἶναι ἀλάθητοι.

Ἀντιθέτως τά πράγματα δείχνουν μᾶλλον ὅτι τό θέτουν σέ ἰσοτιμία, σέ ἴση μοῖρα μέ τούς Ὅρους παρεμβάλλοντάς το μέσα στούς Ὅρους καί ἀνανεώνοντάς, ἐπικυρώνοντάς καί ἀναπτύσσοντάς τό περιεχό-

μένό του. Ἄλλωστε ὁ Ὅρος ὅλος εἶναι μία ἀνάπτυξη τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἀλλά καί τό Σύμβολο εἶναι μία συνεπτυγμένη μορφή τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται μέ τούς Ὅρους ὅλων τῶν μετέπειτα Συνόδων.

Ἐπομένως εἴτε στόν Ὅρο προεντάσσουμε τό Σύμβολο, τό ὁποῖο ἀναλύουμε καί ἀναπτύσσουμε ἀκολουθῶς σ' αὐτόν, εἴτε στό Σύμβολο προσθέτουμε σχετικά ἄρθρα, διασαφητικά, θά ἔλεγε κάποιος ὅτι κατ' οὐσίαν καταλήγουμε στόν ἴδιο παρονομαστή. Μετά τά ἀνωτέρω θά μπορούσε κανεῖς νά θέσει τό ἐρώτημα: Ἐπομένως τί Ὅρος τί ἄρθρο; Ἡ ἄλλιῶς καί τελικῶς Ὅρος ἢ ἄρθρο ἢ καί τά δύο; Ὅμως, τί θά προκρίνει ἡ Σύνοδος ἀπό θεολογικῆς ἢ ποιμαντικῆς πλευρᾶς ἢ ἀκόμη καί ὁμολογιακῆς-ἐπικοινωνιακῆς εἶναι θέμα αὐτῆς τῆς Συνόδου καί τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τελικῶς.

Ε' Ἐνσταση

Ἡ ἐπιτίμησις τῶν ἐπεμβάσεων

Περαιτέρω ἴσως προβληθεῖ μετ' ἐπιμονῆς τό γεγονός ὅτι οἱ Ὅροι-κανόνες ὄχι μόνον ἀπαγορεύουν τίς ἐπεμβάσεις (προσθήκες, ἀφαιρέσεις κ.τ.τ.) ἀπό τήν παραδοθεῖσα «πίστιν», ἀλλά συγχρόνως καί τιμωροῦν αὐστηρά (μέ καθαίρεση ἢ ἀφορισμό) κάθε χριστιανό, κληρικό ἢ λαϊκό, πού θά ἀποπειραθεῖ νά διαπράξει κάποιο ἀπό τά ἀπαγορευμένα ἐγχειρήματα. Πρβλ. τόν ζ' καν. τῆς Γ' Οἰκουμ. Συνόδου (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 150 [155-156]), τόν Ὅρο τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου (ὅπ. παρ., σελ. 166 [175-176]), τόν ἰδ' ἀναθεματισμό κατὰ τῶν «τριῶν κεφαλαίων» τῆς Ε' Οἰκουμ. Συνόδου (ὅπ. παρ., σελ. 178 [196-197]), τόν Ὅρο πίστεως τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου (ὅπ. παρ., σελ. 188 [224]), τόν α' καν. τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου (ὅπ. παρ., σελ. 193 [229]), τόν Ὅρο πίστεως τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου (ὅπ. παρ., σελ. 204 [241-242]).

Πλήν ὁμως πρέπει ἐδῶ νά τονίσουμε ὅτι ἀπαγορεύουν καί τιμωροῦν τόν κάθε κληρικό ἢ λαϊκό καί ὄχι ὀλόκληρη Οἰκουμενική Σύνοδο. Δέν λένε κάτι τέτοιο, τουλάχιστον. Ἡδὴ εἶδαμε ὅτι οἱ Δ' καί ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδοι συνέθεσαν ὀλόκληρο δογματικό ὄρο, παρ' ὅλο πού λέει «ἤρκει» τό ὑπάρχον Σύμβολο. Δέν μπορεῖ μία Οἰκουμενική Σύνοδος νά δεσμεύει ἄλλη Οἰκουμενική Σύνοδο πού ἐκπροσωπεῖ τήν Ἐκκλησία· ἢ ἄλλιῶς δέν μπορεῖ μία Οἰκουμενική Σύνοδος νά νομοθετεῖ καί νά περιορίζει τήν Ἐκκλη-

σία για τὰ μέτρα πού τυχόν θέλει νά λάβει στό μέλλον. Πολύ περισσότερο δέν μπορεί νά τιμωρεῖ αὐτήν.

Γι' αὐτό δέν εἶναι ἄνευ σημασίας τό γεγονός ὅτι ἡ Ζ' Οἰκουμ. Σύνοδος δέν προστάζει τί πρέπει νά κάνουν μεταγενέστερες τυχόν Οἰκουμενικές Σύνοδοι, ἀλλά διακηρύσσει τί κάνει αὐτή, δίδουσα ἔτσι τό παράδειγμα μόνον, ὄχι ὅτι δεσμεύει τίς μεταγενέστερες Οἰκουμενικές Συνόδους. Λέει συγκεκριμένως: «Μετά πάσης τοίνυν ἀκριβείας ἐρευνησαντές τε καί διασκεψάμενοι, καί τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἀκολουθήσαντες, οὐδέν ἀφαιροῦμεν, οὐδέν προστίθεμεν, ἀλλά πάντα τὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀμείωτα διαφυλάττομεν· καί ἐπόμενοι ταῖς ἀγίαις Οἰκουμενικαῖς ἔξ Συνόδοις...Καί συνελόντες φαιμέν· ἀπάσας τὰς ἐκκλησιαστικάς ἐγγράφως ἢ ἀγράφως τεθεσπισμένας ἡμῖν παραδόσεις ἀκαινοτομήτως φυλάττομεν» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 203 [239-240]).

Ἀξιοσημείωτα εἶναι τό «ἀμείωτα (= δέν πειράζουμε τό κῦρος τους καί τήν ἀξία τους)» καί τό «ἀκαινοτομήτως (= χωρίς καμία καινοτομία, χωρίς κανένα νεοτερισμό) φυλάττομεν».

Ἀλλά πέρα ἀπ' αὐτό, τό ὅτι δηλ. δέν ἦταν δυνατόν μία Οἰκουμενική Σύνοδος (ἡ Ἐκκλησία) νά δεσμεύσει μία μεταγενέστερη Οἰκουμενική Σύνοδο (τήν Ἐκκλησία) στό νά προσθέσει, νά δια φωτίσει, νά διδάξει εὐρύτερα τό πλήρωμά της, μᾶς τό ὑποδηλώνει καί ἡ ὑπαρξη τοῦ θεσμοῦ τῆς Οἰκονομίας. Τουτέστι δέν μπορούσε μία Οἰκουμενική Σύνοδος νά ἀπαγορεύσει σέ μία μεταγενέστερη νά θεσπίσει κάτι κατ' οἰκονομία, ὅπως καί ἔχει γίνει. Ἡ γιά νά τό ποῦμε καί ἀλλιῶς: Εἶναι δυνατόν μία μεταγενέστερη Οἰκουμενική Σύνοδος (καί ὄχι μόνο) νά παρεκκλίνει ἀπό τήν τήρηση τοῦ α' ἢ β' κανόνα-ἀπαγόρευση, κατ' οἰκονομίαν καί πρὸς χάριν τῆς ὠφέλειας καί τῆς σωτηρίας τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, καί νά θεσπίσει κάποιο νεώτερο Ὅρο ἢ ἔστω νεώτερο ἄρθρο (ὄχι νεοτερισμό) στό Σύμβολο τῆς Πίστεως, ὥστε νά ὠφεληθεῖ καί πάλι τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔτσι μία Οἰκουμενική Σύνοδος μπορεί νά προσθέσει κάποιο ἢ κάποια ἄρθρα στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ἢ καί νά συνθέσει ὄρους δογματικούς (ὅπως καί κανόνες) πρὸς ἐρμηνεία καί διευκρίνιση καί ἀνάπτυξη δογματικῶν ἀληθειῶν ἀλαθῆτως. Αὐτό δέν ἰσχύει βεβαίως καί γιά τοπική Σύνοδο ἢ καί Γενική, ἢ ὅποια δέν εἶναι ὁπωσδήποτε ἀλάθητη.

Πολύ περισσότερο δέν μπορεί νά προσθέσει ἕνας κληρικός ἢ μοναχός ἢ λαϊκός ἢ μία ομάδα ἀπ' αὐτούς, γιατί δέν μπορούν νά διεκδικήσουν τό ἀλά-

θητο. Οὔτε οἱ ἐπί μέρους κληρικοί-λαϊκοί οὔτε οἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίες εἶναι ἰσόκυροι πρὸς μία Οἰκουμενική Σύνοδο καί γι' αὐτό ὀρθῶς ἀπαγορεύουν σ' αὐτούς καί τοὺς τιμωροῦν γιά τυχόν ἐπεμβάσεις στό ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά κείμενα. Μέ ποιό κῦρος ὀρθώνουν τό ἀνάστημά τους ἀπέναντι στοὺς θεῖους καί ἱερούς Ὅρους καί κανόνες;

Βεβαίως, ὅπως δέν μπορεί νά ἐπιβάλλει μία Οἰκουμενική Σύνοδος στίς ἐπόμενες τί θά πράξουν, ἔτσι καί κάθε Οἰκουμενική Σύνοδος δέν μπορεί νά δογματίσει ἢ νά θεσπίσει κανόνες ἢ Ὅρους ἀντίθετους πρὸς τίς προηγούμενες Συνόδους. Δέν μπορεί τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, πού ἔχει κεφαλή τό Χριστό καί ψυχή-πνεῦμα (καί) τό Ἅγιο Πνεῦμα πού συγκροτεῖ τό θεσμό τῆς Ἐκκλησίας, νά ὀρίζει ἄλλα τῆ μία φορά καί ἄλλα τὴν ἄλλη.

Σέ τελευταία ἀνάλυση μᾶλλον αὐτό εἶναι τό ζητούμενο, ἀλλά καί τό τεκμήριο τῆς γνησιότητας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων· τό νά μὴν ἔρχεται μία Οἰκουμενική Σύνοδος στοὺς ὄρους καί τοὺς κανόνες σέ ἀντίθεση μέ μία ἄλλη καί ὄχι στίς τυχόν προσθήκες, μέ τίς ὁποῖες ἀναπτύσσονται «πλατύτερον» τὰ ἤδη ὀρισθέντα.

Πρὸς ἐνίσχυση αὐτῆς τῆς ἀπόψεως κατὰ πρῶτον ἐδῶ παραθέτουμε προκαταρκτικά καί ἕνα διάλογο μεταξύ Ὁρθοδόξου καί Μακεδονίου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τόν Ἰω. Καρμίρη, «κακῶς» ὑποστηρίζεται ὅτι συνεγράφη ἀπὸ τόν Μεγ. Ἀθανάσιο. Σ' αὐτόν τό διάλογο φαίνεται ποιά ἦταν ἡ βούληση τῶν Πατέρων μέ τήν ἀπαγόρευση παραφθορᾶς τῶν ἱερῶν κειμένων καί τῆς «προσθήκης» σ' αὐτά ἢ «ἀφαιρέσεως» ἀπ' αὐτά: «Μακεδόνιος (ἐρωτᾷ): Ὑμεῖς γάρ οὐ προστεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ; Ὁρθόδοξος (ἀπαντᾷ): Ἄλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ. Μακεδόνιος: Ὅμως (ὄλως) προστεθήκατε. Ὁρθόδοξος: Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα, ἃ καί νῦν ἠρμήνευσαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς...» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 82 [79]). Πρβλ. PG 28,1204B.

Ὅτι τελικά ἐκεῖνο πού ἀπαγορεύουν οἱ ὄροι καί οἱ κανόνες, θά λέγαμε ἀκόμη καί στίς Οἰκουμενικές Συνόδους, δέν εἶναι οἱ προσθήκες ἢ διευκρινίσεις ἢ διασαφηνίσεις, ἢ οἱ ἀγιογραφικές μαρτυρίες-κατοχυρώσεις, ἀλλά οἱ ἐναντιότητες, οἱ ἀντιθέσεις, οἱ ἀντιφάσεις σ' αὐτά πού ἔχουν θεσπίσει ἢ ὀρίσει οἱ προηγούμενες Οἰκουμενικές Σύνοδοι, γίνεται περισσότερο ἀντιληπτό ὅσο προχωροῦμε πρὸς τίς τελευταῖες Οἰκουμενικές Συνόδους.

Ἔτσι στὸν ἰδ' ἀναθεματισμό κατὰ τῶν «τριῶν κεφαλαίων» τῆς Ε' Οἰκουμ. Συνόδου διαβάζουμε: «Εἶ

τις επιχειρήσει *έναντία* τοῖς παρ' ἡμῶν εὐσεβῶς διατυπωθεῖσι παραδοῦναι ... ἀναθεματισθήσεται» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 178 [197]).

Ὅτι δέν ἐπιτρέπεται νά διδάσκει κάποιος τά ἀντίθετα, διαφορετικά, «ἕτερα», ἀπό τά τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἴσως διαφαίνεται καί ἀπό αὐτά πού ὀρίζει στόν «Ὅρο» τῆς ἤ ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδος: α) Ὅταν λέει: «Ὅριζομεν ἕτερον πίστιν μηδενί ἐξεῖναι προφέρειν...», «ἢ διδάσκειν ἕτερος» (= διαφορετικά)· καί β) Ὅταν ὑποδεικνύει στά ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας: «Τούς δέ τολμῶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἕτερον (τό «ἕτερον» μετά τό οὐσιαστικό πρὸς ἔξαρχον) ἢ προκομίζεῖν ἢ διδάσκειν ἢ παραδίδοναι ἕτερον σύμβολον ... ἢ καινοφωνίαν, ἢτοι λέξεως ἐφεύρεσιν, πρὸς ἀνατροπήν εἰσάγειν...ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 188 [224]).

Ἡ ἀνωτέρω ἀπαγόρευση δηλώνεται σαφέστερα καί στόν α' καν. τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος ὀρίζει: «Εἰ δέ τις τῶν ἀπάντων μή τά προειρημένα τῆς εὐσεβείας δόγματα κρατοῖ καί ἀσπάζοιτο...ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἰέναι τούτων ἐπιχειροῖ, ἔστω ἀνάθεμα» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 193 [228]). Καί ὑπαγορεύεται αὐτή ἡ ἀυστηρότητα, γιατί αὐτή ἡ ἀπόπειρα ἀποτέλεσμα ἔχει τήν κατήλευση καί ἀνατροπή τῆς ἀλήθειας, τοῦ ὀρθοῦ. Γι' αὐτό καί ὁ β' καν. τῆς Πενθέκτης ὀρίζει: «...καί μηδενί ἐξεῖναι τούς προδηλωθέντας παραχαράπτειν κανόνας ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἕτερος παρὰ τούς προκειμένους παραδέχεσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπό τινων συντεθέντας, τῶν τήν ἀλήθειαν κατηλεύειν ἐπιχειρησάντων. Εἰ δέ τις ἀλῶ (συλληφθεῖ) κανόνα τινά τῶν εἰρημένων καινοτομῶν ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρῶν, ὑπεύθυνος ἔσται...» (Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 194 [230]).

Ἐπιγραμματικῶς, λοιπόν, θά λέγαμε: 1) Βελτίωση στούς Ὅρους-κανόνες Οἰκουμενικῶν Συνόδων δέν νοεῖται, ἐπιτρέπεται ὅμως ἡ διασάφηση, ἡ συμπλήρωση, ἡ προσθήκη, ἡ αὔξηση. Ἡ βελτίωση σημαίνει ὑπαρξη λάθους ἢ ἀτέλειας. 2) Ἡ ἐναντίωση, ἡ ἀντίθεση, ἡ ἀλλοίωση ἀπαγορεύεται, ὄχι ὅμως ἡ ἐνίσχυση, ἡ «τράνωση», ἡ αὔξηση, ἡ ἐξηγήση, ἡ ἀνάλυση, ἡ συμπλήρωση, ἡ προσθήκη. 3) Ἡ ἀναθεώρηση ἀποκλείεται, γιατί μπορεῖ νά πάρει καί τήν ἔννοια τῆς βελτιώσεως ἢ διορθώσεως τοῦ κειμένου. 4) Ἡ διόρθωση ἀποκλείεται, γιατί ὑποδηλώνει ὅτι ἡ προηγούμενη Οἰκουμενική Σύνοδος εἶχε περιπέσει σέ ἐσφαλμένη διατύπωση, σέ σφάλμα, καί τή διορθώνουμε. 5) Ἐπίσης ἡ ἀντικατάσταση λέξεων ἀποκρούεται ὡς ἐπικίνδυνη, γιατί ἡ νέα λέξη μπορεῖ νά μήν εἶναι ἰσοδύναμη πρὸς τήν προηγούμενη. 6) Καί βεβαίως, οἱ προσθήκες, διασαφήσεις ἢ ἀναλύσεις καί αὔξεις στούς Ὅρους-κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐπιβάλλονται νά γίνονται ἢ νά ἐγκρίνονται ἀπό μία Οἰκουμενική Σύνοδο καί ὄχι ἀπό μεμονωμένα πρόσωπα ἢ τοπικές συνόδους.

Ἐπιλεγόμενα

(Διά ταῦτα)

Ἐμεῖς μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ αὐτά εἶχαμε νά παρατηρήσουμε (Α'-Δ' Μέρη) καί νά προτείνουμε ἀμέσως (στό Ε' Μέρος) ἢ ἐμμέσως (στό ΣΤ' Μέρος) τῆς παρούσης γνωμοδοτήσεως-μελέτης ἐξ ἀφορμῆς τῆς «Διασαφήσεως τοῦ Ποντιφικοῦ Συμβουλίου». Ὡστόσο στή θεολογική καί ἐκκλησιαστική κοινότητα, ἀλλά καί σέ μία Πανορθόδοξη ἢ Οἰκουμενική Σύνοδο ἐναπόκειται νά ἀποφασίσει τό δέον στά καθέκαστα γενέσθαι.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τήν ἄποψη αὐτή ἐνισχύει καί ἡ γνώμη τοῦ καθηγητῆ τῆς Νομικῆς Κ. Engisch, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ: «Πολύ εὐστοχα λέει ὁ Andre Gide στό ἔργο του Paludes: " ... ἐκεῖνο πού μέ ἐνδιαφέρει περισσότερο εἶναι ἀκριβῶς αὐτό πού πρόσθεσα χωρίς νά τό ξέρω – αὐτό τό μέρος τοῦ ἀσυνειδήτου πού θά ἤθελα νά τό ὀνομάσω μέρος τοῦ Θεοῦ ... Ἄς περιμένουμε τήν ἀποκάλυψη πραγμάτων ἀπό παντοῦ, τήν ἀποκάλυψη τῶν ἔργων μας ἀπό τό Κοινό»» (Κ. Engisch, *Εἰσαγωγή στή νομική σκέψη*, Μτφρ. Δ. Σπινέλλη, Ἔκδ. Μορφωτικό Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1981, σελ. 108). Σύμφωνα μέ τή θεωρία - ἀρχή αὐτή καί ἐπειδή ἐκτός τῶν ἄλλων τά δογματικο-κανονικά κείμενα ἐκφράζουν καί τή βούληση τοῦ Θεοῦ (πού εἶναι ἀνεξιχνίαση), γι' αὐτό δέν μποροῦμε νά ἀποκλείσουμε τίς διαφορές ἀπόψεις-ἐκδοχές.
2. Πρβλ. Παν. Μπούμη, *Κανονικόν Δίκαιον*, Ἀθήνα 2000³, σελ. 76 ἐξ.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ - ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Κανονισμός Συστάσεως καί Λειτουργίας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κατασκηνώσεων τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν «Ἡ Ἁγία Φιλοθέη ἡ Ἀθηναία»

Ἡ ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν:

1. Τὰς Διατάξεις τῶν ἄρθρων 29 παραγρ. 2 καί 59 παραγρ. 2 τοῦ Νόμου 590/1977: «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (Α' 146),

2. Τας ὑποχρεώσεις τῆς Ποιμινούσης Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Χριστεπώνυμον Αὐτῆς πλήρωμα, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τὰς Εὐαγγελικὰς Ἐπιταγὰς, τοὺς Ἱεροῦς Κανόνας καί τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους,

3. Τὰς ὑφισταμένους κοινωνικάς καί πνευματικάς ἀνάγκας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν,

4. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 2933/12.12.2012 Ἀπόφασιν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου,

5. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 122/2012 Γνωμοδότησιν τοῦ Εἰδικοῦ Νομικοῦ Συμβούλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,

Ἀποφασίζει

Συνιστᾷ εἰς τὴν Ἱεράν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν ἐκκλησιαστικὸν ἴδρυμα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν: «Ἐκκλησιαστικὴς Κατασκηνώσεις Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν “Ἡ Ἁγία Φιλοθέη”», τὸ ὁποῖο θὰ λειτουργεῖ ὡς ἐξηρητημένῃν ὑπηρεσίαν τοῦ Νομικοῦ Προσώπου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, αὐτοτελοῦς διαχειρίσεως καί μὴ κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ὀργάνωσις, διοίκησις, διαχείρισις καί λειτουργία τοῦ Ἰδρύματος τούτου θὰ διέπεται ἀπὸ τὰς διατάξεις τοῦ ἐπομένου Κανονισμοῦ:

Κανονισμός Συστάσεως καί Λειτουργίας
τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κατασκηνώσεων
τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν
«Ἡ Ἁγία Φιλοθέη ἡ Ἀθηναία»

Ἄρθρον 1

Ἐπωνυμία - Ἔδρα - Σφραγίδα

Στὴν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν συνιστᾶται ἐκκλησιαστικὸν ἴδρυμα μέ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐκκλη-

σιαστικὴς Κατασκηνώσεις τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν “Ἡ Ἁγία Φιλοθέη” ἡ Ἀθηναία» (στό ἐξῆς «Κατασκηνώσεις»), τὸ ὁποῖο θὰ λειτουργεῖ ὡς ἀποκεντρωμένη ἐκκλησιαστικὴ ὑπηρεσία τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, αὐτοτελοῦς διαχειρίσεως, μὴ κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρα.

Ἔδρα τοῦ Ἰδρύματος τούτου εἶναι ἡ Ἀθήνα. Τὸ ἴδρυμα θὰ στεγάζεται καί θὰ λειτουργεῖ σὲ ἰδιόκτητη δασικὴ ἔκτασι τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, κείμενη εἰς τὴν θέσιν Μαρσόρι τοῦ Δήμου Αὐλῶνος Ἀττικῆς, ἡ ὁποία ἔχει ἀγοραστεῖ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς πρὸς χρῆσιν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ποιμνίου αὐτῆς.

Οἱ Κατασκηνώσεις φέρουν δικὴ τους σφραγίδα, στρογγύλην, στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ἀναγράφεται «Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν - Ἐκκλησιαστικὴς Κατασκηνώσεις τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν Ἡ Ἁγία Φιλοθέη ἡ Ἀθηναία», στό κέντρο δέ αὐτῆς φέρει βυζαντινὸ Σταυρό.

Ἄρθρον 2

Σκοποί

Σκοποὶ τοῦ Ἰδρύματος εἶναι:

α) Ἡ συμβολὴ στὴν ἐν γένει ποιμαντικὴν, ἱεραποστολικὴν καί κοινωνικὴν διακονίαν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, στό πλαίσιο τῆς Ὁρθόδοξης Πίστεως καί Παράδοξου.

β) Ἡ συμβολὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀγωγή, ἡ καλλιέργεια τοῦ Ἑλληνορθόδοξου φρονήματος καί ἡ ἐν γένει πνευματικὴ οἰκοδομὴ τῶν παιδιῶν καί τῶν νέων τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

γ) Ἡ παροχὴ -καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους, ἰδιαίτερος δέ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες- ἀσφαλοῦς καί ὑγιεινῆς φιλοξενίας καί ποιοτικῆς ψυχαγωγίας καί ἀναψυχῆς σὲ παιδιά καί νέους, πού προέρχονται κατὰ προτεραιότητα ἀπὸ τίς ἐνορίες τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καί ἀπὸ ἕτερες Ἱ. Μητροπόλεις, μέ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ὁμαλὴν καί ὀλόπλευρην ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητάς τους.

δ) Ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπικοινωνίας μεταξύ τοῦ ποιμνίου καί τῶν στελεχῶν, κληρικῶν καί λαϊκῶν, τῆς Ἱ.

Μ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καί ἄλλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καθὼς καί ἡ ἀνάπτυξη καί συζήτηση θεολογικῶν καί λοιπῶν θεμάτων.

ἄρθρον 3 Μέσα

Οἱ ἀνωτέρω σκοποὶ τῶν Κατασκηνώσεων ἐπιτυγχάνονται:

α. Μὲ τὴ διοργάνωση κατασκηνωτικῶν προγραμμάτων γιὰ παιδιά, ἀγόρια καί κορίτσια, ὄλων τῶν ἡλικιῶν (προσχολικὴ, Δημοτικῶν, Γυμνασίου, Λυκείου), σύμφωνα μὲ τὶς προβλέψεις τῆς σχετικῆς νομοθεσίας.

β. Μὲ τὴ διοργάνωση φοιτητικῆς κατασκηνώσεως γιὰ νέους καί νέες, ἡλικίας 18-30 ἐτῶν.

γ. Μὲ τὴ διοργάνωση κατασκηνωτικοῦ προγράμματος γιὰ ἱεροσπουδαστές, ἀναγνώστες, ἱερόπαιδες, ὑποψηφίους κληρικούς καί ἐν γένει νέους συνεργάτες τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

δ. Μὲ τὴ διεξαγωγή συνεδρίων, ἡμερίδων καί λοιπῶν ἐπιμορφωτικῶν συναντήσεων διὰ τὰ στελέχη τῶν Κατασκηνώσεων, ὡς καί τὰ στελέχη ἄλλων τομέων τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς.

ε. Μὲ τὴν φιλοξενία ἐνοριακῶν ἐκδρομῶν καί κατασκηνωτικῶν προγραμμάτων, διεννοριακῶν συναντήσεων, ἀθλητικῶν καί λοιπῶν ἐκδηλώσεων τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς ἢ καί ἄλλων Ἱ. Μητροπόλεων.

στ. Μὲ τὴν ὀργάνωση μετακατασκηνωτικῶν συναντήσεων μεταξύ τῶν στελεχῶν καί τῶν κατασκηνωτῶν κάθε κατασκηνωτικῆς περιόδου.

ζ. Μὲ τὴν φιλοξενία ὁμάδων ὁμογενῶν ἢ ὁμοδόξων, πού ἐπιθυμοῦν νὰ γνωρίσουν τὸ φυσικὸ κάλλος καί τὴν πολιτιστικὴ κληρονομία τῆς χώρας μας.

η. Μὲ κάθε ἄλλο μέσο, πού θὰ ἀποφασίζει κάθε φορά τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον.

ἄρθρον 4 Πόροι καί διάθεση αὐτῶν

Πόροι τῶν Κατασκηνώσεων εἶναι:

α. Τὰ σχετικὰ κονδύλια ἀπὸ τοὺς ἐτήσιους Προϋπολογισμοὺς τῶν ἐνοριακῶν Ἱ. Ναῶν καί τῶν Ἱερῶν Μονῶν τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

β. Ἐπιχορηγήσεις ἀπὸ τὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν καί τὶς Ἱερές Μονές αὐτῆς, ἰδίως ἀπὸ τὶς Ἱερές Μονές Κοιμήσεως Θεοτόκου Πεντέλης καί Ἀσωμάτων - Πετράκη.

γ. Κάθε παροχὴ ἀπὸ φορεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ Δημοσίου.

δ. Χρηματοδότηση ἀπὸ τὴν συμμετοχὴ σὲ προγράμματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης.

ε. Τὸ προϊόν δισκοφοριῶν ἀνά τοὺς Ἱ. Ναοὺς τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅπως καθορίζονται κάθε φορά μὲ

ἀπόφαση τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.

στ. Οἱ τυχόν εἰσφορὲς συμμετοχῆς στὶς κατασκηνώσεις, οἱ ὁποῖες καταβάλλονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς κηδεμόνες τῶν κατασκηνωτῶν ἢ ἀπὸ τὰ ἀσφαλιστικά τους ταμεῖα.

ζ. Προαιρετικὲς εἰσφορὲς καί δωρεὲς φυσικῶν καί νομικῶν προσώπων, κληρονομίαι καί κληροδοσίαι κινητῶν ἢ ἀκινήτων περιουσιακῶν στοιχείων, καθὼς καί κάθε ἄλλη νόμιμη προσφορά, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιτίθεται στὸν σκοπὸ καί τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κατασκηνώσεων.

η. Ἔσοδα ἀπὸ τὴν διαχείριση τῆς κινητῆς καί ἀκίνητης περιουσίας τοῦ Ἰδρύματος.

θ. Κάθε ἄλλο ἔσοδο, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ νόμιμη καί χρηστὴ πηγή.

2. Οἱ πόροι τοῦ Ἰδρύματος διατίθενται κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Δ.Σ. αὐτοῦ καί ἐγκρίσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου γιὰ:

α) Τὴ φιλοξενία, διαμονή, διατροφή, ἱατροφαρμακευτικὴ περίθαλψη, φύλαξη, διαπαιδαγώγηση, δημιουργικὴ ἀπασχόληση, ποιοτικὴ ψυχαγωγία καί ἐν γένει φροντίδα καί καλλιέργεια τῶν κατασκηνωτῶν.

β) Τὴ διοργάνωση διαφόρων ἐκδηλώσεων τοῦ Ἰδρύματος, ἰδίως συναντήσεων, σεμιναρίων, ἡμερίδων, συνεδρίων καί λοιπῶν συνάξεων τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

γ) Τὴν κάλυψη τῶν δαπανῶν συντήρησης, βελτιώσεως καί ἐπέκτασης τῶν κατασκηνωτικῶν ἐγκαταστάσεων.

δ) Τὴν κάλυψη τῶν ποικίλων παγίων καί λοιπῶν δαπανῶν διοικήσεως καί λειτουργίας τοῦ Ἰδρύματος.

ε) Τὴν προμήθεια, διαφύλαξη καί συντήρηση τοῦ ἀπαραίτητου κατασκηνωτικοῦ καί λοιποῦ ἐξοπλισμοῦ καί τῶν ἀναλωσίμων πρὸς ἐξυπηρέτηση τῶν σχετικῶν ἀναγκῶν.

στ) Τὶς ἀμοιβές καί τὶς ἀσφαλιστικὲς ἐργοδοτικὲς εἰσφορὲς τοῦ ἔμμισθου προσωπικοῦ, σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τῆς κείμενης νομοθεσίας.

ζ) Τὴν κάλυψη κάθε ἄλλης δαπάνης τῶν Κατασκηνώσεων, ἢ ὁποῖα προβλέπεται στὸν ἐγκεκριμένο Προϋπολογισμό τοῦ Ἰδρύματος καί κάθε ἄλλης δαπάνης, πού ἀνακύπτει καί ἀποσκοπεῖ στὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν αὐτοῦ.

3. Ἡ χρηματικὴ περιουσία τοῦ Ἰδρύματος κατατίθεται ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ σὲ μία ἀπὸ τὶς τράπεζες πού λειτουργοῦν στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν. Τὶς ἀναλήψεις διενεργεῖ ἐντεταλημένο μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῶν Κατασκηνώσεων ἢ ὑπάλληλος τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Δ.Σ. καί εἰδικῆς ἐγγραφῆς ἐξουσιοδότησης ἀπὸ τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἰδρύματος.

Τά ἔσοδα καί τά ἔξοδα τοῦ Ἰδρύματος προσδιορίζονται ἀπό τόν προϋπολογισμό ἐσόδων καί ἐξόδων κατὰ τό οικονομικό ἔτος, τό ὁποῖο ἀρχίζει τήν 1η Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους καί λήγει τήν 31η Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους.

ἄρθρον 5

Διοικητικό Συμβούλιο

1. Οἱ κατασκηνώσεις διοικοῦνται ἀπό πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, τό ὁποῖο ἀπαρτίζεται:

α. Ἀπό τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ὡς Πρόεδρος, μέ ἀναπληρωτή τοῦ τόν Πρωτοσύγκελλο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ἢ ἕτερο κληρικό, ὀριζόμενο ἐγγράφως ὑπό τοῦ Μακαριωτάτου

β. Ἀπό δύο κληρικούς, μέ τούς ἀναπληρωτές τους

γ. Ἀπό ἕναν γονέα, ἄνδρα ἢ γυναῖκα, μέ τόν ἀναπληρωτή του

δ. ἀπό ἕναν λαϊκό συνεργάτη τοῦ νεανικοῦ ἔργου, ἄνδρα ἢ γυναῖκα, μέ τόν ἀναπληρωτή του.

2. Τά μέλη τοῦ Δ.Σ., τά ὁποῖα δέν ἀπαγορεύεται νά εἶναι μεταξύ τους σύζυγοι εἴτε συγγενεῖς ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας, διορίζονται ἀπό τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν. Ἡ θτεία τους εἶναι τριετής καί μποροῦν νά ἐπαναδιορισθοῦν. Τό ἀξίωμα τοῦ μέλους τοῦ Δ.Σ. εἶναι ἄμισθο καί τιμητικό.

3. Κάθε μέλος, τό ὁποῖο ἀποχωρεῖ γιά ὁποιαδήποτε αἰτία, ἀντικαθίσταται ἀπό ἄλλο μέλος μέ ἀπόφαση τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί γιά τό χρονικό διάστημα μέχρι τή λήξη τῆς θτείας τῶν ὑπολοίπων μελῶν τοῦ Δ.Σ.

4. Τό Δ.Σ. συνέρχεται τακτικά κάθε ἐξάμνηο μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ Μακαριωτάτου Προέδρου του ἢ αἴτηση τριῶν τουλάχιστον μελῶν του.

5. Γιά τήν ὑπαρξη ἀπαρτίας πρέπει νά παρευρίσκειται ὁ Πρόεδρος ἢ, κατ ἐντολήν του, ὁ ἀναπληρωτής του καί δύο τουλάχιστον μέλη τοῦ Δ.Σ. Ἐάν κάποιο μέλος τοῦ Δ.Σ. δηλώσει κώλυμα συμμετοχῆς σέ συνεδρίαση τοῦ Δ.Σ., καλεῖται ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἀναπληρωτής του.

6. Τό Δ.Σ. ἀποφασίζει μέ σχετική πλειοψηφία τῶν παρόντων μελῶν. Σέ περίπτωση ἰσοψηφίας ὑπερισχύει ἡ ψήφος τοῦ Προέδρου.

7. Στίς συνεδριάσεις τοῦ Δ.Σ. συμμετέχει αὐτοδικαίως ὡς εισηγητής ὁ Διευθυντής τοῦ Κέντρου Νεότητος τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς, χωρίς ὅμως δικαίωμα ψήφου, ἐκτός ἐάν ἔχει ὀρισθεῖ ὡς τακτικό μέλος τοῦ Δ.Σ.

ἄρθρον 6

Ἀρμοδιότητες Διοικητικοῦ Συμβουλίου

1. Τό Διοικητικό Συμβούλιο ἀποφασίζει γιά κάθε ὑπόθεση πού ἀφορᾷ στή συγκρότηση καί λειτουργία τῶν κατασκηνώσεων. Εἰδικότερα:

α. Μελετᾷ καί ἀποφασίζει διάφορα μέτρα γιά τήν ἐνίσχυση καί εὐδόωση τῶν σκοπῶν τῶν κατασκηνώσεων.

β. Καταρτίζει τόν ἐτήσιο προγραμματισμό τῶν δράσεων τῶν κατασκηνώσεων.

γ. Ψηφίζει τόν ἐτήσιο Προϋπολογισμό ἐσόδων καί ἐξόδων τῶν κατασκηνώσεων, συντάσσει τόν ἐτήσιο Ἀπολογισμό, καί ὑποβάλλει αὐτούς στό Μητροπολιτικό Συμβούλιο γιά ἔγκριση.

δ. Ἀποφασίζει γιά τίς συμβάσεις ἔργου καί γιά ὁποιαδήποτε πρόσληψη προσωπικοῦ γιά τίς κατασκηνώσεις.

στ. Ἀποφασίζει γιά κάθε ἄλλο θέμα γιά τό ὁποῖο δέν γίνεται λόγος ἀπό τόν παρόντα Κανονισμό.

2. Ἀπό τίς ἀποφάσεις τοῦ Δ.Σ., ὅσες ἔχουν οικονομικό χαρακτήρα ὑποβάλλονται στό Μητροπολιτικό Συμβούλιο γιά ἔγκριση. Γιά ἀποφάσεις σχετικά μέ συμβάσεις ἢ μέ παροχή ἀγαθῶν καί ὑπηρεσιῶν, τό Μητροπολιτικό Συμβούλιο δύναται νά θέτει τό χρηματικό ὄριο τῶν συναλλαγῶν, οἱ ὁποῖες θά πραγματοποιοῦνται χωρίς ἔγκριση ἀπό αὐτό.

3. Τό Ἴδρυμα τῶν κατασκηνώσεων ἐκπροσωπεῖται δικαστικά καί ἐξωδικαστικά, σέ ὅλες τίς ἔννομες σχέσεις του, ἀπό τόν Πρόεδρο τοῦ Δ.Σ. ἢ τόν ἀναπληρωτή αὐτοῦ ἢ ἀπό μέλος τοῦ Δ.Σ., εἰδικά ἐξουσιοδοτημένο γι' αὐτόν τόν σκοπό.

4. Ὁ Πρόεδρος, ἢ σέ περίπτωση ἀπουσίας αὐτοῦ ὁ νόμιμος ἀναπληρωτής του, καθορίζει τίς ἐργασίες τοῦ Δ.Σ. καί ὑπογράφει τή σχετική ἀλληλογραφία, ἀσκεῖ ἐποπτεία καί ἐπιλύει διαιτητικά τίς ἀναφυόμενες διαφορές τῶν μελῶν τους, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη.

ἄρθρον 7

Προσωπικό

1. Μέ ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ., κατόπιν προτάσεως τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, διορίζεται Διευθυντής τῶν κατασκηνώσεων κληρικός ἢ λαϊκός, ἄνω τῶν 25 ἐτῶν, πτυχιούχος ἀνωτέρας ἢ ἀνωτάτης σχολῆς, μέ ὀργανωτικές ικανότητες καί ἐμπειρία ὡς κατηχητής ἢ γενικά ὡς στέλεχος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νεανικοῦ ἔργου. Ὁ Διευθυντής εἶναι ἀρμόδιος γιά τήν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων τοῦ Δ.Σ. καί συντονίζει τήν ὁμαλή λειτουργία τῶν ὑπηρεσιῶν καί τίς δραστηριότητες τῶν κατασκηνώσεων. Τό ὕψος τοῦ ἐπιδόματος ἢ τοῦ μισθοῦ τοῦ καθορίζεται κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Δ.Σ.

2. Μέ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, καί γιά τήν ἄρτια ὀργάνωση καί τήν ὁμαλή λειτουργία τῶν κατασκηνώσεων, προσλαμβάνεται τό ἀπαιτούμενο προσωπικό, ἔμμισθο ἢ ἄμισθο σέ ἐθελοντική βάση. Τό ὕψος τῆς ἀντιμισθίας τοῦ ἔμμισθου προσωπι-

κοῦ καθορίζεται κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Δ.Σ. σύμφωνα μέ τήν ἰσχύουσα νομοθεσία.

3. Ὅμοίως, μέ ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ., εἶναι δυνατή ἡ σύναψη συμβάσεων ἔργου μέ ἀνεξάρτητους ἐπαγγελματίες (λογιστές, γραφίστες, χοροδιδασκάλους κ.ἄ.), γιά τήν παροχή ἐξειδικευμένων ὑπηρεσιῶν πρός τίς κατασκηνώσεις.

ἄρθρον 8 Βιβλία

1. Στίς Ἐκκλησιαστικές Κατασκηνώσεις τηρεῖται ἀρχεῖο καί τά ἑξῆς βιβλία:

- α. Βιβλίο Πρακτικῶν
 - β. Πρωτόκολλο Ἀλληλογραφίας
 - γ. Τά προβλεπόμενα ἀπό τίς κείμενες διατάξεις λογιστικά βιβλία καί στοιχεία
 - δ. Βιβλίο Κτηματολογίου
2. Ὅλα τά βιβλία τῶν Κατασκηνώσεων θεωροῦνται ἀπό τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν.

ἄρθρον 9 Διάλυση - Τροποποίηση Κανονισμοῦ

1. Τό ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα τῶν Κατασκηνώσεων διαλύεται ὅταν δέν πληροῖ τίς ἐκκλησιολογικές προϋποθέσεις του ἢ ἀδυνατεῖ νά ἐκπληρώσει τοὺς σκοπούς του, μέ ἀπόφαση τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου ἢ ὁποῖα ἐγκρίνεται ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο καί δημοσιεύεται στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως καί

στό ἐπίσημο δεητῖο «ΕΚΚΛΗΣΙΑ». Μέ τήν διάλυσή του, ἡ περιουσία τοῦ ἀνήκει αὐτοδικαίως στό νομικό πρόσωπο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

2. Ὁ παρῶν Κανονισμός τροποποιεῖται μέ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἔπειτα ἀπό σχετική πρόταση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος, ἐγκεκριμένη ὑπό τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.

ἄρθρον 10 Μεταβατικές διατάξεις

1. Ἀπό τή δημοσίευση τοῦ Κανονισμοῦ αὐτοῦ δέν προκαλεῖται δαπάνη εἰς βάρος τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Κάθε μελλοντική δαπάνη εἰς βάρος τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν εἴτε τῶν ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων τά ὁποῖα ὑπάγονται σέ αὐτή, θά ἐγγράφεται στοὺς οἰκείους προϋπολογισμούς.

3. Ὁ παρῶν Κανονισμός νά δημοσιευθεῖ στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως καί στό ἐπίσημο δεητῖο «ΕΚΚΛΗΣΙΑ».

Ἀθήνα, 13 Δεκεμβρίου 2012

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς
Ὁ Διαυθείας Γαβριήλ

**Κανονισμός του Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος
τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν μέ τήν ἐπωνυμία:
“Κέντρο Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν -
Ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα”**

Ἡ ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐχουσα ὑπ' ὄψει:

1. Τάς Διατάξεις τῶν ἄρθρων 29 παραγρ. 2 καί 59 παραγρ. 2 τοῦ Νόμου 590/1977: «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (Α' 146),
2. Τάς ὑποχρεώσεις τῆς Ποιμανούσης Ἐκκλησίας πρὸς τό Χριστεπώνυμον Αὐτῆς πλήρωμα, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπό τās Εὐαγγελικὰς Ἐπιταγὰς, τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας καί τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους,
3. Τάς ὑφισταμένες κοινωνικὰς καί πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν,
4. Τόν Κανονισμόν συστάσεως καί λειτουργίας τοῦ Κέντρου Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν (Φ.Ε.Κ. 145/1999, τ. Α'), ὅπως αὐτός ἰσχύει,
5. Τήν ὑπ' ἀριθμ. 50/10.12.2012 Ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κέντρου Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, περὶ τροποποιήσεως τοῦ Καταστατικοῦ λειτουργίας αὐτοῦ,
6. Τήν ὑπ' ἀριθμ. 3083/27.12.2012 Ἀπόφασιν καί τήν ὑπ' ἀριθμ. 3084/27.12.2012 Πρότασιν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου,
7. Τήν ἀπό 9.1.2013 Γνωμοδότησιν τοῦ Εἰδικοῦ Νομικοῦ Συμβούλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ

Τροποποιεῖ καί κωδικοποιεῖ τόν Κανονισμόν λειτουργίας τοῦ Κέντρου Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καί μετατρέπει αὐτό εἰς Ἐκκλησιαστικόν Ἴδρυμα, τό ὁποῖον θά λειτουργῇ κατά τās διατάξεις τοῦ ἐπομένου Κανονισμοῦ:

Κανονισμός

τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν μέ τήν ἐπωνυμία: “Κέντρον Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν Ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα”.

Ἄρθρον 1

Σύσταση - Ἐπωνυμία - Ἔδρα

1. Ἡ συσταθεῖσα ἀπό 11.3.1999 (Φ.Ε.Κ. 145/1999, τ. Α') Ἐκκλησιαστική Ὑπηρεσία τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν μέ τήν ἐπωνυμία “Κέντρο Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν” μετατρέπεται σέ Ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα μὴ κερδοσκοπικοῦ χαρακτήρα καί τήν ἐπωνυμία: «Κέντρον Στήριξης Οἰκογενείας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν Ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα», μέ προαιρετική συντομογραφία - διακριτικό τίτλο: «ΚΕ.Σ.Ο.», ἐνῶ γιά τίς διεθνεῖς σχέσεις θά χρησιμοποιεῖται ἡ ἐπωνυμία καί στά ἀγγλικά ὡς «Family Support Centre, Foundation of Holy Archdiocese of Athens».

2. Ἔδρα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος ὀρίζεται ἡ Ἀθήνα, ὁδὸς Ἀκαδημίας ἀρ. 95. Σέ περίπτωση ἀλλαγῆς τῆς ἔδρας μέ ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, δέν ἀπαιτεῖται τροποποίηση τοῦ παρόντος Ὄργανισμοῦ.

Ἄρθρον 2

Σκοποὶ καί μέσα ἐπίτευξης

1. Κύριος σκοπὸς τοῦ Ἰδρύματος εἶναι ἡ προστασία καί ἐνίσχυση τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας, μέ ἐπιπλέον μέριμνα γιά τήν προστασία καί συμπαράσταση καί σέ μονογονεϊκὲς οἰκογένειες, ἄγαμες μπτέρες, τέκνα γεννημένα χωρὶς γάμο τῶν γονέων τους, γονεῖς - ἀνεξαρτήτως φύλου- πού ἔχουν ἀναλάβει καί ἀσκοῦν μόνοι τους τὴ γονικὴ μέριμνα τοῦ ἀνηλικίου τέκνου τους, ἡ πρόληψη καί καταπολέμηση κάθε μορφῆς βίας -σωματικῆς καί ψυχολογικῆς- στὴ δημόσια ἢ ἰδιωτικὴ σφαῖρα τοῦ ἀτόμου, ἰδίως ἐκείνης πού στρέφεται σέ βάρος ἀνυπεράσπιστων θυμάτων πού στεροῦνται προστασίας, εἴτε ἐντὸς τῆς οἰκογένειας εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς καί εἰδικὰ ἡ πρόληψη καί ἀντιμετώπιση μέ ὅλα τὰ νόμιμα μέσα τοῦ φαινομένου τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων μέ σκοπὸ τὴν σεξουαλικὴ ἢ καί οικονομικὴ ἐκμετάλλευση, ἡ προστασία ἀνηλικίων σύμφωνα μέ τὴ Διεθνή Σύμβαση γιά τὰ δικαιώματα τοῦ Παιδιοῦ UNCRC, ἡ ἐνίσχυση τοῦ θεσμοῦ τῶν ἀναδόχων οἰκογενειῶν καί τῆς υιοθεσίας καί γενικά ἡ ἐνίσχυση τῆς

ήθικῆς, ἀλλὰ καί ὑλικῆς συμπαράστασης πού προσφέρει ἡ οἰκογένεια στόν ἄνθρωπο, μέ ἀπώτερο σκοπό τή συνεχή βελτίωση τῆς ποιότητας ζωῆς του καί τήν κοινωνία μέ τό Θεό.

2. Μέσα γιά τήν ἐπίτευξη τῶν παραπάνω σκοπῶν ὀρίζονται ἰδιαίτερα ἡ ἴδρυση σταθμῶν συμβουλευτικῆς γιά τήν οἰκογένεια, σχολῶν γονέων, ξενῶνων ἀγάμων μπετέρων καί τῶν παιδιῶν τους, ξενῶνων προστασίας ἀνυπεράσπιστων θυμάτων ἐμπορίας ἀνθρώπων μέ σκοπό τήν σεξουαλική ἢ καί οικονομική ἐκμετάλλευση, τῶν εὐαίσθητων εὐάλωτων κοινωνικῶν ὁμάδων, ἡ διοργάνωση ἡμερίδων, σεμιναρίων καί ἡ ἔκδοση ἐντύπων μέ περιεχόμενο σχετικό μέ τοὺς ὡς ἄνω σκοπούς.

3. Γιά τήν ἐπίτευξη τῶν ὡς ἄνω σκοπῶν τό Ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα δύναται νά συνεργάζεται μέ φορεῖς, ὀργανώσεις καί ὑπηρεσίες, εἴτε δημοσίου εἴτε ἰδιωτικοῦ δικαίου, τῆς ἡμεδαπῆς ἢ καί ἀλλοδαπῆς, πού ἐπιδιώκουν τοὺς ἴδιους ἢ παρεμφερεῖς σκοπούς, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ καί ἀλλῶν Ἐκκλησιῶν καί ὁμολογιῶν, τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τόν Ὄργανισμό Ἡνωμένων Ἐθνῶν, τήν UNESCO (ΟΥΝΕΣΚΟ) καί ἀλλοῦς Διεθνεῖς Ὄργανισμούς, νά συμμετέχει σέ δίκτυα προστασίας μαζί μέ ἀλλοῦς φορεῖς καί νά ἀναλαμβάνει - διοργανώνει - ἐκπονεῖ ἢ συμμετέχει σέ προγράμματα σχετικά μέ τοὺς ὡς ἄνω σκοπούς αὐτοτελῶς ἢ σέ συνεργασία μέ ἀλλοῦς φορεῖς, ἰδίως δέ νά συμμετέχει σέ Κοινωνική Συνεταιριστική Ἐπιχείρηση Ἐνταξης, Κοινωνικῆς Φροντίδας ἢ Συλλογικοῦ καί Παραγωγικοῦ Σκοποῦ μέ σκοπό τήν ἐνταξη στήν κοινωνική ζωή καί τήν παροχή ὑπηρεσιῶν κοινωνικοῦ - προνοιακοῦ χαρακτήρα σέ εὐάλωτες ὁμάδες πληθυσμοῦ καί ὑπηρεσιῶν πού ἱκανοποιοῦν τίς ἀνάγκες τῆς συλλογικότητας, νά συνάπτει Προγραμματικές Συμβάσεις μέ ἕναν ἢ περισσότερους ἀπό ὄλους τους ἀνωτέρω φορεῖς γιά τήν ὑλοποίηση τῶν ἀνωτέρω σκοπῶν του καί νά ἀναλαμβάνει ὡς δικαιούχος καί φορέας ὑλοποίησης μία ἢ περισσότερες Πράξεις, δράσεις ἢ παρεμβάσεις τοῦ Ν. 3614/2007 καί ἐπίσης νά συμμετέχει σέ Ἀναπτυξιακές Συμπράξεις τοῦ ἄρθρου 18 τοῦ Ν. 4019/2011, μαζί μέ ἀλλοῦς φορεῖς, γιά τήν ὑλοποίηση αὐτῶν τῶν δράσεων καί παρεμβάσεων, σχετικῶν μέ τίς δραστηριότητές του καί τοὺς σκοπούς του. Δύναται ἐπίσης τό Ἴδρυμα νά συνεργάζεται μέ τίς Ἐνορίες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, στό πλαίσιο ἄσκησης τοῦ ποιμαντικοῦ τους ἔργου, ἐνθαρρύνοντας καί ἐνισχύοντας μέ παροχή τεχνολογίας τή δημιουργία καί λειτουργία Ἐνοριακῶν Κέντρων Στήριξης Οἰκογένειας, ὡς δραστηριότητας τοῦ νομικοῦ προσώπου τοῦ Ἐνοριακοῦ Ναοῦ.

ἄρθρον 3

Διοίκηση τοῦ Ἰδρύματος.

1. Τό Ἴδρυμα διοικεῖται ἀπό πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, Πρόεδρος τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ὀρίζει μέ πράξη του τά ὑπόλοιπα μέλη τοῦ Δ.Σ. καί τόν νόμιμο ἀναπληρωτή του γιά τήν περίπτωση πρόσκαιρου κωλύματός του, καθώς καί τά ἀναπληρωματικά μέλη.

2. Μετά τή συγκρότησή του σέ σῶμα τό Δ.Σ. ἐκλέγει ἀπό τά μέλη τοῦ τόν Γραμματέα καί τόν Ταμία.

3. Ἡ θητεία τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἐκτός του Προέδρου, εἶναι τριετής, τό δέ ἀξίωμα τους τιμητικό καί ἄμισθο. Ὁ Πρόεδρος ἔχει τό δικαίωμα ἀντικατάστασης μελῶν τοῦ Δ.Σ., ἐφ' ὅσον ὑπάρχει σπουδαῖος λόγος.

4. Τό Δ.Σ. συνέχεται τακτικῶς μία φορά τό μήνα καί ἐκτάκτως, ὕστερα ἀπό πρόσκληση τοῦ Προέδρου ἢ τοῦ νόμιμου ἀναπληρωτή του καί βρίσκεται σέ ἀπαρτία, παρισταμένου τοῦ Προέδρου ἢ τοῦ νόμιμου ἀναπληρωτή του καί δύο τουλάχιστον ἐκ τῶν μελῶν του.

5. Οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται κατά πλειοψηφία τῶν παρόντων μελῶν καί σέ περίπτωση ἰσοψηφίας ὑπερσχύει ἡ ψήφος τοῦ Προέδρου (ἢ τοῦ προεδρεύοντος). Σέ κάθε συνεδρίαση τοῦ Δ.Σ. τηροῦνται πρακτικά, τά ὁποῖα ὑπογράφονται ἀπό τά παρόντα μέλη.

6. Στίς συνεδριάσεις τοῦ Δ.Σ. παρίσταται χωρίς δικαίωμα ψήφου ὁ Διευθυντής τοῦ Κέντρου.

7. Σέ περίπτωση πού μέλος τοῦ Δ.Σ. ἀπουσιάσει ἀδικοιολόγητα γιά περισσότερες ἀπό δύο συνεχεῖς συνεδριάσεις, τό γεγονός αὐτό δύναται νά θεωρηθεῖ σπουδαῖος λόγος γιά τήν ἀντικατάστασή του, μέ πράξη τοῦ Προέδρου.

ἄρθρον 4

Ἀρμοδιότητες τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου

1. Τό Διοικητικό Συμβούλιο ἀποφασίζει γιά κάθε θέμα πού ἀφορᾶ στήν ὀργάνωση, λειτουργία καί διαχείριση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος, μεριμνᾷ γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν δραστηριοτήτων του καί τήν ὀρθή καί ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῶν ὑπηρεσιῶν καί τμημάτων του. Εἰδικότερα:

α) Ἀποφασίζει γιά τήν πρόσκτηση, διοίκηση καί διαχείριση τῆς κινητῆς καί ἀκίνητης περιουσίας του καί τῶν εἰσοδημάτων πού διατίθενται γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν του, τήν ἀποδοχή κληρονομιῶν, δωρεῶν (κ.λπ.), τήν ἐγερση ἀγωγῶν καί διεξαγωγή δικῶν, δικαστικοῦ ἢ ἐξώδικου συμβιβασμοῦ, παραίτηση ἀπό ἔνδικα μέσα (κ.λπ.).

β) Καταρτίζει τόν ἐτήσιο προϋπολογισμό καί ἀπολογισμό τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος, τοὺς ὁποῖους

υποβάλλει στο Μητροπολιτικό Συμβούλιο της Ίερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν γιά ἔγκριση καί στή συνέχεια δημοσιεύει στήν ιστοσελίδα τῆς Ίερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς.

γ) Καθορίζει τίς ἀναγκαῖες γιά τήν εὐρυθμῆ λειτουργία τοῦ Κέντρου θέσεις, ἀποφασίζει γιά τήν πρόσληψη καί ἀπόλυση τυχόν ἔμμισθου προσωπικοῦ, γιά τά καθήκοντα, τίς ἀρμοδιότητες, τίς ἀποδοχές, καθῶς καί γιά συναφῆ ζητήματα, σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τῆς κείμενης νομοθεσίας.

δ) Προβαίνει στή δημιουργία ἐπί μέρους ὑπηρεσιῶν καί ρυθμίζει τίς σχέσεις τους μέ τά λειτουργοῦντα τμήματα.

ε) Ἀποφασίζει γιά κάθε θέμα πού ἀφορᾶ στήν εὐρυθμῆ λειτουργία καί τήν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τοῦ Ἰδρύματος, ἀκόμα καί ἐάν δέν προβλέπεται ρητά ἀπό τίς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

ἄρθρον 5

Καθήκοντα καί ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου

1. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. ἢ ὁ νόμιμος ἀναπληρωτής αὐτοῦ:

α) Ἐκπροσωπεῖ τό Ἐκκλησιαστικό Ἴδρυμα στίς πρὸς τά ἔξω σχέσεις, ἐνώπιον κάθε Ἀρχῆς, τῶν Δικαστηρίων, Ὁργανισμῶν καί Τραπεζῶν, καί ἐναντι κάθε τρίτου φυσικοῦ ἢ νομικοῦ προσώπου,

β) Ἐντέλλεται τήν πληρωμῆ ὁποιασδήποτε δαπάνης γίνεται γιά λογαριασμό τοῦ Ἰδρύματος,

γ) Συγκαλεῖ τό Δ.Σ. τακτικῶς ἢ ἐκτάκτως, καταρτίζει μέ τή συνδρομῆ τοῦ Γραμματέα τήν ἡμερήσια διάταξη τῶν θεμάτων, διευθύνει τίς συνεδριάσεις του, ὑπογράφει κάθε ἔγγραφο τοῦ Δ.Σ. καί φροντίζει γιά τήν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεών του.

2. Τόν Πρόεδρο σέ περίπτωση ἀπουσίας ἢ πρόσκαιρου κωλύματός του ἀναπληρώνει στήν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων του ὁ ὀριζόμενος ἀπό αὐτόν νόμιμος ἀναπληρωτής του - προεδρεύων, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει ἀντί αὐτοῦ, ἔχοντας τά ὡς ἄνω καθήκοντα καί ἀρμοδιότητες.

ἄρθρον 6

Καθήκοντα Γραμματέα καί Ταμία

1. Ὁ Γραμματέας τοῦ Δ.Σ.: α) ἐπιμελεῖται τῆς σύνταξης τῶν πρακτικῶν συνεδριάσεων καί ἀποφάσεων τοῦ Δ.Σ., τηρώντας τό σχετικό βιβλίο καί ἀρχεῖο, β) τηρεῖ πρωτόκολλο εἰσερχομένων καί ἐξερχομένων ἐγγράφων, γ) διεκπεραιώνει τήν ἀλληλογραφία, δ) φυλάσσει τά ἔγγραφα καί τή σφραγίδα τοῦ Ἰδρύματος.

2. Ὁ Ταμία τοῦ Δ.Σ.: α) συνυπογράφει μετά τοῦ Προέδρου ἢ τοῦ νόμιμου ἀναπληρωτῆ αὐτοῦ κάθε ἔνταλμα, β) ἐνεργεῖ ὅλες τίς εἰσπράξεις πού ἀφοροῦν τό Ἴδρυμα ἐκδίδοντας διπλότυπες θεωρημένες ἀπο-

δείξεις τίς ὁποῖες ὑπογράφει μαζί μέ τόν Πρόεδρο, γ) ἐνεργεῖ τίς πληρωμές μέ βάση τά ἐκδιδόμενα ἐντάλματα, δ) τηρεῖ τά διαχειριστικά βιβλία καί στοιχεῖα τοῦ Ἰδρύματος, ε) καταθέτει σέ τραπεζικό λογαριασμό ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰδρύματος τά εἰσπραττόμενα ἔσοδα, στ) προβαίνει σέ ἀναλήψεις καταθέσεων κατόπιν ἐγγράφου ἐντολῆς τοῦ Προέδρου ἢ τοῦ νόμιμου ἀναπληρωτῆ του, μετά ἀπό ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ., ζ) ἐπιμελεῖται τῆς κατάρτισης τοῦ προϋπολογισμοῦ καί ἀπολογισμοῦ, τοῦς ὁποῖους ὑποβάλλει στό Δ.Σ.

ἄρθρον 7

Διεύθυνση καί ὀργάνωση τοῦ ἔργου σέ Τμήματα

1. Γιά τήν πληρέστερη λειτουργία τοῦ Κέντρου θεσπίζεται θέση Διευθυντῆ, κατηγορίας Π.Ε., τόν ὁποῖο ὀρίζει μέ πράξη τοῦ ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος.

2. Ὁ Διευθυντής α) ἔχει τή μέριμνα γιά τήν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων τοῦ Δ.Σ. πού ἀφοροῦν στήν ὀργάνωση καί λειτουργία τοῦ Κέντρου, β) ἐποπτεύει, συντονίζει καί προτείνει τή λειτουργία τῶν Τμημάτων τοῦ Κέντρου, γ) συνεργάζεται μέ τοῦς ἐθελοκτές καί τό προσωπικό καί δ) εἰσγγεῖται στό Δ.Σ. καί ἐπιμελεῖται τήν ἴδρυση καί λειτουργία ξενῶνων προστασίας, τή διοργάνωση συνεδρίων, ἡμερίδων, σεμιναρίων, ἐπιμορφώσεων καί λοιπῶν σχετικῶν δραστηριοτήτων, τή συνεργασία μέ ἄλλους φορεῖς καί ὀργανώσεις τῆς ἡμεδαπῆς ἢ καί ἀλλοδαπῆς πού ἐπιδιώκουν τοῦς ἴδιους ἢ παρεμφερεῖς σκοπούς, τή συμμετοχή σέ συνέδρια, ἡμερίδες, δίκτυα προστασίας, τήν ἀνάληψη ἢ καί ἐκπόνηση προγραμμάτων σχετικῶν μέ τοῦς ὡς ἄνω σκοπούς αὐτοτελῶς ἢ σέ συνεργασία μέ ἄλλους φορεῖς.

3. Γιά τήν ἄσκηση τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Κέντρου συστήνονται τά ἑξῆς Τμήματα:

α) Συμβουλευτικῆς τῆς οἰκογένειας (κοινωνικές ὑπηρεσίες, ψυχολογική στήριξη, νομική συμβουλευτική στήριξη, ἱατροφαρμακευτική παραπομπή).

β) Προστασίας τῆς ἄγαμης μητέρας, γονέων -ἀνεξαρτήτως φύλου- πού ἔχουν ἀναλάβει νόμιμα καί ἀσκοῦν μόνοι τους τή γονική μέριμνα τοῦ ἀνήλικου τέκνου τους καί παιδιῶν γεννημένων χωρίς γάμο τῶν γονέων τους.

γ) Προστασίας καί συμπαράστασης θυμάτων κακοποίησης καί ἐμπορίας ἀνθρώπων μέ σκοπό τήν σεξουαλική ἢ καί οἰκονομική ἐκμετάλλευση καί ὀθλων τῶν εὐάθλων κοινωνικῶν ὁμάδων.

4. Μέ ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ. μπορεῖ νά συσταθεῖ καί ἐνεργοποιηθεῖ καί κάθε ἄλλο τμήμα, τό ὁποῖο θά κριθεῖ χρήσιμο.

5. Σέ κάθε τμήμα ὀρίζεται ἀπό τό Δ.Σ. ἓνας Ἐπιμελητής, ὁ ὁποῖος συνεργάζεται μέ τόν Διευθυντή, ἔχοντας

τήν ευθύνη τῆς ὀργάνωσης καί εὐρυθμῆς λειτουργίας του καί τόν ἐν γένει προγραμματισμό τῶν δραστηριοτήτων του, εισηγούμενος στόν Διευθυντή τίς ἐνέργειες πού κρίνει ἀναγκαῖες γιά τή λειτουργία τοῦ Κέντρου στόν τομέα ευθύνης του καί συνεργαζόμενος μαζί του γιά τήν ὑλοποίηση τῶν ἀποφάσεων τοῦ Δ.Σ.

ἄρθρον 8 Προσωπικό

Τό προσωπικό πού κρίνεται ἀναγκαῖο νά προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στό Ἴδρυμα, πλέον ὄσων προσφέρουν τή βοήθειά τους ὡς ἐθελοντές, θά προσλαμβάνεται κατόπιν ἀπόφασης τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καί μέ σύμφωνη γνώμη τοῦ Διευθυντοῦ, σέ συνεργασία μέ τόν ὁποῖο θά καθορίζονται τά καθήκοντα καί οἱ ἀρμοδιότητές του καί θά δύναται νά περιλαμβάνονται σέ Ἐσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας, ὁ ὁποῖος θά τίθεται σέ ἰσχύ μέ ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ. καί ἔγκριση τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.

ἄρθρον 9 Τηρούμενα βιβλία καί στοιχεῖα

Στό Ἴδρυμα θά τηροῦνται μέ μέριμνα τοῦ Γραμματέα: α) Πρωτόκολλο ἐγγράφων, β) Βιβλίο Πρακτικῶν συνεδριάσεων καί ἀποφάσεων τοῦ Δ.Σ., γ) Μητρώο - Βιβλίο Προσωπικοῦ, δ) Μητρώο ἐθελοντῶν, καί μέ μέριμνα τοῦ Ταμῆα τά ἐξῆς βιβλία καί στοιχεῖα, θεωρημένα γιά κάθε νόμιμη χρήση ἀπό τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν ἢ τήν ἀρμόδια φορολογική ἢ ἄλλη Ἀρχή: ε) Βιβλίο Ταμείου, διπλότυπα γραμμάτια εἰσπράξεως, ἐντάλματα πληρωμῶν, στ) Βιβλίο ὑλικοῦ.

ἄρθρον 10 Πόροι - Περιουσία τοῦ Ἰδρύματος

1. Πόροι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος εἶναι:
α) Ἐπιχορηγήσεις τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἱερῶν Μονῶν, Ἐνοριῶν καί ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων,
β) Δωρεές ἐν ζωῇ ἢ αἰτίᾳ θανάτου, κληρονομίες, κληροδοσίες, κινητῶν καί ἀκινήτων, φυσικῶν ἢ νομικῶν προσώπων,
γ) Εἰσφορές κάθε εἶδους καί σέ χρήματα,
ε) Κρατικές ἢ εὐρωπαϊκές ἐπιχορηγήσεις καί ἐνισχύσεις, εὐεργετήματα ἀπό εὐρωπαϊκά προγράμματα,
στ) Ἐπιχορηγήσεις ἀπό συνεργασίες μέ Ὑπουργεῖα, Ἀποκεντρωμένες Διοικήσεις καί θεσμούς τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης, ὀργανισμούς καί νομικά πρόσωπα δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου,
ζ) Κάθε ἄλλο νόμιμο ἔσοδο, μὴ προβλεπόμενο κατὰ τά ἀνωτέρω, πού ὑπηρετεῖ τοὺς σκοπούς τοῦ Ἰδρύματος,

η) Ἔσοδα ἀπό τήν περιουσία κινήτη καί ἀκινήτη πού ἤδη ἀνήκει στό ΚΕ.Σ.Ο. ἢ ἔχει διατεθεῖ γιά τίς ἀνάγκες καί τοὺς σκοπούς του, καθὼς καί πᾶσα κινήτη καί ἀκινήτη περιουσία πού θά ἀποκτηθεῖ ἐφ' ἐξῆς.

2. Οἱ πόροι τοῦ Ἰδρύματος διατίθενται: α) γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν δαπανῶν συντηρήσεως καί λειτουργίας τῶν ἐν γένει ἐγκαταστάσεων, β) τήν προμήθεια τοῦ ἀπαιτουμένου ἐξοπλισμοῦ καί ἀναγκαίων εἰδῶν, γ) τήν πληρωμὴ τοῦ τυχόν ἐμμίσθου ἢ ἐκτάκτου προσωπικοῦ καί δ) γιά τήν κάλυψη κάθε δαπάνης πού ἀποσκοπεῖ στήν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τοῦ Κέντρου.

3. Τό Ἴδρυμα μπορεῖ νά κηρύξει εὐεργέτες, δωρητές, νά ἀπονείμει εὐφήμους μνεῖες καί ἄλλες τιμητικές διακρίσεις.

ἄρθρον 11 Τροποποίηση τοῦ Κανονισμοῦ - διάλυση τοῦ Ἰδρύματος

1. Ὁ παρῶν Κανονισμός, κατόπιν προτάσεως τοῦ Δ.Σ. τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος καί ἔγκριση αὐτῆς ὑπό τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τροποποιεῖται μέ ἀπόφαση τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἐλλάδος καί ἔγκριση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, καί δημοσιεύεται στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως καί τό περιοδικό «ΕΚΚΛΗΣΙΑ».

2. Μέ τήν ἴδια ὡς ἄνω διαδικασία διαδικασία ἐπέρεχεται καί ἡ διάλυση τοῦ Ἰδρύματος, ἡ δὲ περιουσία του, κινήτη καί ἀκινήτη, καθὼς καί κάθε δικαίωμα ἢ ἀξίωση αὐτοῦ, περιέρχεται αὐτοδικαίως στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν.

ἄρθρον 12ο Ἰσχύς τοῦ Κανονισμοῦ

Ὁ παρῶν Κανονισμός, καθὼς καί κάθε τυχόν μελitterνική τροποποίησή του, ἰσχύει ἀπό τή δημοσίευσή του στό ἐπίσημο Δελτίο «Ἐκκλησία» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος καί στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

ἄρθρον 13ο Πρόκληση δαπάνης

Ἀπό τήν δημοσίευση τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ δὲν προκαλεῖται ἐπιπλέον δαπάνη στό Νομικό Πρόσωπο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ἢ τοῦ ΚΕ.Σ.Ο. ἢ ἄλλου ἐκκλησιαστικοῦ Νομικοῦ Προσώπου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

Ἀθῆναι, 9 Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς
Ὁ Διαυλείας Γαβριήλ

Κανονισμός λειτουργίας, διοικήσεως και διαχειρίσεως του Φιλανθρωπικού Ίδρυματος «Πάνου και Άντζελ Φραγκοδημητροπούλου» της Ίερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας

Η ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐχουσα ὑπ' ὄψει:

1. Τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρων 29 παρ. 2 καί 59 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»,
2. Τὰς ὑποχρεώσεις τῆς Ποιμανούσης Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπό τὰς Εὐαγγελικὰς Ἐπιταγὰς, τοὺς Ἱεροῦς Κανόνας καί τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους πρὸς τὸ Χριστεπώνυμόν τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα,
3. Τὰς ὑφισταμένας κοινωνικὰς καί πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας,
4. Τὴν ἀπὸ 17.10.2003 ιδιόγραφον Διαθήκην τοῦ Πάνου Φραγκοδημητροπούλου, δημοσιευθεῖσαν ἀπὸ τὸ Μονομελὲς Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν μετὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 946/2008 ἀπόφασιν αὐτοῦ,
5. Τὴν ἀπὸ 8.9.2008 Ἀπόφασιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἡλείας κ. Γερμανοῦ, περὶ συστάσεως καί λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος Πάνου καί Ἄντζελ Φραγκοδημητροπούλου (Φ.Ε.Κ. 2007/2008, τ. Β'),
6. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 8/1.8.2012 Ἀπόφασιν καί τὴν ὑπ' ἀριθμ. 3044/1.8.2012 Πρότασιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἡλείας κ. Γερμανοῦ,
7. Τὴν ἀπὸ 7.11.2012 Γνωμοδότησιν τοῦ Νομικοῦ Γραφείου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,

Ἀποφασίζει

Ἐγκρίνει, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ, τὴν σύστασιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Φιλανθρωπικὸ Ἰδρυμα Πάνου καί Ἄντζελ Φραγκοδημητροπούλου», τὸ ὁποῖον θὰ λειτουργῇ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἐπομένου Κανονισμοῦ:

Κανονισμός
λειτουργίας, διοικήσεως καί διαχειρίσεως
τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Ἰδρύματος
Πάνου καί Ἄντζελ Φραγκοδημητροπούλου

Ἄρθρον 1ον

Τὸ ἀπὸ 18.6.2008 συσταθέν ἐκκλησιαστικὸ Ἰδρυμα, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Φιλανθρωπικὸ Ἰδρυμα Πάνου καί Ἄντζελ Φραγκοδημητροπούλου», ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ αὐτοτελὲς Νομικὸ Πρόσωπο Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, κοινωφελοῦς καί μὴ κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρα, τελοῦν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας καί διοικούμενον σύμφωνα μετὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ. Τὸ Ἰδρυμα ἔχει ὡς ἔδρα τὰ Γραφεῖα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἡλείας ἐν Πύργῳ.

Ἄρθρον 2
Σκοποὶ

Σκοπὸς τοῦ Ἰδρύματος εἶναι ἡ οικονομικὴ ἐνίσχυσι καί βοήθεια ὀρφανῶν πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ καί ἀμφοτέρων Πυργίων μαθητῶν ἢ φοιτητῶν, ἀπόρων οἰκονομικῶν, ὄλων τῶν βαθμίδων ἐκπαίδευσης. Ἐν ἀνυπαρξίᾳ τέτοιων παιδιῶν, αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλα ὅμοια καταγόμενα ἀπὸ τὴν Ἡλεία. Ἐν ἀνυπαρξίᾳ δὲ τούτων δύνανται νὰ ἐνισχύονται οικονομικὰ Μαθητικὰ καί Φοιτητικὰ Οἰκοτροφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας, μετὰ ἀπὸ ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος. Ἡ ἐπιλογή θὰ γίνεταί ἀπὸ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον, στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ περιλαμβάνεται καί ἡ δικηγόρος καί κάτοικος Ἀθηνῶν Παναγιώτα Ἀποστόλη Μελλίστα.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν προστατευομένων παιδιῶν δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τὰ 6-8 ἐτησίως καί προτιμοῦνται ὅσα ἐπιδεικνύουν ἥθος ἀμεμπτο, ἐξακριβούμενο ἐκ τῶν ἀρχείων τῶν σχολείων τους καί τῶν πληροφοριῶν τῶν διδασκάλων τους ἢ ἐξ ἄλλων στοιχείων πού ἤθελε κρίνει τὸ Δ.Σ. τοῦ Ἰδρύματος. Ἀποκρίεται ἡ περαιτέρω βοήθεια στοὺς ἀπορριπτομένους στὶς ἐτήσιες ἐξετάσεις τους.

Ἄρθρον 3
Πόροι

Πόροι τοῦ Ἰδρύματος εἶναι:
Τὰ διὰ τῆς ἰδιογράφου Διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου Δωρητοῦ Πάνου Φραγκοδημητροπούλου κληροδο-

τούμενα χρηματικά ποσά και τὰ ὑπὸ τρίτων εἰς αὐτὸ δωρούμενα ἢ κληροδοτούμενα χρηματικά ποσά ἢ ἀκίνητα.

ἄρθρον 4
Διοίκησις

1. Τὸ Ἴδρυμα διοικεῖται ἀπὸ πενταμελὲς (5) Διοικητικὸ Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον συγκροτεῖται ἀπὸ:

α) Τὸν ἐκάστοτε Μητροπολίτη Ἡλείας ὡς Πρόεδρο, ἀναπληρούμενο ἀπὸ τὸν νόμιμο ἢ τὸν εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένο ἀναπληρωτὴ του.

β) Ἐξ ἐνὸς τῶν Ἱεροκληρῶν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἡλείας, ὀριζομένου ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου.

γ) Ἐξ ἐνὸς Διευθυντοῦ Σχολείου Μέσης ἢ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὀριζομένου ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου.

δ) Ἐκ τῆς Παναγιώτας Ἀποστ. Μελίστα δικηγόρου καὶ

ε) Ἐκ τοῦ Ἀνωτέρου Κων/νου Μορῶν.

2. Ἡ θτεία τῶν α, δ καὶ ε Μελῶν εἶναι ἰσόβιος, τῶν δέ β,καὶ γ εἶναι τριετής δυναμένη νὰ ἀνανεωθῇ.

3. Σὲ περίπτωσι κενώσεως γιὰ ὁποιοδήποτε λόγον θέσεως μέλους τοῦ Δ.Σ. καὶ μέχρι πληρώσεώς της, τὸ Δ.Σ. συγκροτεῖται νομίμως καὶ λειτουργεῖ διὰ τῶν υπολοίπων μελῶν, ἐφ' ὅσον αὐτὰ δὲν εἶναι λιγότερα τῶν τριῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων πρέπει ἀπαρέγκλιτα νὰ μετέχει ἡ Παναγιώτα Ἀποστόλη Μελίστα μετὰ τὴν ἰδιότητα τῆς Γραμματέως. Ἐάν κενωθῇ ὁποσδήποτε ἡ θέση ἐνὸς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων μελῶν, Παναγιώτας Ἀποστόλη Μελίστα καὶ Ἀνωτέρου Κωνσταντίνου Μορῶν ἢ καὶ ἀμφοτέρων, ἡ ἀντικατάστασίς τους γίνεται μετὰ ἀλλήλους συγγενεῖς τοῦ διαθέτη, τοὺς ὁποίους θὰ ὑποδείξει ἡ ὡς ἄνω Γραμματέας ἢ ἡ ἀνψία τοῦ διαθέτη Φανὴ χήρα Ἀποστόλη Μελίστα, κάτοικος Ἀθηνῶν, ὁδὸς Κρίτωνος ἀριθμ. 4.

4. Τὸ ἀξίωμα τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου εἶναι τιμητικὸ καὶ ἄμισθο.

ἄρθρον 5

Καθήκοντα τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον διοικεῖ τὸ Ἴδρυμα καὶ φροντίζει διὰ τὴν ἐκπλήρωσι τῶν σκοπῶν του. Εἶναι ἀρμόδιον διὰ τὴν ἐν γένει διαχείρισι τῶν υποθέσεων τοῦ Ἰδρύματος, τὴν ὁποίαν διεξάγει αὐτοτελῶς, ὥστε νὰ μὴ συγχέεται μετὰ ἀλλῆς ὑπηρεσίας ἢ διαχειρίσεις Κληροδοτημάτων καὶ τῶν ἀλλῶν Εὐαγῶν Ἰδρυμάτων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Εἰδικότερον:

α) Ὀρίζει τίς διάφορες ὑπηρεσίες καὶ λειτουργίες τοῦ Ἰδρύματος ἀνάλογα μετὰ τίς ἐκάστοτε ἀνάγκες καὶ τοὺς ἐπιλεγόμενους στόχους ἐντὸς τῶν σκοπῶν του.

β) Ἐγκρίνει τὸν Προϋπολογισμόν καὶ Ἀπολογισμόν Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων καὶ κάθε εἴδους δαπάνη.

γ) Ἀποδέχεται ἢ ἀπορρίπτει κληρονομίες, κληροδοσίες, δωρεές ἢ ἀλλῆς εἰσφορές.

δ) Ἀποφασίζει ἐπὶ παντός θέματος, μὴ προβληπομένου ὑπὸ τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

ἄρθρον 6

Καθήκοντα τοῦ Προέδρου

Ὁ Σεβ. Πρόεδρος, ἐκτὸς ἀπὸ τίς προαναφερθεῖσες ἀρμοδιότητές του, ἐνεργεῖ καὶ τὰ κατωτέρω ὀριζόμενα:

α) Ἀντιπροσωπεύει τὸ Ἴδρυμα ἐνώπιον ὄλων τῶν Ἀρχῶν ἢ ἐκχωρεῖ κατὰ περίπτωσιν τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς ἕτερον Μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Σώματος.

β) Προσκαλεῖ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον καὶ διευθύνει τίς συνεδριάσεις του.

γ) Ὑπογράφει ὅλα τὰ ἐξερχόμενα ἐγγραφα.

δ) Μεριμνᾷ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

ἄρθρον 7

Καθήκοντα τοῦ Γραμματέως

1. Ὁ Γραμματεὺς συντάσσει τὰ Πρακτικὰ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ φυλάσσει τὸ βιβλίον τῶν Πρακτικῶν. Τηρεῖ τὸ βιβλίον Πρωτοκόλλου τῆς ἀλληλογραφίας, τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἰδρύματος καὶ συντάσσει τὴν ἐτήσια Ἐκθεσὶ πεπραγμένων τοῦ Ἰδρύματος.

2. Γραμματέας καὶ Εἰσηγητὴς ὀρίζεται ἡ ἐκ τῶν Μελῶν τοῦ κ. Παναγιώτα Ἀποστ. Μελίστα, ἡ ὁποία δύναται καὶ νὰ ἐκπροσωπεύει τὸ Ἴδρυμα στὰ Δικαστήρια καὶ τίς Δημόσιες Ἀρχές, μετὰ ἀπὸ ἀπόφασιν τοῦ Δ. Συμβουλίου.

ἄρθρον 8

Οἰκονομικὴ λειτουργία

1. Τὰ χρήματα τοῦ Ἰδρύματος, εἴτε αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ Κληροδοτήμα, εἴτε ἀπὸ ἀλλῆς πηγῆς, κατατίθενται σὲ λογαριασμὸ Ταμιευτηρίου, Τρεχοῦμενο ἢ Ὀψεως, σὲ λογαριασμοὺς ἐπὶ προθεσμία εἰς ἓνα ἢ περισσότερα Ὑποκαταστήματα τῶν Τραπεζῶν ἢ εἰς τὸ Ταχυδρομικὸν Ταμιευτήριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰδρύματος. Οἱ βεβαιούμενοι τόκοι καταχωρίζονται ὡς Ἐσοδον.

2. Τὸ Ἴδρυμα χρησιμοποιεῖ τὰ ἐξῆς Λογιστικὰ βιβλία:

α) Βιβλίον Ταμείου ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

β) Γραμμάτια Εἰσπράξεως.

γ) Ἐντάλματα πληρωμῶν.

ἄρθρον 9

Σφραγίς

Τὸ Ἴδρυμα ἔχει δικὴ του σφραγίδα, κυκλική, ἡ ὁποία γύρωθεν φέρει τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Ἰδρύματος

καί εις τό κέντρον τήν εικόνα τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, Πολλιοῦχου Πύργου.

ἄρθρον 10
Εἰδικές Διατάξεις

α. Ἄν οἱ σκοποί τοῦ Ἰδρύματος καταστοῦν ἀνέφικτοι ἢ ἂν ἤθελε κάποτε κριθῆ ὅτι δέν εἶναι ἀναγκαῖα πλέον ἡ λειτουργία του, ἐπειδή οἱ ἀνάγκες τῆς Κοινωνίας καλύπτονται ἰκανοποιητικά ἀπό τό Κράτος, εἴτε ἀπό ἄλλους κοινωνικούς φορεῖς, τότε τό Ἰδρυμα διαλύεται κατόπιν ὁμοφώνου Ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

β. Ἡ κινητή καί ἡ ἀκίνητη περιουσία του τότε περιέρεται κατὰ τό 1/4 εις τό Ἄσυλον Ἀνιάτων Ἡ Νέα Βασιλειᾶς Λασσεῖκων Πύργου, τό 1/4 εις τήν Μαθητικήν Ἑστία Πύργου Ἡ Ἁγία Φιλοθέη καί τό ἕτερον 1/4 στό Ὀρφανοτροφεῖον Θηλέων Ἁγία Φιλοθέη Πύργου.

ἄρθρον 11
Τροποοίσεις τοῦ Κανονισμοῦ

Ὁ παρών κανονισμός μπορεῖ νά συμπληρωθῆ ἢ τροποποιηθῆ μέ ὁμόφωνη ἀπόφασι τοῦ Διοικητικοῦ

Συμβουλίου, ἡ ὁποία διαβιβάζεται ἀπό τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἡλείας στήν Ἱερά Σύνοδο πρὸς ἐγκριση καί δημοσιεύεται στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως καί τό Περιοδικό «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ἄρθρον 12

Ὁ παρών Κανονισμός ἰσχύει ἀπό τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ διά τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Κανονισμός δημοσιεύεται ἐπίσης καί διά τοῦ ἐπισήμου Δελτίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «ΕΚΚΛΗΣΙΑ».

ἄρθρον 13
Κάλυψις δαπάνης

Ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ δέν προκαλεῖται δαπάνη εις βάρος τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Νομικοῦ Προσώπου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας.

Ἀθῆναι, 12 Δεκεμβρίου 2012

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς
Ὁ Διαυλείας Γαβριήλ

Κανονισμός Λειτουργίας της Σχολής Βυζαντινής Μουσικής «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης

Η ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐχουσα ὑπ' ὄψει:

1. Τάς Διατάξεις τῶν ἄρθρων 29 παραγρ. 2 και 59 παραγρ. 2 τοῦ Νόμου 590/1977: «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (Α' 146),

2. Τάς ὑποχρεώσεις τῆς Ποιμανούσης Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Χριστεπώνυμον Αὐτῆς πλήρωμα, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τὰς Εὐαγγελικὰς Ἐπιταγὰς, τοὺς Ἱερούς Κανόνας καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους,

3. Τάς ὑφισταμένας κοινωνικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης,

4. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 689/322/1.11.2012 Πρᾶξιν καὶ Πρότασιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ. Ἐφραίμ,

7. Τὴν ἀπὸ 3.1.2013 Γνωμοδότησιν τοῦ παρ' ἡμῖν Νομικοῦ Γραφείου,

Ἀποφασίζει

Συνιστᾷ εἰς τὴν Ἱεράν Μητρόπολιν Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης ἐκκλησιαστικὸν Ἰδρυμα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν: «Σχολὴ Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς "Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος" τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης», τὸ ὁποῖον θὰ λειτουργῇ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἐπομένου Κανονισμοῦ:

Κανονισμός Λειτουργίας τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος»

τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης

Ἄρθρον 1

Ἡ Σχολὴ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης εἶναι ἀνεγνωρισμένη ἀπὸ τὸ Κράτος, δυνάμει τῆς Δ/4273/301/28.4.1986 ἀπόφασης τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ (Φ.Ε.Κ. 377, τ. Α'), καὶ ἐμπίπτει στὶς σχετικὰς διατάξεις λειτουργίας τοῦ ἀπὸ 11.11.1957 Β. Διατάγματος «Περί κυρώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τοῦ Ὡδείου Θεσσαλονίκης» (Φ.Ε.Κ. 229/Α'/1957). Ὁ πλήρης τίτλος τῆς Σχολῆς

εἶναι: «Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς "Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος"». Ἐχει ὡς ἔδρα τῆς τὸ κτίριο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγίας Ἀθανασίας 3, στὴν Αἴγινα, καὶ τελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, ἀποτελοῦσα ἰδίαν Ὑπηρεσίαν αὐτῆς, αὐτοτελοῦς διαχειρίσεως καὶ μὴ κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρα.

Ἄρθρον 2

Ἡ Σχολὴ διαθέτει δική της σφραγίδα, κυκλικὴ στὸ σχῆμα, στὴν ὁποία ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Ἱερά Μητρόπολις Ὑδρας Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης», ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ «Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς "Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος"», εἰς τὸ κέντρο δὲ ἱστορεῖται ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου.

Ἄρθρον 3

Ὡς σκοπὸς τῆς Σχολῆς ὀρίζεται ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνορθόδοξης Ἐθνικῆς μας Μουσικῆς Παράδοσης, ἡ γνήσια διατήρηση αὐτῆς, ὅσο καὶ ἡ ὀρθὴ διάδοσή της. Εἰδικότεροι σκοποὶ τῆς Σχολῆς εἶναι:

α) Ἡ μελέτη, διάδοση καὶ προβολὴ τῆς πατρῶας Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ὅπως αὐτὴ διασώθηκε ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ὡς σήμερα.

β) Ὁ καταρτισμὸς καὶ ἡ μόρφωση νέων ἱεροψαλιτῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἐπὶ ἀνδρωσὴ τῶν ἀναλλογίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν.

γ) Ἡ μετάδοση στοὺς μαθητὲς τῆς λειτουργικῆς παράδοσης καὶ συνείδησης τῆς Ἐκκλησίας μας.

δ) Ἡ ταυτόχρονη ἀνάπτυξη καὶ διάδοση τοῦ ἐτέρου κλάδου τῆς Ἐθνικῆς μας Μουσικῆς, δηλαδὴ τῆς δημοτικῆς μας παράδοσης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Σχολὴ μπορεῖ νὰ συστήσει τμῆμα ἐνόργανης δημοτικῆς μουσικῆς μὲ σκοπὸ τὴν διάδοση καὶ διατήρηση τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν γνήσιων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ὀφείλῃ νὰ προστατεῦει καὶ νὰ συντηρεῖ.

Ἄρθρον 4

Μέσα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς Σχολῆς εἶναι:

α) Ἡ συστηματικὴ καὶ ὑπεύθυνη διδασκαλία τῆς ψαλτικῆς μας τέχνης, ἀπὸ ἐπίσημους διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι κατέχουν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ κατάρτιση.

β) Ἡ προβολή τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς Παράδοσης μέσω δημοσίων ἐμφανίσεων, ἐκδηλώσεων, ἐκδόσεων, κυκλοφορίας ψηφιακῶν δίσκων καί πραγματοποίησης μουσικῶν σπουδῶν, πού ἀφοροῦν στήν μορφολογία καί στήν ἔκφραση τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς σέ στενή συνάφεια μέ τόν ὑμνογραφικό λόγο.

γ) Ἡ σύσταση ἐιδικοῦ καταρτισμένου βυζαντινοῦ χοροῦ.

δ) Ἡ συνεργασία μέ ἄλλους φορεῖς πολιτιστικῶν στοιχείων καί ἡ ὀργάνωση ἀπό κοινοῦ καλλιτεχνικῶν σεμιναρίων ἢ ἐκδηλώσεων, ὅπως καί ἡ ἐν γένει θεωρητική ἔρευνα καί δημοσιότητα, ὅσον ἀφορᾷ στήν προέλευση καί ἐξέλιξη τῆς ψαλτικῆς τέχνης.

ε) Ἡ ἀναζήτηση καί ἡ προβολή ὄλων τῶν τύπων καί τῶν μορφῶν τῆς λατρείας, ἐφ' ὅσον ἡ ψαλτική τέχνη ἀναφέρεται σέ μιά ζωντανή λατρευτική μουσική παράδοση καί γενικότερα στή μουσική παιδαγωγία τοῦ τόπου.

ἄρθρον 5

1. Τήν Σχολή διοικεῖ πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, πού συγκροτεῖται ἀπό τόν ἐκάστοτε Μητροπολίτη Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης, ὡς Πρόεδρο, ἀπό ἕναν κληρικόν πτυχιούχον Ὁδείου ἢ Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ὡς Ἀντιπρόεδρο καί ἀπό ἕτερα τρία μέλη λαϊκῶν, πού διακρίνονται γιά τήν καλλιτεχνική εὐαισθησία καί τήν γνώση τῆς πατροπαράδοτης Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς.

2. Ὅλα τά μέλη τῆς παραπάνω ἐπιτροπῆς ἐπιλέγονται ὑπό τοῦ Μητροπολίτου καί διορίζονται ἀπό τό Μητροπολιτικόν Συμβούλιον μέ τριετή θητεία, πού μπορεῖ νά ἀνανεωθεῖ. Τό ἀξίωμα τῶν μελῶν τοῦ Δ.Σ. εἶναι τιμητικό καί ἄμισθο.

3. Τό Δ.Σ. μεριμνᾷ γιά τήν διοίκηση καί ὁμαλή λειτουργία τῆς Σχολῆς καί ἐπιλαμβάνεται παντός ζητήματος, πού τήν ἀφορᾷ. Ἄν κάποιος μέλος τοῦ Δ.Σ. δέν ἀνταποκρίνεται στίς ὑποχρεώσεις του, ἀντικαθίσταται καί πρὶν ἀπό τήν λήξη τῆς θητείας του μέ αἰτιολογημένη ἀπόφαση τοῦ Μητροπολίτη.

4. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. συγκαλεῖ σέ πρώτη συνεδρία ἐντός μηνός ἀπό τήν ἡμέρα τῆς κοινοποίησης τῆς ἀπόφασης διορισμοῦ τῶν μελῶν του καί κατὰ τήν πρώτην συνεδρία γίνεται ἡ κατανομή τῶν ἀξιομάτων. Ἐκτός τοῦ προέδρου καί τοῦ ἀντιπροέδρου, ὀρίζεται ὁ ταμίας, ὁ γραμματέας καί ὁ ἔφορος τῆς Σχολῆς.

5. Τά καθήκοντα τοῦ Προέδρου καί τῶν Μελῶν τοῦ Δ.Σ. ἐπιμερίζονται ὡς ἑξῆς:

Α. Καθήκοντα Προέδρου: Ὁ Πρόεδρος συγκαλεῖ τό Δ.Σ. σέ συνεδρίαση καί προεδρεύει σέ αὐτό, ὅταν κρίνει σκόπιμο, ὅταν ὑπάρξει λόγος καί ζητηθεῖ ἀπό τρία τουλάχιστον μέλη τοῦ Δ.Σ. Εἶναι ὑπεύθυνος γιά ὅλα

τά θέματα τῆς Σχολῆς. Ὑπογράφει ὅλα τά ἔγγραφα τῆς Σχολῆς μέ τόν γραμματέα. Λαμβάνει γνώση τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Σχολῆς. Εἶναι συνυπεύθυνος μέ τόν ταμία γιά τόν χειρισμό τῶν ἐσόδων καί τῶν ἐξόδων τῆς Σχολῆς καί ὑπογράφει ὅλα τά ἐντάλματα πληρωμῆς καί τά γραμμάτια εἰσπραξῆς.

Β. Καθήκοντα Ἀντιπροέδρου: Ὁ Ἀντιπρόεδρος ἀναπληρῶνει τόν Πρόεδρο κατὰ τήν ἀπουσία του. Εἶναι ὑπεύθυνος γιά τίς ἐνέργειές του, γιά τίς ὁποῖες ἐνημερῶνει τόν Πρόεδρο.

Γ. Καθήκοντα Γραμματέα: Ὁ Γραμματέας συντάσσει κάθε ἔγγραφο τῆς Σχολῆς καί ὑπογράφει αὐτό μαζί μέ τόν Πρόεδρο. Λαμβάνει γνώση τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Σχολῆς. Τηρεῖ τά βιβλία καί συντάσσει ὅλα τά πρακτικά τῆς Σχολῆς.

Δ. Καθήκοντα Ταμίας: Ὁ Ταμίας εἶναι συνυπεύθυνος μέ τόν Πρόεδρο γιά τήν διαχείριση τῶν ἐσόδων καί ἐξόδων τῆς Σχολῆς. Εἰσπράττει κάθε ἔσοδο τῆς Σχολῆς καί συνυπογράφει μέ τόν Πρόεδρο τό γραμμάτιο εἰσπραξῆς κάθε φορά πού εἰσπράττει χρήματα ἀπό ὁποῦδήποτε. Ἐξοφλεῖ κάθε ἐντάλμα πληρωμῆς καί εἰσχεῖται τόν προϋπολογισμό τῶν ἐσόδων καί τῶν ἐξόδων τῆς Σχολῆς, ὁ ὁποῖος στή συνέχεια ὑποβάλλεται στήν Ἱερά Μητρόπολη γιά τήν ἔγκριση. Ὅμοίως συντάσσει καί τόν ἀπολογισμό ἐσόδων καί ἐξόδων καί γενικά τηρεῖ ὅλα τά βιβλία διαχείρισης τῆς Σχολῆς.

Ε. Καθήκοντα Ἐφόρου: Ὁ Ἐφορος τῆς Σχολῆς εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν εὐρυθμῆ λειτουργία τῆς Σχολῆς, εἰσχεῖται στό Δ.Σ. κάθε τι πού θά βοηθήσει γιά τήν καλύτερη λειτουργία της. Ἐπιλύει σέ συνεργασία μέ τόν διευθυντή τά διάφορα λειτουργικά προβλήματα πού τυχόν δημιουργοῦνται, συμμετέχει στίς συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου Καθηγητῶν, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Δ.Σ.

6. Ἡ Σχολή ἐκπροσωπεῖται ἀπέναντι σέ κάθε ἀρχή ὑπό τοῦ Προέδρου της ἢ ὑπό μέλους του Δ.Σ. εἰδικά ἐξουσιοδοτημένου γιά τό σκοπό αὐτό.

ἄρθρον 6

1. Πόροι τῆς Σχολῆς εἶναι:

α) τό δικαίωμα ἐγγραφῆς καί ἡ μηνιαία εἰσφορά τῶν σπουδαστῶν,

β) κάθε δωρεά ἢ ἐπιχορήγηση ἀπό φυσικά πρόσωπα, ἢ ἀπό τό Δημόσιο ἢ ἄλλα Ν.Π.Δ.Δ. ἢ Ν.Π.Ι.Δ.,

γ) ἡ ἐτήσια ἐπιχορήγηση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, τοῦ ποσοῦ καθοριζομένου ἀπό τό Μητροπολιτικόν Συμβούλιο.

δ) ἡ ἐπιχορήγηση ἀπό τήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Νεκταρίου (Ἁγίας Τριάδος) Αἰγίνης, ἡ ὁποία τυχάνει ἠθικός

καί υλικός πρωταρχικός παράγοντας για τη λειτουργία της Σχολής,

ε) έσοδα από τις μουσικές εκδόσεις, ηχογραφήσεις και δικαιώματα δίσκων, εφόσον αυτά δεν διατίθενται για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό,

στ) κάθε έσοδο τό οποίο προέρχεται από νόμιμη και χρηστή πηγή και συμφωνεί με τους σκοπούς της Σχολής.

2. Τό χρηματικό ποσό της έγγραφης και της μηνιαίας εισφοράς των μαθητών, ορίζεται από τό Δ.Σ. της Σχολής. Τό ποσό της μηνιαίας εισφοράς διατίθεται για τις άμοιβές των διδασκάλων και για λοιπά λειτουργικά έξοδα της Σχολής.

3. Τό Δ.Σ. έχει τό δικαίωμα, μέ Άπόφασή του, νά απαλλάσσει υπό μορφή ύποτροφίας από τό ποσό της έγγραφης και της μηνιαίας εισφοράς τους σπουδαστές που άριστεύουν στις έτήσιες προαγωγικές εξετάσεις ή οικονομικά άδύνατους μαθητές, οι οποίοι έχουν άριστες επιδόσεις.

4. Οι σπουδαστές, άκόμη, ύποχρεούνται και στην καταβολή εξέταστων, κυρίως όταν πρόκειται για κατατακτήριες και πτυχιακές εξετάσεις, κατόπιν αποφάσεως του Δ.Σ.

Άρθρον 7

Πρόσληψη Προσωπικού

1. Ό Διευθυντής της Σχολής επιλέγεται από τό Δ.Σ. όπως επίσης και οι Καθηγητές της. Η Σχολή μπορεί νά διαθέτει και καλλιτεχνικό διευθυντή, πρόσωπο διακεκριμένο για τό κύρος του στην ιεροψαλτική ή μουσική κοινότητα. Καί αυτόν επιλέγει τό Δ.Σ. καθορίζοντας τις άρμοδιότητές του.

2. Ό Διευθυντής της Σχολής είναι υπεύθυνος για την όμαλή λειτουργία της, εισηγείται δέ στό Δ.Σ. για ό,τιδήποτε έχει σχέση μέ τη λειτουργία της Σχολής. Προϊσταται του Σύλλογου των Καθηγητών, συγκαλεί τό σύλλογο σε συνεδρίαση και ενημερώνει για τις αποφάσεις τό Δ.Σ. Είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή του προγράμματος σπουδών. Ό Διευθυντής της Σχολής πρέπει όπωςδήποτε νά συγκεντρώνει τά έξής προσόντα σύμφωνα μέ τό Β. Διάταγμα 16/1966 του από 15.1.1966 Φ.Ε.Κ. «περί ίδρύσεως μουσικών ιδρυμάτων»: α) πτυχίο ή δίπλωμα μουσικοδιδάσκαλου βυζαντινής μουσικής Ώδειου ή άλλων άναγνωρισμένων σχολών της ήμεδαπής ή άναγνωρισμένης άνώτατης μουσικής Σχολής της ήλληδοαπής, και β) πενταετή ευδόκιμο προϋπηρεσία μουσικοδιδάσκαλου βυζαντινής μουσικής σε ένα από τά παραπάνω Ώδεία ή άναγνωρισμένη Σχολή βυζαντινής μουσικής.

3. Οι Καθηγητές της Σχολής διορίζονται μέ άπόφαση του Δ.Σ.. Ύποχρεούνται νά έπιτελούν μέ ζήλο και συνείδηση τό διδακτικό τους έργο, νά συντελοούν στην πρόοδο των μαθητών και στην προβολή της Σχολής, νά άποφεύγουν οτιδήποτε θά βλάψει τη Σχολή, τό κύρος, την άρτιότητα της και την καλή λειτουργία της. Νά συμβάλλουν μαζί μέ τη μουσικολογική και στην έκκλησιολογική και ήθική διαπαιδαγώγηση και διάπλωση των μαθητών, μεταδίδοντας σε αυτούς τό πνεύμα της αγάπης για την Έκκλησία, του σεβασμού τους προς Αυτήν και της άφοσίωσης από την όποία όφείλουν νά διαπνέονται ως αύριανά λειτουργικά της στελέχη. Τά προσόντα του διδακτικού προσωπικού ορίζονται σύμφωνα μέ τό παραπάνω διάταγμα ως έξής: α) Δίπλωμα ή πτυχίο βυζαντινής μουσικής άναγνωρισμένων ωδείων μουσικών σχολών και β) ευδόκιμη σταδιοδρομία ως διδασκάλων της ψαλτικής τέχνης σε άναγνωρισμένο ωδείο ή μουσική σχολή.

4. Οι Καθηγητές των ειδικών μαθημάτων, δηλαδή τυπικού, ιστορίας της έκκλησιαστικής μουσικής, ύμνολογίας, μετρικής, λειτουργικής, όπως και στοιχειώδης θεωρία της εύρωπαϊκής μουσικής και σομφέζ (3 τάξεις), όπως αυτά ορίζονται από τό Β. Διάταγμα της 11.11.1957 «περί έσωτερικού κανονισμού Ώδειου Θεσσαλονίκης», διορίζονται από τό Δ.Σ. Τά απαιτούμενα προσόντα τους σύμφωνα μέ τό παραπάνω διάταγμα είναι για μέν τους διδάσκοντες δίπλωμα ή πτυχίο της ειδικότητας του διδασκόμενου μαθήματος, ενώ για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας της Μουσικής, δίπλωμα ή πτυχίο μουσικολογίας άναγνωρισμένου Πανεπιστημίου ή άλλης ισότιμης Άνώτατης Σχολής. Για τη διδασκαλία δέ της θεωρίας της εύρωπαϊκής μουσικής, απαιτείται δίπλωμα ή πτυχίο Ώδικής ή Άρμονίας άναγνωρισμένου ωδείου ή μουσικής Σχολής. Τά προσόντα των Καθηγητών αυτών συμπληρώνονται από τις άναγραφόμενες στην παραπάνω παράγραφο Γ΄. ειδικές λειτουργίες τους. Τό Δ.Σ. μπορεί νά διορίσει για την άνάγκη της διδασκαλίας των παραπάνω μαθημάτων δοκιμασμένους θεολόγους Καθηγητές ή Ίερείς μέ άναγνωρισμένη άξία και πείρα στα λειτουργικά θέματα της Έκκλησίας μας.

5. Ό Διευθυντής και οι Καθηγητές άποτελοούν τον Σύλλογο Καθηγητών της Σχολής. Στόν σύλλογο προεδρεύει ό Διευθυντής σπουδών και συμμετέχει ό έφορος της Σχολής. Ό Σύλλογος Καθηγητών άποφασίζει μόνο για θέματα σπουδών και οι άποφάσεις του είναι τελεσίδικες.

6. Ό Διευθυντής και οι Καθηγητές διδάσκουν στην Σχολή έθελοντικώς ή μέ συμβολική άμοιβή, κατά την δυνατότητα της Σχολής, τό ύψος της όποίας καθορίζεται μέ άπόφαση του Δ.Σ.

Άρθρον 8

Γενικό Πρόγραμμα Σπουδών

Α. Διδασκόμενα Μαθήματα

Ἡ διδασκόμενη ὕλη ἀνά τάξη, ὅπως καί ἡ ὕλη τῶν εἰδικῶν ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς ἐναρμονίζεται μέ τό ἀπό 11.11.1957 Β. Διάταγμα, «περί κυρώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τοῦ Ὁδείου Θεσσαλονίκης».

Β. Διδακτικά Βιβλία

1. Τό ἀπό 11.11.1957 Β. Διάταγμα, «περί κυρώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τοῦ Ὁδείου Θεσσαλονίκης» προβλέπει τήν χρήση τῶν ἑξῆς διδακτικῶν βιβλίων:

α) Ἀναστασιματάριον καί Εἰρμολόγιον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἔκδοσις Ἰωάν. Λαμπαδαρίου.

β) Μουσική Κυψέλη Στεφάνου Λαμπαδαρίου.

γ) Εἰρμολόγιον Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἔκδοσις Ἰωάννου Πρωτοψάλτου.

δ) Μουσικός Πανδέκτης (τόμοι 4), ἔκδοσις Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καί Στεφάνου πρώτου Δομεστίκου.

ε) Δοξαστάριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.

στ) Καλοφωνικόν Εἰρμολόγιον, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.

2. Τά μουσικά αὐτά βιβλία καλύπτουν πλήρως τή διδακτέα ὕλη, ὅπως αὕτη ὀρίζεται ἀπό τό Β. Διάταγμα, «περί κυρώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ τοῦ Ὁδείου Θεσσαλονίκης», καί ὅπως αὕτη συνοψίζεται παρακάτω. Ἀποτελοῦν θεμελιώδη μουσικά βιβλία, ἀναμφισβήτητου κύρους καί ἀναγκαῖα συγγράμματα γιά κάθε ἱεροψάλτη.

3. Ἡ διδασκαλία τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων, ὀφείλει νά γίνεται σύμφωνα μέ τό «Μέγα Θεωρητικόν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς» τοῦ Χρυσάνθου, Ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων. Ἐπιπλέον αὐτοῦ, μπορεῖ νά γίνει χρήση καί ἀλλῶν θεωρητικῶν συγγραμμάτων, ὅπως τῶν κατωτέρω:

α) Γαβριήλ Ἱερομονάχου «περί τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδιῶν καί φωνῶν καί τῆς τούτων ἔτυμολογίας»

β) Ψευδοδασκασκνοῦ, «Ἐρωταποκρίσεις τῆς παπαιδικῆς τέχνης»

γ) Ἐμμανουήλ Χρυσάφου τοῦ Λαμπαδαρίου «Περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ»

δ) Θεωρητικόν Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου

ε) Θεωρητικόν Βασιλείου Στεφανίδου τοῦ Βυζαντίου

στ) Καθώς καί κάθε ἀλλοῦ θεωρητικοῦ συγγράμματος, τό ὁποῖο βασίζεται στίς παλαιές θεωρητικές πραγματείες καί στά σύγχρονα ἐπιστημονικά πορίσματα.

Γ. Διδακτέα Ὑλη

1η Τάξη: Πρώτη εἰσαγωγή τοῦ μαθητῆ στή θεωρία καί τό σύστημα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ὁ μαθητής γνωρίζει τοὺς φθόγγους, τοὺς χαρακτήρες καί τά μουσικά σημάδια τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Διδάσκεται μουσικές ἀσκήσεις καί ἀπλά μουσικά μαθήματα. Ὁ μαθητής διδάσκεται ἀπλά μουσικά κείμενα ἀπό τό σύντομο Ἀναστασιματάριον καί ἀποκτᾷ μιά πρώτη γνωριμία μέ τό σύστημα τῆς ὀκτώηχου.

2α Τάξη: Ὁ μαθητής γνωρίζει τίς κλίμακες τῶν ὀκτώ ἤχων, τά διαστήματα καί βασικά χαρακτηριστικά τοῦ κάθε ἤχου. Τό βασικό ἀντικείμενο διδασκαλίας εἶναι τό Ἀναστασιματάριον, τό ὁποῖο ὁ μαθητής πρέπει νά μπορεῖ νά ψάλλει στό σύνολό του.

3η Τάξη: Ὁ μαθητής διδάσκεται σύντομα καί ἀργά προσόμοια σέ ὄλους τοὺς ἤχους. Καταβασιές καθώς καί τοὺς σύντομους εἰρμούς αὐτῶν, γιά ὅλες τίς ἐορτές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Ἀργές δοξολογίες κατ' ἤχον. Ποιυέλια καί ἐπιλογή δοξαστικῶν ἀπό τήν Μουσική Κυψέλη.

4η Τάξη: Ὁ μαθητής διδάσκεται μαθήματα τῆς παπαιδικῆς. Χερουβικά, Κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος, Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν Κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀργά Πασαπνοάρια σέ μέλος τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Ἰδιόμελα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, 11 Ἐωθινά Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Μεγάλα Προκείμενα Μ. Τεσσαρακοστῆς, «Τῆ Ὑπερμάχῳ» τό ἀρχαῖον, «Νῦν αἱ δυνάμεις», «Γεύσασθε» κ.α.

5η Τάξη: Ὁ μαθητής διδάσκεται ἀργά μαθήματα ὅπως: τό «Ἦδη βάπτειται κάλαμος τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Τά ἀργά «Κύριε ἡ ἐν πολλοῖς ἁμαρτίαις» Πέτρου Λαμπαδαρίου καί «Ἀναστάσεως ἡμέρα» Παναγιώτου Χρυσάφου. Τό ἀρχαῖον μέλος «Τόν Δεσπότην καί Ἀρχιερέα» ὅπως καί τό «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται» τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη σέ ἤχο βαρύν. Τά μέλη τῆς λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τό ὀκτάνηχον «Θεοτόκε Παρθένη» τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου, καλοφωνικοί εἰρμοί κ.ἄ. Ἐπίσης ἀσκήσεις ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνάγνωσις παντός μέλους, ἀργοῦ καί σύντομου, πρακτική ἀπό στασιδίου ἐξάσκηση καί ὑποδειγματική διδασκαλία στήν προκαταρκτική τάξη.

Δ. Δευτερεύοντα ὑποχρεωτικά μαθήματα

1. Ἐπιπροσθέτως τῶν παραπάνω θεωρητικῶν καί πρακτικῶν μαθημάτων, ἀπαιτεῖται ἡ διδασκαλία δευτερευόντων μαθημάτων, τά ὁποῖα οἱ μαθητές ὀφείλουν νά παρακολουθοῦν ἀνάλογα μέ τό ἔτος φοίτησης στό ὁποῖο βρίσκονται.

2. Ὡς δευτερεύοντα ὑποχρεωτικά μαθήματα προβλέπονται τά ἑξῆς:

α) Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς

- β) Τυπικό
- γ) Ὑμνολογία
- δ) Λειτουργική

3. Τά διδακτικά βοηθήματα γιά τά ἀνωτέρω μαθήματα εἶναι τά ἑξῆς:

- α) «Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῆς παρ ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς», Γ. Παπαδόπουλου
- β) «Τυπικόν» τῆς Μεγάλῆς Ἐκκλησίας, Γ. Βιολλάκη
- γ) «Τυπικόν τοῦ Ἀγ. Σάββα»
- δ) «Βυζαντινή Ὑμνογραφία», Κ. Μητσάκη
- ε) «Ὑμνολογία», Ἰ. Κωνσταντινίδου
- στ) Βιβλία τοῦ καθηγ. Ἰ. Φουντούλη
- ζ) Κάθε ἄλλο ἐγκριτο σύγγραμμα, κατά τήν κρίση τοῦ διδάσκοντος.

Ε. Συμπληρωματικές ἐκπαιδευτικές δραστηριότητες

1. Συμπληρωματικά μαθήματα ἢ καί διαλέξεις μποροῦν νά γίνουν σέ συνεργασία μέ διακεκριμένους ἱεροψάλτες, μουσικολόγους ἢ καθηγητές ἀπό ἄλλους φορεῖς. Τά μαθήματα αὐτά μποροῦν νά ἔχουν ἔκτακτο καί μικρῆς διάρκειας χαρακτῆρα καί μπορεῖ νά εἶναι ἀνοικτά σέ ἱεροψάλτες τῆς τοπικῆς κοινωνίας, ἀνάλογα μέ τήν περίστασι.

2. Στό πλῆθισο λειτουργίας τῆς Σχολῆς ὑπάρχει ἡ δυνατότητα διεξαγωγῆς σειρᾶς διαλέξεων. Στήν περίπτωση, ὅμως, αὐτή ἀπαιτεῖται σχετική ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ., πού θά ρυθμίζει τίς λεπτομέρειες τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος.

ΣΤ. Χορωδία

1. Ἡ χορωδία τῆς Σχολῆς ἀποτελεῖ σημαντικό καί ἀναπόσπαστο μέρος αὐτῆς. Ἐχει σημαντικότερο ρόλο στήν ὄλη ἐκπαιδευτική διαδικασία, εἶναι τόπος συνάντησης καί μετεκπαίδευσης τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς, ἐνῶ ταυτόχρονα εἶναι μέσο προβολῆς τοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς.

2. Στήν χορωδία συμμετέχουν ὅλοι οἱ μαθητές τῆς Σχολῆς, ἀπόφοιτοι, καθώς καί ἱεροψάλτες τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, κατά τήν κρίση τῶν διδασκόντων. Οἱ διδάσκοντες ὀφείλουν νά ἔχουν ἐνεργό δράση σχετικά μέ τήν χορωδία καί νά φροντίζουν ὥστε ἡ χορωδία νά πραγματοποιεῖ τά μαθήματά της τουλάχιστον δύο φορές τόν μῆνα. Τό ρεπερτόριο τῆς χορωδίας ὀφείλει κατά προτεραιότητα νά περιλαμβάνει μαθήματα σύμφωνα μέ τήν διδακτέα ὕλη τῆς Σχολῆς, ἀπό τά προαναφερθέντα μουσικά συγγράμματα, ἐνῶ κατά τήν κρίση τῶν διδασκόντων εἶναι δυνατή ἡ μελέτη καί ἄλλων μουσικῶν κειμένων παλαιότερων ἢ καί νεότερων μελοποιῶν (Ἰωάννης Κουκουζέλης, Χρυσάφης ὁ νέος, Μπαλάσιος Ἱερεῦς, Πέτρος Μπερεκέτης, Θεόδωρος Φωκαεὺς, Ματθαῖος ὁ Βατοπαιδινός, Ἰωάσαφ

ὁ Διονυσιάτης, Δανιήλ Κατουνακιώτης, Δοσίθεος Κατουνακιώτης κ.ἄ.).

3. Ἡ χορωδία συμμετέχει σέ λατρευτικές καί συναυλιακές ἐκδηλώσεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, καθώς καί σέ λατρευτικές ἢ / καί συναυλιακές ἐκδηλώσεις σέ συνεργασία μέ ἄλλες Ἱερές Μητροπόλεις καί ἄλλους φορεῖς. Ἐπιπλέον εἶναι δυνατή ἡ συμμετοχή τῆς χορωδίας σέ ἠχογραφήσεις ψηφιακῶν δίσκων σέ συνεργασία μέ ἄλλους φορεῖς, κατόπιν σχετικῆς ἀποφάσεως τοῦ Δ.Σ. τῆς Σχολῆς, πού θά ρυθμίζει τίς ἐπιμέρους λεπτομέρειες.

4. Ἡ χορωδία σέ κάθε ἐπίσημη ἐκδήλωση στήν ὁποία συμμετέχει θά φέρει τόν τίτλο Βυζαντινῶν Χορῶν Αἰγίνης (Β.Χ.ΑΙ.) καί θά ἀναφέρεται καί ὁ πλήρης τίτλος τῆς Σχολῆς στήν ὁποία ἀνήκει.

ἄρθρον 9

Τό Δ.Σ. τῆς Σχολῆς δύναται κατόπιν αἰτήματος, νά δημιουργήσει Παράρτημα κατά Ἀρχιερατικές Περιφέρειες, μέ τήν εὐθύνη τοῦ ἐκεῖ διδάσκοντος Καθηγητοῦ καί τόν ἐλεγκχο τοῦ Δ.Σ. καί τοῦ Διευθυντοῦ.

ἄρθρον 10

1. Ἡ Σχολή διαθέτει δική της οικονομική διαχείριση. Στό τέλος τοῦ κάθε ἔτους ὁ Ταμίας συντάσσει τόν προϋπολογισμό καί ἀπολογισμό, τοὺς ὑποβάλλει στό Δ.Σ. καί τοῦτο εἰς τό Μητροπολιτικό Συμβούλιο, πρὸς ἔγκρισιν.

2. Τά τηρούμενα βιβλία τῆς Σχολῆς εἶναι τά ἑξῆς:

1. Μαθητολόγιο.
2. Πρωτόκολλο Ἀλληλογραφίας.
3. Βιβλίον Πρακτικῶν.
4. Βιβλίον Ἐξετάσεων.
5. Βιβλίον Ταμείου, Γραμματίων Εἰσπράξεων καί Ἐνταλμάτων Πληρωμῶν κανονικά θεωρημένων ἀπό τήν Ἱερά Μητρόπολη, μέ τήν εὐθύνη τοῦ Ταμία.
6. Βιβλίον Περιουσιακῶν Στοιχείων, κινητῶν καί ἀκινήτων.

ἄρθρον 11ο

Γιά ὁποιοδήποτε θέμα πού δέν ρυθμίζεται ἀπό τόν παρόντα Κανονισμό, λαμβάνει μέριμνα καί ἐπιλαμβάνεται αὐτοῦ τό Δ.Σ. τῆς Σχολῆς.

ἄρθρον 12ο

Ὁ Κανονισμός λειτουργίας τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης «Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος», ἀποτελούμενος ἀπό δεκαπέντε (15) ἄρθρα, ἰσχύει ἀπό τῆς δημοσιεύσεώς του στήν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως» καί στό Ἐπίσημο Δελτίο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «ΕΚΚΛΗΣΙΑ».

ἄρθρον 13

Ὁ παρῶν Κανονισμός τροποποιεῖται ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο ὕστερα ἀπό πρόταση τοῦ Δ.Σ.

ἄρθρον 14

Ἡ Σχολή τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς «Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος» καταργεῖται ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο, ὕστερα ἀπό ἀπόφαση τοῦ Δ.Σ., πού ἐγκρίνεται ἀπό τόν Μητροπολίτη, ὅταν δέν ἐκπληρῶνει τοὺς σκοποὺς τῆς καί καθίσταται ἀδύνατη ἡ λειτουργία τῆς, τά δέ περιουσιακά στοιχεῖα καί τό ἀρχεῖο πού κατέχει ἀνήκουν

στό Νομικό Πρόσωπο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης.

ἄρθρον 15

Ἀπό τήν δημοσίευση τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ δέν προκαλεῖται δαπάνη εἰς βάρος τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Νομικοῦ Προσώπου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης.

Ἀθῆναι, 9 Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

Ὁ Διαυλείας Γαβριήλ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΚΛΗΤΗΡΙΑ ΕΠΙΚΡΙΜΑΤΑ

Ἱερά Μητρόπολις Μυτιλήνης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις· α) τῶν ἄρθρων 38 παρ. 2 καί 67 τοῦ Ν. 590/1977, β) τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ Κανονισμοῦ 230/2012 τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καί προκειμένου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίου πρὸς πλήρωσιν τῆς κενῆς θέσεως τακτικοῦ Διακόνου ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ

Ἁγίας Βαρβάρας Παμφίλων,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους ἵνα καταλάβωσι τὴν Διακονικὴν ταύτην θέσιν καί ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ «Περὶ Ἐφημερίων καί Διακόνων» προβλεπόμενα κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ νενομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Μυτιλήνῃ τῇ 3ῃ Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Μυτιλήνης ΙΑΚΩΒΟΣ

Ἱερά Μητρόπολις Δράμας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καί τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἐφημερίων καί Διακόνων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν Ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ἁγίου Γεωργίου Αἰγείρου,
Ἁγίου Ἰωάννου Ἀργυρουπόλῃως,
Ἁγίου Γεωργίου Ἐνωθίου,
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Καλλικάρπου,
Ἁγίου Δημητρίου Καπνοφύτου,
Ἁγίου Μηνᾶ Καρποφόρου,
Ἐψώσεως Τιμίου Σταυροῦ Μαρμαριάς,
Ἁγίου Γεωργίου Μαυροκορδάτου,
Ἁγίου Γεωργίου Νέας Ἀμισοῦ,
Ἁγίου Δημητρίου Ὁργαντζῆ,
Ἁγίου Δημητρίου Περιβλέπτου,
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Περιστεριάς,
Ἁγίου Γεωργίου Πλατανοβρύσεως,
Ἁγίου Παντελεήμονος Πολυσύκου,
Ἁγίου Γεωργίου Σιδηρονέρου,
Ἁγίου Γεωργίου Σιταγρῶν,

Ἁγίου Παντελεήμονος Τερψιθέας,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καί ἔχοντας τὰ κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Δράμῃ τῇ 30ῃ Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Δράμας ΠΑΥΛΟΣ

Ἱερά Μητρόπολις Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις· α) τῶν ἄρθρων 38 παρ. 2 καί 67 τοῦ Ν. 590/1977, β) τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καί προκειμένου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίων πρὸς πλήρωσιν τῶν κενῶν θέσεων τακτικῶν Διακόνων ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς

Κοιμήσεως Θεοτόκου Δ.Δ. Μαμουσιάς

Δήμου Αἰγιαλείας,

Ἁγίου Δημητρίου Δ.Δ. Λόγγου

Δήμου Αἰγιαλείας,

Ἁγίου Ἀθανασίου Δ.Δ. Ἀρμπούνων

Δήμου Καλαβρύτων,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους ἵνα καταλάβωσι τὰς Διακονικὰς ταύτας θέσεις καί ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ «Περὶ Ἐφημερίων καί Διακόνων» προβλεπόμενα κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ νενομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Αἰγίῳ τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 2013

† Ὁ Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ

Ἱερά Μητρόπολις Νέας Σμύρνης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καί τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἐφημερίων καί Διακόνων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν Ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Μεταμορφώσεως Σωτήρος

(ἅγιος Σώστης) ἠεωφ. Συγγοῦ,
Ἄγιου Ἀλεξάνδρου Παλαιοῦ Φαλήρου,
καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικά
καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνός ἀπὸ τῆς δημο-
σιεύσεως τῆς παρουσίας ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμε-
να δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω
κενῶν θέσεων.

Ἐν Νέᾳ Σμύρνῃ τῇ 31ῃ Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Νέας Σμύρνης ΣΥΜΕΩΝ

Ἱερά Μητρόπολις Νέας Σμύρνης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις· α) τῶν ἀρθρῶν 38
παρ. 2 καὶ 67 τοῦ Ν. 590/1977, β) τῶν ἀρθρῶν 4-7
τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνό-
δου, καὶ προκειμένου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν
ὑποψηφίων πρὸς πλήρωσιν τῶν κενῶν θέσεων τακτικῶν
Διακόνων ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς

Ἁγίας Φωτεινῆς Νέας Σμύρνης,
Ἄγιου Ἀλεξάνδρου Παλαιοῦ Φαλήρου,
καλοῦμεν τοὺς βουλομένους ἵνα καταλάβωσι τὰς Δια-
κονικὰς ταύτας θέσεις καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ.
230/2012 Κανονισμοῦ «Περὶ Ἐφημερίων καὶ Διακόνων»
προβλεπόμενα κανονικά καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως
ἐντός μηνός ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρουσίας ὑπο-
βάλλωσιν ἡμῖν τὰ νενομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ πε-
ραιτέρω.

Ἐν Νέᾳ Σμύρνῃ τῇ 31ῃ Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Νέας Σμύρνης ΣΥΜΕΩΝ

Ἱερά Μητρόπολις ἹΑρτς

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 38 παρ. 2
τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλη-
σίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἀρθρῶν 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ.
230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἐφημε-
ρίων καὶ Διακόνων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὴν
κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικοῦ Ἐφημερίου τοῦ Ἱεροῦ
Ναοῦ

Ἁγίου Γεωργίου Ρετσιανῶν ἹΑρτς,
καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικά
καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνός ἀπὸ τῆς δημο-
σιεύσεως τῆς παρουσίας ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμε-
να δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀνωτέρω κενῆς
θέσεως.

Ἐν ἹΑρτῃ τῇ 3ῃ Φεβρουαρίου 2013

† Ὁ ἹΑρτς ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Ἱερά Μητρόπολις Σερρῶν καὶ Νιγρίτης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις· α) τῶν ἀρθρῶν 38
παρ. 2 καὶ 67 τοῦ Ν. 590/1977, β) τῶν ἀρθρῶν 4-7 τοῦ

Κανονισμοῦ 230/2012 τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καὶ προκειμέ-
νου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίου πρὸς πλή-
ρωσιν τῆς κενῆς θέσεως τακτικοῦ Διακόνου ἐν τῷ Ἱερῷ
Ναῷ

Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Σερρῶν,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους ἵνα καταλάβωσι τὴν Δια-
κονικὴν ταύτην θέσιν καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ.
230/2012 Κανονισμοῦ «Περὶ Ἐφημερίων καὶ Διακόνων»
προβλεπόμενα κανονικά καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως
ἐντός μηνός ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρουσίας ὑπο-
βάλλωσιν ἡμῖν τὰ νενομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ πε-
ραιτέρω.

Ἐν Σέρραις τῇ 20ῃ Φεβρουαρίου 2013

† Ὁ Σερρῶν καὶ Νιγρίτης ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

Ἱερά Μητρόπολις Χαρτοῦμ

Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Χαρτοῦμ, ἀπευθυνόμενη εἰς τὰ ἱε-
ραποστολικά αἰσθήματα τῶν κληρικῶν τῆς Ἀγιωτάτης
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, προσκαλεῖ ἱερέα διὰ τὴν κάλυ-
ψιν τῆς κενῆς ἐφημεριακῆς θέσεως τοῦ Καθεδρικοῦ Κοι-
νοτικοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ

Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου
καὶ τὴν καθόλου διακονία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὴν πρω-
τεύουσα τοῦ Σουδανικοῦ Κράτους, τὸ Χαρτοῦμ.

Ἡ μνηνιαία μισθοδοσία τοῦ ἱερέως γιὰ μία ἀξιοπρεπὴ
διαβίωσή του θὰ καλύπτεται ἐπαρκῶς ὑπὸ τῆς Ἑλλη-
νικῆς Κοινότητος τοῦ Χαρτοῦμ ὡς καὶ ἡ δωρεάν διαμο-
νὴ του σὲ οἰκία τῆς Κοινότητός.

Ἐν Χαρτοῦμ τῇ 7ῃ Ἰανουαρίου 2013

† Ὁ Χαρτοῦμ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δημοσίευσις Δικαστικῆς Ἀποφάσεως

Πρὸς
Τὸν Πρεσβύτερον
Δημήτριον Μωυσιάδην τοῦ Εὐσταθίου,
Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως
Γουμένισσης, Ἀξίουπόλεως καὶ Πολυκάστρου
(καὶ νῦν ἀγνώστου διαμονῆς)

Διὰ τοῦ παρόντος, κοινοποιοῦμέν σοι κατωτέρω τὴν
ἐρήμην σου ἐκδοθεῖσαν ὑπ' ἀριθμ. 23/2012 ἀπόφασιν
τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ διὰ Πρεσβυτέρους, Δια-
κόνους καὶ Μοναχοῦς Δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἑλλάδος, συνωδὰ τῷ ἀρθρῷ 122 παρ. 2 τοῦ Νόμου

5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν διαδικασίας», ὡς τοῦτο τίθεται καί ἰσχύει συμπληρωθέν ὑπό τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Ν.Δ. 171/1942 καί κατά τὰ σαφῶς ὀριζόμενα ὑπό τῆς παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 44 τοῦ Νόμου 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἵνα οὕτω λάβῃς γνῶσιν αὐτῆς καί ἀσκήσῃς κατ' αὐτῆς τὰ συμφώνως τοῖς ἄρθροις 126 καί 133 τοῦ προειρημένου περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων Νόμου ἔνδικο μέσα τῆς ἀνακοπῆς ἐρημοδικίας καί τῆς ἐφέσεως.

Προσπερίηλοῦμέν σοι ὅτι ἐν περιπτώσει παρελεύσεως ἀπράκτου τῆς ὑπό τοῦ Νόμου 5383/1932 καθοριζομένης προθεσμίας, θέλει ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ἀπόφασις καταστή, συνωδᾶ τῷ ἄρθρῳ 151 Αὐτοῦ, τελεσίδικος, ὀριστική καί ἀμετάκλητος.

Ὁ Γραμματεὺς τῶν Συνοδικῶν Δικαστηρίων
Ἄρχιμ. Κυπριανὸς Γληρούδης

Πρωτοβάθμιον Συνοδικὸν Δικαστήριον

Ἀπόσπασμα Ἀποφάσεως 23/2012

Τό Πρωτοβάθμιον Συνοδικὸν διὰ Πρεσβυτέρους, Διάκονους καί Μοναχοῦς Δικαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 156ης Συνοδικῆς Περιόδου, συγκείμενον ἐκ τοῦ Προέδρου Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου κ. Προκοπίου, καί ἐκ τῶν τακτικῶν Μελῶν Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν: α) Σισανίου καί Σιατίτσης κ. Παύλου, β) Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας κ. Χρυσόστομου, γ) Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομου, δ) Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου.

Συνεληθόν εἰς Συνεδρίαν τῇ 10ῃ Δεκεμβρίου 2012, ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος Δευτέρᾳ καί ὥρα 17.00, ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ, κειμένῳ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἰωάννου Γενναδίου 14 καί Ἰασίου 1, καί τῇ συνήθει τῶν Συνεδριῶν Αἰθούσῃ, ἐπὶ παρουσίᾳ καί τοῦ Γραμματέως Αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ Γληρούδου, ἵνα κρίνῃ καί δικάσῃ τὸν Πρεσβύτερον Δημήτριον Μωυσιάδην τοῦ Εὐσταθίου, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολλυκάστρου, κατηγορούμενον ἐπί: καί συγκεκριμένως ὅτι Κληρικὸς τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ καί Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ ἐπὶ ἀδικήμασι σαφῶς προβλεπομένοις καί ρητῶς τιμωρούμενοις ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ παραπεμφθείσης ἐνώπιον Αὐτοῦ, λόγῳ ἀρμοδιότητος, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1/8.08/2011 ἀποφάσεως τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολλυκάστρου.

Δικάζον ἐρήμην τοῦ κατηγορουμένου νομίμως κληθέντος δυνάμει τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 55 τοῦ Ν. 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν Διαδικασίας» ὡς ἀγνώστου διαμονῆς τῆς κλήσεως αὐτοῦ δημοσιευθείσης δὲ εἰς τὸ περιοδικὸν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» μηνῶν Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου 2012 καί Ὀκτωβρίου 2012 ὡς καί εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «ΕΣΤΙΑ» φύλλα 18ης καί 19ης Σεπτεμβρίου 2012, καί μὴ προσελθόντος καί μὴ παραστάντος κατὰ τὴν σημερινὴν δικάσιμον.

Διεξελθόν καί ἐπισταμένως μελετήσαν ἅπαντα τὰ ἐν τῇ δικογραφίᾳ ἔγγραφα καί στοιχεῖα.

Λαβόν ὑπ' ὄψιν καί τὴν εἰσήγησιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Δικαστικοῦ Συνέδρου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου.

Σκεφθέν κατὰ τοὺς Θείους καί Ἱεροῦς Κανόνας καί τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.

Ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης καί ἀξιολογήσεως τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων τῆς δικογραφίας, τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τῆς περὶ τὴν ἀπόδειξιν διαδικασίας περιλαμβανούσης καί τὰ στοιχεῖα τῆς προδικασίας, ὡς καί ἐκ τῶν ἀναγνωσθέντων ἐγγράφων ἀπεδείχθησαν ὡς πραγματικὰ περιστατικὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Δικαστηρίου καί κατ' ἐλευθέραν ἐκτίμησιν, συνωδᾶ τῷ ἄρθρῳ 57 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν διαδικασίας», ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κληρικὸς τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ καί Πρεσβύτερος Αὐτῆς, καί ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ.....

Ἐπειδὴ τὰ ἀνωτέρω ἀδικήματα τοῦ κατηγορητηρίου σαφῶς προβλέπονται καί ρητῶς τιμωροῦνται ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, διὰ τῆς ποινῆς τῆς καθαιρέσεως ἐκ τοῦ Ὑψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος καί τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν τάξιν τῶν λαϊκῶν καί δὴ καί ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων:

Διὰ ταῦτα

1) Κηρύσσει ὁμοφώνως ἔνοχον τὸν κατηγορούμενον Πρεσβύτερον Δημήτριον Μωυσιάδην, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολλυκάστρου, κατηγορούμενον ἐπί: καί συγκεκριμένως ὅτι Κληρικὸς τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ καί Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ....., ἐπὶ ἀδικήμασι σαφῶς προβλεπομένοις καί ρητῶς τιμωρούμενοις ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων.....

2) Ἐπιβάλλει αὐτῷ παμψηφεῖ τὴν ποινὴν τῆς Καθαιρέσεως ἐκ τοῦ Ὑψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος, ἀπογυμνοῦν αὐτὸν τέλειον παντός Ἱερατικοῦ βαθμοῦ καί τίτλου, κατάγον αὐτὸν καί ἐπαναφέρειν εἰς τὴν τάξιν τῶν

λαϊκών, καταδικάζον ἅμα εἰς βάρος αὐτοῦ καί υπέρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου τήν ἐκ τριάκοντα ΕΥΡΩ (30 €) δικαστικήν δαπάνην.

Ἐκρίθη, ἀπεφασίσθη καί ἐδημοσιεύθη αὐθημερόν.

Ὁ Πρόεδρος
τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ Δικαστηρίου
† Ὁ Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου Προκόπιος

Τά Μέλη
† Ὁ Σισανίου καί Σιατίστης Παῦλος
† Ὁ Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας Χρυσόστομος
† Ὁ Μεσσηνίας Χρυσόστομος
† Ὁ Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν Μᾶρκος

Ὁ Γραμματεὺς
Ἄρχιμ. Κυπριανός Γηλαροῦδης

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δημοσίευσις Δικαστικῆς Ἀποφάσεως

Πρὸς
Τὸν Πρεσβύτερον
Ἰωάννην Παπουτσην τοῦ Κωνσταντίνου,
Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως
Σισανίου καί Σιατίστης
(καί νῦν ἀγνώστου διαμονῆς)

Διά τοῦ παρόντος, κοινοποιοῦμέν σοι κατωτέρω τήν ἐρήμην σου ἐκδοθεῖσαν ὑπ' ἀριθμ. 23/2012 ἀπόφασιν τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ διὰ Πρεσβυτέρους, Διακόνους καί Μοναχοῦς Δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συνωδά τῷ ἄρθρῳ 122 παρ. 2 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν διαδικασίας», ὡς τοῦτο τίθεται καί ἰσχύει συμπληρωθέν ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Ν.Δ. 171/1942 καί κατὰ τὰ σαφῶς ὀριζόμενα ὑπὸ τῆς παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 44 τοῦ Νόμου 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἵνα οὕτω λάβῃς γνῶσιν αὐτῆς καί ἀσκῆσαι κατ' αὐτῆς τὰ συμφώνως τοῖς ἄρθροις 126 καί 133 τοῦ προειρημένου περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων Νόμου ἔνδικο μέσα τῆς ἀνακοπῆς ἐρημοδικίας καί τῆς ἐφέσεως.

Προσεπιδηλοῦμέν σοι ὅτι ἐν περιπτώσει παρελευσεως ἀπράκτου τῆς ὑπὸ τοῦ Νόμου 5383/1932 καθοριζομένης προθεσμίας, θέλει ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ἀπόφασις καταστῆ, συνωδά τῷ ἄρθρῳ 151 Αὐτοῦ, τελεσίδικος, ὀριστική καί ἀμετάκλητος.

Ὁ Γραμματεὺς τῶν Συνοδικῶν Δικαστηρίων
Ἄρχιμ. Κυπριανός Γηλαροῦδης

Πρωτοβάθμιον Συνοδικὸν Δικαστήριον Ἀπόσπασμα Ἀποφάσεως 28/2012

Τὸ Πρωτοβάθμιον Συνοδικὸν διὰ Πρεσβυτέρους, Διακόνους καί Μοναχοῦς Δικαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 156ης Συνοδικῆς Περιόδου, συγκαίμενον ἐκ τοῦ Προέδρου Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου κ. Προκοπίου, καί ἐκ τῶν τακτικῶν Μελῶν Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν: α) Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας κ. Χρυσόστομου, β) Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομου, γ) Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου ὡς καί ἐκ τοῦ ἀναπληρωματικοῦ Μέλους Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λαγκαδά, Λητῆς καί Ρεντίνης κ. Ἰωάννου, ἀναπληροῦντος τὸν ἐξαιρεθέντα δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 25/2012 παρεμπιπτούσης ἀποφάσεως Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτην Σισανίου καί Σιατίστης κ. Παῦλλον, ὡς συνειδότα ἑαυτῷ λόγον ἐξαιρέσεως, συμφώνως πρὸς διάταξιν τοῦ ἄρθρου 39 τοῦ Ν. 5383/1932.

Συνηθόν εἰς Συνεδρίαν τῇ 10ῃ Δεκεμβρίου 2012, ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος Δευτέρᾳ καί ὥρᾳ 17.00, ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ κειμένῳ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἰωάννου Γενναδίου 14 καί Ἰασίου 1 καί τῇ συνήθει τῶν Συνεδριῶν Αἰθούσῃ, ἐπὶ παρουσίᾳ καί τοῦ Γραμματέως Αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ Γηλαροῦδης, ἵνα κρινῆ καί δικάσῃ τὸν Πρεσβύτερον Ἰωάννην Παπουτσην τοῦ Κωνσταντίνου, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σισανίου καί Σιατίστης, κατηγορούμενον ἐπὶ: καί συγκεκριμένως ὅτι Κληρικὸς τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ καί Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῶ ἐπὶ ἀδικήμασι σαφῶς προβλεπομένοις καί ρητῶς τιμωρουμένοις ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ παραπεμφθεὶς ἐνώπιον Αὐτοῦ, λόγῳ ἀρμοδιότητος, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 11/2009 ἀποφάσεως τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σισανίου καί Σιατίστης.

Δικάζον ἐρήμην τοῦ κατηγορουμένου νομίμως κληθέντος δυνάμει τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 55 τοῦ Ν. 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν Διαδικασίας» ὡς ἀγνώστου διαμονῆς τῆς κλήσεως αὐτοῦ δημοσιευθείσης δὲ εἰς τὸ περιοδικὸν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» μηνῶν Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου 2012 καί Ὀκτωβρίου 2012 ὡς καί εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «ΕΣΤΙΑ» φύληθα 18ης καί 19ης Σεπτεμβρίου 2012, καί μὴ προσελθόντος καί μὴ παραστάντος κατὰ τὴν σημερινὴν δικάσιμον.

Διεξελθόν καί ἐπισταμένως μελετήσαν ἅπαντα τὰ ἐν τῇ δικογραφίᾳ ἔγγραφα καί στοιχεῖα.

Λαβόν ὑπ' ὄψιν καί τὴν εἰσήγησιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Δικαστικοῦ Συνέδρου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου.

Σκεφθέν κατά τούς Θείους καί Ἱερούς Κανόνας καί τούς Νόμους τοῦ Κράτους.

Ἐπειδή ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης καί ἀξιολογήσεως τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων τῆς δικογραφίας, τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τῆς περί τήν ἀπόδειξιν διαδικασίας περιλαμβανούσης καί τά στοιχεῖα τῆς προδικασίας, ὡς καί ἐκ τῶν ἀναγνωσθέντων ἐγγράφων ἀπεδείχθησαν ὡς πραγματικά περιστατικά κατά τήν κρίσιν τοῦ Δικαστηρίου καί κατ' ἐλευθέραν ἐκτίμησιν, συνωδᾶ τῷ ἄρθρῳ 57 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν διαδικασίας», ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κληρικός τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δῆ καί Πρεσβύτερος Αὐτῆς, καί ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ.....

Ἐπειδή τά ἀνωτέρω ἀδικήματα τοῦ κατηγορητηρίου σαφῶς προβλήθηκαν καί ρητῶς τιμωροῦνται ὑπό τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, διά τῆς ποινῆς τῆς καθαιρέσεως ἐκ τοῦ Ὑψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος καί τῆς ἐπιναφοῦς εἰς τήν τάξιν τῶν λαϊκῶν καί δῆ καί ὑπό τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων:

Διά ταῦτα

1) Κηρύσσει ὁμοφώνως ἔνοχον τόν κατηγορούμενον Πρεσβύτερον Ἰωάννην Παπουτσῆν, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σισανίου καί Σιατίστης, κατηγορούμενον ἐπί: καί συγκεκριμένως ὅτι ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ....., ἐπί ἀδικήμασι σαφῶς προβληπομένοις καί ρητῶς τιμωρουμένοις ὑπό τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων.....

2) Ἐπιβάλλει αὐτῷ παμψηφεῖ τήν ποινήν τῆς Καθαιρέσεως ἐκ τοῦ ὕψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος, ἀπογυμνοῦν αὐτόν τέλειον παντός Ἱερατικοῦ βαθμοῦ καί τίτλου, κατάγον αὐτόν καί ἐπιναφέρον εἰς τήν τάξιν τῶν λαϊκῶν, καταδικάζον ἅμα εἰς βάρος αὐτοῦ καί ὑπέρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου τήν ἐκ τριάκοντα ΕΥΡΩ (30 €) δικαστικὴν δαπάνην.

Ἐκρίθη, ἀπεφασίσθη καί ἐδημοσιεύθη αὐθημερόν.

Ὁ Πρόεδρος

τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ Δικαστηρίου
† Ὁ Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου Προκόπιος

Τά Μέλη

† Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας Χρυσόστομος
† Ὁ Μεσσηνίας Χρυσόστομος
† Ὁ Λαγκαδά, Λητῆς καί Ρεντίνης Ἰωάννης
† Ὁ Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσῶν Μᾶρκος

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. Κυπριανός Γλαρούδης

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δημοσίευσις Δικαστικῆς Ἀποφάσεως

Πρὸς

Τὸν Ἱερομόναχον

Τιμόθεον Κακάνην τοῦ Νικολάου,
Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως
Φιλιππων, Νεαπόλεως καί Θάσου
(καί νῦν ἀγνώστου διαμονῆς)

Διά τοῦ παρόντος, κοινοποιοῦμέν σοι κατωτέρω τήν ἐρήμην σου ἐκδοθεῖσαν ὑπ' ἀριθμ. 23/2012 ἀπόφασιν τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ διά Πρεσβυτέρους, Διακόνους καί Μοναχούς Δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συνωδᾶ τῷ ἄρθρῳ 122 παρ. 2 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν διαδικασίας», ὡς τοῦτο τίθεται καί ἰσχύει συμπληρωθὲν ὑπό τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Ν.Δ. 171/1942 καί κατὰ τά σαφῶς ὀριζόμενα ὑπό τῆς παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 44 τοῦ Νόμου 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἵνα οὕτω λάβῃς γνῶσιν αὐτῆς καί ἀσκήσῃς κατ' αὐτῆς τά συμφώνως τοῖς ἄρθροις 126 καί 133 τοῦ προειρημένου περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων Νόμου ἔνδικο μέσα τῆς ἀνακοπῆς ἐρημοδικίας καί τῆς ἐφέσεως.

Προσεπιδηλοῦμέν σοι ὅτι ἐν περιπτώσει παρελεύσεως ἀπράκτου τῆς ὑπό τοῦ Νόμου 5383/1932 καθοριζομένης προθεσμίας, θέλει ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ἀπόφασις καταστῆ, συνωδᾶ τῷ ἄρθρῳ 151 Αὐτοῦ, τελεσίδικος, ὀριστικὴ καί ἀμετάκλητος.

Ὁ Γραμματεὺς τῶν Συνοδικῶν Δικαστηρίων
Ἀρχιμ. Κυπριανός Γλαρούδης

Πρωτοβάθμιον Συνοδικόν Δικαστήριον

Ἀπόσπασμα Ἀποφάσεως 29/2012

Τό Πρωτοβάθμιον Συνοδικόν διά Πρεσβυτέρους, Διακόνους καί Μοναχούς Δικαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 156ης Συνοδικῆς Περιόδου, συγκείμενον ἐκ τοῦ Προέδρου Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ὁ Σισανίου καί Σιατίστης κ. Παυλοῦ, καί ἐκ τῶν τακτικῶν Μελῶν Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν: α) Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας κ. Χρυσόστομου, β) Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομου, γ) Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσῶν κ. Μάρκου ὡς καί ἐκ τοῦ Ἀναπληρωματικοῦ Μέλους Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λαγκαδά, Λητῆς καί Ρεντίνης κ. Ἰωάννου, ἀναπληροῦντος τόν Σεβασμιώτατον Προεδρεύοντα Αὐτοῦ Μητροπολίτην Σισανίου καί Σιατίστης κ. Παῦλον, εἰς τήν θέσιν του ὡς Τακτικοῦ Μέλους.

Συνελήθον εις Συνεδρίαν τῆ 10ῃ Δεκεμβρίου 2012, ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος Δευτέρα καὶ ὥρα 17.00, ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ, κειμένῳ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἰωάννου Γενναδίου 14 καὶ Ἰασίου 1, καὶ τῆ συνθήει τῶν Συνεδριῶν Αἰθούση, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ Γραμματέως Αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ Γηλαροῦδη, ἵνα κρίνη καὶ δικάσῃ τὸν Ἱερομόναχον Τιμόθεον Κακάνην τοῦ Νικολάου, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου, κατηγορούμενον ἐπί: καὶ συγκεκριμένως ὅτι Κληρικός τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ Ἱερομόναχος Αὐτῆς, ἐγκαταβιῶν ὡς μοναχὸς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ἐπὶ ἀδικήμασι σαφῶς προβληπομένοις καὶ ρητῶς τιμωρουμένοις ὑπὸ τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων , δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 12/31.08.2012 ἀποφάσεως τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου.

Δικάζον ἐρήμην τοῦ κατηγορουμένου νομίμως κληθέντος δυνάμει τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 55 τοῦ Ν. 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καὶ τῆς πρὸ Αὐτῶν Διαδικασίας» ὡς ἀγνώστου διαμονῆς τῆς κλήσεως αὐτοῦ δημοσιευθείσης δὲς εἰς τὸ περιοδικὸν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» μηνῶν Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου 2012 ὡς καὶ εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «ΕΣΤΙΑ» φύλλα 18ης καὶ 19ης Σεπτεμβρίου 2012, καὶ μὴ προσελθόντος καὶ μὴ παρασάντος κατὰ τὴν σημερινὴν δικάσιμον.

Διεξελθόν καὶ ἐπισταμένως μελετήσαν ἅπαντα τὰ ἐν τῇ δικογραφίᾳ ἔγγραφα καὶ στοιχεῖα.

Λαβόν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Δικαστικοῦ Συνέδρου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου.

Σκεφθέν κατὰ τοὺς Θείους καὶ Ἱερούς Κανόνας καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.

Ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης καὶ ἀξιολογήσεως τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων τῆς δικογραφίας, τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τῆς περὶ τὴν ἀπόδειξιν διαδικασίας περιλαμβανούσης καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς προδικασίας, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀναγνωσθέντων ἐγγράφων ἀπεδείχθησαν ὡς πραγματικὰ περιστατικὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Δικαστηρίου καὶ κατ' ἐλευθέραν ἐκτίμησιν, συνωδὰ τῷ ἄρθρῳ 57 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καὶ τῆς πρὸ Αὐτῶν διαδικασίας», ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κληρικός τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐγκαταβιῶν ὡς μοναχὸς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ

Ἐπειδὴ τὰ ἀνωτέρω ἀδικήματα τοῦ κατηγορητηρίου σαφῶς προβλέπονται καὶ ρητῶς τιμωροῦνται ὑπὸ τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, διὰ τῆς ποινῆς τῆς καθαιρέσεως ἐκ τοῦ Ὑψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος καὶ

τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν τάξιν τῶν λαϊκῶν καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων:

Διὰ ταῦτα

1) Κηρύσσει ὁμοφώνως ἔνοχον τὸν κατηγορούμενον Ἱερομόναχον Τιμόθεον Κακάνην τοῦ Νικολάου, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου, κατηγορούμενον ἐπί: καὶ συγκεκριμένως ὅτι Κληρικός τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ Ἱερομόναχος Αὐτῆς, ἐγκαταβιῶν ὡς μοναχὸς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ....., ἐπὶ ἀδικήμασι σαφῶς προβληπομένοις καὶ ρητῶς τιμωρουμένοις ὑπὸ τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων.....

2) Ἐπιβάλλει αὐτῷ παμψηφεῖ τὴν ποινὴν τῆς Καθαιρέσεως ἐκ τοῦ ὕψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος, ἀπογυμνοῦν αὐτὸν τέλειον παντός Ἱερατικοῦ βαθμοῦ καὶ τίτλου, κατάγον αὐτὸν καὶ ἐπαναφέρον εἰς τὴν τάξιν τῶν λαϊκῶν, καταδικάζον ἅμα εἰς βάρος αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου τὴν ἐκ τριάκοντα ΕΥΡΩ (30 €) δικαστικὴν δαπάνην.

Ἐκρίθη, ἀπεφασίσθη καὶ ἐδημοσιεύθη αὐθημερόν.

Ὁ Προεδρεύων

τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ Δικαστηρίου.

† Ὁ Σισανίου καὶ Σιατίστης Παῦλος

Τὰ Μέλη

† Ὁ Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας Χρυσόστομος

† Ὁ Μεσσηνίας Χρυσόστομος

† Ὁ Λαγκαδᾶ, Λητῆς καὶ Ρεντίνης Ἰωάννης

† Ὁ Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν Μάρκος

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. Κυπριανὸς Γηλαροῦδης

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟΝ
ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ

ΚΛΗΤΗΡΙΟΝ ΘΕΣΠΙΣΜΑ

Πρὸς

Τὸν Πρεσβύτερον

Λάζαρον Μπαρδάκην τοῦ Δημοσθένους

Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως

Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας

(νῦν ἀγνώστου διαμονῆς).

Καλεῖσαι ἵνα ἐμφανισθῆς αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ Δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας

τῆς Ἑλλάδος, τοῦ διά Πρεσβυτέρου Διακόνου καί Μοναχοῦς, ἐν Ἀθήναις καί ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ, κειμένῳ, ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἰωάννου Γενναδίου 14 καί Ἰασίου 1, τὴν 15ην Μαΐου 2013, ἡμέραν Τετάρτην καί ὥραν 17.00, ἵνα δικασθῆς ἐπὶ τοῖς δι' οἷς κατηγορεῖσαι, παραπτώμασι, ὡς ταῦτα περιγράφονται ἐν τῷ σχήματισθέντι φακέλῳ, συνωδᾷ καί τῇ παρ. 3 τοῦ ἄρθρου 110 τοῦ ν. 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρὸ Αὐτῶν Διαδικασίας».

Προσεπιδηλοῦμέν σοι ὅτι ἐν περιπτώσει ἀπειθείας σου καί μὴ ἐμφανίσεώς του τῇ ὡς ἄνω ἡμέρᾳ τε καί ὥρᾳ, θέλεις δικασθῆ ἑρήμην.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Πρωτοβαθμίου
Συνοδικοῦ Δικαστηρίου
† Ὁ Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ
Ὁ Γραμματεὺς
Ἀρχιμ. Κυπριανός Γληαρούδης

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

*Ὁ ἑορτασμός τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου Φωτίου
σὴν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου
Πεντέλης*

Μέ λαμπρότητα ἐορτάστηκε καί ἐφέτος ἡ μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Φωτίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Μεγάλου, Προστάτου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τό πρωί τῆς 6.2.2013 τελέστηκε στό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης ὁ Ὅρθρος καί ἡ Θεία Λειτουργία, Ἱερουργούντος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου μετά δύο Συνοδικῶν Μητροπολιτῶν, τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Κοσμᾶ καί τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πολυανῆς καί Κιλκισίου κ. Ἐμμανουήλ.

Παρέστησαν ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας σὴν Ἀθήνα, Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Γουινέας κ. Γεώργιος, ὁ Ἐξαρχος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων σὴν Ἀθήνα Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης κ. Δαμιανός, οἱ Σεβασμιώτατοι Μητροπολίτες Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου κ. Προκόπιος, Ἐλασσῶνος κ. Βασίλειος, Ὑδρας κ. Ἐφραίμ, Πειραιῶς κ. Σεραφεῖμ, Χαλκίδος κ. Χρυσόστομος, Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς κ. Νικόλαος, Δράμας κ. Παῦλος, Σισανίου καί Σιατίστης κ. Παῦλος, Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως κ. Ἱερεμίας, Κορίνθου κ. Διονύσιος, Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας κ. Χρυσόστομος, Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος, Λευκάδος καί Ἰθάκης κ. Θεόφιλος, Ἰλίου κ. Ἀθηνάγορας, Λαγκαδᾶ, Λητῆς καί Ρεντίνης κ. Ἰωάννης, Χίου, Ψαρῶν καί Οἴνουσσῶν κ. Μᾶρκος, οἱ Πανιερώτατοι Μητροπολίτες Μαραθῶνος κ. Μελίτων, Βε-

λεστίνου κ. Δαμασκηνός, Κορωνείας κ. Παντελεήμων, Θερμοπυλῶν κ. Ἰωάννης, οἱ Θεοφιλέστατοι Ἐπίσκοποι Ἀβύδου κ. Κύριλλος, Ἐλευσίνος κ. Δωρόθεος καί ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Διαυλείας κ. Γαβριήλ.

Ἐπίσης παρέστησαν: οἱ Κοσμήτορες τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης κ.κ. Μάριος Μπέγζος καί Μιχαήλ Τρίτος, καθὼς καί οἱ Ἐλλογιμώτατοι Πρόεδροι τῶν τεσσάρων Τμημάτων τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν.

Μετά τό τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας, στό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πού εὑρίσκεται στό χώρο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης, πραγματοποιήθηκε ἡ καθιερωμένη, κατά τήν ἡμέρα αὐτή, σύσκεψη τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μέ τούς Καθηγητές καί τούς λοιπούς διδάσκοντες στίς Θεολογικές Σχολές τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης.

Πρό τῆς ἐνάρξεως τῆς συσκέψεως οἱ Ἐλλογιμώτατοι Κοσμήτορες τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, τῶν Ἀθηνῶν κ. Μάριος Μπέγζος καί Θεσσαλονίκης κ. Μιχαήλ Τρίτος ἀναφέρθησαν σὴν ἐπέτειο τῆς συμπληρώσεως τῶν πέντε ἐτῶν ἀπό τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου. Οἱ κ.κ. Κοσμήτορες εὐχήθηκαν στόν Μακαριώτατο καί ἀναφέρθηκαν στό ἔργο του. Ὁ Μακαριώτατος εὐχαρίστησε τόσο τούς Ἐλλογιμωτάτους ὅσον καί ὄλους τούς παρισταμένους γιά τίς εὐχές τους.

Τῆς συσκέψεως προέστη ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμος, ὁ ὁποῖος κατά τήν ἔναρξη ἀναφέρθηκε σὴν ἀγαθὴ εὐκαιρία τοῦ συνορτασμοῦ καί τῆς τιμῆς μέ λατρευτικές καί ἐπιστημονικές ἐκδηλώσεις σὴν ἐτήσια σεπτὴ μνήμη τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τοῦ Μεγάλου, ἐφόρου καί προστάτη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, μίας κορυφαίας πνευματικῆς, πανορθόδοξης καί διαχρονικῆς ἐκκλησιαστικῆς φυσιογνωμίας.

Θέμα τῆς ἐφετινῆς συσκέψεως ἦταν: «Παράδοσις καί Ἀνανέωσις κατὰ τόν ἱερόν Φώτιον». Εἰσηγήτρια ἦταν ἡ Ἐλλογιμωτάτη Καθηγήτρια τοῦ Α.Π.Θ. κ. Δέσπω Λιάλιου, Ἀντιπρόεδρος τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Παρεμβάσεις ἔκαναν οἱ: κ. Εὐάγγελος Θεοδώρου, π. Νικόλαος Ἰωαννίδης, κ. Ἀπόστολος Νικολαΐδης, Θεοφιλέστατος Ἀβύδου κ. Κύριλλος, π. Δημήτριος Κουτσούρης, κ. Βλάσιος Φειδᾶς, κ. Θεόδωρος Γιάγκου, π. Ἐλευθέριος Χαβάτζας, κ. Μάριος Μπέγζος, καί ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Φιλίππων κ. Προκόπιος.

Ἡ ὁμιλήτρια, Ἀντιπρόεδρος κ. Δέσπω Λιάλιου ἀπάντησε στίς ἐρωτήσεις καί τοποθετήσεις.

Ὁ Μακαριώτατος ἔκλεισε τήν ὄλη ἐκδήλωσι ἀφοῦ εὐχαρίστησε τόσο τήν Εἰσηγήτρια ὅσο καί τούς συνέδρους.

Στίς 13.00 ὁ Μακαριώτατος παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν τῶν Ἐλλογιμωτάτων Καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν.

Ἐκ τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου

Συνάντησις τοῦ Μακαριωτάτου μέ τόν Ὑπουργό Ἐξωτερικῶν

Μέ τά μέλη τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου καί τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμο συνομίλησε στίς 5.2.2013 τό πρῶτό στό Συνοδικό Μέγαρο ὁ Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Δημήτρης Ἀβραμόπουλος: «Εἶχαμε μία ἐγκάρδια καί εἰλικρινῆ συζήτησι γιά θέματα πού ἀφοροῦν στήν Ἐκκλησία. Τό ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ἄλλωστε, ἔχει σχέσεις μέ τήν Ἐκκλησία. Ἐνημέρωσα τόν Μακαριώτατο γιά τά ταξίδια καί τίς συναντήσεις πού εἶχα μέ ἐκπροσώπους τῆς Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλά καί γιά τό ταξίδι πού θά πραγματοποιήσω στήν Βρυξέλλες γιά τήν ἐνθρόνισι τοῦ νέου Πατριάρχου Ἀντιοχείας. Εἶναι χρήσιμο, ἐξ ἑλλου, νά εἶμαστε κοντά στήν ἐκκλησία, γιατί πρέπει νά ἐνώσουμε τίς δυνάμεις μας, ὥστε ὁ ἑλληνικός λαός νά ἀντιμετωπίσει τή δύσκολη συγκυρία».

Ὁ Μακαριώτατος σέ δηλώσεις τοῦ ἀνέφερε: «Ἐνημερώθηκα γιά τά ταξίδια τοῦ Ὑπουργοῦ, γιατί εἶναι αἰσιόδοξο μήνυμα οἱ ἐπισκέψεις σέ κέντρα Ὁρθοδοξίας. Μιλῆσαμε γιά θέματα πού ἀφοροῦν στίς σχέσεις Ἐκκλησίας μέ τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὡστόσο κάθε συνάντησή μας ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον».

Σήμερα εἶναι ἡ πρώτη ἡμέρα τῶν ἐργασιῶν πού πραγματοποιεῖ ἡ Διαρκῆς Ἱερᾶ Σύνοδος γιά τόν Φεβρουάριο. Αὔριο Τετάρτη 6 Φεβρουαρίου, στήν Ἱερᾶ Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης, θά τιμηθεῖ, ὅπως κάθε χρόνο, ἡ μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ καί Προστάτης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ψηφιοποιήθηκε τό περιοδικό Θεολογία

Ὁλοκληρώθηκε ἡ ψηφιοποίηση καί ἡ ἀνάρτησι στήν ἐπίσημη ἴσοσελίδα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῶν ὀγδόντα δύο (82) τόμων καί τῶν ἀντίστοιχων τευχῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία». Ἡ συχνότητα ἀνάρτησι τῶν ἐπόμενων τόμων θά γίνεται στό ἔξῃς μέ διαφορὰ ἑνός τόμου ἀπό τήν ἔκδοσι τῶν τεσσάρων τευχῶν κάθε ἔτους.

Ἡ «Θεολογία» εἶναι ἐπιστημονικό περιοδικό, τό ὁ οἷο ἐκδίδεται ἀπό τήν Ἱερᾶ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τήν «Θεολογία», ὅπως καί τό ἐπίσημο Δελτίο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἐκκλησία», ἴδρυσε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος τό 1923, σέ μία ἐξαιρετικά δύσκολη περίοδο, ὅταν ἡ Ἑλλάδα προσπαθοῦσε νά ἀντιμετωπίσει τίς συνέπειες τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

Ἡ συμβολή τῆς «Θεολογίας» στήν καλλιέργεια τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στάθηκε μοναδική καί ἐξελίχθηκε ὡς τό ἐγκυρότερο ἐπιστημονικό περιοδικό τῆς ἑλληνικῆς θεολογίας. Στίς σελίδες τῆς φιλοξένησε ἀρθρα καί μελέτες ὅχι μόνο ἀκαδημαϊκῶν ἀλλά καί νέων θεολόγων ἢ ἐπιστημόνων συναφῶν κλάδων καί ἐπιστημῶν. Ἡ δυνατότητα μάλιστα ἔκδοσι τοῦ περιοδικοῦ ἀνά τρίμηνο κράτησε ὅχι μόνο ἀμείωτο τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνωστῶν του ἀπό τεῦχος σέ τεῦχος, ἀλλά καί τά δημοσιεύματά του στήν πρώτη γραμμὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπικαιρότητας. Στή «Θεολογία» δημοσιεύονται πρωτότυπες καί ἀνέκδοτες ἐπιστημονικές πραγματείες, ἀρθρα, δοκίμια καί βιβλιοκρισίες, δηλαδή, κείμενα καί μελέτες οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς θεολογικῆς, κυρίως, ἐπιστήμης. Ἡ «Θεολογία», πέραν τῆς ἑλληνικῆς, δημοσιεύει ἐπιστημονικές πραγματείες καί στήν ἀγγλική, γαλλική ἢ γερμανική

γλώσσα. Ἐνῶ κατά τήν προπολεμική της περίοδο ἡ «Θεολογία» ἐξέδιδε τέσσερα τεύχη τῶν ἑκατό σελίδων τό καθένα, μεταπολεμικά τριπλασίασε τήν ὕλη της καί κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες κάθε ἐτήσιος τόμος της ὑ ερβαίνει τίς χίλιες σελίδες.

Διανύοντας ἤδη τήν ἑνατη δεκαετία παρουσίας του στά θεολογικά γράμματα, τό περιοδικό «Θεολογία» ἀποτελεῖ ἤδη πολύτιμη παρακαταθήκη γιά τήν θεολογική ἔρευνα διεθνῶς ἀλλά καί ἱστορική μαρτυρία γιά τήν ἑλληνική θεολογική ἐπιστήμη. Γιά τόν λόγο αὐτό ὁ Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ἑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσισε τήν ψηφιοποίηση καί ἀνάρτηση ὄλων τῶν τευχῶν τῆς «Θεολογίας», ὥστε νά καταστῆ ἄμεση καί ἐλεύθερη ἡ πρόσβαση κάθε ἐνδιαφερομένου. Στό πεδίο «ἝΑπαντα Θεολογίας, Ψηφιακό Ἀρχεῖο» τῆς ἱστοσελίδας τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία», ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά βρεῖ τράπεζα δεδομένων ἀνά ἔτος καί ἀνά τεύχος, ἀνά ὄνομα συγγραφέως καί ἀνά τίτλο μελέτης τό ψηφιοποιημένο ὕλικό τῆς «Θεολογίας» σέ ἀρχεῖα τυπου pdf. Ἐφ' ὅσον ὁ θεολογικός καί ἐπιστημονικός πλοῦτος τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία» καθίσταται πλέον ἠλεκτρονικά ἀποθησαυρισμένος καί διαδίκτυακά προσβάσιμος ἀπό ὄλους τούς ἐνδιαφερόμενους ἀναγνώστες καί μελετητές, ἐλπίζουμε ὅτι καί μέ αὐτόν τόν τρόπο συμβάλλουμε στή σύγχρονη θεολογική καί ἱστορική ἔρευνα.

<http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>

*Συνεργασία Ἑπιχειρήσεως Τουρισμοῦ
καί Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
γιά τόν Προσκυνηματικό Τουρισμό*

Σάρκα καί ὀστά παίρνει ἡ συνεργασία τοῦ ΥΠΟΤ καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στόν προσκυνηματικό τουρισμό, καθώς τήν Τρίτη 15.1.2013 ὑπεγράφη πρωτόκολλο συνεργασίας.

Σέ δηλώσεις της, ἡ ἀρμόδια ὑπουργός κ. Ὀλγα Κεφαλογιάννη ἐπισήμανε ὅτι ὁ προσκυνηματικός τουρισμός εἶναι ἡ πύο δυναμική μορφή εἰδικοῦ τουρισμοῦ.

Στάθηκε μάλιστα στίς πρωτοβουλίες τοῦ Ἑπιχειρήσεως γιά νά δώσει τήν ἀπαραίτητη βαρῦτητα στίς εἰδικές καί ἐναλλακτικές μορφές τουρι-

σμοῦ, προκειμένου νά ἐπεκταθεῖ ἡ τουριστική περίοδος καί νά ἐμπλουτιστεῖ τό ὑπάρχον μοντέλο.

Ἐνδεικτικό τῆς δυναμικῆς τοῦ προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ, ὅπως εἶπε ἡ κ. Κεφαλογιάννη, εἶναι τό γεγονός ὅτι ἐνδιαφέρον γιά νά ἔρθουν στήν Ἑλλάδα δέν ἔχουν μόνον οἱ ὁμόθρησκοι, ἀλλά καί ἄνθρωποι ἀπό πολλές θρησκείες καί ἄλλα δόγματα, μέ ὁρατές τίς εὐεργετικές συνέπειες στήν αὐξηση τῆς ἀπασχόλησης καί τῆ στήριξη τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν.

Ἀπό τήν πλευρά του, ὁ πρόεδρος τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου Προσκυνηματικῶν Περιηγήσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μητροπολίτης Δωδώνης κ. Χρυσόστομος, τόνισε ὅτι μέ τήν παροῦσα ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου ἐπιβεβαιώνεται ἡ διάθεση τῆς Πολιτείας γιά συνεργασία στόν τομέα τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ.

*Τά 5 χρόνια Ἀρχιεπισκοπικῆς Διακονίας
τοῦ Μακαριωτάτου κ. Ἱερωνύμου*

Μέ ἀφορμή τῆ συμπλήρωση πέντε χρόνων ἀπό τήν ἐκλογή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου, πραγματοποιήθηκε τήν Πέμπτη 7 Φεβρουαρίου τ.ἔ. στό Συνοδικό Μέγαρο τιμητική ἐκδήλωση, στήν ὁποία παρέστησαν οἱ Συνοδικοί Ἀρχιερεῖς, οἱ Διευθυντές τῶν Ἑπιχειρήσεων, κληρικοί καί λαϊκοί.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος στήν εὐχαριστήρια ὁμιλία του, εἶπε:

» Ὁ Θεός, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐπέτρεψε νά εἶμαι σέ αὐτή τῆ θέση πού ἔχει δύο βασικές λειτουργίες, τήν προεδρία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν καί τήν προεδρία τῆς Ἱεραρχίας. Μέ νοσταλγία θυμᾶμαι τόν τόπο τόν ὁποῖο ξεκίνησα σάν σήμερα ἑορτή τοῦ Ἁγίου Λουκά τοῦ ἐν Στειρίῳ καί σκέφτομαι τόν τρόπο πού ξέρει ὁ Θεός νά εὐδοκεῖ κάποια πράγματα πού ἐμεῖς δέν τά καταλαβαίνουμε.

Φεύγοντας ἀπό τήν ἐπαρχία Θηβῶν καί Λεβαδείας καί ἐρχόμενος ἐδῶ πῆρα μαζί μου τήν ἐμπειρία πού εἶχα ἀποκτήσει, ἀλλά ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τήν ὑπερεκτίμησα. Ὡς πρός τῆ διακονία τῆς Ἱεραρχίας Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. φεύγοντας ἀπό μία ἐπαρχία πού ὄλους τούς γνώριζα μέ τό μικρό τους ὄνομα, ξαφνικά βρέθηκα μπροστά σέ ἕνα «χάος», σέ μία ἐκκλησιαστική περιφέρεια ἐνός ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων, ἐνῶ οἱ Ἱερεῖς

υπερβαίνουν τους 600 και εκεί φαίνεται ή δυσκολία της διαποίμανσης. Ἐπρεπε νά βρω τρόπο νά συνεχίσω ὅ,τι βρήκα καί νά ἀναπτύξω τήν διακονία αὐτή σέ συνδυασμό μέ τίς ἀσφυκτικές πιέσεις ἀπό τήν οἰκονομική κρίση.

Ὁ χώρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μοῦ ἦταν γνώριμος, διότι ὑπηρέτησα πάρα πολλά χρόνια ὡς Ἀρχιεπιγραμματέας καί μετέπειτα μετέχοντας ὡς μέλος τῆς Ἱεραρχίας καί τῆς Δ.Ι.Σ. Αὐτοί εἶναι οἱ δύο πυλώνες τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς εὐθύνης. Αὐτούς τούς δύο πυλώνες κλήθηκα νά διακονήσω μέ συνεργάτες στή μέν Ἀρχιεπισκοπή κληρικούς καί λαϊκούς, στή δέ Σύνοδο κυρίως τούς Ἁγίους Ἀρχιερεῖς, ἀλλά καί τό ἐπίλεκτο προσωπικό τῶν κληρικῶν καί λαϊκῶν.

Περνάμε δύσκολες ὥρες καί θά συνεχίσουμε νά περνᾶμε.

Οἱ κρίσεις δέν ξεπερνιοῦνται μέ χωρισμούς καί, κυρίως, δέ μπορεῖ νά ὑπάρξει ψυχικός χωρισμός. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι δεμένη μέ τό λαό. Δέν ὑπάρχει χωρίς τό λαό.

Καί πάλι θέλω νά εὐχαριστήσω τό Θεό γιά δύο σημαντικά δῶρα, τό ἓνα εἶναι ὅτι εἴμαστε ἑνωμένοι στήν πορεία μας καί συγχρόνως τό ἄλλο ἀγαπημένοι. Εἶναι δύο δῶρα μεγάλα, ὅπου τά γεύομαστε, τά ζοῦμε, καί εἶναι ἡ δύναμή μας καί ἀπό αὐτά πηγάζει ἡ ἐλπίδα μας.

Ἡ πορεία μας μέσα στήν Ἐκκλησία ἔχει δύο πλευρές. Ἀπό τή μία ἡ Ἐκκλησιαστική ἱστορία παρουσιάζει πορεία ἀγάπης, ἀλλά ἔχει καί περιπτώσεις ἐκτροπῶν. Ὅταν ἔχουμε ἐκτροπές, ὅμως, ἔρχονται οἱ κανόνες καί μᾶς ἐκδικοῦνται καί μᾶς ἐπαναφέρουν στόν κανονικό δρόμο.

Στίς δύσκολες στιγμές πού ζοῦμε, καλεῖται ὁ καθένας ἀπό ἐμᾶς νά καταθέσει στήν Ἁγία Τράπεζα, θά ἔλεγα, τό «χάρισμά» του. Ἄλλος ψάλλει ὠραῖα, ἄλλος ἔχει τό χάρισμα τῆς προσευχῆς, ἄλλος τό χάρισμα τῆς φιλανθρωπίας κ.ο.κ. Ἀλλά ἄν ὁ καθένας κρατήσει τό χάρισμά του γιά τόν ἑαυτό του, τότε πέφτει σέ αἴρεση. Τά χαρίσματα δέν εἶναι γιά τόν ἑαυτό μας, ἀλλά γιά τούς ἄλλους. Ὁ Θεός εἶναι ἐκεῖνος πού ξέρει ἄν τά ἀσκοῦμε διά τήν καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί μέ αὐτόν τόν τρόπο μᾶς κάνει μετόχους στήν πορεία τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Σήμερα πολλοί καταθέτουν σκέψεις στά συνέδρια καί μέσα ἀπό αὐτά προσπαθοῦν νά βροῦν

λύση στά προβλήματα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, ἀλλά καί αὐτά ἀπό μόνα τους εἶναι λειψά. Κέντρο τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ λειτουργική ζωή. Μόνο ἀπό ἐκεῖ μπορεῖ νά προέλθει ἡ πραγματική καί ἀληθινή λύση.

Ἄς ξεκινήσουμε καί πάλι αὐτήν τήν ὥρα νά ἀναβαπτιστοῦμε στήν ἐνότητα καί στήν μεταξύ μας ἀγάπη. Οἱ κρίσεις βοηθοῦν νά καταλάβουμε ὅτι Ἐκεῖνος πού «κυβερνᾷ» τόν κόσμο εἶναι ὁ Χριστός. Αὐτόν πρέπει νά ἐμπιστευόμαστε καί σέ Αὐτόν νά ἐλπίζουμε.

Γιά ἄλλη μία φορά θέλω νά σᾶς εὐχαριστήσω καί νά σᾶς ζητήσω συγγνώμη γιά τά ὅποια σφάλματά μου. Δέν γίνονται ἀπό σκοπιμότητα. Θά ἤθελα μέ ὅλες μου τίς δυνάμεις νά ὑπηρετήσω τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί τόν σύνδεσμο τῆς μεταξύ μας ἀγάπης».

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν

Βασικές δεξιότητες καί θέσεις ἐργασίας ἀπό τό ΚΕΣΟ

Δυναμικά ξεκίνησε τό Κέντρο Στήριξης τῆς Οἰκογένειας (ΚΕΣΟ) τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν τό 2013. Ἦδη ἀπό τίς 8 Ἰανουαρίου, ἡμέρα ἐκκίνησης τῆς νέας χρονιάς ὡς σήμερα, ἔχει στείλει πέντε ἀνεργες γυναῖκες μέλη οἰκογενειῶν γιά ἐκμάθηση κομμωτικῆς τέχνης στά ταχύρροθμα σεμινάρια δεξιοτήτων (www.seminar.express) ἀπό τήν συνεργασία, πού ἔχουν ξεκινήσει οἱ δύο πλευρές ἀπό τόν περασμένο Δεκέμβριο.

Κατά τήν πρόσφατη συμμετοχή τοῦ ΚΕΣΟ, στό «5ο Φεστιβάλ Ἐθελοντισμοῦ» στίς 22 Δεκεμβρίου στό Χίλτον, διασφαλίστηκαν ἄμεσα δύο συνεργασίες. Ἡ μία ἀφορᾷ στόν μή κυβερνητικό ὄργανισμό Equalsociety- Κοινωνία Ἰσῶν Εὐκαιριῶν καί ἡ ἄλλη τό Ἴνστιτούτο Μικρῶν Ἐπιχειρήσεων (ΙΜΕ) τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας Ἐπαγγελματιῶν Βιοτεχνῶν Ἐμπόρων Ἑλλάδος (ΓΣΕΒΕΕ), μέ σκοπό τά ἐπιδοτούμενα σεμινάρια καί τίς θέσεις ἐργασίας.

Καί οἱ δύο προαναφερόμενοι φορεῖς αὐτό τό διάστημα ἐκπονοῦν προγράμματα κατάρτισης καί προσφέρουν θέσεις ἐργασίας καί ἐπιμόρφωσης στό ΚΕΣΟ. Τό ΙΜΕ τῆς ΓΣΕΒΕΕ (website@imegsevee.gr, www.imegsevee.gr) ἔχει ἀνοιχτές

δύο προσκλήσεις ενδιαφέροντος. Ή πρώτη αφορά στή συμμετοχή αὐτοαπασχολούμενων καί ἐργαζομένων σέ ἐπιχειρήσεις πού διαθέτουν ἀπό 0-3 ἄτομα προσωπικό σέ ὅλους τους κλάδους τῆς οἰκονομίας. Τά συγκεκριμένα προγράμματα κατάρτισης/ἐπανάκατάρτισης ἐντάσσονται στό πλαίσιο τοῦ «Δίκτυο Ἐνίσχυσης τῆς Ἐπιχειρηματικότητας γιά τίς Μικρές Ἐπιχειρήσεις».

Τό δεύτερο πρόγραμμα τοῦ ΙΜΕ τῆς ΓΣΕΒΕΕ ἀφορᾷ σέ σεμινάρια πληροφορικής γιά ἀνέργους, πού βρίσκονται σέ κατάσταση φτώχειας ἢ ἀπειλοῦνται ἀπό φτώχεια, εἶναι ἄτομα μέ ἀναπηρίες, μακροχρόνια ἀνεργοί ἄνω τῶν 45 ἐτῶν μέ χαμηλά τυπικά προσόντα, ἀρχηγοί μονογονεϊκῶν οἰκογενειῶν, κ.λπ. Ἡ πρόσκληση θά παραμείνει ἀνοικτή ὡς τή συμπλήρωση τοῦ προβλεπόμενου ἀριθμοῦ αἰτήσεων τῶν καταρτιζόμενων. Οἱ ὠφελούμενοι δικαιούνται ἐκπαιδευτικοῦ ἐπιδόματος 5€/ἀνά ὥρα κατάρτισης.

Γιά περισσότερες πληροφορίες, τήν καταληκτική ἡμερομηνία γιά τήν ὑποβολή τῶν αἰτήσεων πληροφορίες παρέχονται ἀπό τήν ἴστοσελίδα www.imegseev.gr καί τήν υπεύθυνή του ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ κα Μαρία Τσέλιου (τηλ. 210-8846853 (ἔσωτ. 318). Ἐπίσης ἀπό τήν κα Μαρία Νικολάου τοῦ Κέντρου Στήριξης τῆς Οἰκογένειας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

Θέσεις ἐργασίας προσφέρει στοὺς ὠφελούμενους τοῦ ΚΕΣΟ ὁ Μή Κυβερνητικός Ὄργανισμός Equal Society - Κοινωνία ἴσων Εὐκαιριῶν μέσω τοῦ προγράμματος τῆς Κοινωνικοῦς Ἐργασίας. Πρόκειται γιά θέσεις ἀπασχόλησης μέ σύμβαση

ἐργασίας ὀρισμένου χρόνου. Ἀφοροῦν σέ ἀνέργους ἀρχηγούς οἰκογενειῶν, ἄτομα ἄνω τῶν 45 πού βρίσκονται σέ κατάσταση φτώχειας ἢ ἀπειλοῦνται ἀπό φτώχεια. Οἱ θέσεις προσφέρονται σέ συγκεκριμένους Δήμους τῆς Ἀττικῆς.

Παράλληλα μέσω τοῦ προγράμματος σέ ἐγνῶσις τοῦ Μή Κυβερνητικοῦ Ὄργανισμοῦ Equal Society - Κοινωνία ἴσων Εὐκαιριῶν, προσφέρονται στό ΚΕΣΟ, θέσεις κατάρτισης σέ βασικές δεξιότητες χρήσης Ἡλεκτρονικοῦ Ὑπολογιστῆ. Οἱ ὠφελούμενοι θά ἀποκτήσουν ἀναγνωρισμένο πιστοποιητικό πληροφορικής. Στό συγκεκριμένο πρόγραμμα μποροῦν νά ἐνταχτοῦν: Ἄνεργοι (ἐγγεγραμμένοι ἢ μή στόν ΟΑΕΔ), φοιτητές, ἀγρότες, δημόσιοι ὑπάλληλοι, πού θά τεθοῦν σέ καθεστῶς ἐργασιακῆς ἐφεδρείας, αὐτοαπασχολούμενοι, πού θέλουν νά βελτιώσουν τή θέση τους, καί ἄλλες εὐπαθεῖς ὁμάδες, πού ἀπειλοῦνται ἀπό τή φτώχεια.

Ὅλοι μποροῦν ἀκολουθώντας τήν ψηφιακή γνώση νά κάνουν ἓνα ἀκόμη βῆμα πρὸς τήν ἐπαγγελματική τους ἀποκατάσταση. Θά ἀποκτήσουν τό ἀναγνωρισμένο πιστοποιητικό γιά τόν ΑΣΕΠ καί τόν ἰδιωτικό τομέα. Τό συγκεκριμένο πιστοποιητικό θά συνεκφέρεται ἀπό τό Τμήμα Διεθνῶν Ἐξετάσεων τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Κέιμπριτζ (University of Cambridge International Examinations).

Πληροφορίες καί αἰτήσεις στό equalsociety.gr, τηλ 211 7051841 καί στό ΚΕΣΟ. 210 3811274 οἱ ὠφελούμενοι τοῦ ΚΕΣΟ., πού θέλουν νά κάνουν χρήση τῶν ἀνωτέρω προγραμμάτων εὐκαιριῶν πρέπει νά πάρουν παραπεμπτικό ἀπό τό ΚΕΣΟ.

ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ

Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον

*Ἡ δήλωση τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ
Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου
γιά τήν παραίτηση τοῦ Πάπα Βενεδίκτου 16ου
(11.2.2012)*

«Μέ λύπην ἐπληροφορήθημεν τήν ἀπόφασιν τῆς Αὐτοῦ Ἀγιότητος τοῦ Πάπα Βενεδίκτου νά παραιτηθῆ τοῦ Θρόνου του, διότι μέ τήν σοφίαν καί τήν πείραν του θά ἤμποροῦσε νά προσφέρει ἀκόμη πολλά εἰς τήν Ἐκκλησίαν καί εἰς τόν κόσμον.

Ὁ Πάπας Βενέδικτος ἔβαλεν ἀνεξίτηλον τήν σφραγίδα του εἰς τήν ζώην καί τήν ἱστορίαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνον μέ τήν σύντομον παπυσίην τοῦ ἀλλά καί μέ τήν ὄλην μακράν προσφοράν του ὡς θεολόγου καί Ἱεράρχου τῆς Ἐκκλησίας του, καί μέ τό πανθομολογούμενον κῦρος του.

Τά συγγράμματά του θά ὀμιλοῦν ἐπί μακρόν διά τήν βαθεῖαν θεολογικήν του κατάρτισιν, διά τήν γνῶσιν τῶν Πατέρων τῆς ἀδιδαιρέτου Ἐκκλησίας, διά τήν ἐπαφήν του μέ τήν σύγχρονον πραγματικότητα, διά τό ζωηρόν ἐνδιαφέρον του διά τά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι θά τόν τιμῶμεν πάντοτε ὡς φίλον τῆς Ἐκκλησίας μας καί πιστόν ὑπηρέτην τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως καί θά χαίρωμεν πληροφορούμενοι διά τήν καλήν του ὑγείαν καί τήν παραγωγικήν θεολογικήν του ἐργασίαν.

Προσωπικῶς θά ἐνθυμούμεθα μέ συγκίνησιν τήν ἐπίσκεψίν του εἰς τήν ἔδραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸ ἑξαετίας καί πλέον, καθώς καί τās πολλὰς συναντήσεις καί τήν καλήν συνεργασίαν πού εἶχομεν κατά τήν διάρκειαν τῆς πρωθιεραρχικῆς τοῦ διακονίας.

Εὐχόμεθα ἀπό τοῦ Φαναρίου ὁ Κύριος νά ἀναδείξῃ ἄξιον διάδοχόν του ἐπί κεφαλῆς τῆς ἀδελφῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καί νά συνεχισθῆ καί μετ' αὐτοῦ ἡ κοινή πορεία μας πρὸς τήν τῶν πάντων ἔνωσιν εἰς δόξαν Θεοῦ».

Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας

*Ἡ ἐνθρόνισις τοῦ νέου Πατριάρχου
Ἰωάννου Ε΄*

Σέ ἑορταστική ἀτμόσφαιρα πραγματοποιήθηκε τό πρωί τῆς Κυριακῆς 10.2.2013 ἡ ἐνθρόνισις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου Ε΄ στόν Καθεδρικό Ναό τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Δαμασκό. Προηγήθηκε Θεία Λειτουργία καί ἀκολούθησε ἡ τελετή ἐνθρονίσεως παρουσία ἐπισήμων ἐκπροσώπων πολιτικῶν καί θρησκευτικῶν Ἀρχῶν.

Μετά τίς προσφωνήσεις τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου καί τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας ἀντιφώνησε ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος παρουσίασε τό περίγραμμα τῶν στόχων τῆς Πατριαρχίας του.

Ὁ νέος Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας ἀναφέρθηκε ἰδιαίτερος στίς συγκρούσεις στήν Συρία καί στά ἀποτελέσματά τους γιά τόν χριστιανικό πληθυσμό τῆς χώρας.

Ὁλοκληρώνοντας τήν ὀμιλία του κάλεσε κληρο καί λαό νά ἐργαστοῦν μαζί γιά τήν ἐκπλήρωσι τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Χριστοῦ. «Ἡ Ἀντιοχειανή Ἔδρα εἶναι μία καί θά συνεχίσουμε νά ἐργαζόμαστε νά παραμείνει ἐνωμένη, νά συνεχίσει νά λάμπει ὄλο καί πιά φωτεινά. Οἱ Ἀρχιεπισκοπές μας εἶναι καί πρέπει νά συνεχίσουν νά εἶναι ἀνοικτές καί νά συνεργάζονται σέ ὅλα τά ἐπίπεδα. Πρέπει νά εἶναι ἀνοικτές στίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, στίς ἀδελφές Χριστιανικές Ἐκκλησίες, καί σέ ὅλους τους ἀνθρώπους καλῆς θέλησης».

Στήν ἐνθρόνιση παρέστησαν ὁ Νούντιος τοῦ Βατικανοῦ, ὁ Πατριάρχης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Μαρωνιῶν, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐκ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀντιπροσωπεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, Ἐπίσκοποι τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, Ἐπίσκοποι τῆς Σύρο-Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὁ Πρωθυπουργός καί μέλη τῆς Κυβερνήσεως τῆς Συρίας, ὁ Πρόεδρος καί μέλη τοῦ Κοινοβουλίου.

Τὴν Κυριακή 17 Φεβρουαρίου πραγματοποιήθηκε ἡ ἐνθρόνιση τοῦ Πατριάρχου στὸν Ὁρθόδοξο Καθεδρικό Ναό τῆς Βηρυτοῦ στὸν Λίβανο. Τὴν Ἑλληνική Κυβέρνηση ἐκπροσώπησε ὁ Ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν κ. Κ. Τσιάρας καί τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Πολυανῆς καί Κιλκισίου κ. Ἐμμανουήλ.

Βατικανό

Παραίτηση τοῦ Πάπα Βενεδίκτου ΙΣΤ'

Ὁ Πάπας Βενέδικτος ὁ 16ος, ἐπικεφαλῆς τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, σχεδιάζει νά παραιτηθεῖ στό τέλος τοῦ Φεβρουαρίου, ὅπως ἐπιβεβαιώθηκε ἐπισήμως ἀπὸ τὸ Βατικανό στίς 11.2.2013.

Ὁ Πάπας ἀποφάσισε νά παραιτηθεῖ οἰκιοθελῶς, λόγῳ προχωρημένης ἡλικίας, καθὼς δέν

ἔχει πλέον τὴ δύναμη νά φέρει σέ πέρας τίς ὑποχρεώσεις πού συνοδεύουν τὸν παπικό θῶκο. Σημειώνεται πὼς ὁ ἐκκλησιαστικός νόμος ἐπιτρέπει τὴν παραίτηση τοῦ ἐκάστοτε Πάπα, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὁ Ποντίφικας τὸ ἐπιθυμεῖ.

Ὅπως σημείωσε ὁ ἴδιος ὁ Ποντίφικας, μέσῳ γραπτῆς δήλωσης πού ἐξέδωσε τὸ Βατικανό, τὰ καθήκοντα τοῦ παπικοῦ θρόνου «ἀπαιτοῦν δύναμη τοῦ σώματος ἀλλὰ καί μυαλοῦ, δύναμη πού τοὺς τελευταίους μῆνες ἔχει καταρρεύσει σέ ἐμένα, στό σημεῖο πού ὄφειλα νά ἀναγνωρίσω τὴν ἀδυναμία μου νά ἐκπληρώσω ἐπαρκῶς τὸν κλῆρο πού μοῦ δόθηκε.

»Γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο, καί γνωρίζοντας καλὰ τὴ σοβαρότητα αὐτῆς τῆς πράξης, μὲ ἀπόλυτη ἐλευθερία ἀνακοινῶνῶ πὼς ἀπαρνοῦμαι τὴ θέση τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, Διαδόχου τοῦ Ἁγίου Πέτρου».

Ἐκπρόσωπος τοῦ Βατικανοῦ ὑπογράμμισε πὼς ἡ παραίτηση τοῦ Βενεδίκτου δέν σχετίζεται μὲ προβλήματα πού εἶχαν ἀναδυθεῖ κατὰ τὴν θητεία του.

Ὁ 85χρονος Ποντίφικας, κατὰ κόσμον Γόζεφ Ράτσιγκερ, ἀνέλαβε τὰ ἡνία τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 2005, ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἰωάννη Παύλου τοῦ 2ου. Ὑπενθυμίζεται πὼς τὸ ἡ παπική θέση ἀποτελεῖ κανονικά ἰσόβιο ἀξίωμα.